

ПАНЄВРОПСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО
НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА**

**СЛОВАЦЬКА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
„LEX PRO OMNES”**

УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Збірник наукових робіт
Стипендіального конкурсу з питань захисту,
реалізації та охорони прав людини, присвяченого святкуванню
п'ятої річниці успішного функціонування наукового журналу
«Visegrad Journal on Human Rights»*

- 341 Збірник наукових робіт Стипендіального конкурсу з питань захисту, реалізації та охорони прав людини, присвяченого святкуванню п'ятої річниці успішного функціонування наукового журналу «Visegrad Journal on Human Rights» : збірник наукових робіт. Ужгород, 19 квітня – 7 червня 2019 р. – Ужгород : Центр українсько-європейського наукового співробітництва, 2019. 180 с.

ISBN 978-966-916-874-0

У збірнику представлено наукові роботи студентів, які взяли участь у Стипендіальному конкурсі з питань захисту, реалізації та охорони прав людини, присвяченому святкуванню п'ятої річниці успішного функціонування наукового журналу «Visegrad Journal on Human Rights», який за сприяння Центру українсько-європейського наукового співробітництва відбувся на базі юридичного факультету Ужгородського національного університету 19 квітня – 7 червня 2019 р.

УДК 342.7(063)

**СТИПЕНДІАЛЬНИЙ КОНКУРС НАУКОВИХ РОБІТ
З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ,
присвячений святкуванню 5-річчя заснування наукового журналу
«Visegrad Journal on Human Rights»
19 квітня – 7 червня 2019 року**

19 квітня 2019 року за ініціативи та фінансової підтримки Центру українсько-європейського наукового співробітництва стартував Стипендіальний конкурс наукових робіт з питань захисту, реалізації та охорони прав людини, присвячений святкуванню п'ятої річниці успішного функціонування наукового журналу «Visegrad Journal on Human Rights». Конкурс проводився в 2 етапи: I етап – подання конкурсних робіт; II етап – визначення стипендіальною комісією трьох кращих робіт.

У конкурсі взяли участь студенти зі всієї України. Серед учасників конкурсу представники Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Київського національного універси-

тету імені Тараса Шевченка, Львівського національного університету імені Івана Франка, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Національного університету «Одеська юридична академія» та багатьох інших закладів вищої освіти України, де готуються фахівці у галузі права.

24 травня 2019 року стипендіальною комісією з числа співробітників кафедри конституційного права та порівняльного правознавства Ужгородського національного університету на чолі з директором Центру українсько-європейського наукового співробітництва, доктором юридичних наук, професором Беловим Дмитром Миколайовичем було визначено авторів трьох кращих робіт.

1 місце

**та винагороду у розмірі 200 євро отримала студентка V курсу факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
А.В. Савінова**

2 місце

**та винагороду у розмірі 150 євро отримала студентка II курсу юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Є.О. Новікова**

3 місце

**та винагороду у розмірі 100 євро отримала студентка III курсу
Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету
А.В. Бенько**

Міжнародна науково-практична конференція з прав людини
«Розвиток правової науки: механізми вибору та реалізації пріоритетів»,
присвячена святкуванню 5-річчя заснування наукового журналу
«Visegrad Journal on Human Rights»
7–8 червня 2019 року

7–8 червня 2019 року у місті Сніна (Словацька Республіка) відбулася Міжнародна науково-практична конференція на тему «Розвиток правової науки: механізми вибору та реалізації пріоритетів». Співорганізатори конференції, серед яких Паневропська Висока Школа, Центр українсько-європейського наукового співробітництва, Громадська організація „Lex Pro Omnes” та Ужгородський національний університет доклали багато зусиль задля проведення заходу на високому міжнародному рівні.

Конференція була присвячена святкуванню 5-річчя заснування наукового журналу «Visegrad Journal on Human Rights» – першого міжнародного правового видання з питань права в межах країн Вишеградської групи. Перший номер було опубліковано у жовтні 2014 року та публічно представлено серед видатних учених Центральної та Східної Європи. Призначення й назва журналу «Visegrad Journal on Human Rights» тісно пов’язані з Вишеградською групою (також відомою як Вишеградська четвірка («Visegrad Four», або «V4»)) – об’єднанням Словацької Республіки, Республіки Польща, Чеської Республіки й Угорщини з метою співпраці в низці галузей, що становлять інтерес у межах загальноєвропейської інтеграції. Ці чотири центральноєвропейські країни завжди здійснювали обмін культурними та інтелектуальними цінностями; вони прагнуть зберегти та зміцнити в подальшому традиції, які мають спільне коріння. Для збереження й заохочення співпраці Вишеградська четвірка надає особливого значення обміну інформацією. Діяльність Вишеградської групи, крім іншого, спрямована на оптимальне співробітництво з усіма країнами, зокрема сусідами; кінцевою метою є демократичний розвиток усіх частин Європи, який неможливий без належної уваги до проблем захисту прав людини. Саме із цією метою в жовтні 2014 року було створено журнал «Visegrad Journal on Human Rights», на сторінках якого висвітлюються актуальні проблеми у сфері забезпечення реалізації й захисту прав і свобод людини.

Конференція відбувалася в замку графині Терезії ван Дернахтх 1781 р. (м. Сніна, Словацька Республіка). Захід урочисто зі словами настанови відкривала мер міста Сніна, Ing. Daniela Galandová. В святковій обстановці пролунали привітальні слова з боку шановних українських вчених. З вітальною промовою виступили: доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Лазур Ярослав Володимирович; доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства

ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Бисага Юрій Михайлович; доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва Белов Дмитро Миколайович; доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету Коломощ Тетяна Олександрівна; доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» Вашук Олеся Петрівна. Були висловлені слова вдячності та побажання успіхів й натхнення своїм колегам у подальшій науковій діяльності.

Привітальні слова пролунали й з боку словацьких організаторів та науковців: JUDr. Martina Řeřichová, PhD., Head of Slovak public organization «Lex Pro Omnes»; Doc. JUDr. Julius Kovac, CSc., JUDr.; Jozef Beňo, PhD., які відмітили успішне функціонування журналу «Visegrad Journal on Human Rights» та його роль в обміні культурними та інтелектуальними цінностями в діяльності Вишеградської четвірки. З повагою до учасників конференції організатори зі Словаччини підготували для гостей невеликий подарунок – виступ словацького дуету з міста Кошице, які заспівали пісні українською мовою.

Під час святкової вечери відбулося урочисте нагородження переможців Стипендіального конкурсу наукових робіт з питань захисту, реалізації та охорони прав людини, присвяченого святкуванню п’ятої річниці успішного функціонування наукового журналу «Visegrad Journal on Human Rights», які також прибули до міста Сніна. Вони отримали чудову нагоду безкоштовно взяти участь у міжнародному науковому заході та були запрошені до участі у конференції за рахунок Центру українсько-європейського наукового співробітництва. Директор інтернет-магазину юридичної літератури «ЮрКнига» Карапетян Сергій Олександрович особисто привітав переможців та в якості нагороди вручив переможцям сертифікати на покупку літератури в інтернет-магазині «ЮрКнига»: за I місце було вручено сертифікат на суму 1000 грн, за II місце – 800 грн, та за III місце – 600 грн. Під час заходу переможці конкурсу мали можливість поспілкуватися з відомими науковцями у галузі права та висловили бажання у майбутньому розпочати кар’єру науковця та брати участь у наукових заходах Центру українсько-європейського наукового співробітництва.

ЗМІСТ

Байдак Ж. В. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ»: ПРАВО НА ЖИТТЯ В РЕЖИМІ ОЧІКУВАННЯ.....	8
Бенько А. В. ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСНИХ ТВАРИН ЯК НАПРЯМ ОХОРОНИ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ.....	11
Беркій Т. М. ПРАВА ЖІНОК: НАЙГУЧНІШІ ПОРУШЕННЯ ТА МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ.....	14
Варава К. І. ПРАВОВОБЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У GIG ECONOMY ЯК ГАРАНТІЯ УТВЕРДЖЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ.....	18
Вахліс І. В. ПРОБЛЕМАТИКА ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ НА ЖИТТЯ ТА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я.....	21
Вовкович М. М. ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ КРІОНІКИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ.....	25
Горбачевська Т. І. ПРАВО НА СВОБОДУ СВІТОГЛЯДУ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ.....	28
Греян А. А. ПРАВО НА ЮРИДИЧНУ ОСВІТУ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЮ: ДОСВІД ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ДЛЯ УКРАЇНИ.....	32
Дивнич Д. І. РОЛЬ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В ЗАБЕСПЕЧЕННІ ПРАВ ГРОМАДЯН.....	35
Долгерт Ю. В. ПРОБЛЕМАТИКА БУЛІНГУ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ.....	38
Зіверт М. І. ПРЕВЕНЦІЯ ВТОРИННОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДІВ ЗАХИСТУ ПОТЕРПІЛИХ.....	41
Золотко А. В. ВІДСУТІСТЬ МЕХАНІЗМУ ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ ЯК ПОРУШЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ	45
Зуб О. Ю. ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ ТА ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ: ПОДАТКОВО-ПІЛЬГОВИЙ АСПЕКТ.....	47
Карауш І. В. АДАПТАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВТВА УКРАЇНИ ДО НОРМ ЄС У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	51
Качан Є. О. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СМЕРТЬ.....	53
Коваль Ю. О. МІНІ-СУД ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	56
Кулинич А. Ю. ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ.....	60
Кушнірук В. Д. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ЩОДО ПОРУШЕННЯ УКРАЇНОЮ СТАТЕЙ 5 ТА 6 КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ «ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД» ТА ПРОПОЗИЦІЇ З УДОСКОНАЛЕННЯ КК УКРАЇНИ.....	63

Левдик А. А. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНТЕРНЕТІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ПОШУК ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ.....	66
Леженіна Ж. О. ДОТРИМАННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЗОКРЕМА ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ МІГРАЦІЇ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.....	70
Лисенко Д. А. ПРАВА ЛЮДИНИ І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ.....	73
Маланка О. І. ЕВТАНАЗІЯ ЯК ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ВИБІР: ЖИТИ ЧИ ПОМЕРТИ?.....	76
Марченко В. Ю. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА СОЮЗ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК: ПОРІВНЯННЯ ЗАГАЛЬНОГО СТАНУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	80
Матвєєва Я. С. ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ: МІЖНАРОДНІ НА НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ.....	83
Миславський І. В. ПРАВА ЛЮДИНИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ЮРИДИЧНІ ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ.....	86
Міць А. М. ПРАВО НА СВОБОДУ СОВІСТІ І ВІРОСПОВІДАННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ.....	89
Мустафаєв Юсуф Нурі огли ВПЛИВ КОМЕРЦІЙНОЇ ДИПЛОМАТІЇ НА ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА КОРДОНОМ.....	93
Набок В. О. ТЕСТ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ.....	97
Найда В. О. СОЦІАЛЬНІ ПРОЕКТИ ЯК ШЛЯХ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	100
Наумов А. С. ПРАВО ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА АКАДЕМІЧНУ МОБІЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	103
Новашок Д. О. КОНЦЕПЦІЯ ЕФЕКТИВНОГО КОНТРОЛЮ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	106
Новікова Є. О. ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ЕМБРІОНІВ У КОНТЕКСТІ ПРАВА НА ЖИТТЯ.....	110
Отінова Д. А. АБОРТ – ЦЕ ПРАВО ЖІНКИ ЧИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ.....	114
Паш Я. В. ЕКСПЕРТНА ДОПОМОГА ЯК РІЗНОВИД АЛЬТЕРНАТИВНОГО ПОЗАСУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА.....	116
Пелюх Р. Р. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	120
Подолька Т. О. ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	123
Потапова Л. В. ДО ПИТАННЯ ЩОДО КУЛЬТУРНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	126
Похила В. В. ЖУРНАЛІСТИ ПІД ПРИЦІЛОМ: СВОБОДА СЛОВА НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ ТА В УКРАЇНІ.....	129

Пушик І. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	132
Решетникова М. Ю. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ПЕРЕШКОДА У РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ОХОРОНІ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	135
Савінова А. В. ПРАВО ОСОБИ НА ДОСТУПНІ ТА ЯКІСНІ ЛІКИ VS ЕКОНОМІЧНИЙ ІНТЕРЕС ВИРОБНИКА І ДИСТРИБ'ЮТОРА ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ.....	138
Свіденко А. О. ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЯ У РЕКЛАМІ ЯК ФОРМА НЕПРЯМОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ.....	141
Силенок К. П. КОНТРОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОМІТЕТУ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЮ ЧИ НЕЛЮДСЬКОМУ АБО ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ.....	145
Сінько О. А. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ПЛАТНИКІВ ПОДАТКУ НА ПОВНЕ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ (ШКОДИ), ЗАПОДІЯНИХ НЕЗАКОННИМИ ДІЯМИ (БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ) КОНТРОЛЮЮЧИХ ОРГАНІВ (ІХ ПОСАДОВИХ ОСІБ).....	147
Соколенко Д. В. ПАРКУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ЯК НЕВІД'ЕМНА СКЛАДОВА ПРАВА ОСОБИ НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ.....	151
Стрілець М. В. ПРАВО ОСОБИ НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	154
Таранова О. С. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ.....	157
Тимошенко С. О. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВА НА ОСВІТУ В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	160
Чепіга Д. О. КОРУПЦІЯ І ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВОЮ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА.....	163
Шаруда Я. О. ПРАВО ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ, НА НАЛЕЖНУ МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ.....	166
Шевченко Ю. А. ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА НА РЕАЛІЗАЦІЮ СТИХІЙНИХ ЗІБРАНЬ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПРЕЦЕДЕНТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	169
Шишлевська П. Р. СУЧАСНИЙ ФЕМІНІЗМ: ПРАВО НА ВЛАСНУ ДУМКУ ЧИ НОВА ФОРМА ДИСКРИМІНАЦІЇ.....	172
Ярошенко К. О. ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ.....	176

Байдак Ж. В.

*студентка IV курсу Криворізького факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Кривий Ріг*

Науковий керівник: Нестеренко К. О.

*к.ю.н., викладач Криворізького факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Кривий Ріг*

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ»: ПРАВО НА ЖИТТЯ В РЕЖИМІ ОЧІКУВАННЯ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими

науковими або практичними завданнями.

Прийняття Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» 17 травня 2018 року стало неабияким досягненням розвитку української трансплантології, враховуючи той факт, що до цієї події законодавство у цій галузі перебувало в довготривалому «режимі очікування». Проте прийняттям цього нормативно-правового акту суспільні відносини трансплантології не стали більш доступними та простими для пересічного громадянина, як це передбачалося. Навпаки, Закон містить певні недоліки, підтвердженням чому є внесення до нього змін 28 лютого 2019 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор. Проблематику розвитку законодавчого регулювання у галузі трансплантології досліджували Г.А. Білецька, Я.О. Ковальова, В.Б. Ровадовський, І. Сенюта, І. Дунаєвський, І.В. Міщук, В.А. Глушков, Н.А. Маргацька та ін. Науковці розподілилися на два табори: перші підтримують розвиток трансплантології в Україні (О.О. Михайленко, А. Мусієнко, С.В. Гринчак), заохочуючи презумпцію згоди померлого на пересадку його органів [1, с. 700]. Це врятує багато життів та збереже фінансові ресурси. До того ж такий крок є вдалим інструментом легалізації тіншового бізнесу «чорних трансплантологів». Інші наголошують на тому, що населення ще не готове до таких рішучих змін, що українці наразі не володіють необхідним рівнем правосвідомості, і такі кроки можливі виключно після довготривалої кропіткої роботи з людьми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота. Попередні дослідження нормативно-правових актів, та особливостей трансплантології в правовому аспекті були досить обмеженими, як власне і повноваження лікарів в питаннях трансплантації. Це пояснюється тим, що суспільні відносини в галузі трансплантології знайшли своє більш-менш повноцінне врегулювання лише з прийняттям Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». І тому зараз цей законодавчий акт піддається ґрунтовному аналізу з боку науковців різних галузей. Сфера відносин його регулювання є аж занадто цінною як для пересічного громадянина, так і для людства в цілому.

Формулювання цілей (постановка завдання)

Метою роботи є змістовне дослідження Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» на предмет наявності або відсутності прогалин в регулюванні суспільних відносин, на які він поширюється. А також тих нормативно-правових актів, які доповнюють його.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Історичні дані засвідчують, що Україна відіграла свою не другорядну роль у трансплантології, адже ще у 1993 році український хірург Юрій Воронний провів першу у своєму роді успішну пересадку нирки померлої людини. Цим започаткувався подальший розвиток трансплантології в Україні, а разом з тим це стало поштовхом для розвитку законодавства у цій сфері.

За статистичними даними Міністерства охорони здоров'я України (далі – МОЗ), реалії сьогодення показують, що Україна посідає останнє місце серед країн Європи за показником смертного донорства. Для України цей показник сягає позначки 0,15 випадків на 1 млн населення, що в 100 разів менше ніж в Польщі, та у 230 разів менше, ніж в Іспанії [2]. Українці мають в рази нижчі можливості вижити.

Як засіб протидії такій жахаючій статистиці у травні 2018 року Верховною Радою України було прийнято новий Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». Закон передбачає розгалужену систему суб'єктів організації та надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації, серед яких Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади в сфері охорони здоров'я, заклади охорони здоров'я та інші, з детальною регламентацією їх повноважень [3].

Впроваджується нова посада – трансплант-координатор. Законодавець визначає його як працівника закладу охорони здоров'я, до посадових обов'язків якого належить здійснення трансплант-координації [3]. Тобто трансплант-координатор – це проміжна ланка між донором та реципієнтом, основною функцією якої є пошук сумісних донорів та реципієнтів, а також організаційні моменти трансплантації. З одного боку, впровадження нової посади означає збільшення кількості робочих місць, але з іншого сприяє ускладненню процедури трансплантації адже завжди актуальна проблема нестачі кваліфікованих кадрів провокує затримки в процедурі трансплантації.

Законом передбачена вимога до претендента на посаду трансплант-координатора – наявність вищої

освіти не нижче другого (магістерського рівня) у галузі охорони здоров'я [3]. Досить абстрактні вимоги, як для особи, що займає таку відповідальну посаду. Водночас перелік функцій трансплант-координатора дозволяє зробити висновок, що ця людина повинна мати високі організаторські здібності, достатню психологічну загартованість, комунікативну здатність, мобільність. Як повідомляють інформаційні ресурси, Міністерство охорони здоров'я України вже розробило програму навчання для трансплант-координаторів на базі Запорізької медичної академії післядипломної освіти [4].

Введення цієї посади на даний час є своєрідною пасткою. Адже, відповідно до закону згоду на трансплантологію можуть брати лише трансплант-координатори, а, враховуючи, що на даний момент їх не існує, фактично ця процедура унеможливується за відсутності компетентного суб'єкта.

Як повідомляє МОЗ на офіційному сайті, в лютому 2019 року розпочалося навчання медиків у Запорізькій медичній академії післядипломної освіти МОЗ України. Курс триває 1 місяць. До кінця року МОЗ затвердило 6 циклів навчання, перший з яких завершується 4 березня, другий – 4 квітня [5]. Тобто теоретично трансплант-координатори вже мають приступити до своїх безпосередніх обов'язків.

Іншою недосконалою новацією є передбачена Законом Єдина державна інформаційна система трансплантації (далі – ЄДІСТ). ЄДІСТ детермінується як електронна автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, обробки, адаптування, зміни, поновлення, використання і поширення, знеособлення та знищення визначеної інформації та здійснення автоматизованого об'єктивного і неупередженого розподілу анатомічних матеріалів людини, визначення пари донор-реципієнт, що зберігається на державних інформаційних ресурсах [3]. ЄДІСТ має містити низку реєстрів, до числа яких належать зокрема реєстр факторів згоди або незгоди людини на посмертне донорство, реєстр факторів згоди на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації або виготовлення біоімплантів, реєстр донорів, реєстр реципієнтів, реєстр трансплант-координаторів та інші.

Неодноразово МОЗ наголошувало на тому, що впровадження ЄДІСТ є першочерговим завданням, але не зважаючи на ці слова, досі бракує механізму її реалізації. Положення про Єдину державну інформаційну систему трансплантації, порядок та умови її фінансування досі не затверджено, а в загальному доступі лише аналогічне положення, затверджене у 2002 році з посиланням на старий Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 27 квітня 2007 року, що з 1 січня 2019 року втратив чинність. Натомість на офіційному сайті МОЗ розміщено досі не підписаний Кабінетом Міністрів України проект нового Положення.

Окрім того, підтверджуючи важливість ЄДІСТ, було проведено тендер на створення ЄДІСТ. За

результатами тендеру 28 грудня 2018 року з товариством з обмеженою відповідальністю «Грін Лайт Корпоративні Рішення» було укладено договір на створення ЄДІСТ, проаналізувавши додаток до якого, можна орієнтовно визначити дату остаточного вводу ЄДІСТ до експлуатації – приблизно через 12 місяців з дня підписання договору. А поки ЄДІСТ перебуває на стані розробки та проектування, ефективність системи трансплантації, передбаченої Законом є сумнівною.

В понятійному апараті Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» з'явилася «перехресне донорство». Перехресне донорство передбачає обмін сумісними донорами між реципієнтами. Така новела є певним досягненням, враховуючи, що прижиттєве донорство за законодавством України можливе лише для родичів.

В Законі поряд з біологічною смертю, як однією з підстав настання «трансплантантних випадків» передбачена інша підстава – смерть мозку. Смерть мозку може констатуватися консиліумом лікарів при повному і незворотному припиненні функцій мозку, що реєструється при працюючому серці та штучній вентиляції легень. Тобто у лікарів повинна бути можливість діагностувати таке явище ще в реанімації. Проте, нажаль зараз в Україні лише 1,5% лікарень мають технічні засоби для такої процедури [2].

На етапі розробки законопроектів в галузі трансплантології Україна мала вибір, від якої презумпції відштовхуватися: від презумпції згоди чи незгоди. Презумпція згоди на донорство полягає в тому, що якщо за життя людина не заперечила проти того, щоб стати донором після смерті, то вважається, що вона згодна.

Навколо презумпції згоди на донорство досі точаться дискусії. Так, прихильник презумпції незгоди наголошують на тому, що презумпція згоди є прямим порушенням права особи на свободу вибору та самовизначення. Водночас презумпція згоди, якщо заглибитися, є порушенням вихідних принципів донорства. Адже донорство передбачає добровільну згоду особи [6]. Незважаючи на всі ці дискусійні недоліки, презумпція згоди на донорство успішно функціонує в Франції, Австрії, Ірландії, Італії, Люксембурзі.

Насправді в нашій країні набагато більший відсоток осіб, згодних стати донорами, в порівнянні з тими, хто поряд зі згодою підкріплює свої наміри конклудентними діями. Це питання знову ж таки набуває бюрократичного відтінку. Сучасним рішенням могла б стати діджиталізація цього процесу. ЄДІСТ планує включити реєстр таких заяв згоди, проте вносити ці заяви до реєстру зможе трансплант-координатор, що значно звужує її значимість для реципієнта.

На нашу думку в умовах сучасного наукового прогресу необхідно створити додаток для мобільного телефону з можливістю синхронізації його зі стаціонарним комп'ютером. Цей додаток був би своєрідною відцифрованою медичною карткою пацієнта з усіма відомостями про особу пацієнта, його

аналізи, обстеження, наявність або відсутність страхового полісу та призначене лікування.

В закладах охорони здоров'я лікарі вже практикують внесення відомостей про пацієнта до єдиної системи. Таким чином у кожного під рукою буде власне медичне досьє. При чому функціонал такого додатку можна розширювати у відповідності до вимог суспільства в цілому та кожного користувача зокрема. І питання тієї ж згоди чи незгоди на трансплантацію з допомогою такого додатку можна вирішити в кілька натисків на кнопки, поставивши галочку або хрестик у відповідному полі в розділі трансплантації цієї картки. Таким чином можна мінімізувати паперові та організаційні формальності, максимально звузивши коло обов'язків і функцій лікарів суто до медичних і переклавши певною мірою відповідальність з плеч лікаря на пацієнта, адже кожна людина сама має бути зацікавлена в стані свого здоров'я.

Перехідні положення Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» зазначають, що цей Закон почне працювати з 1 січня 2019 року. У зв'язку з неможливістю таких швидких змін до закону були внесені поправки, відповідно до яких трансплантація «по-новому» має запрацювати з січня 2020 року. А згоду пацієнтів на посмертне донорство зможуть отримувати сімейні лікарі та терапевти. Хоча, останнє положення, що напевно проектувалося як перехідне, щоб спростити процедуру та усунути прогалини пов'язані з відсутністю уповноваженого на ці дії суб'єкта – трансплант-координатора, навпаки, маючи виражений бюрократичний характер, створює сприятливе середовище для колізій. Уявімо ситуацію: особа дає письмову згоду на посмертне донорство своєму сімейному лікарю, а через пів року, враховуючи певні життєві обставини, приймає рішення відмовитися від цього. Враховуючи, що на той час, вірогідно, вже будуть працювати трансплант-координатори, потенційний донор звернеться з відповідною заявою до нього. За відсутності ЄДІСТ обидві заяви будуть зберігатися на паперових носіях у різних суб'єктів. Це створює проблеми, адже лікар-терапевт знає про

згоду свого пацієнта на посмертне донорство, а трансплант-координатор навпаки – впевнений у незгоді.

Але станом на травень 2019 року неозброєним оком пересічного українця важко помітити будь-які зміни, якщо вони взагалі відбулися. Навпаки, ситуація складається таким чином, що лікарі досить часто опиняються у глухому куті, не знаючи як їм вчиняти в тій чи іншій ситуації – новий закон має юридичну силу проте не має жодних інструментів втілення, старий закон – офіційно нечинний.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» є гідним зразком законодавства в галузі трансплантації. Він містить чітку регламентацію суспільних відносин трансплантології, формує надійну й налагоджену систему донорства. Проте позбавлений процесуальних норм його втілення. Ми бачимо якісно розроблену трансплантацію «по-новому», проте не маємо жодного уявлення як цей паперовий проект перенести в реалії України.

Інструментами відтворення ідеї в матеріальний світ мають стати підзаконні нормативно-правові акти, прийняття яких планується найближчим часом. Принаймні про такі плани заявляло МОЗ України невдовзі після прийняття Закону. Для таких інститутів як ЄДІСТ, інститут трансплант-координатора, інститут перехресного донорства та ін. недостатньо лише загальних принципів функціонування задекларованих у Законі, необхідне додаткове доопрацювання, деталізація механізмів.

На нашу думку важливим також є включення напрямків та механізмів модернізації організаційних моментів процедури трансплантації відповідно до вимог сучасності. При цьому важливо щоб така модернізація була в першу чергу орієнтована на пацієнта, а не на медичних працівників. Адже забезпечення права на медичну допомогу поєднане з правом на інформацію є важливою складовою функціонування людини як живої істоти, а також невід'ємним атрибутом буденності кожного індивіда.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крайник Г.С. Проблематика розвитку трансплантації в Україні. // Молодий вчений. 2018. № 4(56) С. 700-703.
2. Лендел А. Правові питання трансплантології в Україні: проблеми та перспективи. // Науковий блог Національний університет «Острозька академія». 2016 URL: <https://naub.ua.edu.ua/2016/правові-питання-трансплантології-в-у/>
3. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17 травня 2018 р. № 2427-VIII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19> (дата звернення: 09.05.2019)
4. Нечепоренко О. Трансплантація в Україні: чому не спрацював пілотний проект на Харківщині. // BBC news Ukraine. 2019 URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46750896>
5. Перша група майбутніх трансплант-координаторів розпочала навчання. // Міністерство охорони здоров'я України. 05.02.2019 URL: <http://moz.gov.ua/article/news/persha-grupa-majbutnih-transplant-koordinatoriv-rozpochala-navchannja>
6. Нермін І. Жертвувати чи ні: як працює донорство органів у країнах Європи // Made for minds. 05.09.2019 URL: <https://www.dw.com/uk/жертвувати-чи-ні-як-працює-донорство-органів-у-країнах-європи/a-45361663>

Бенько А. В.
студентка III курсу
Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету
м. Суми

ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСНИХ ТВАРИН ЯК НАПРЯМ ОХОРОНИ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. В Україні практично за межами правового поля залишається досить специфічна, але дуже важлива для суспільства сфера відносин щодо використання особами з інвалідністю тварин, які в зарубіжних правових системах іменуються «сервісними» (service animals), «тваринами-асистентами» або «тваринами-помічниками» (assistance animals), тваринами для підтримки (support animals). Використання тварин для фізичної і психічної реабілітації людей з обмеженими можливостями, забезпечення цим людям у такий спосіб допоміжних засобів реалізації їхніх прав та законних інтересів є поширеною практикою в США, Канаді, Австралії, низці європейських держав. У цих країнах розроблені спеціальні юридичні механізми, спрямовані на захист прав осіб, які використовують таких тварин, правильне сприйняття їх суспільством, а також на визначення відповідальності володільців тварин і охорону самих тварин-помічників від надмірної експлуатації та жорстокого поводження.

Через відсутність відповідного правового регулювання використання сервісних тварин в Україні істотно обмежене, незважаючи на очевидну суспільну потребу, необхідність забезпечення прав людей з обмеженими можливостями, реабілітації постраждалих від військового конфлікту та інших осіб, які потребують допоміжних засобів для того, щоб бути мобільними, долучатися до різних сфер громадського життя. Випадки грубих утисків прав людей з порушеннями зору, слуху або інших людей з особливими потребами, яких позбавляють можливості доступу, наприклад, до громадського транспорту чи торгівельних об'єктів у супроводі собаки-поводиря, періодично обговорюються в пресі та соціальних мережах [1]. Однак зазначена прогалина в законодавстві й досі не викликала адекватної реакції законодавця і не стала предметом дослідження українських-вчених юристів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на недослідженість в Україні проблеми встановлення правового режиму використання тварин як допоміжних засобів соціалізації та реабілітації осіб з особливими потребами, під час написання цієї роботи використовувалися праці західних вчених (P. Bennet, L. Cheung, L. Kogan, P. Hellye, T. Howell, L. Parenti, O. Wirth), які вивчали питання в контексті відповідних національних законодавств.

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. У зв'язку наведеними обставинами актуальним є дослідження досвіду зарубіжних країн, де відповідні законодавчі положення створені й успішно

функціонують, та аналіз можливостей і перспектив запровадження відповідного правового регулювання в Україні. Метою статті є вивчення підходів до правового регулювання використання тварин для реабілітації і соціалізації осіб з особливими потребами у зарубіжних правових системах, формування рекомендацій щодо впровадження такого правового інституту в Україні, встановлення можливостей вдосконалення національного законодавства в сфері забезпечення прав цієї вразливої категорії громадян.

Виклад основного матеріалу. Поняття «сервісні тварини» не використовується ні в фауністичному законодавстві України, ні в законодавстві про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю. Загалом воно стосується тварин, які пройшли необхідне навчання для виконання завдань, і допомагають особам з інвалідністю, хворим, або іншим людям з особливими потребами. Сервісна тварина в розумінні зарубіжного законодавства відрізняється від просто домашньої тварини або так званої тварини-компаньйона. Ці тварини призначені, перш за все, для виконання певних функцій і завдань, які особи з обмеженими можливостями не здатні здійснювати самостійно. Відрізняється сервісна тварина і від службової, яка використовується для потреб правоохоронної діяльності суб'єктами владних повноважень (в поліцейських, митних, прикордонних органах) для забезпечення громадського порядку, розслідування злочинів тощо.

Найпоширенішими сервісними тваринами є собаки, які допомагають людям у якості поводитирів, подаючи сигнали особам порушеннями слуху чи захворюваннями мозку, нагадуючи про необхідність прийому ліків, утримуючи рівновагу тощо. Інші тварини – свині, птахи, коти, коні, мавпи також декларуються як сервісні, проте застосовуються значно рідше. Відповідно, більшість країн, де це питання врегульоване, надають статус сервісних лише собакам, зокрема, собакам-поводирям, забезпечуючи гарантії їх допуску в громадські місця та необхідні права їхнім володільцям. Сфери, в яких використовуються собаки та інші тварини в контексті допомоги, розширюються від супроводу людей з порушеннями зору до допомоги особам з аутизмом, психіатричної допомоги, попередження у власника епілептичних нападів або низького рівня цукру в крові.

Законодавча увага до цього аспекту захисту прав людини є свідченням високого рівня гуманізації суспільства та розвитку правової системи. Відповідні інститути ми можемо віднайти в праві таких країн, як США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Австрія, Бельгія, Велика Британія, ФРН.

Так, у США відповідно до Акта про американців з обмеженими можливостями [2] органи влади, підприємства та некомерційні організації, що обслуговують громадськість, повинні дозволяти сервісним тваринам супроводжувати людей з обмеженими можливостями у всіх закладах. Фактично, законодавство забороняє будь-який бізнес, що виключає доступ собак-поводирів. Не зобов'язані надавати такий доступ лише релігійні організації. При цьому особи, які використовують сервісних тварин, мають просто заявити про цей факт. Вони не зобов'язані документально підтверджувати ні свої потреби, ні статус тварини як сервісної.

Кодекс США про справедливе житло (42 US Code 3604 (f) (3) (B)) забороняє дискримінацію орендаря або покупця на підставі інвалідності. Передбачається, що навіть у разі, коли політика власника житла не допускає утримання домашніх тварин, але людина з певними розладами здоров'я потребує емоційної підтримки такої тварини і має медичний висновок, вона наділена правом на розумне утримання тварини в квартирі або будинку [3]. У 2014 окружний суд штату Флорида визнав неправомірною заборону, встановлену об'єднанням кондомініумів, мати сервісного собаку мешканці з інвалідністю, оскільки собака порушив правила, що стосуються умов проживання [4].

В Австралії закон про використання сервісних (в термінології документа – допоміжних) тварин і заборони дискримінації людей з інвалідністю дає визначення таким тваринам. Відповідно до нього, тварина-помічник – це собака або інша тварина, яка є акредитованою відповідно до закону держави і пройшла навчання для надання допомоги особі з обмеженими можливостями для полегшення наслідків інвалідності; або є акредитованою організацією з підготовки тварин; або навчена надавати допомогу людині з обмеженими можливостями для полегшення наслідків інвалідності; відповідає стандартам гігієни і поведінки, встановленим для тварини, що знаходиться в громадському місці [5]. В принципі, це означає, що будь-яка тварина, яка відповідає вимогам про навчання і гігієну, а також допомагає пом'якшити наслідки інвалідності власника, є сервісною твариною.

У Німеччині довгий час були закріплені права виключно людей з порушеннями зору щодо використання собак-поводирів у громадських місцях. Лише з 2017 року ситуація змінилася і Резолюцією Бундесрату було затверджено рівне ставлення до всіх осіб з обмеженими можливостями, які використовують сервісних собак. Німецьке законодавство вимагає наявності сертифіката, який засвідчує, що собака офіційно визнаний сервісним [6].

Серед європейських країн найбільш деталізоване законодавство в сфері використання сервісних тварин має Австрія, де запроваджено норми, що стосуються вимог і процедур офіційної кваліфікації та визнання різних типів собак, які використовуються як засоби реабілітації для осіб з інвалідністю. По-перше, це собаки-поводирі – собаки, які підтри-

мують сліпих або людей із вадами зору. По-друге, до них належать сигнальні собаки, які допомагають глухим або людям з порушеннями слуху. До сигнальних відносяться також собаки, які надають допомогу людям з окремими хронічними захворюваннями (епілепсія, діабет, психічні та неврологічні порушення). По-третє, це сервісні собаки, які допомагають людям з обмеженими фізичними можливостями та обмеженою рухомістю, наприклад, тим, які пересуваються за допомогою інвалідних візків. З 1 січня 2015 року були внесені поправки до австрійського закону про собак, що надають допомогу, які були включені до австрійського Федерального закону про людей з інвалідністю. Стаття 39а цього закону визначає особливості і вимоги, що стосуються офіційного визнання собаки сервісною твариною. [7]. В країні також введена система офіційної реєстрації і база даних про собак-помічників.

У Бельгії заборонено знаходження тварин у місцях, де продаються продукти харчування, проте для сервісних собак зроблено виняток за умови наявності спеціальної накладки та нагрудного знаку. Такі засоби ідентифікації надаються асоціацією, яка підготувала собаку до виконання сервісних функцій [8].

Законодавство інших країн ЄС у питаннях використання сервісних тварин має свої особливості, проте в більшості держав-членів дозволяється допомога собаці, який пройшов навчання членами організації ADI (Assistance Dogs International) і/або IGDF (International Guide Dog Federation) і має офіційну ідентифікацію. Регламент (ЄС) № 1107/2006 [9] вимагає, щоб авіаперевізники здійснювали перевезення сервісних собак відповідно до національних правил. Регламент не визначає, яким критеріям повинен відповідати сервісний собака, однак, таке визначення є в Підсумкових документах Європейської наради з питань цивільної авіації [10], де собака-поводир визначається як тварина, що пройшла навчання для надання допомоги особам з інвалідністю в організаціях ADI і/або IGDF.

Низка положень, які стосуються захисту прав осіб з інвалідністю, розроблені на рівні Організації Об'єднаних Націй. Так, відповідно до статті 9 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [11], щоб надати таким особам можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя, держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах. Ці заходи, які включають виявлення й усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають доступності, повинні поширюватися, зокрема, на будинки, дороги, транспорт й інші внутрішні та зовнішні об'єкти, школи, житлові будинки, медичні установи та робочі місця.

Держави-учасниці вживають також належних заходів для того, щоб розробляти мінімальні стан-

дарті й керівні орієнтири, що передбачають доступність об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, уводити їх у дію та стежити за їх дотриманням; забезпечувати, щоб приватні підприємства, які пропонують об'єкти й послуги, відкриті або такі, що надаються населенню, ураховували всі аспекти доступності для осіб з інвалідністю. Хоча норми Конвенції і не згадують безпосередньо про сервісних тварин, однак, очевидно, що вони є важливим засобом для забезпечення доступності фізичного середовища для осіб з інвалідністю. Отже, держави, в тому числі й Україна, яка ратифікувала Конвенцію у 2009 році, повинні створювати юридичні та організаційні умови для їх використання.

Зазначене підтверджується і Зауваженням загального порядку Комітету по правам осіб з інвалідністю № 2, схваленим на 11-й сесії цієї організації у 2014 році. Відповідно до пункту 29 Зауваження при визначенні стандартів доступності держави мають брати до уваги різноманітність осіб з інвалідністю, забезпечувати доступність незалежно від статі, віку чи категорії інвалідності. Врахування різноманітності осіб з інвалідністю включає той факт, що деякі з них для отримання повного доступу потребують допомоги людини або тварин. Комітет також робить висновок про необхідність законодавчого визнання актом дискримінації заборони заходити у будівлю чи до відкритого простору з собакою-поводирем [12]. На зазначене положення спирається і Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях за скаргами про порушення статті 14 (Заборона дискримінації) Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [13].

Аналіз ситуації в Україні свідчить про недостатній рівень законодавчого сприяння реабілітації та соціалізації осіб з інвалідністю. Наша держава, на жаль, не виконує повною мірою зобов'язання, взяті на себе відповідно до Конвенції. Статтею 26 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» закріплено, що підприємства, установи та організації зобов'язані створювати умови для безперешкодного доступу осіб з інвалідністю (у тому числі осіб з інвалідністю, які використовують засоби пересування та собак-поводирів) до об'єктів фізичного оточення. Проте зазначене положення на практиці неможливо реалізувати, як через відсутність в країні кінологічних центрів, що займаються спеціальною підготовкою сервісних тварин, так і через юридичну неврегульованість питання.

Тварини в Україні нормативно не визнаються засобами реабілітації осіб з інвалідністю. Фактично не захищаються в цьому аспекті права осіб, які страждають від посттравматичного синдрому, мають інші психічні проблеми (в США, наприклад, дітям, хворим на аутизм, дозволено відвідувати з собаками навіть школи). Немає жодних юридичних підстав для того, щоб функції сервісних здійснювали не тільки собаки, а й інші навчені тварини.

Досі чинними залишаються Правила тримання собак, котів і хижих тварин, затверджені ще в УРСР 17 червня 1980 року, згідно з якими забороняється

приводити собак і кішок в приміщення магазинів, місць громадського харчування, на дитячі майданчики, бульвари, пляжі, парки, сквери, сади та інші місця загального користування. Порушення зазначених Правил тягне за собою адміністративну відповідальність для осіб з інвалідністю, що використовують сервісних тварин, передбачену ст. 154 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Доводиться констатувати, що в Україні існує непряма дискримінація осіб з інвалідністю за ознакою обмежених можливостей і не створено належний правовий механізм для боротьби з нею. Особам з інвалідністю, які потребують допомоги сервісних тварин, не забезпечено можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх його аспектах, як цього вимагає стаття 9 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Для вирішення наявних проблем необхідно, перш за все, привести у відповідність різні законодавчі акти (з одного боку, закон «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» дає дозвіл використовувати собак-поводирів, з іншого, – підзаконні акти забороняють відвідування громадських місць з собаками та іншими тваринами). Слід також прийняти спеціальний закон, який визначив би поняття «сервісні тварини»; легальний перелік видів тварин, яких можна залучати до допомоги людям з обмеженими фізичними можливостями, психічними хворобами; перелік осіб, стан яких вимагає залучення тваринного-асистента; приблизний (відкритий) перелік функцій, які будуть виконувати тварини; вимоги щодо того, яким способом буде засвідчуватися особливий статус такої тварини (сертифікати або посвідчення, можливо, окремі позначки в паспорті для тваринного міжнародного зразка); перелік документів, які повинен (або не повинен, як це передбачено в США) надати власник такої тварини під час відвідування того чи іншого громадського місця на вимогу власника, керівника чи менеджера певного закладу; механізм видачі необхідних документів та дозволів на тварин; перелік вимог до сервісних тварин (стандарти гігієни, щеплення, інше); порядок підготовки кадрів, які здійснюють навчання сервісних тварин, вимоги до їхньої кваліфікації; механізм відповідальності особи, яка використовує таку тварину, щодо поводження з нею, а також відповідальності володільців за шкоду, яку може бути заподіяно належними їм тваринами; порядок дій, які повинні здійснювати заклади, установи і організації у разі їх відвідування особами в супроводі сервісних тварин, відповідальність за порушення такого порядку; порядок надання таких тварин особам, які цього потребують і вилучення їх, вимоги щодо забезпечення благополуччя тварини, яка через вік або хворобу стала неспроможною виконувати функції сервісної.

У цій роботі здійснено лише спробу поставити проблему і наголосити на необхідності впровадження в Україні спеціального правового режиму використання сервісних тварин. Створення законо-

давчих, організаційних та фінансових умов для цього вимагає ґрунтовних наукових досліджень, політичної волі з боку держави і активної позиції громадянського суспільства. Нагальною потребою є також

проведення просвітницької роботи, спрямованої на формування моральних основ використання сервісних тварин, зміну ставлення пересічних громадян до осіб, які супроводжуються сервісними тваринами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Юрчук Н., Новіков С. Скандал у столичній підземці: незрячого з собакою-поводирем не пустили до метро. 5 канал. 04 квітня 2017. URL: <https://www.5.ua/kyiv/skandal-u-stolychnii-pidzemtsi-nezriachoho-z-sobakoiupovodyrem-ne-pustyly-do-metro-142400.html>
2. The Americans with Disabilities Act of 1990 and Revised ADA Regulations Implementing Title II and Title III URL: https://www.ada.gov/2010_regs.htm
3. Discrimination in the sale or rental of housing and other prohibited practices. 42 US Code. 3604 (f) (3) (B) URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/42/3604>
4. Sabal Palm Condominiums of Pine Island Ridge Association, Inc. v. Fischer. Case № 12-60691-Civ-SCOLA / United States District Court, S.D. Florida. March 31, 2014. URL: <https://www.leagle.com/decision/infdc020140401d08>
5. Disability Discrimination Act 1992 / Commonwealth Consolidated Acts. URL: http://www8.austlii.edu.au/cgi-bin/viewdb/au/legis/cth/consol_act/dda1992264/
6. Entschließung des Bundesrates: Gleichbehandlung aller von Assistenzhunden / Assistenzhunde für Menschen mit Behinderungen anerkennen. URL: [https://www.bundesrat.de/SharedDocs/drucksachen/2016/0701-0800/742-16\(B\).pdf?__blob=publicationFile&v=5](https://www.bundesrat.de/SharedDocs/drucksachen/2016/0701-0800/742-16(B).pdf?__blob=publicationFile&v=5)
7. Bundesbehindertengesetz / Bundesrecht konsolidiert. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/NormDokument.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10008713&Artikel=&Paragraf=39a&Anlage=&Uebergangsrecht=>
8. Access Rights / Belgian Assistance Dog Federation <http://www.badf.be/EN/toegangsrechtEN.html>
9. Regulation (EC) N° 1107/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 concerning the rights of disabled persons and persons with reduced mobility when travelling by air / EUR-Lex Access to European Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32006R1107>
10. European Civil Aviation Conference. Document 30. May 2018. URL: <https://www.ecac-ceac.org/documents/363275/374313/ECAC36-WP4e+FAL.pdf?fcaca794-bace-43fa-bc52-0f2f258043e8>
11. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
12. General comment No. 2 (2014) Article 9: Accessibility / Committee on the Rights of Persons with Disabilities. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/033/13/PDF/G1403313.pdf?OpenElement>
13. Case of Guberina v. Croatia. Application № 23682/13. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-161530>
14. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII. / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>
15. Правила тримання собак, котів і хижих тварин у населених пунктах Української РСР: Наказ Мінжитлокомунгоспу УРСР, Мінсільгоспу УРСР, МОЗ УРСР від 17 червня 1980 року / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001303-80>
16. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

Беркій Т. М.

*аспірантка II курсу заочної форми навчання
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів*

ПРАВА ЖІНОК: НАЙГУЧНІШІ ПОРУШЕННЯ ТА МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ

Те, що права жінок – є права людини, а права людини – права жінок, повторюють багато, але коли мова заходить до повсякденних та побутових проблем, про це забувають. Україна в 2013 р. зберегла за собою 64 місце в рейтингу гендерної рівності. До показників відносять, серед іншого, можливості рівної економічної участі жінок і чоловіків, доступ до освіти, охорони здоров'я, доступ жінок до процесу прийняття рішень та управління державними справами та участь у ньому [1].

Проблема створення ефективного діючого правового механізму для забезпечення для жінок рівних з чоловіками можливостей щодо участі в політичному й культурному житті України, доступі до матеріальних ресурсів значно актуалізується на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Відбувається усвідомлення того, що різниця між людьми, обумовлена біологічним статусом, не повинна розглядатись з точки зору чоловічої переваги, а потребує формування та вдосконалення юридичних гарантій захисту прав жінок [2].

Сьогодні багато вчених займаються дослідженнями стосовно гендерної рівності жінок у різних сферах суспільної діяльності. Ці проблемні питання перебувають у полі зору таких вчених як: Н. Антонюка, О. Бандурки, О. Дашковської, Л. Кобелянської, К. Левченка тощо. Також треба відзначити, що зарубіжні автори теж приділяють багато уваги розробці та вирішенню цих проблемних питань. Серед них потрібно виділити S. Bergman, E. Rogg, J. Richard, J. Money, M. Auer, J. Vigo, J. Mille, S. Nanda, R. Tong [2].

Не зважаючи на беззаперечну теоретичну й практичну значимість зазначених наукових праць, загалом можна констатувати недостатній аналіз питання щодо досягнення Україною європейських стандартів у сфері гендерної рівності, що зумовлює необхідність подальшого дослідження [2].

Основною метою даної статті є висвітлення та аналіз найбільш резонансних випадків порушення або недотримання прав жінок протягом останнього часу, як в Україні, так і за її межами, а також пошук механізму, який б сприяв захисту та дотримання прав жінок в повному обсязі.

У Давній Греції жінки не мали ніяких прав. Деякі грецькі мислителі вважали, що жінок не варто вчити навіть грамоти, оскільки, знаючи забагато, вони перестануть коритися чоловікові.

Святий Тома Аквінський вірив, що жінка є недосконалим чоловіком. Схожі погляди мали Аристотель і Сократ, який любив повторювати вислів про щастя: «Три речі можна вважати щастям: що ти не дика тварина, що ти грек, а не варвар, і що ти чоловік, а не жінка».

Ще один житель Греції Прокруст прославився тим, що вкладав людей на ліжку, а воно нікому не було впору. Кому було мале – тих він розтягував, а кому велике – відрізає «зайві» сантиметри з обох боків. Така само із стереотипами про жінок та чоловіків – вони нікому не бувають в пору.

Втім, більшість стереотипів присвячено жінкам. Наприклад, досить поширеною є суспільна думка про самотню жінку як нещасливу. Успішна жінка обов'язково має бути заміжною, виховувати дітей, бути доброю господинею. Відповідно стереотипам, жінка, яка гарно заробляє, але не має родини, спустошена та приречена бути не щасливою.

Про хибність цього судження дуже влучно зауважила виконавча директорка Фейсбук Шеріл Сендберг: «Світ медіа створює стереотипи, наприклад, про те, що жінка обов'язково повинна обирати між сім'єю і кар'єрою. І зовсім не показує приклади щасливих успішних жінок, у яких є і сім'я, і кар'єра».

На жаль, мільйони жінок у світі притримуються стереотипів та виявляють рабську покірність перед ними. За глобальною статистикою ООН з 1,3 мільярда найбідніших людей світу абсолютна більшість – жінки, які до того ж становлять 75% усіх неписьменних людей у світі. На цей час жінки володіють лише 1% всієї власності у світі, незважаючи на те, що виконують 2/3 всієї роботи у світі [3].

Франція – це країна людей, які цінують свободу. Саме там у XVIII ст. зародився жіночий рух, який

сприяв тому, що сьогодні жінка може вільно навчатися, працювати та брати участь у виборчих процесах.

Подумати тільки: всього двісті років тому жінці відрубали голову лише за те, що вона вимагала рівності в шлюбі та права голосу на виборах. Французька Олімпія де Гуж біля гільйотини трималася достойно: «Якщо жінка гідна зійти на ешафот, то вона гідна увійти і до парламенту» – її слова стали крилатими та пророчими.

Олімпія де Гуж не мала вищої освіти, бо то були часи, коли жінкам заборонялося навчатися. Але коли вона мала виступи на Національних зборах, чоловіки, затаївши подих, слухали її промови. Олімпія де Гуж створила знаменитий маніфест на захист прав жінок – Декларацію прав жінки і громадянки. У декларації вперше в історії була сформульована вимога рівноправності жінок і чоловіків перед законом: «жінка народжується і залишається вільною і рівноправною з чоловіком перед обличчям закону».

Ст. 6 проголошувала: «Закони повинні виражати загальну волю, всі громадяни, як жінки, так і чоловіки, повинні особисто або через своїх представників сприяти законотворчості. І чоловіки, і жінки повинні бути рівні перед законом, мати однаковий доступ до державних постів, почестей, громадської діяльності згідно їх здібностям і на підставі їхніх талантів» [4].

Жінки в Україні мають рівні можливості з чоловіками, було б бажання і здібності їх втілити – така думка є доволі поширеною. Втім хибною, наголошують експерти і доводить статистика. Українки досі зазнають дискримінацій за ознакою статі.

Найбільшим кричущим порушенням прав жінок в Україні залишається домашнє насильство. Щороку від рук кривдників гине близько 600 українок, такими є дані МВС. У 2017 році до поліції надійшло понад 110 тисяч заяв від жертв домашнього насильства.

Попри масштаби домашнього насильства в Україні, проблема перебуває переважно «в тіні». Ба більше, поширений принцип – «сама винна», відтак жертви намагаються замовчувати страждання, кажуть експерти. Показовим є те, що 68% українок не вважають проявом насильства приниження. Лише для 49% жінок насильство – це побої, а для 56% – зґвалтування. Такі результати опитування Українського інституту соціологічних досліджень [5].

Наступним порушенням прав жінок відповідно до аналітичного звіту комісії Ради Європи з питань гендерної рівності за 2017 рік, є те, що Україна пере-

буває в групі країн із найнижчим представництвом жінок у владі.

Український парламент усього на 12% складається із жінок. Попри те, що цей показник є рекордним за всі попередні скликання, він досі залишається низьким, порівняно з практикою демократичних країн, наголошують експерти. Так, у країнах ЄС жінок у парламентах в середньому удвічі більше – 26%. А у Швеції, Фінляндії, Іспанії – понад 40%. Не набагато краща ситуація і в регіонах України. Попри запроваджене квотування у партіях – тенденції спостерігаються невтішні, додає експерт. Жінки у списках партій – часто «для галочки», а відтак не отримують достатньої організаційної та фінансової підтримки, щоб перемогти у виборчих перегонках [5].

Насправді найбагатшими країнами світу, які мають розвинуту економіку, правлять жінки. Наприклад, Єлизавета II – королева Великобританії вже 60 років перебуває на троні. Вона також Верховний Головнокомандувач Збройних Сил країни. Формально Єлизавета II – наймогутніший монарх світу. Англія відома ще однією жінкою, яка зробила чималий внесок в історію країни: Маргарет Тетчер. Коли у 1979 р. Маргарет Тетчер було обрано першою жінкою прем'єр – міністром, у британському парламенті було всього 19 жінок із 635 членів парламенту.

Тар'я Кааріна Галонен – 11-ий президент Фінляндії, що перебувала на цій посаді двічі. Термін президентських повноважень Тар'ї закінчився у березні 2012р., але вона досі відіграє ключову роль в політичному житті Фінляндії.

Фінляндія одна з найперших країн світу, в якій узаконили виборчі права жінок. Це трапилося ще в 1906р., а вже через рік у парламенті з'явилася перша жінка -депутат. Сьогодні відсоток жінок у фінському парламенті складає близько 40. Але представників жіночих організацій не задовольняє таке співвідношення, вони прагнуть мати 50 на 50. Цікаво, що у Фінляндії знайшла силу політика, яка підкреслює схожість чоловіка та жінки, а гендерна відмінність отримує негативне тлумачення [6].

Ще одним яскравим порушенням прав жінок є те. Що вони значно обмежені у кар'єрі. Риси і поведінка, які за стереотипом приписуються винятково чоловікам (компетентність, логічне мислення, ініціативна поведінка), змушують роботодавців і менеджерів-кадровиків розглядати чоловіків придатними для певних професій, де потрібні лідерство, професійні й технічні навички. Стереотипні риси, які приписуються жінкам (усім), наприклад, дбайливість, кооперативність, ніжність, асоціюються з обслуговуванням і турботою, тобто з колом низькостатусних і низькооплачуваних професій. Здавалося б, в Україні жінки нарівні з чоловіками були включені у виробничу оплачувану працю і здобували нетрадиційні для жінок професії. Але якщо проаналізувати статистику, то виявиться, що вони були зайняті в сфері низькооплачуваної, статево типізованої праці – у нижчій і середній ланках охорони здоров'я, освіти, культури, легкої промисловості. Якщо розглянути цю нерівність за кожною професією, то можна зро-

бити висновок, що в будь-якій країні та в будь-якому регіоні світу існують професії, що спеціально визначаються як «жіночі». Робота чоловіків частіше вище оплачується і більше поважається, і жінкам необхідно затратити багато часу й зусиль, щоб увійти в це коло і зайняти таку ж позицію. Навіть для елементарного просування по службі від жінки вимагаються, у порівнянні з чоловіком, вища кваліфікація і вищий рівень знань.

Дискримінація на роботі має такі наслідки: жінки залишають працю або їх звільняють за непокору; підсилюються негативні умови на роботі; знижуються можливості для досягнень; неможливість отримувати доходи; неможливість одержати виробничий стаж; перерваний виробничий стаж; емоційний стрес, який обумовлює втрату самоповаги і впевненості, депресію і страх [7].

Право – велика сила. Але чому відшліфоване філософами та практиками, втілюючись у майже досконалу форму міжнародних договорів воно... все ще недостатньо захищає жінок? Чому майже 40% вбивств жінок здійснюються їх інтимними партнерами-чоловіками? Чому за даними ООН «немає жодного регіону, країни чи культури, в якій би жінки не зазнавали насильства»[8]?

Органами системи ООН прийнятий ряд міжнародно-правових документів, що стосуються конкретних прав жінок. До числа цих актів відносяться:

- Конвенція про політичні права жінок 1952 р.;
- Конвенція про громадянство одруженої жінки 1957 р.;
- Конвенція про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів 1962 р. та Рекомендація до неї 1965 р.;
- Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів 1974 р.;
- Конвенція МОП про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності No100 1951 р.;

- Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.

Головною метою цих конвенцій є ліквідація дискримінації жінок за ознакою статі, а також надання їм рівних прав з чоловіками при вступі на державну службу, прийомі на роботу чи навчання, на рівну оплату праці тощо. Відповідно до ст. 1 Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. поняття «дискримінація щодо жінок» означає будь-яке розходження, виняток або обмеження за ознакою статі, що спрямовуються на ослаблення чи скасування можливості жінок здійснювати свої права нарівні з чоловіками. Крім нормативних документів, ООН виробляє і реалізує конкретні програми, спрямовані на поліпшення положення жінок. Істотний внесок у трактування поняття «рівності статей» зробила Загальна конференція по положенню жінок (Найробі, Кенія, 1985 р.). Рівність стала розглядатися не просто як правове поняття, тобто ліквідація дискримінації *de jure*, але і як рівність прав, обов'язків і фактичних можливостей для участі жінок у процесі розвитку суспільства [8].

В 2011 році у Стамбулі була підписана і у 2014 році вступила в силу Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. На відміну від інших регіональних документів, ця Конвенція може бути підписана та ратифікована будь-якою державою світу. Станом на лютий 2017 року, Стамбульську конвенцію підписали 44 держави, а ратифікували – 22. Стамбульська конвенція – об'ємний та ґрунтовний документ, який: переводить у площину реальних зобов'язань раніше декларативні положення щодо викорінення насильства проти жінок; детально перераховує види насильства проти жінок та пропонує змістовні визначення термінів; забороняє виправдовувати будь-які акти насильства культурою, звичаями, релігією, традиціями тощо [8].

Однак, сьогодні в деяких країнах культурні традиції стоять над нормами міжнародного права. Культурні традиції відображають цінності і переконання, яких дотримуються члени громади впродовж епох, і часто охоплюють цілі покоління. Кожна соціальна група в світі має особливі культурні традиції і переконання, з яких деякі вигідні для всіх членів, в той час як інші – шкідливі для окремої групи, такої як жінки. Ці шкідливі звички включають наступне: жіноче статеве каліцтво (ЖСК); примусове годування жінок; ранні шлюби; різноманітні табу або звички, які перешкоджають жінці контролювати народжуваність; харчові табу і традиції щодо народжуваності; перевага синів і наслідки цього для статусу дівчинки; жіноче дітовбивство; рання вагітність і ціна приданого. Незважаючи на їх шкідливий характер і порушення ними міжнародних законів прав людини, такі традиції зберігаються, тому що вони не викликають сумніву і набувають моральності в очах тих, хто застосовує їх [9].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку даної теми показують, що реалізація прав людини, а тим більше прав жінок означає зіткнення з рядом перешкод [9].

Таким чином, для недопущення порушення прав жінок в Україні та в світі потрібно, зокрема: запровадити, розширити гендерну освіту з дошкільного віку; запровадити гендерну освіту для дорослих, Здійснювати гендерну правову експертизу законопроектів, внесених депутатами на розгляд Верховної Ради, відновити роботу з підготовки радників з прав людини та гендерних питань. Створити дієву систему постійного навчання та підвищення кваліфікації кадрів державних службовців усіх рівнів з питань гендерної рівності. Запровадити обов'язкове навчання суддівських кадрів з питань гендерної рівності [1].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Права жінок та гендерна рівність. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khp.org/en/index.php?id=1398060713>
2. Права жінок в Україні: проблеми, аспекти, міжнародний досвід / Н. І. Мозоль // Південноукраїнський правничий часопис. – 2014. – № 3. – С. 6-9. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_3_4
3. Найкращі вислови про жінок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zhinka-online.com.ua/39-zhinka-onlajn/281-naikrashchi-vyslovy-pro-zhinok.html>
4. Олімпія де Гуж – гільйотина, як плата за свободу жінки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zhinka-online.com.ua/ukrajinska-zhinka/zhinka-indigo/83-olympie-de-gouges-hiliotyina-iak-plata-za-svobodu-zhinky.html>
5. Гендерна нерівність: п'ять порушень прав жінок в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29085513.html>
6. 10 найсильніших країн світу, якими правлять жінки. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zhinka-online.com.ua/novini-dlya-zhinki/politika/172-10-naisylnishykh-krain-svitu-iakymy-pravliat-zhinky.html>
7. Кар'єра і соціальні стереотипи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/article/karera_i_socialni_stereotipi
8. Захист прав жінок: чому міжнародні конвенції погано працюють. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/zahist-prav-zhinok-chomu-mizhnarodni-konventsii-pogano-pratsyuyut-134063.html>
9. Що таке права людини? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/uk/web/compass/what-are-human-rights->

Варава К. І.

студентка III курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН У GIG ECONOMY ЯК ГАРАНТІЯ УТВЕРДЖЕННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНОГО ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Поява та розвиток інтернет-технологій кардинально змінює сферу трудових відносин. Gig есоному розуміється як нова сфера використання праці, де робота виконується за допомогою цифрових платформ та мобільних додатків. Кількість осіб, що задіяні у сфері gig есоному, у більшості розвинутих країн має величезні обсяги: у США – 16,5 мільйонів осіб, у Великій Британії – 1,1 мільйонів осіб, в Україні – 805 тисяч осіб. Сфера gig есоному невинно росте і розвивається, продовжується залучення великої кількості людей до здійснення роботи за допомогою цифрових платформ і мобільних додатків, але сфера gig есоному жодним чином не врегульована національним законодавством, працівники gig есоному не включені до кола правового регулювання трудового законодавства. Фактично виконуючи працю на рівні із традиційними працівниками у розумінні трудового законодавства, особи у gig есоному не підлягають під дію трудового законодавства і є незахищеними соціальними гарантіями.

Потреба законодавчого врегулювання праці, що здійснюється через цифрові платформи є на піку актуальності сучасності, так одним з 31 пунктів закріплених Підсумковій декларації саміту країн «Великої двадцятки», що проходив в Буенос-Айресі (з 30 листопада по 1 грудня 2018 рік), у пункт 7 Держави учасниці погодили взаємну спрямованість дій на створення і зміцнення системи соціального захисту праці, що здійснюється через цифрові платформи.

Відсутність достатнього нормативного регулювання праці у сфері gig есоному утворює певний сирій правовий вакуум, йде всупереч із свободою праці та правом на працю та створює перешкоди для повноцінного і сучасного розвитку трудового права, що обумовлює актуальність і необхідність теоретичної розробки та нормативного врегулювання цього питання.

Ситуація розвитку технологій та процеси глобалізації залишають відтиск на розвитку трудового права в тому числі. Деякими аспектами правового регулювання праці у сфері gig есоному займалися Валеріо де Стефано, Алек Фельстінер, Я.В. Свічкарьова, Л. Величко, С.В. Попов, М.А. Шабанова, У.С. Гузар, М.В. Луцик, Б.А. Римар та інші. Але комплексне дослідження правового регулювання праці у gig есоному у національному законодавстві взагалі відсутнє.

Мета роботи полягає у теоретико-правовій характеристиці gig есоному як сфері використання найманої праці, і необхідності залучення gig працівників до сфери дії трудового законодавства із гарантуванням соціальних гарантій.

Для реалізації мети дослідження ставилися такі основні завдання: розкрити організаційно-правові засади праці у gig есоному; з'ясувати до якого кола правових відносин входить діяльність у gig есоному; охарактеризувати діяльність осіб у gig есоному; проаналізувати позитивний міжнародний досвід з питань правового регулювання праці у gig есоному; сформулювати науково обґрунтовані пропозиції по вдосконаленню законодавства, що регулює комплекс відносин з використання праці у gig есоному у трудовому праві.

Основним питанням трудового права є регулювання відносин із застосування праці. У сфері застосування праці є дві групи відносин, які урегульовані нормами трудового законодавства, та які урегульовані нормами інших галузей законодавства [1, с. 79]. Із цього приводу існує дві концепції щодо сфери дії трудового законодавства: «вузька» і «широка».

Прихильники «вузької сфери дії», представниками якої є В.С. Андреев, К.П. Горшенін, М.Г. Александров та інші, вважають, що дія трудового законодавства поширюється виключно на відносини найманої праці. Представники «широкої сфери дії» трудового законодавства передбачають більш ширшу сферу впливу трудового законодавства, вважаючи, що де має місце використання праці, там має застосовуватись трудове законодавство. В.І. Прокопенко стверджує, що праця громадян, де б вона не застосовувалася, навіть на базі індивідуальної приватної власності має регулюватися єдиною галуззю – трудовим правом.

Тобто відповідно до концепції «широкої сфери дії» трудового законодавства регулювання відносин, основним предметом яких є праця, буде здійснюватися трудовим законодавством. І ця концепція із сучасним процесом глобалізації і флексibilізації набуває більшої популярності серед передових представників правової думки. Саме концепція «широкої сфери дії» трудового законодавства є пріоритетною для України як демократичної, соціальної держави. Адже ефективне правове регулювання інституту праці у всіх його проявах є гарантом основних прав і свобод людини. Так, зокрема, Загальна декларація прав людини у ст. 23 закріплює, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливий і сприятливий умови праці та на захист від безробіття. У Конституції України у ст. 43 дублює відповідні положення і гарантує право на працю, без зазначення форми здійснення такої праці. Тому, можна стверджувати що вітчизняний законодавець відображає саме концепцію «широкої сфери дії» трудового законодавства.

Використанням праці на цифрових платформах вимагає створення сучасних норм правового регулювання у сфері трудового права. Дані норми повинні враховувати особливості трудових функцій новітніх професій, зокрема, актуальним у цьому сенсі є побудова такого правового регулювання з урахуванням фундаментального принципу єдності і диференціації, який відображає дуалістичну природу трудового права, яка одночасно потребує уніфікованості і диференціації у регулюванні праці.

Єдність характеризує загальний рівень регулювання праці, що відноситься до всіх працівників. На базі єдності регулювання здійснюється його диференціація, тобто встановлюються особливості регулювання праці для окремих категорій працівників [2, с. 192]. Принцип диференціації правового регулювання враховує об'єктивні обставини, зумовлені специфікою умов праці у відповідних галузях виробництва. Диференціація вдосконалює процес правового регулювання, підвищує його ефективність, сприяючи охопленню різномірних відносин і проникнення в їх сутність [3, с. 47]. Саме принцип диференціації дозволяє миттєво реагувати законодавцю на зміни у сфері використання праці, дає можливість для розвитку нових видів трудової діяльності, і в той же час забезпечує працівника основними гарантіями, передбаченими законодавством.

В умовах формування нової історичної фази суспільного розвитку цивілізації – постіндустріального суспільства відбувається дестандартизація зайнятості, тобто розповсюдження гнучких і мінливих форм зайнятості, які називають нестандартними [4, с. 471]. Робота у сфері gig-економіки є найважливішою трансформацією у світі праці. З 2015 року МОП вивчає цифрові платформи для праці з метою розуміння наслідків цієї нової форми організації праці для працівників та зайнятості в цілому.

Праця у сфері gig-економіки охоплює два види роботи «crowdwork» і «work-on-demand». «Crowdwork» (фріланс) – це робота, яка виконується за допомогою онлайн-платформ, які з'єднують невизначену кількість клієнтів та працівників через Інтернет. «Work-on-demand» (робота за вимогою) – це роботи, пов'язані з традиційною робочою діяльністю, такими як транспортування, очищення та виконання доручень, які пропонуються та призначаються через мобільні додатки. Працівник у gig-економіці і фрілансер не є однаковими поняттями. Gig-економіка є більш загальним поняттям. Особи задіяні у gig-економіці можуть бути фрілансерами або працівниками у розумінні трудового законодавства.

Більшість цифрових платформ пропонують вступати виконавцям роботи у відносини у якості клієнт – незалежних підрядників або самозайнята особа, а не у якості роботодавця – працівник у розумінні трудового права. Таким чином працівники, які у більшості випадків фактично є працівниками у розумінні трудового права, не підпадають під регулювання трудового законодавства і вимушені самостійно нести ризики соціального забезпечення.

Основною відмінністю незалежних підрядників від працівника у розумінні трудового права є відповідний ступінь свободи від роботодавця. Характерним для більшості фрілансерів, які зайняті на цифрових платформах є: незалежність і гнучкість щодо кількості робіт, графіку роботи та місцезнаходження, відсутність санкції за неприйняття роботи. Це може бути підставою вважати дану категорію працівників у якості незалежних підрядників, але контракти, які пропонуються платформою, прописані без реального врахування інтересів працівників [5, с. 35]. Ключова природа роботи за контрактом – це переговори, де кожна зі сторін домовляється про найбільш сприятливі умови для кожної зі сторін. У даних контрактах немає місця переговорам. У працівників є лише два варіанти: прийняти невигідний для себе контракт аби хоч щось заробити, чи відмовитись і не користуватися платформою. Можна простежити ігнорування таких базових потреб людини як право на гідне існування, мінімальну заробітну плату і соціальну захищеність працівників.

Для працівників за вимогою, які отримують роботу за допомогою мобільних додатків, характерна менша ступінь свободи для отримання і виконання роботи, але вони також вважаються незалежними підрядниками. Прецедентним для діяльності таких компаній, які пропонують роботу за вимогою, як UBER та інші, у даному випадку є рішення Верховного суду штату Каліфорнія від 30 квітня 2018 року у справі Dynamex Operations West, Inc. проти Вищого суду Лос-Анджелеса (Dynamex Operations West, Inc. v. Superior Court of Los Angeles), яке висвітлює природу роботи за вимогою. Верховний суд штату Каліфорнії Суд у своєму рішенні широко охарактеризував неправильну класифікацію незалежних підрядників, що шкідливим і несправедливим для працівників, які фактично виконують роботу на тих самих умовах як і стандартні працівники у розумінні трудового права. Рішення спрямоване на розширення кількості працівників, які мають право на мінімальну заробітну плату, перерви на відпочинок і інші переваги у відповідності з державними стандартами праці. У своєму рішенні суд підкреслив, що компанії повинні довести, що працівники займаються власним бізнесом, щоб класифікувати їх як незалежних підрядників.

Дискусія с приводу статусу працівників у сфері gig-економіки не припиняється дотепер. У процесі історії науки трудового права та трудового законодавства утвердились основні ознаки трудових правовідносин, що виникають на підставі трудового договору. Відомий фахівець – «засновник» галузі трудового права Л. Таль до таких ознак відносить: особа, яка наймається за трудовим договором, зобов'язується надавати свою робочу силу на користь чужого господарства; від цієї особи вимагається особисте виконання роботи; з трудового договору випливає обов'язок найманої особи – погоджувати свою поведінку з порядком, встановленим роботодавцем (господарем), і, у свою чергу, наймач повинен створити належні умови праці; наймана особа має право на

винагорода за свою працю, і ця винагорода не залежить від того, чи скористався господар плодами цієї праці [6, с. 84]. У теорії трудового права ці критерії узагальнені і отримали найменування «особистісний», «організаційний» і «майновий» [7, с. 348]. С. Глинська-Кривонос слушно зауважує, що «ці критерії в сучасних умовах дещо змінили своє значення» [8, с. 78].

6 лютого 2019 року Міністерство соціальної політики України запропонувало законодавчо визначити ознаки трудових відносин, а саме доповнити Кодекс законів про працю України статтею 21-2 «Ознаки наявності трудових відносин», серед яких: періодичність, особисте виконання, платність, робоче місце, подібність до роботи штатних працівників, організація і забезпечення умов праці, тривалість робочого часу і відпочинку. Якщо наявні три і більше ознак робота вважається такою, що виконується у межах трудових відносин [9]. Даний законопроект не був підтриманий. Однак навіть застосування даних ознак до встановлення трудових відносин у царині gig есоному не вирішить проблеми, адже природа використання праці на цифрових платформах потребує створення нового ефективного механізму забезпечення соціальними гарантіями gig працівників, який би узгоджувався із сучасною цифровою епохою використання праці.

Для вирішення питання «до якої категорії працівників відносяться задіяні у gig есоному» можна сформулювати нову категорію працівників у трудовому законодавстві на зразок Німеччини, Франції, Канади. Створення третьої категорії працівників визнає, що серед традиційних ролей працівників та незалежних підрядників є сіра територія. Працівники, які належали до цієї третьої категорії, захищені комбінацією деяких існуючих законів та нових законів, написаних спеціально для них. «Незалежні працівники» працюють за допомогою посередників, які з'єднують клієнтів із працівниками. «Незалежний працівник» і посередник мають деякі елементи незалежних ділових відносин, що характеризують статус незалежного підрядника, а також деякі елементи традиційних відносин між працівниками та роботодавцями.

Застосування нестандартних форм зайнятості дозволяє посилювати гнучкість ринку праці, але це відбувається переважно за рахунок зменшення рівня соціальних гарантій працівників [10, с. 137]. Для встановлення балансу і забезпечення соціальної захищеності працівників, у більшості країн світу праця у gig-есоному знайшла своє закріплення і правове регулювання у відповідних нормативних актах.

Закон міста Нью-Йорк «Фріланс не безкоштовний» “Freelance Isn’t Free” Act [11] закріпив статус фрілансерів та забезпечив гарантіями і формами захисту. Цей закон є першим у країні, яке забезпечує права фрілансера, є значним поворотним моментом у розробці захистів для зростаючої незалежної робочої сили у сфері gig есоному.

Для захисту прав працівників у gig есоному на національному та міжнародному рівні підпису-

ються угоди для ефективного розвитку gig есоному і утвердження соціальної справедливості. У Мюнхені в жовтні 2017 року був «Кодекс поведінки з використанням цифрових платформ» «Crowdsourcing Code of Conduct» [12]. Посібник для процвітаючої та чесної співпраці між цифровими платформами та працівниками, встановлює принципи роботи у gig есоному. 6 грудня 2016 року підписана «Франкфуртська декларація про роботу на цифрових платформах» (The Frankfurt Declaration on Platform-Based Work Frankfurt) [13]. У декларації проголошуються основні принципи діяльності працівників на цифрових платформах. Так, в межах юрисдикції працівника та незалежно від його правовий статус або доступ до інших можливостей роботи, йому має сплачуватись не менше мінімальної заробітної плати (після витрат, перед податками). Встановлюється як фундаментальне право працівників на можливість організації та ведення переговорів про колективні договори з операторами платформ. Утверджується принцип прозорості для ефективної роботи цифрових платформ.

У Франції питання регулювання праці у сфері gig есоному досягнуло найперспективнішого правового регулювання. Для забезпечення соціальної захищеності працівників і одночасного урахування специфіки працівників у gig есоному, а саме свободу і мобільність, у Франції існують парасолькові компанії або компанія «зонтик» – «umbrella companies» (portage salarial) відповідно до статті L.1251-64 (французькою мовою) Французького кодексу про працю. Компанії «зонтик» дозволяють фізичній особі надавати свої послуги бізнес-клієнту та вести переговори щодо умов їхньої діяльності, користуючись захистом і вигодами статусу працівника відповідно до компанії «зонтик». Працівники мають трудовий договір з компанією «зонтик», але компанія «зонтик» не зобов'язана надавати роботу працівнику, вона не відповідає за умови праці. Також немає відносин контролю або підряду між працівником і компанією «зонтик». Будучи у статусі працівника фрілансер або працівник за вимогою володіють автономією, що дозволяє їм шукати своїх клієнтів і погоджувати з ними умови їх діяльності.

Через діяльність компаній «зонтик» можна простежити найфундаментальніший принцип трудового права, а саме єдності і диференціації. Компанії «зонтики» враховують потреби сучасного регулювання праці, не обмежують свободу працівника і забезпечують соціальну захищеність.

Досвід правового регулювання праці у сфері gig есоному демонструє нагальну потребу впровадження інституту праці у gig есоному до вітчизняного законодавства. Згідно з різними джерелами в 2013–2017 роках Україна посіла перше місце в Європі та четверте місце у світі з зайнятості на цифрових платформах, що вимірюється за сумою фінансових потоків та кількістю завдань, виконаних на таких платформах [14, с. 4].

Для України найефективнішим засобом регулювання праці і забезпечення соціальних гарантій для

працівників у gig есоному є французька модель, а саме впровадження компаній «зонтик» у поєднанні з американським підходом, ефективного нормативно визначеного механізму захисту прав gig працівників. Принцип діяльності компаній «зонтик» враховує не тільки інтереси працівника, а й держави. Адже одним із основних завдань держави є гарантування і забезпечення прав і свобод людини. А для України як соціальної держави відповідно пріоритетним є забезпечення соціальної захищеності працівників. Працівники у gig есоному фактично виконуючи

роботу на рівні із традиційними працівниками, але позбавленні прав, що стосуються соціальних гарантій. Демократичне суспільство повинно залишатися демократичним, працівники повинні мати вплив на управління роботою. Це так само справедливо на цифрових платформах, як у промисловому виробництві та офісній роботі. Тому залучення праці у gig есоному у предмет регулювання національного законодавства сприятиме соціальній захищеності працівників, зростанню економіки, утвердженню соціальної справедливості і демократії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андриановская И. И. Сфера действия норм трудового права и система правоотношений в сфере применения труда / Андриановская И. И. // Правоведение. – 2000. – № 5.
2. Попов С. В. Зайнятість та ринок праці в умовах ринкової економіки : монографія / Попов С. В. –Сімферополь, 2008. – 328 с.
3. Бару М.И. Унификация и дифференциация норм в трудовом праве // Советское государство и право. № 10. 1971.
4. Гузар У. Є. Нестандартні форми зайнятості в умовах розвитку постіндустріального суспільства / У. Є. Гузар, М. В. Луцик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2013. – Вип. 1. – С. 467-476.
5. Варава К. І. До питання інтеграції трудових правовідносин у цифровий простір//Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 5): матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / Збірник тез доповідей: випуск 5 (м. Тернопіль, 19 вересня 2018 р.). – Тернопіль, 2018.– 93 с.
6. Таль Л. С. Трудовой договор: цивилистическое исследование / Л. С. Таль. – М. : Статут, 2006. – 374 с.
7. Лушникова М. В. Очерки теории трудового права / М. В. Лушникова, А. М. Лушников. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. – 940 с.
8. Глинська-Кривонос С. О. Трудове законодавство України та сфера його чинності в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / С. О. Глинська-Кривонос. – К., 2013. – 150 с.
9. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників та протидії застосуванню незадекларованої праці» від 6 Лютого 2019 р. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/401/>
10. Свічкарьова Я.В. До питання про нетипові ознаки трудових відносин за договором «мінімум-максимум» / Я.В. Свічкарьова // Право і інновації.– 2016 –№ 1.– URL: – ndipzir.org.ua/printed-journal.
11. New York City's "Freelance Isn't Free" Act (2017). URL: <https://www1.nyc.gov/site/dca/about/freelance-isnt-free-act.page>.
12. Crowdworking Guideline for a prosperous and fair cooperation between crowdsourcing companies and crowdworkers (Munich, October 2017). URL: <http://crowdsourcing-code.com/>
13. The Frankfurt Declaration on Platform-Based Work Frankfurt (2016). URL: https://www.igmetall.de/docs_20161214_Frankfurt_Paper_on_Platform_Based_Work_EN_b939ef89f7e5f3a639cd6a1a930feff8f55cecb.pdf
14. Зайнятість через цифрові платформи в Україні. Проблеми та стратегічні перспективи. 2018. URL: https://www.ilo.org/travail/WCMS_635371/lang--en/index.htm.

Вахліс І. В.

*студентка II курсу юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ*

ПРОБЛЕМАТИКА ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ НА ЖИТТЯ ТА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Конституція України на рівні ст. 3, закріплює постулат про те, що життя та здоров'я людини є найвищою соціальною цінністю [1]. Окрім того положення ст. 27 та 46 Основного Закону декларують право громадян на життя та на охорону здоров'я, відповідно. Таким чином, варто припустити, що політика держави має бути спрямованою на те аби, не лише законодавчо закріплювати дані права людини та громадянина, але і реалізовувати їх на практиці. Не дивлячись на це, залишається майже недослідженим на доктринальному рівні, та неефективно врегульованим на законодавчому, такий аспект, права на життя та охорону здоров'я, як можливість здійснення трансплантації анатомічних

матеріалів. Варто зазначити, що сама трансплантація є дивом ХХІ ст. використання, якої здатне забезпечити належний рівень охорони здоров'я населення, а також забезпечити життя людині, яке є абсолютною соціальною цінністю [2, с. 25-28].

В Україні, проблематика реалізації даного права полягає у тому, що українське законодавство направлене на реалізацію відповідних правовідносин є недосконалим та неідеальним. На сьогодні є чинним Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 року, проте положення даного законодавчого акту, станом на 2019 рік так і не реалізуються на практиці [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Як уже було зазначено мною вище, на разі є недостатнім рівень законодавчого врегулювання та доктринального дослідження питання трансплантації анатомічних матеріалів людини. Позиції науковців у контексті даного питання кардинально різняться. Окремі напрацювання у даній сфері мають такі вчені, як Бабич О.О., Гоглова О. О., Зорин В.М., Неволін Н.И., Маленина М.Н., Мусієнко А.В., Пишита А.Н. та інші. Проте з більшості актуальних питань у контексті розгляду проблематики трансплантації загалом, дані науковці не дійшли консенсусу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота. Враховуючи вище наведені положення подальші дослідження у даній царині є необхідними та актуальними. На особливу увагу заслуговує розгляд ряду аспектів у даній сфері, та пошук шляхів їх раціонального вирішення, що зумовлені:

- незначною кількістю проведених операцій із трансплантації анатомічних матеріалів людини. За даними наведеними, офіційним представником МОЗ, а саме заступником міністра охорони здоров'я Романом Ілліком, за 2018 рік, в Україні було здійснено лише 89 трансплантацій нирки від родинного донора і 6 від неродинного (померлої особи), 9 трансплантацій печінки від родинного донора, понад 60 аутологічних трансплантацій кісткового мозку, 12 алогенних трансплантацій (від родинного донора), 1 аутологічна та 4 гапла-трансплантації. Як визнає саме міністерство дані показники не відповідають потребам пацієнтів [4].

- неготовністю громадян до сприйняття трансплантації, як належного методу лікування. За даними опитування проведеного Соціологічною Групою «Рейтинг» лише 63% опитуваних готові стати донорами посмертно, при цьому чверть респондентів кардинально проти трансплантації власних анатомічних матеріалів, а частка тих хто не визначився складає 12% [5].

- браком кваліфікованих кадрів. Саму трансплантацію можуть здійснювати хірурги, проте, як зазначає Олександр Лінчевський, заступник міністра охорони здоров'я, питання здійснення трансплантації анатомічних матеріалів, слід вирішувати комплексно, зокрема і шляхом підготовки професіоналів у даній сфері. Окрім того, створення нової професії, а саме трансплантатора-координатора, підсилює актуальність даного процесу [6].

Формулювання цілей (постановка завдання). Розуміючи всю масштабність наведеної проблематики, доцільно виокремити основні аспекти (цілі) на дослідження, яких буде спрямована дана робота. До таких аспектів належить:

- розгляд права особи на трансплантацію у контексті забезпечення основоположних конституційних прав людини;

- конкретизація актуальних та особливо значущих питань, що виникають при здійсненні чи на шляху до здійснення трансплантації анатомічних матеріалів людини в Україні;

- розробка конкретних пропозицій, щодо удосконалення, вітчизняного законодавства у контексті правового регулювання права особи на трансплантацію.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основоположні права людини і громадянина, як правило є закріпленими на рівні Конституцій окремих держав. Не виключенням є і Україна. Проте, реалізація на практиці, окремих аспектів фундаментальних прав є різною у кожній країні, що обумовлено особливостями правового та фінансового забезпечення відповідних заходів, державною політикою та особливостями менталітету кожної окремої нації.

Не виключенням є і законодавче закріплення та реалізація права кожної особи на трансплантацію, що, на моє переконання, є складовою права на життя та охорону здоров'я. Сам процес трансплантації по різному сприймається, як законотворцями, науковцями, юристами-практиками, медичними працівниками, так і звичайними громадянами. Річ у тім, що із самого початку процес трансплантації поставив перед громадськістю необхідність вирішення ряду моральних, законодавчих та медичних питань, що на сьогодні є або зовсім не вирішеними, або вирішеними лише частково. Отже, дані чинники безумовно перешкоджають становленню трансплантації органів в Україні.

Правовою основою для розгляду даного питання виступають не лише положення Конституції України, але і положення базового закону у даній сфері, а саме Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». Відповідно до положень ст. 1 базового закону трансплантація визначається, як спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці анатомічного матеріалу людини від донора реципієнту і спрямований на відновлення здоров'я людини [3]. Окрім того, донором особа може бути, як за життя так і посмертно. І вже у даних положеннях, на моє переконання, виступає явна суперечність між конституційними правами людини. Так, якщо особа здійснить надання згоди на те, аби бути донором за життя, то безпосередньо у колізії вступить право на життя та право на охорону здоров'я, адже для реципієнта пересадка органу буде надавати можливість реалізовувати право на життя, а для донора, безумовно трансплантація буде шкодити здоров'ю. Отже, у даному разі завжди потрібно дотримуватися розумних пропорцій між шкодою та користю, яка одержується від трансплантації анатомічних матеріалів.

Проте, чи є доцільним ставити на терези право життя та право на охорону здоров'я? Відповідь на дане питання однозначною не є, адже безпосередньо буде залежати від конкретної ситуації та медичних показників донора та реципієнта. Безумовно саме право на життя є системоутворюючим, таким, що є базовим для формування та реалізації інших прав, зокрема і права на охорону здоров'я. Проте, далеко не завжди даному праву має надаватися пріоритет.

Безумовно законодавче закріплення та реалізація на практиці трансплантації є важливим та необхідним явищем, що буде сприяти реалізації права реципієнта на життя, проте, у разі, якщо трансплантацією буде заподіюватися не виправна шкода здоров'ю, а отже і життю донора, то у даному разі на терезах будуть розміщені нерівноцінні блага. Зрозумілим є те, що проведення трансплантації без заподіяння шкоди здоров'ю донора є неможливим, проте, на моє переконання, трансплантація повинна мати місце лише у тому разі коли шкода здоров'ю донора, не буде переходити у загрозу його життю.

Окрім того, як мною вже було зазначено вище, донором особа може і стати посмертно. На сьогодні, особливо актуальним постає питання розгляду законності вилучення анатомічних матеріалів у померлої особи, адже постійний дефіцит відповідних матеріалів, необхідність рятування життя людей, законодавча невизначеність породжує справжній колапс, як у медичних, так і у юридичних колах [7, с. 71]. Так світова практика, у більшій своїй мірі знає дві презумпції, а саме презумпцію згоди та презумпцію незгоди на вилучення анатомічного матеріалу особи [8, с. 16-17]. Саме остання з них діє наразі відповідно до законодавства України. Презумпція незгоди полягає у тому, що кожна людина є незгодною на те аби бути донором посмертно, і трансплантація її анатомічного матеріалу можлива лише у разі, якщо нею за життя буде залишена відповідна письмова згода, або згода на вилучення органів буде надана родичами померлої особи. В залежності від того, чи мають родичі право приймати рішення, розрізняють два варіанти принципу презумпції незгоди: принцип вузької згоди (враховується думка лише потенційного донора) і принцип розширеної згоди (враховується думка, як потенційного донора, так і його родичів) [9, с. 81]. Не дивлячись на законодавче закріплення презумпції незгоди, на разі активною мірою йде обговорення про введення презумпції згоди особи на трансплантацію. Таким чином, особа буде вважатися такою, що надала свою згоду на здійснення трансплантації її анатомічного матеріалу у разі смерті, якщо за життя не здійснить волевиявлення щодо заборони пересадки її органів. Підняття даного питання викликало жваву дискусію, зокрема у наукових колах. Так, на думку вчених Зоріна В.М. та Неволіна Н.І., закріплення презумпції згоди на рівні закону є доцільним та необхідним явищем, адже вирішення даної проблематики має бути спрямованим на те, щоб жива людина, котрій за допомогою трансплантації можна зберегти життя (тобто реалізувати її право на життя), являла собою більшу цінність, ніж та, котра із смертю назавжди втрачена для суспільства [10, с. 10-12].

На моє переконання, на разі українське суспільство є неготовим до сприйняття концепції згоди щодо трансплантації органів, адже у більшій мірі дана концепція буде суперечити моральним засадам суспільства, окрім того її законодавче закріплення може породити ряд зловживань, зокрема і процвітання, так званою «чорної трансплантації». Таким

чином, нинішня модель є, хоча і не ідеальною, проте більш оптимальною ніж вище зазначена. Більше того, на мою думку, закріплення на законодавчому рівні концепції згоди буде прямо суперечити положенням Конституції України, а саме ст. 29, у аспекті особистої недоторканості, адже особа має самостійно надавати згоду на медичне втручання чи на відмову від нього. Дана теза підтверджується і словами вченої Малеїної М.Н., яка зазначає, що оперативне втручання, спрямоване на пересадку органів без згоди, це порушення тілесної недоторканості пацієнта [11, с. 95].

Таким чином, з положень, що були наведені мною вище, зрозумілою видається необхідність належного та дієвого законодавчого закріплення процесу трансплантації анатомічних матеріалів [12, с. 53-56].

На разі в Україні, норми профільного законодавчого акту є нереалізованими на практиці. У чому ж полягає «блокування» реалізації відповідних правових норм в Україні? На даний процес впливає ряд чинників. Перший з них полягає у тому, що на підготовку реалізації відповідних положень законотворцями було відведено уповноваженим суб'єктам менше ніж півроку, що є явно коротким строком для реалізації таких масштабних заходів. Зокрема, не було створено Єдиної державної системи трансплантації, що у свою чергу мала би включати 9 реєстрів. Окрім того, медичні заклади не мають відповідного обладнання, так за словами академіка Національної академії медичних наук України, ректора Запорізької медичної академії післядипломної освіти МОЗ України, Никоненка Олександра Семеновича політика держави у сфері трансплантації анатомічних матеріалів, та відповідні законодавчі норми не будуть реалізовані на практиці до тих пір, поки лікарні не будуть забезпечені сучасним та необхідним обладнанням для проведення операцій [13].

Наявність такої ситуації безумовно, суперечить реалізації конституційних прав людини і громадянина. Окрім того, здійснення трансплантації сьогодні, буде тягнути за собою і кримінальну відповідальність лікарів, відповідно до положень ст. 143 Кримінального Кодексу [14; 15, с. 52-54].

Таким чином, прийняття нового Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 р., прямо перешкоджає реалізації конституційних прав людини, зокрема права на життя та на охорону здоров'я. Безумовно дана ситуація є неприпустимою, адже Конституція на рівні ст. 22 закріпила пряму заборону звужувати існуючі права і свободи людини і громадянина, зокрема і при прийнятті нових законів.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі. Отже, провівши аналіз наявного правового регулювання у сфері трансплантації анатомічних матеріалів особи, можна прийти до наступних висновків та пропозицій. Зрозумілим є те, що поспішне введення у дію Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» було нелогічним та явно передчасним явищем. Проте,

напрямки подальшої політики держави, мають бути спрямовані не лише на те, щоб якнайшвидше втілити положення, відповідного законодавчого акту на практиці, але і на те, щоб:

- розробити систему суб'єктів адміністрування, діяльність, яких має бути спрямованою на супровід процесу трансплантації, як такого, а також на налагодження безпосереднього контакту між донором та реципієнтом. Діяльність даних суб'єктів, безумовно має сприяти реалізації політики держави у даній сфері, зокрема шляхом реалізації відповідних правових, економічних, морально-етичних та медичних механізмів.

- забезпечення дієвої системи стимулювання донорства. На сьогодні, більшість громадян є неготовими виступити донорами, для рятування життя інших осіб. Політика держави має бути спрямованою на те, щоб надати максимально можливу соціальну підтримку громадянам, що виступають донорами. На моє переконання дана підтримка має включати і певні матеріальні блага і пільги на медичне обслуговування і ефективну систему соціального забезпечення, зокрема пенсійні пільги.

- закріплення на законодавчому рівні презумпції незгоди, проте у дещо модифікованому вигляді. Зокрема, я вважаю, що у даному контексті варто сповідувати досвід Німеччини, Данії, Швеції та Норвегії, у яких на рівні відповідних законів закріплена модель «інформаційної презумпції незгоди». Відповідно до даної моделі, родичам померлої особи надається час, для того, щоб подумати, про те чи надавати свою згоду на трансплантацію органів померлого чи, ні, адже зрозумілим є те, що прийняття відповідного рішення відразу після того, як родичі отримали звістку про смерть особи є важким психологічним тягарем.

- інформаційний захист відомостей єдиної державної інформаційної системи трансплантації, від отримання відомостей, використання яких може призводити до зловживань. На жаль, в Україні є надзвичайно високим рівень «чорної трансплантації», і це зумовлено, не лише наявною законодавчою прогалиною, але бажанням наживи, як медичних працівників, так і пересічних громадян.

- направленість політики держави, на те, щоб здійснювати відповідні просвітительські заходи у контексті надання згоди на трансплантацію анатомічного матеріалу особи. Безперечно, на сьогодні, має відбуватися зміна свідомості громадян,

розуміння важливості здійснення трансплантаційних операцій, що є неможливими без відповідного матеріалу. На сьогодні, у суспільстві панує усталена думка про те, що вилучення органів у мертвої особи є негуманним явищем. Безперечно, гуманізм є одним із конституційних цінностей, проте, якщо більшість свідомих громадян вважають негуманним здійснення процесу трансплантації, то виходячи із даних міркувань, є негуманним і забезпечення права хворої особи на життя та охорону здоров'я? Для того, аби змінити дані суспільні установки, політика держави має бути направлена на здійснення освіченості населення у даному контексті, що безумовно буде сприяти виходу вітчизняної медичної системи на якісно новий рівень.

- підготовка висококваліфікованих кадрів, а саме лікарів-трансплантологів. На моє переконання, для того, щоб медичний працівник міг зайняти відповідну посаду, є недостатнім лише отримання відповідної медичної освіти. Я вважаю, що для ефективної реалізації конституційного права людини і громадянина на охорону здоров'я та медичну допомогу, відповідний лікар має пройти окрему підготовку, скласти кваліфікаційний іспит, а також отримати відповідне свідоцтво, яке надавало б йому право на здійснення трансплантації анатомічних матеріалів особи.

Таким чином, підсумовуючи все вище викладене можна зробити такий загальний висновок. На сьогодні розгляд проблематики здійснення трансплантації анатомічних матеріалів особи, є вкрай дискусійним та актуальним. Неефективне врегулювання даного питання на законодавчому рівні зумовлює неможливість забезпечення конституційного права людини та громадянина на життя та на охорону здоров'я.

Виходячи із цього, політика держави у найближчий час має бути спрямованою на те, щоб забезпечити максимально ефективне закріплення відповідних правових положень на рівні вітчизняного законодавства шляхом вивчення досвіду європейського співтовариства, та положень доктрини, враховуючи український менталітет та правову культуру. Таким чином, питання нормативного закріплення положень, щодо трансплантації органів та відповідності відповідних постулатів конституційним правам та свободам може стати ґрунтовною базою для подальшого дослідження та вивчення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституції України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>
2. Щирба М.Ю. Донорство і трансплантація у контексті прав пацієнтів. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2018. № 2. С. 25-28
3. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19>.
4. Як і коли в Україні запрацює трансплантація [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2018/12/4/234431/>
5. Оцінка медичної сфери в Україні: 26 липня – 2серпня 2017 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: ratinggroup.ua/research/ukraine/osenka_medicinskoj_sfery_v_ukraine.html
6. Пересадка органів в Україні: ви готові до цього? [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda_v_detyah/29257190.html
7. Гоглова О. О. Биомедицинская этика. Питер. 2013. 272 с.
8. Бабич О.О. Трансплантація: правове регулювання та механізми реалізації в Україні. Юридична газета. 2017. С. 16-17.

9. Пишита А.Н. Согласие на медицинское вмешательство. Медико-правовой анализ. Центр. 2006. 210 с.
10. Зорин В.М., Неволлин Н.И. К проблеме пересадки почек от трупов. Проблемы экспертизы в медицине. Экспертиза. 2001. № 1. С. 10-12.
11. Маленина М. Н. Право индивида на телесную (физическую) неприкосновенность. Государство и право. 1993. № 4. С. 95.
12. Мусієнко А. В. Особливості формування системи заходів запобігання торгівлі органами та тканинами людини. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні Науки. 2012р. № 91. С. 53-56.
13. Доки не буде вирішене питання з обладнанням, все – лише пусті слова [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://lifepravda.com.ua/health/2017/10/10/226883/>
14. Кримінальний Кодекс України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
15. Мусієнко А.В. Деякі елементи криміналістичної характеристики злочинів у сфері трансплантації органів або тканин людини. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2010. № 84. С. 52-54.

Вовкович М. М.

студентка V курсу

*Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»
м. Львів*

ДОГОВІРНЕ РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ КРІОНІКИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Постановка проблеми. Серед основних засад українського цивільного законодавства виокремлено свободу договору. У зв'язку з реалізацією такого права і розвитку цивільного обороту, у сторін виникає можливість укладати не тільки ті договори, які закріплені чинними нормативно-правовими актами, але й також ті, які прямо не передбачені та не суперечать їхнім загальним принципам. У доктрині цивільного права подібні договори виділяють в окрему групу, яка дає їм різні назви, такі як «нетипові», «ненормальні», «некваліфіковані», «незвичайні угоди» тощо.

Зокрема, новітні технології в галузі біомедицини, а також потреба збереження донорських матеріалів для їх трансплантації у майбутньому зумовило виникнення раніше невідомого, «нетипового» у вітчизняній правовій системі договору про кріоконсервацію анатомічних матеріалів та тіла людини. На жаль, законодавець не дає визначення поняття такої угоди, а також відсутні умови та вимоги, яким повинен відповідати даний вид договору.

Аналіз дослідження проблеми. Дослідженню нетипових договорів присвячено низку праць таких науковців як: Р. М. Гейнца, В. О. Горєва, З. У. Козлиєвої, І. Б. Новицького, Л. В. Мигалюк, О. О. Пунди. Однак ґрунтовні наукові розробки, предметом яких є договори у сфері кріоніки, не проводилися.

На законодавчому рівні окремі аспекти даних відносин закріплено в Наказах Міністерства охорони здоров'я: «Порядок узяття, зберігання і використання кісткового мозку» від 04.05.2000 р., «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» від 02.10.2013 р.; Законах України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 р., «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. [1 – 4] тощо. Однак, в Україні кріомедична діяльність не досягла того рівня нормативного забезпечення, який би остаточно визначив її місце у правовій системі держави.

Мета роботи – аналіз суттєвих рис договірної регулювання та визначення основних правових проблем у сфері кріоніки.

Виклад основного матеріалу. Термін «кріоніка» (з грец. – холод, мороз) означає процес, пов'язаний з використанням у лікарській практиці низьких, наднизьких температур [5, с. 589]. У літературі поряд із цією дефініцією вживають також поняття «кріомедицина», «кріоконсервація» тощо. Слід зауважити, що ідея кріоніки не є новою. Перші експерименти із заморожуванням тварин датуються ще XVII століттям. Сьогодні ж існують як дослідницькі центри, що займаються кріонікою (зокрема під егідою DARPA, «Управління перспективних дослідницьких проєктів Міністерства оборони США» та інших великих державних структур), так і теоретичні підстави для подібних експериментів [6, с. 90-91].

На сьогодні, найбільш відомими приватними фірмами, які надають послуги у сфері кріоніки, є «Alcor» (Арізона) і «Cryonics institute» (США). У 2018 році з'явилася також компанія «Nectome» (США), яка займається зберіганням людського мозку [7]. Кріогенні клініки функціонують також і у Росії, Австралії, Японії, Португалії тощо.

В Україні процедуру кріоконсервації використовують під час т. зв «відкладального батьківства». Як слушно зазначає О. В. Кухарев, перешкодою на шляху реалізації права на батьківство може бути порушення репродуктивної функції людини внаслідок хронічних захворювань, шкідливих умов праці, травм, смерті. Щоб зменшити такі ризики використовують кріоконсервацію сперми для подальшого використання під час штучного запліднення. У цьому контексті використовують поняття «посмертальна репродукція», тобто народження дитини після смерті батька [8, с. 47].

У свою чергу, порядок використання допоміжних репродуктивних технологій, зокрема застосування процедури кріоконсервації, затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я № 787 від 09 вересня 2013 року (далі за текстом – Наказ МОЗ №787) [2].

Так, кріоконсервування сперми, ооцитів, ембріонів та іншого біологічного матеріалу здійснюється за спеціальною заявою, типова форма якої закріплена у додатках 20 та 21 Наказу МОЗ № 787.

В Україні також поширена практика зберігання кісткового мозку та пуповинної крові, що здійснюється в спеціальних контейнерах з додержанням температурного режиму (-196°C) у банках кріоконсервованих біологічних об'єктів [1]. Слід зауважити, що узяття кісткового мозку у живого донора можливе лише після відповідного висновку консилиуму лікарів медичного закладу та спеціальної заяви про своє бажання, та згоду на взяття у нього кісткового мозку, поінформованість щодо можливих наслідків.

Заморожування та відповідне зберігання пуповинної крові здійснюється відповідними банками – суб'єктом господарювання або структурним підрозділом суб'єкта господарювання, який отримав відповідну ліцензію та самостійно або за допомогою третіх осіб провадить свою діяльність. На сьогодні, в Україні єдиним сертифікованим кріобанком є ТОВ «Інститут клітинної терапії» (Київ) [9].

Варто зауважити, що процедуру кріоконсервації використовують не тільки для заморожування анатомічних матеріалів, але й також для заморожування тіла. Сьогодні у США зберігається 150 заморожених пацієнтів, ще близько 1500 осіб мають угоди на кріоконсервацію. В усіх випадках відповідно до законодавства країн охолодження виконували тільки після офіційно написаного свідоцтва про смерть [11, с. 343]. Таким чином, кріоконсервація живої людини – це свого роду евтаназія, тому замороження тіла прижиттєво можливе тільки у тих країнах, де вона дозволена.

Однак, кріоконсервація тіла дозволена при хірургічному втручанні. Так, у Львові кардіохірургами у 2017 році було проведено унікальну операцію, під час якої повністю спинили кровообіг й охолодили тіло пацієнтки до 18°C . Тіло людини під час такої операції не функціонує взагалі (серце не б'ється, печінка не працює, мозок не функціонує), тобто пацієнт перебуває у замороженому стані [11, с. 36]. Використання таких маніпуляцій широко поширено за кордоном. Для прикладу, перед проведенням легеневої ендартеректомії¹ у Royal Papworth Hospital NHS Foundation Trust (Кембридж) пацієнт зобов'язаний підписати інформовану згоду, типова форма якого містить відомості про порядок хірургічного втручання, лікування та пов'язані з ними ризики [12, с. 3-5].

Отже, доцільно погодитись із думкою О. О. Пунди про те, що право на кріоконсервацію анатомічних матеріалів та тіла людини є одним із складових елементів відповідно особистого немайнового права людини на здоров'я та на поховання [13, с. 243]. Відповідно реалізувати таку можливість можна шляхом укладення договору, єдиної форми якого не існує.

Враховуючи вище зазначене та виходячи із загального визначення поняття анатомічних матеріалів [3]

можемо виділити наступні різновиди договорів про кріоконсервацію за предметною ознакою:

I. Договір про кріоконсервацію анатомічних матеріалів:

- договір про кріоконсервацію органів та тканин;
- договір про кріоконсервацію крові та її компонентів;
- договір про кріоконсервацію репродуктивних клітин тощо.

II. Договір про кріоконсервацію тіла людини.

Договір про кріоконсервацію анатомічних матеріалів

Загальне визначення поняття договору про кріоконсервацію анатомічних матеріалів пропонує О. О. Пунда: «це договір, де одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати анатомічні матеріали, отримані від іншої сторони (донора) і використовувати їх або передавати для використання на вимогу донора для проведення заходів медичного характеру щодо донора або щодо особи, на яку він вкаже» [13, с. 241]. Варто доповнити дане тлумачення тезою про те, що «друга сторона за даним договором зобов'язується відшкодувати зберігачеві здійснені ним витрати на зберігання анатомічних матеріалів, якщо інше не встановлено договором або законом».

Договір про кріоконсервацію анатомічних матеріалів є реальним, тобто укладеним з моменту виникнення фактичних дій, двостороннім (правами і обов'язками наділені обидві сторони), оплатним, строковим. Він має також і певні особливості.

Договір про кріоконсервацію анатомічних матеріалів належить до договорів зберігання, порядок укладення яких врегульовано Цивільним кодексом України. Як слушно зауважує І.М.Паньонко, зберігання є одним із важливих та поширених видів сучасних послуг, який має на меті зберегти річ під псування та розкрадання [14, с. 212]. Тому, важливим є умови зберігання вилучених матеріалів людини, затверджені Міністерством охорони здоров'я України, які повинні забезпечувати життєздатність та функції клітин впродовж усього періоду їх зберігання. Для прикладу, холодильники для зберігання компонентів крові мають бути приєднані до автономного джерела електропостачання. Еритроцити для заморожування та розморожування повинні готуватися та відновлюватися відповідно до інструкції виробника обладнання для кріоконсервації та зберігаються при температурі від -60°C до -80°C [15].

Для договору кріоконсервації анатомічних матеріалів характерний спеціальний суб'єктний склад: зберігач – спеціалізовані державні установи, суб'єкти підприємницької діяльності, які мають відповідну ліцензію (наприклад, бригада вилучення анатомічних матеріалів, яка створюється відповідно до наказу керівника закладу охорони здоров'я [3]), покладедавець – донор, яким відповідно до національного законодавства, є повнолітня дієздатна фізична особа. Варто зауважити, що на законодавчому рівні закріплено перелік осіб, які не можуть бути донорами прижиттєво, а також, вимоги до осіб – донорів ооцитів [2].

¹ Легенева ендартеректомія – хірургічне втручання, яке полягає у механічному видаленні проксимально розташованих, організованих тромбів.

Предметом договору є тільки ті анатомічні матеріали, які можуть бути використанні при трансплантації, переливанні, реімплантації тощо. Для прикладу, до Печерського районного суду м. Києва було подано позов про відшкодування матеріальної та моральної шкоди, спричиненої наданням неякісних послуг: 20.11.2008 р. під час пологів у пологовому будинку №7 м. Києва були зібрані пуповинна та венозна кров, які направили на аналіз у лабораторію, а 15.01.2009 р. представник відповідача повідомив, що пуповинна кров заражена інфекцією, і тому такий матеріал не є придатним для використання за призначенням. На думку позивачки, відповідач порушив ліцензійні умови провадження господарської діяльності з медичної практики, що спеціалісти центру не дотримались належних норм і правил асептики і антисептики під час збирання та збереження пуповинної крові, чим і позбавив родину можливості отримати ефективне лікування в майбутньому [16].

Ще однією особливістю договору кріоконсервації анатомічних матеріалів є мета укладення (для чого здійснюється забір та зберігання анатомічних матеріалів), яка обумовлюється сторонами. Зокрема, це може бути донатія гамет та ембріонів², використання пуповинної та плацентарної крові у майбутньому для лікування злоякісних новоутворень, омолодження, зберігання кісткового мозку для лікування хворих при системних захворюваннях крові, імунodefіцитах та інших захворювань.

У договорі про кріоконсервацію визначається як вартість зберігання, так і надання послуг щодо отримання від донора анатомічних матеріалів. Наприклад, у Інституті клітинної терапії вартість забору біоматеріалу включає авансовий та основний платіж, що коливається в межах від 12 000 до 23 000 грн. У свою чергу, сумарна вартість зберігання пуповинної крові становить \$150 за рік [17].

Сторони договору кріоконсервації анатомічних матеріалів наділені специфічними правами та обов'язками. Так, зберігач зобов'язаний повідомити донора про методи надання медичної допомоги, про пов'язані з ними ризики, про можливі варіанти медичного втручання та його наслідки, про їх можливі результати, зберігати анатомічні матеріали у схоронності тощо. Він має право використовувати кріоматеріали в наукових, клінічних цілях або знищити після закінчення строку зберігання. У свою чергу, на донора покладено обов'язок оплачувати послуги, обумовлені договором кріоконсервації анатомічних матеріалів, негайно повідомити про зміну місця проживання та контактних телефонів. Також, донор має право на грошове відшкодування у випадку використання його анатомічних матеріалів для чужих потреб. Обидві сторони за взаємною письмовою згодою припинити чи продовжити строк зберігання кріоматеріалів.

Договір про кріоконсервацію тіла людини

Розрізняють прижиттєву та посмертну кріоконсервацію тіла. Як зазначалося вище, у першому

випадку така процедура можлива тільки у тих країнах, де дозволена евтаназія, тому розглянемо саме посмертну кріоконсервацію тіла.

Юридичний аспект танатології³ включає найрізноманітніші проблеми, пов'язані зі смертю, вирішення яких певним чином залежить від законодавчого втручання. До них відносяться й проблеми, пов'язані з кріонікою, правові аспекти кремації з позиції збереження автономності та цілісності трупа та низка інших проблем. Питання про критерії смерті – це не тільки медична проблема, а й юридична.

Слід зауважити, що національним законодавством передбачена можливість фізичної особи розпорядитися своїми органами та іншими анатомічними матеріалами тіла у випадку її незворотної смерті [18]. Натомість розпорядження після смерті своїм тілом у цілому не закріплено. Тому, ми погоджуємось із О. О. Пундою про те, що право на зберігання тіла після смерті є одним із складових особистого немайнового права людини на її поховання.

Закон України «Про поховання та похоронну справу» [19] не містить вичерпного переліку місць поховання. Тому виправданим є виокремлення будівлі організації, що надає послуги по зберіганню тіла померлого, поряд із кладовищем, крематорієм та колумбарієм.

Залежно від моменту виникнення прав та обов'язків договір про кріоконсервацію тіла людини є консенсуальним, тобто укладеним з моменту досягнення угоди з усіх істотних умов. До таких істотних умов належить відомості про предмет договору, права та обов'язки сторін, ціна. Також, враховуючи строковий характер, у договорі про кріоконсервацію необхідно закріпити можливість наступного поховання тіла, після закінчення строку зберігання останнього.

Висновки. Відкриття і технології в галузі медицини та генетики тягнуть за собою необхідність зусиль для інтеграції дослідників у різні галузі знань. Оптимальні рішення для наукових і прикладних завдань часто виникають на стику міждисциплінарних досліджень. Саме тому, на нашу думку, важливим є юридичне оформлення договірних регулювань відносин у сфері кріоніки.

Вважаємо за потрібне закріпити в національному законодавстві норми, які б регулювали загальні вимоги укладення, зміни та припинення договору про кріоконсервацію анатомічних матеріалів. Також пропонуємо викласти п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про поховання та похоронну справу» у такій редакції:

«місце поховання – кладовище, крематорій, колумбарій, будівля організації, що надає послуги по зберіганню тіла померлого чи інша споруда, призначена для організації поховання померлих».

Проведене дослідження відкриває перспективу подальшого правового аналізу у сфері кріоніки, зокрема, планується дослідити відповідальність сторін за договором про кріоконсервацію тіла людини.

² Згідно п. 5.1. Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, донатія гамет та ембріонів – процедура, за якою донори за письмово оформленою добровільною згодою надають свої статеві клітини-гамети (сперму, ооцити) або ембріони для використання в інших осіб при лікуванні безпліддя.

³ Танатологія – давня наука про смерть.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Порядок узяття, зберігання і використання кісткового мозку : Наказ МОЗ України від 04.05.2000 № 96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0683-00> (дата звернення : 10.05.2019).
2. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні : Наказ МОЗ України від 09.09.2013 № 787. Дата оновлення: 06.03.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13> (дата звернення : 10.05.2019).
3. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2427-19> (дата звернення : 10.05.2019).
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. Дата оновлення: 01.01.2019. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 10.05.2019).
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Перун, 2005. 1728 с.
6. Клименко Р. Міф про безсмертя. Від старовини до сьогодення. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії», 2018. Випуск 58. С. 90-98.
7. Мусієнко О. Кріоніка — історична подорож по загадковій науці. URL : <https://www.imena.ua/blog/cryonics/> (дата звернення: 10.05.2019).
8. Кухарев О. Є. Окремі аспекти правового статусу постмортальних дітей спадкодавця у спадковому праві України. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки, 2018. № 1. С. 46-54.
9. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності банків пуповинної крові, інших тканин і клітин людини згідно з переліком, затвердженим Міністерством охорони здоров'я : Постанова Каб. Мін. України від 02.03.2016 № 286. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2016-%D0%BF> (дата звернення: 10.05.2019).
10. Малик О. Право людини на життя – це тільки декларація чи реальна можливість? Етичні та юридичні проблеми закінчення життя. Вісник Львівського університету. Серія юридична, 2013. Випуск 57. С. 342-351.
11. Скорик Ю. Її наче заморозили. Добрий лікар, 2017. № 22. С. 36.
12. Pulmonary Endarterectomy. Patient's guide and agreement to consent form. Royal Papworth Hospital NHS Foundation Trust. Cambridge, 2018. 6 p.
13. Пунда О.О. Перспективи договірного регулювання кріоконсервації анатомічних матеріалів та зберігання тіла померлого. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права, 2004. № 1-2. С. 240-243.
14. Паньонко І. М., Коваль В. А. Становлення та розвиток договору зберігання на українських землях від Х до XIX ст. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки, 2016. Вип. 1 (33). С. 202-205.
15. Про затвердження Інструкції з виготовлення, використання та забезпечення якості компонентів крові : Наказ МОЗ від 17.12.2013 № 1093. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0030-14> (дата звернення: 10.05.2019).
16. Справа № 2-183/2010 : Рішення Печерського районного суду м. Києва від 01.03.2010. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8057960> (дата звернення: 10.05.2019).
17. Інформація про ціни. Вартість послуг по забору біоматеріалу. Інститут клітинної терапії. URL : <https://cryobank.ua/uk/price/info/> (дата звернення: 10.05.2019).
18. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 01.01.2019. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.05.2019).
19. Про поховання та похоронну справу : Закон України від 10.07.2003 № 1102-IV. Дата оновлення: 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1102-15> (дата звернення: 10.05.2019).

Горбачевська Т. І.

*студентка I курсу магістратури факультету правосуддя
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків*

ПРАВО НА СВОБОДУ СВІТОГЛЯДУ ТА ВІРОСПОВІДАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Постановка проблеми. Сучасний стан речей довкола питання взаємодії релігійних організацій з державними інституціями та участі церкви у політичному житті суспільства стає все більш компліментарним та вимагає поглибленого вивчення основних принципів, на яких будуються відносини церкви та держави та їх співвідношення з реальною ситуацією, що дасть можливість зрозуміти, які процеси і для якої мети тривають у суспільно-політичній та правовій сферах функціонування Української держави. Попри декларації щодо поліконфесійності та релігійного плюралізму є очевидним факт зближення двох інститутів – православної церкви та держави Україна. Усі три гілки влади через свої повноваження беруть активну участь у конфлікті між Православною Церквою України (далі – ПЦУ) та Російською Православною Церквою (далі – РПЦ). Питання можливості та правомірності такого збли-

ження особливо актуальним у сьогоденних наукових та практичних пошуках. Вирішення такого питання є відліковою точкою щодо правильної кваліфікації та окреслення подальших практичних дій, зокрема на законодавчому рівні, стосовно гармонізації та збалансування шляхів співіснування релігійних та державних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед низки досліджень присвячених означеній тематиці помітно вирізняються публікації Д.О. Вовка, С.Б. Цебенко, П.М. Рабіновича, С.П. Рабіновича, В.В. Речицького. Не зважаючи на значний теоретичний доробок, залишається до кінця не розкритим питання щодо можливості існування офіційної церкви в Україні та її тісної взаємодії з державними інституціями та правових засад для такого існування та взаємодії. Дослідженню цього питання присвячена дана стаття.

Невирішені раніше проблеми. З огляду на вищевказане, видається необхідним, зокрема, вивчення як міжнародних, такі і національних правових стандартів та звичаїв щодо співіснування церкви та держави. Також потребують додаткового вивчення являються правові засади обмежень свободи світогляду та віросповідання в умовах воєнного конфлікту між Україною та Росією та обсяг таких обмежень і втручань заради національної безпеки з боку держави в контексті прийнятих демократичними суспільствами принципів та зобов'язань.

Постановка завдання. Метою даної статті є комплексне дослідження національного та міжнародного права, судової практики та наукових праць стосовно співвідношення національних інтересів держави та індивідуальних прав людини, зокрема права на свободу світогляду та віросповідання. Наступним елементом дослідження виступає можливість впровадження офіційної релігії та церкви в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Хочеться почати дану роботу цитатою з рішення Верховного Суду США у справі «Абінгтонський шкільний округ проти Схемпа: Мюррей проти Карлетта» від 17 червня 1963 року: «Релігія посідає в нашому суспільстві високе місце. За давньою традицією ми покладаємося на неї як на дім, храм і непохитну цитадель серця та розуму кожної людини. Завдяки власному гіркому досвіду ми почали усвідомлювати, що проникнення до цієї цитаделі не належить до повноважень держави, хоч би якими при цьому були її наміри: допомогти чи завадити, сприяти чи гальмувати. В стосунках між людиною та релігією держава повинна незмінно займати нейтральну позицію» [1, с. 196]. У світлі останніх подій у державно-церковних відносинах українського суспільства потрібно звернути увагу, на нашу думку, саме на засаду нейтральності, яка випливає із задекларованої в Конституції України світськості, тобто відділення церкви від держави.

Ст. 35 Конституції України проголошує, що «кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність». Водночас дана норма встановлює умови, за яких таке право може обмежуватись: «Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей». Також дана стаття встановлює відокремленість держави і школи від церкви [2, ст. 35].

Ці засадничі принципи мають забезпечувати повну свободу будь-якої людини обирати у що їй вірити і як виражати свою віру. Проте дана стаття встановлює не лише гарантії прав окремого індивіда, але й забезпечує певні релігійні групи від втручання держави у їх діяльність, і навпаки. На наш погляд, серцевиною цієї норми є намір захистити як особу, так і об'єднання осіб для відправлення своєї віри від зловживань держави і її намагання отримати безпо-

середній чи прямий вплив на таку релігійну діяльність, що може в майбутньому перетворити релігію лише на знаряддя у руках могутніх політиків та можновладців і, таким чином, знівелювати право людини бути вільною у виборі чи не виборі у що вірити.

Ще однією ключовою гарантією є відділеність церкви від держави. Як зазначає Д.Вовк, світськість держави не передбачає її повну байдужість до релігійних організацій, а передбачає здійснення комплексного спектру юридичних, організаційних та інших заходів, які мають за ціль забезпечення кожному його права на свободу світогляду та віросповідання [3, с. 182–183]. Дане твердження є своєрідним відзеркаленням того, що є основною нормою американської правової системи щодо захисту права людини вірити чи не вірити і права дієво проявляти таку віру.

Міжнародне право також стоїть на захисті приватності щодо вирішення питань релігії та віри самостійно кожним суб'єктом. Такі документи загально-визнаного характеру як Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права проголошують вихідні засади свободи релігії, які є і повинні бути частиною українського національного права.

С. Цебенко виділяє наступні елементи свободи світогляду та віросповідання: відсутність державної релігії; відсутність мети подолати міжконфесійні суперечки; відсутність у держави зобов'язань релігійного характеру, а в церкви – державних повноважень; не ототожнення державою себе з певною релігійною організацією; державну реєстрацію релігійних організацій; не підтримання будь-якої сторони у міжрелігійних конфліктах [4, с. 110–111]. Втілюючи такі засади в життя, держава може вступати у релігійні конфлікти чи то ж релігійну діяльність лише у тих випадках, якщо порушуються фундаментальні, і що, важливо, такі права які підлягають публічному захисту і можуть забезпечитись державним втручанням без порушення права на приватність. Тобто, якщо в ході міжконфесійного конфлікту гинуть люди, чи до них застосовується нелюдське чи таке, що принижує гідність поводження, держава не тільки може, а й має обов'язок припинення процесів, які є причиною вищевказаних результатів такого протистояння. В усіх інших випадках, держава не повинна визначати ідеї віри та способів, у який такі ідеї проявляються віруючими.

Держава не може забороняти певну конкретну назву церкви, так само як і не може вона навселюд звинувачувати не конкретних осіб, а усю спільноту певної релігійної організації у підриві і створенні загроз для національної безпеки. Дане твердження не означає, що держава не повинна карати дії конкретних осіб та представників певної релігії за поведінку, яка порушує національне законодавство. Це означає те, що під загальним звинуваченням у неправомірності дій певної релігійної організації, держава таким чином накладає звинувачення на всіх осіб, які

є прихожанами і, водночас, учасниками такої організації.

Наступною тривогою, яка виникає при втручанні держави у релігійне життя є те, що, підтримуючи одну сторону міжконфесійного конфлікту, держава завжди експліцитно чи імпліцитно визнає іншу сторону конфлікту неправою і ставить під сумнів положення її віри.

У розрізі цих думок слід звернути увагу на ситуацію ескалації конфлікту між ПЦУ та РПЦ. Таке загострення виникло внаслідок розгортання трагічних подій на Сході України та в Криму та визнання за ПЦУ статусу автономії.

19 квітня 2019 року Конституційний Суд України відкрив провадження щодо конституційності Закону України «Про внесення зміни до ст. 12 закону «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України». Даний нормативно-правовий акт має на меті заборону українським церквам Московського патріархату називати себе українськими. На нашу думку, такі заходи як встановлення обмежень щодо свободи у виборі назви релігійної організації з боку законодавця є меншою мірою сумнівними і такими, що навряд чи здатні подолати реальні порушення прав людини у ході даного конфлікту, і, можливо, навіть ще більше поглибити їх.

Непоодинокими є випадки насильства та пошкодження церковного майна як з боку осіб, що асоціюють себе з ПЦУ, так і РПЦ. Очільники обох інституцій, Патріарх Московський Кирило та Митрополит Київський та всієї Русі, Співаній, неодноразово наголошували на «систематичних гоніннях, знущанні, арештах, захопленні храмів» [5]. За такого стану речей держава зобов'язана притягувати до відповідальності винних у насильстві, а не створювати норми, які є прямим втручання у релігійну діяльність церкви, яке по суті не призводить до захисту та відновлення порушених прав людини.

В. Речицький звертає увагу на так звану «спокусу обмеження». Дане явище характерне тим, що під прикриттям забезпечення умов воєнного чи надзвичайного стану офіційні посадові особи за ініціативою політичних лідерів обмежують індивідуальні права та свободи з метою приховати від суспільства вчинені ними злочини або правопорушення чи запобігти політичній конкуренції та деградації власного політичного іміджу [6].

Як зазначається у звітах правозахисних організацій, причини нетолерування між різними напрямками православ'я зумовлені ідеологічними, економічними та політико-правовими чинниками. «Множинність українських Церков спільного (візантійського) кореня сприймається не як конфесійний плюралізм, зумовлений реальними гарантіями вільного вибору (якого не було за імперського та радянського тоталітаризму), який належить толерувати, а як розкол, аномалію, яка потребує виправлення» [7].

літаризму), який належить толерувати, а як розкол, аномалію, яка потребує виправлення» [7].

На наш погляд, міжконфесійна сутічка ПЦУ та РПЦ повністю вросла у політичний конфлікт між Україною та Росією. Таке сплетіння є дуже великою загрозою для дотримання прав людини, адже в політичних процесах перше місце надається не правовим засадам, а інтересам сторін. Говорити про світськість відносин держави і церкви тут неможливо.

Оскільки суспільство є живою структурою, яка постійно змінюється то і з розвитком подій у такому ключі варто задатись питанням чи відповідає наше законодавство реальному стану речей у державно-церковних відносинах.

Взаємовідносини церкви та держави почало інтенсивно зближуватись з часів Революції Гідності (коли різні гілки теперішньої ПЦУ всіляко підтримували просвіропейські виступи громадян України) і досягли свого апогею після 6 січня 2019 року, коли ПЦУ було надано статус автокефалії. Впродовж цього періоду відбулось значне посилення присутності церкви в державних справах, і навпаки.

Д. Вовк виділяє такі напрямки поглиблення взаємин між церквою та державою: запровадження військового капеланства; надання церквам можливості створювати освітні заклади загального профілю; посилення впливу представників церкви у вирішенні питань про «моральність» розширення певних прав людини в українському законодавстві; активна участь церков у діяльності Конституційної комісії; поглиблення участі держави у міжконфесійному конфлікті ПЦУ та РПЦ та ін. [8, с. 56-57].

Ступінь регулювання державно-церковних відносин у різних країнах залежить від обсягу попиту населення та сприйняття ним певної релігії чи релігій. Існують приклади запровадження офіційної церкви на конституційному рівні (Греція) [9], запровадження особливого статусу церкви через конституційний договір (Грузія) [10], або ж закріплення особливого статусу церкви у конкретних законодавчих актах (Болгарія) [11].

Для того щоб вирішити, чи потрібно в Україні нормативно закріпити особливий статус ПЦУ і, відповідно, створити законодавчі та практичні умови щодо здорової реалізації такого статусу і взаємодії основної релігійної течії з державними структурами, потрібно визначити чи справді у населення України існує запит на впровадження такого статусу, чи ж ажіотаж навколо вагомості конкретної релігійної організації у житті країни викликано політичними маніпуляціями.

Як свідчить статистика [12, с. 3-4], на протязі 2010 – 2018 відбулись такі зміни у поглядах українців щодо релігійної самовизначеності: $\frac{3}{4}$ населення ототожнюють себе з певною релігією; відбулось значне збільшення прихожан Української Православної Церкви Київського Патріархату і зменшилась кількість віруючих Української Православної Церкви Московського Патріархату; все більшою стає кількість прихильників незалежності ПЦУ; рівень довіри до Церкви як до інституції залишається нижчим від

рівня релігійності; ідея впровадження державної церкви не підтримується респондентами (здебільшого через засторогу дискримінації віруючих інших конфесій). Важливим є факт, що попри інтенсивне збільшення віруючих ПЦУ, частота відвідування релігійних служб практично не змінилася. Проведені опитування свідчать про те, що держава виділяє певні конкретні релігійні організації з поміж інших, надаючи їм більше уваги.

Вищевказані дані свідчать не про сутнісне збільшення кількості людей, які є віруючими ПЦУ, тобто про саме поширення ідей ПЦУ як релігійної спільності. Статистика радше вказує на збільшення релігійного патріотизму, тобто прагнення українців здобути своє релігійну ідентичність, яка була б відділена від зовнішнього впливу, такого як вплив Російської Православної Церкви. Такі націоналістичні спрямування є позитивним елементом для державотворення, але не можуть бути виправданням для зловживань та маніпуляцій на релігійних віруваннях громадян з боку офіційних представників державної влади.

Висновки. Права людини та основоположні свободи, в зародку яких первинно лежить категорія свободи вибору та здатності кожного індивіда зробити такий вибір – це цінність, що повинна бути наріжним каменем усіх процесів. Саме толерантність та плюралізм думок, поглядів та віровчень може

забезпечити демократичний розвиток суспільства. І держава повинна брати в такому розвитку мінімальну участь, відкидаючи усі спокуси до авторитаризму і прагнення встановлення контролю над населенням для забезпечення своїх інтересів. Водночас державні органи не повинні абсолютно абстрагуватися від релігійних справ, а робити все можливе для забезпечення вільної діяльності кожної з релігійних організацій, при цьому караючи конкретних осіб, які порушують законодавство щодо забезпечення свободи світогляду та віросповідання.

Як проголосив Верховний Суд Ізраїлю у справі «Громадський комітет проти тортур проти Держави Ізраїль»: «Це рішення відкривається з опису складної реальності, в якій Ізраїль знаходить свою безпеку. Ми повинні закінчити це рішення шляхом відтворення цієї надскладної реальності. Це – призначення демократії, яке передбачає, що не всі засоби є доступними для неї та не всі практики, що застосовуються ворогами демократії, є відкритими для неї. Не зважаючи на те, що демократія примушена завжди боротися з однією рукою, зав'язаною у неї за спиною, вона, однак, має перевагу. Збереження верховенства права та визнання індивідуальних свобод є важливим компонентом розуміння безпеки. Наприкінці дня вони зміцнюють її дух і силу і дозволяють їй подолати свої труднощі» [13, с. 21].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Свобода релігії. Рішення Верховного Суду США. Харків : ХПГ, Вид-во «Optima», 2004. 256 с.
2. Конституція України від 28.06.96 р., № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст.35.
3. Вовк Д. О. Право і релігія: загальнотеоретичні проблеми співвідношення : моногр. / за ред. Д. О. Вовк, С. І. Максимов, М. В. Цвік. Харків : Право, 2009. 224 с.
4. С. Б. Цебенко. Права людини у сучасних доктринах православ'я у світлі міжнародних стандартів (загальнотеоретична характеристика) : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.01. Львів, 2013. 228 с.
5. Заява Митрополита Київського і всієї Русі, Спіфанія, щодо розширення релігійних переслідувань на окупованих територіях Донбасу : веб-сайт. URL: <https://www.pomisna.info/doc/dokumenty-na-golovnu/zayava-shhodo-rozshyrennya-religijnyh-peresliduvan-na-okupovanyh-terytoriyah-donbasu/> (дата звернення: 17.03.2019).
6. В. В. Речицький. Про цензуру (з приводу перевірки на відповідність Конституції України окремих положень законів України «Про кінематографію» та «Про телебачення і радіомовлення») : веб-сайт. URL: <http://khp.org/index.php?id=1550672973&w=речицький> (дата звернення: 02.05.2019).
7. Права людини в Україні – 2006. Узагальнена доповідь правозахисних організацій. Свобода релігій та віросповідання : веб-сайт. URL: <http://www.khpg.org/index.php?id=1186399188> (дата звернення: 06.05.2019).
8. Вовк Д. О. Між політикою і правом: релігійна свобода на тлі українсько-російського конфлікту. *Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри*: Статті учасників I Міжнародного круглого столу, 28 – 29 жовтня 2016 року. Львів : Видавництво ЛЮБФ «Медицина і право», 2017. С. 52-64.
9. Конституція Греції : від 9 черв. 1975 р. : веб-сайт. URL: <https://legalns.com/компетентные-юристы/правовая-библиотека/конституции-стран-мира/конституция-греции> (дата звернення: 25.04.2019).
10. Конституционное соглашение между Грузинским государством и Грузинской Апостольской Автокефальной Православной Церковью : от 14 окт. 2002 г. // Поместные Православные Церкви. Москва, 2004.
11. В Болгарии принят закон о помощи религиозным конфессиям : веб-сайт. URL: <http://www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/40273.htm> (дата звернення: 25.04.2019).
12. Особливості релігійного та церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018pp. (інформаційні матеріали). Київ, 2018. 78с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf (дата звернення: 04.05.2019).
13. Рішення Верховного Суду Ізраїлю у справі «Громадський комітет проти тортур проти Держави Ізраїль», 6 вересня 1999 р. / гол. суддя А. Барак. URL: <https://www.law.umich.edu/facultyhome/drwcsebook/Documents/Documents/Public%20Committee%20Against%20Torture%20v.%20Israel.pdf> (дата звернення: 03.05.2019).

Греян А. А.
курсант взводу ПМПФ-17-1
факультету підготовки,
перепідготовки та підвищення
кваліфікації працівників податкової міліції
Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь
Науковий керівник: **Тильчик В. В.**
к.ю.н., доцент, доцент кафедри
адміністративного права і процесу та митної безпеки
Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь

ПРАВО НА ЮРИДИЧНУ ОСВІТУ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЮ: ДОСВІД ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ДЛЯ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Підготовка фахівця з позицій високих якісних рис має супроводжуватися створенням умов для реалізації їхнього потенціалу в сучасній Україні. Актуальним завданням сучасної української школи, згідно «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період 2012-2021 роки», є орієнтація не лише на озброєння учнів системою наукових знань, а й сформованість вмінь застосувати їх на практиці, орієнтуватися у нестандартних, постійно змінюваних життєвих ситуаціях. Як зазначено у «Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» у розвитку людського потенціалу, людського капіталу ключову і, головне, безперервно зростаючу роль відіграє освіта, що відповідає найкращим стандартам якості. Виключно завдяки освітній складовій в індексах людського розвитку та глобальної конкурентоспроможності Україна за цими показниками утримує серединні позиції в колі багатьох країн світу [2, с. 7]. Слід наголосити, що в правовій соціально орієнтованій державі відповідними мають бути і ставлення здобувачів вищої освіти до організації й участі у навчальному процесі і зворотна реакція – пошанування суспільством і державою талановитої, запозятої та працюючої молоді. Такі взаємопов'язані складові можуть сприяти припиненню розростання негативних тенденцій із міграції талановитих молодих фахівців з України до інших країн, втрата «інтелектуального багатства» нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних науковців досліджували питання надання та реалізації права на освіту, а саме: С. П. Кармалюк, М. І. Пірен, О. А. Попов, О. А. Токарська, І. М. Черевко, Л. Л. Юзва та інші. Відзначаючи важливість даних досліджень в аспекті реформування вищої освіти в Україні, варто погодитися із твердженнями про те, що залишається відкритими питання систематизації зарубіжного досвіду щодо провідних методик організації освітнього процесу та шляхів поширення лише кращих здобутків у вітчизняну практику, особливо це стосується проблем забезпечення не тільки можливості гідного працевлаштування, а й організації навчального процесу таким чином, що здобувач може пересвідчитися у власних здібностях у тому чи іншому фахові, зорієнтуватися у найбільш перспективних напрямках

подальшої трудової діяльності саме для себе, як окремої свідомої особистості.

Метою цієї статті є розкриття напрямів підвищення якості підготовки фахівців з найпоширенішої в Україні та у багатьох зарубіжних країнах професії – юриста.

Завданнями цього дослідження є: встановлення одних із основних факторів, що перешкоджають формуванню фахівця – юриста, налаштованого на ефективну практичну роботу, аналіз досвіду окремих країн світу щодо розв'язання проблем підвищення якості підготовки фахівців, в тому числі – юристів, формулювання пропозицій для України щодо впровадження позитивного досвіду розвитку вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні зміни в освіті, що спрямовані на інноваційно інтелектуально-прагматичний ресурс – складний і тривалий процес, пов'язаний із професійною, організаційною, морально-психологічною та ідеологічною переорієнтацією в процесі підготовки та перепідготовки кадрів. Це шлях переходу від процесів до результатів, від діяльнісного централізованого контролю – до звітності за результати діяльності кожного. Це процес переходу від споживання успадкованих інтелектуальних ресурсів до розвитку власних професійних рис, причому цей розвиток є постійним, оскільки триває впродовж усього професійного перебування на роботі особи. Найбільше закінчило навчання юристів у 2017 році. Якщо брати до уваги роботу за спеціальністю, то на одне робоче місце претендувало шість юристів. Уже давно говорять, що юристів забагато. І з 2018 року почали суттєво обмежувати держзамовлення за цим напрямком. У 2018 році, після зменшення бюджетних місць, ця професія все одно залишається найпопулярнішою для вступників [3].

Яка причина того, що населення з вищою освітою не працює або не може працювати? Причин багато. Коли школярі готуються до вступу, вони погано розбираються в ринку праці. Профорієнтації в школах немає, і підліткам, по суті, все одно, куди йти. При цьому одних підтискає армія, інших – батьки. Третє – загальний культ диплома про вищу освіту, який існує ще з радянських часів. Проте якщо в СРСР диплом вищого навчального закладу міг гарантувати працевлаштування і зарплата залежала від нього безпосе-

редньо, то за останні 20 років його цінність девальгувала. Проте багато хто продовжує вірити в міф про якусь розподільчу систему після закінчення вузу, інші вважають, що вища освіта – це важливий фундамент і краще спочатку його отримати, а потім вже думати, навіщо воно і як його застосувати.

Вчитися потрібно, але важливо робити це усвідомлено. Вища освіта дає набір корисних навичок, вчить обробляти інформацію, налагоджувати соціальні зв'язки. Однак часто вищий навчальний заклад вибирається тільки через маленького конкурсу, низького прохідного балу, підходящої вартості. Потім же виявляється, що в інституті вчать на матеріалах і поняттях, що відносяться до середини 90-х. Випускники через п'ять років зубріння розуміють, що світ пішов далеко вперед, а їх спеціальність вже застаріла. При цьому за весь довгий час навчання у них не було шансу отримати реальну практику. В результаті випускники потрапляють в замкнуте коло: вони не можуть отримати досвід роботи, коли без досвіду їх нікуди не беруть.

Досить часто здобувачі пізно розуміють, наскільки важка праця за обраним фахом, наприклад юриста. Так, Британський інтернет-портал legal-Cheek провів дослідження, в центрі якого були юристи, що тільки почали кар'єру у великому консалтінгу. Більше 1500 молодших юристів з 56 працюючих в Великобританії юридичних фірм взяли участь у дослідженні, результати якого за іронією були представлені у Всесвітній день психічного здоров'я. Занадто багато роботи і занадто мало робочого часу – такі короткі висновки з статистики, отриманої в результатах дослідження [6]. 12 годин – звичайний час роботи стажистів, які опинилися в першій десятці списку компаній, де початківцям доводиться працювати найбільше. Велика частина з фірм, де доводиться переробляти, – великі міжнародні компанії.

Слід відзначити, що в США заклади вищої освіти функціонують із значним рівнем незалежності. В цій країні немає Міністерства освіти чи іншого центрального федерального органу влади, який б здійснював контроль за післяшкільними освітніми інституціями, водночас у різних штатах допускається різна міра контролю за освітою. Внаслідок цього, американські заклади освіти можуть сильно відрізнятися за характером та якістю їхніх освітніх програм [1].

Пошук нових підходів щодо підвищення якості вітчизняної освіти, спрямованої на виховання життєво компетентних громадян, готових до генерування нових знань, їх засвоєння та застосування. Заслугує на увагу польський досвід щодо запровадження (у межах проведення освітньої реформи) пілотажного проекту «Цифрова школа», спрямованого на вирішення соціально значущої проблеми – підвищення рівня та якості освіти у сфері інформаційних технологій та програмування. Ministerstwo Cyfryzacji, а також Ministerstwo Edukacji Narodowej, зазначають, що він є частиною процесу модернізації школи з використання ІКТ.

Отримання практичних навичок за фахом, можливе за умови не тільки роботи над практичними завданнями під час семінарських та практичних занять, а

і під час практики на базі різних суб'єктів публічного адміністрування, яка має бути організована відповідно до опрацьованого теоретичного блоку з дисциплін, 2 місяці теорії – місяць практики, відповідно до опрацьованого матеріалу. Це можливо за умови виваженого підходу до формування навчального плану, що передбачатиме комплексне опрацювання об'єкту, предмету, проблем та методів регулювання тих чи інших правовідносин. Відповідно практичний досвід буде отриманий в результаті практики на базі одного з тих суб'єктів, що, наприклад, реалізує державну політику у конкретній сфері.

За браку умілої практики сучасне суспільство з кожним роком стає дедалі більш «рухливим». Процеси глобалізації сприяють міграційним настроям його представників. Водночас, український соціум наразі перебуває у глибокому процесі реформування всіх гілок освіти, пов'язаним, зокрема, з такими факторами як застарілість освітньої системи та неналежна якість освітніх послуг. Тому наукове зацікавлення викликає міграційні настрої українського студентства пов'язані з якістю освіти, що вони отримують, та іншими чинниками чи все ж – з загальносвітовими глобалізаційними тенденціями. Інтерес до цієї тематики не вщухає в наукових, медійних та інших колах віддавна [3-5]. Однією з країн, до яких спрямований чи не найбільший міграційний вектор є Польща. Тож, аби відповісти на дослідницьке запитання було проведено спільно з польськими дослідниками емпіричне соціологічне онлайн-дослідження.

Результати підтвердили гіпотезу, що Польща є країною, на яку спрямовані міграційні настрої студентства України з усіх регіонів (див. рис. 1).

При цьому, більшість українських студентів задоволені навчанням в українському ВУЗі (див. рис. 2) [3-5].

Щодо міграції молодих кадрів, то можна зазначити, що з боку держави не було якихось кроків, націлених на скорочення трудової міграції. Втім, розробкою існуючих лише на папері стратегій та заснуванням спеціальних офісів і комісій, як це часто у нас роблять, ситуацію не виправиш. Найкраще, що в силах держави так це заохочувати та створювати рівні і зрозумілі правила гри на ринку праці. Це створить умови для залучення як емігрантів-підприємців, так і для іноземних інвесторів, які будуть зацікавлені створювати конкурентоспроможність з високою продуктивністю праці, а отже, і високою зарплатою не в Польщі, а в Україні. Тоді люди, які в різний час виїхали на заробітки, захочуть повернутися [3-5].

Після вищесказаного можемо підійти до вирішення цієї проблеми, а саме нестачі реалізації освіти, підвищення рівня якісної практики. В даному аспекті доречно запропонувати запровадження та розвиток дуальної форми здобуття юридичної освіти для українських громадян. Саме така форма допоможе розв'язати конкретні питання, які всіх стосуються. 19 вересня минулого року уряд затвердив Концепцію дуальної освіти. Документ обсягом

у сім сторінок обговорювали два з половиною роки. Дуальна освіта є в понад п'ятдесяти країнах світу, і те, що пропонує документ, мало чим відрізняється від, скажімо, німецького досвіду. Підвищення якості підготовки фахівців та мотивації до навчання, посилення ролі роботодавців, скорочення адаптаційного періоду випускників на роботі, зближення з вимогами ринку праці, ріст рівня зайнятості молоді, модернізація освітніх програм, підвищення конкурентоздатності працівників – ось і є основні напрями дуальної форми здобуття освіти [7]. Саме така форма поєднує навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору про здійснення навчання за дуальною формою здобуття освіти.

Сьогодні у Німеччині діють 1563 програми дуального навчання. Охочих одночасно вчитися і працювати багато: у Німеччині на одне місце близько 80 претендентів. Кожна п'ята компанія вчить студен-

тів на виробництві, готуючи для себе майбутні кадри [9]. Керівництво підприємства не остерігається, що освічених працівників “переманить” інший роботодавець: за статистикою, двоє з трьох учнів залишаються на своєму місці роботи.

Досвід Німеччини повторила Канада, Австрія, Швейцарія та багато інших розвинутих країн. Там близько половини усіх студентів користуються саме такою формою навчання. У Великобританії до 2020 року на підприємствах планують створити три мільйони робочих місць на підтримку дуальної програми. У Лондоні вирахували, що це дуже вигідно: кожен вкладений у студента фунт стерлінгів обертається прибутком у 18 фунтів [9].

В Україні лише близько 20% випускників шкіл обирають навчання у профтехучилищах, в середньому в Європі 40% випускників шкіл обирають навчання у профтехучилищах, 70% та більше випускників шкіл обирають навчання у профтехучилищах у Чехії, Хорватії, Австрії та Фінляндії [7].

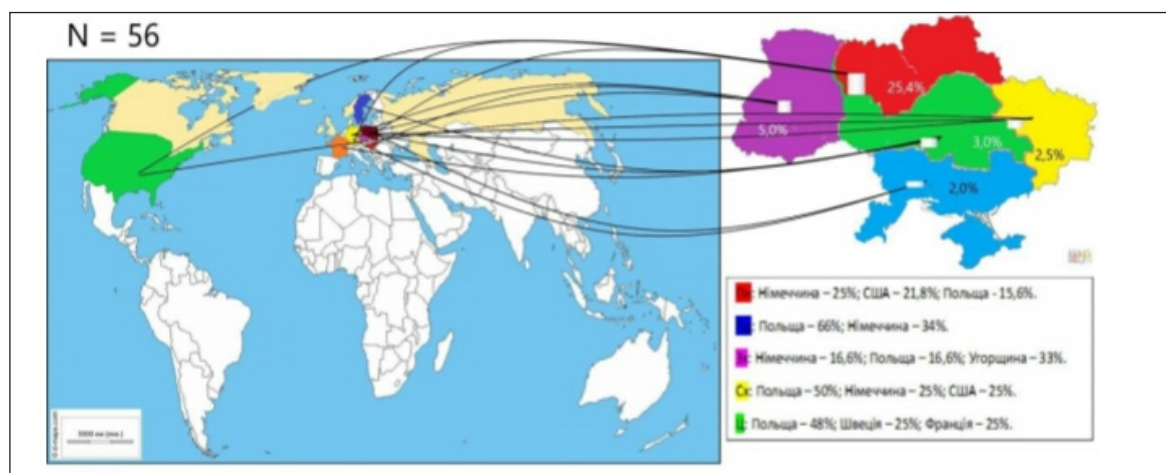

Рис. 1. Країна, в яку планує виїхати студент

Рис. 2. Задоволеність навчанням у вищому навчальному закладі

Окремі зміни в законодавстві, адвокатська монополія і відсутність реальної юридичної практики під час навчання у ВНЗ, призводять до того, що 95% студентів юридичних факультетів доводиться навчати азам юриспруденції безпосередньо під час робочого процесу. Звичайно, такі елементарні процедури, як підготовка позовів, будь-якого процесуального документа або клопотання про відкладення справи вимагають довгого навчання та реальної практики.

Не треба забувати про те, що набирає обертів неформальна освіта. Диплом — це гарний документ, але якщо він не підкріплений знаннями — він нічого не варта. І роботодавці це розуміють. Роботодавцю не потрібен красивий папірець. Йому потрібен якісно підготовлений спеціаліст.

Отже, тепер доречно буде зазначити вирішення нашого основного питання, а саме: як підготувати не просто якісно, а зробити, щоб людина фахово підготовлена, була ще й натхненна до роботи за фахом, щоб ті, хто має хист до юриспруденції — розвивалися

протягом всього періоду навчання, а хто випадково потрапив до вищого навчального закладу, за відповідним напрямом підготовки — переорієнтувалися та йшли працювати за дійсним покликанням — майстрами, архітекторами тощо. В Україні повинна і буде надалі розвиватися дуальна форма освіти, адже це і є зручний та цікавий спосіб одержання як знань, так і практичних навичок.

Такий підхід до вирішення однієї проблеми — вирішує і решту. Якщо у нашій країні молоді кадри будуть почуватися зручно та перспективно, то вони самі запитають себе: «Навіщо відриватися від рідної землі, тут є все аби самовдосконалюватися та насолоджуватися життям!». Кожен член нашого суспільства має усвідомлювати, що має право на якісну освіту, з урахуванням власного покликання, та її реалізацію. На забезпечення такого права має бути спрямована діяльність представників влади, відповідальних за формування державної політики у сфері вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. El-Khawas. Elaine Accreditation in the USA: Origins, Developments and Future Prospects/ El-Khawas // Improving the Managerial Effectiveness of Higher Education. URL: Режим доступу до ресурсу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001292/129295e..>
2. Tchorzewski A. M. Uwarunkowania i kreatorzy reform edukacyjnych / A. M. Tchorzewski // Edukacja w dialogu i reformie / pod red. A. Karpińskiej. — Białystok: Trans Humana, 2002. — 102. С. 88
3. Пушкін В.Ю., Колісник Л.О., Мосьондз М.В. Результати соціологічного моніторингу «Освітній процес в НГУ очима студентів» / Пушкін В.Ю., Колісник Л.О., Мосьондз М.В. // Інститут гуманітарних проблем, Центр соціологічного аудиту. — 2014. — URL: Режим доступу до ресурсу <http://ipt.nmu.org.ua/ua/library/zvit-14-m.pdf>.
4. Міграційні настрої студентів // Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ ЛПІ. — 2016. — URL: Режим доступу до ресурсу <https://lvivnews.net/майдан-зменшив-бажання-мігрувати-у-ду/>.
5. Слободян О. Українські студенти за кордоном: скільки та чому? [Електронний ресурс] / Слободян Олександра, Стадний Єгор // Аналітичний центр CEDOS. — 2016. — URL: Режим доступу до ресурсу <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>
6. Михайлова А. Перевантаження як норма: скільки працюють юристи. — 2016. — URL: Режим доступу до ресурсу — <https://pravo.ru/story/view/134546/>
7. Гриневич Л. Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти // Міністр освіти і науки України. — 2018 — URL: Режим доступу до ресурсу <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/koncepciya-pidgotovki-fahivciv-za-dualnoyu-formoyu-zdobuttya-osviti>
8. Москвіна І. Дуальна освіта — партнерство вишів і бізнесу. 2018. Вип. 45. URL: https://dt.ua/EDUCATION/dualna-osvita-partnerstvo-vishiv-i-biznesu-295022_.html
9. Пешкова Г. “Український інтерес”. Вчитися на роботі: як працюватиме дуальна освіта в Україні. — 2018. — URL: Режим доступу до ресурсу <https://uain.press/education/vchytysya-na-roboti-yak-zapratsyuje-dualna-osvita-v-ukrayini-943921>

Дивнич Д. І.

студентка юридичного факультету

*Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро*

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В ЗАБЕСПЕЧЕННІ ПРАВ ГРОМАДЯН

Акутальність обраної теми обумовлена необхідністю виявлення ролі президентського інституту у формуванні й організації державної політики України з питань реалізації прав та свобод людини і громадянина.

В інституційному механізмі забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина істотна роль належить саме голові держави. Від його діяльності у правовому аспекті багато чого залежить у реалізації політичних, соціально-економічних та інших прав людини і громадянина. Ядро конституційного статусу Президента складають норми Конституції

України, які визначають його функції та повноваження.

Основні функції Президента України визначено у ст. 102 Конституції України. Тому, Президент є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

На сьогодні, такий суб'єкт права — як Президент є не тільки гарантом конституційного права та прав і свобод, але й основним вектором політичних формувань, доктрин щодо вироблення стратегічного курсу держави.

Це впливає на формування стабільного розвитку держави і суспільства. Зараз в Україні відсутнє законодавство з приводу організації проведення прямої демократії як референдум, тому визначення курсу розвитку державності залишилося зараз за Президентом і частково за парламентом – Верховної Ради України. Виникає питання – можливо Президентом об'єктивне й ефективне формування курсу зовнішньої і внутрішньої політики?

Існує досить багато різних точок зору учених відносно ролі Президента України у сфері забезпечення прав громадян, найбільш дискусійно це виражено в роботах С. Агафонов, Ф. Ардана, О. Бойка, О. Бандурки, В. Гущина і багатьох інших, які торкаються з'ясування значення ролі інституту Президента в здійсненні державної влади, але й досі залишається визначення проблеми правового регулювання реального забезпечення інституцією президентатури прав і свобод людини і громадянина, як основна доктрина державотворення українського суспільства.

Мета наукового дослідження – є в підтвердженні гіпотези про ключову й основну роль інституту Президента України в організації політичної влади, який в правовому регулюванні не має реальних обмежень своєї влади.

Функція забезпечення реалізації основних прав і свобод громадян також відображена у ч. 2 ст. 102 і більш широко розкрита у ст. 106 Конституції (право нагородження державними нагородами, право прийняття рішень з питань громадянства, про надання притулку в Україні та право помилування). Головною прикметою зазначених повноважень глави держави є їх чітко індивідуальна спрямованість та конкретність.

Реалізуючи ці повноваження, Президент, уособлюючи державу в цілому, вступає в безпосередні правовідносини з конкретними фізичними особами.

Також, на забезпечення основних прав і свобод спрямовані й інші повноваження глави держави, оскільки забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки, конституційної законності та міжнародної співпраці має кінцевою метою саме благополуччя громадян, якомога повнішу реалізацію їх прав і свобод.

Інститут президентства є особливою формою правління політичної системи. Поняття цього інституту належить до ключових визначень в політичній науці. Воно має операційне значення при аналізі проблем, які дозволили б проаналізувати основні етапи еволюції політичної реальності України.

Президентство на Україні – одна з найбільш популярних тем в державно-управлінській науці, яка, обумовлена рядом причин :

1. Інститут Президента України – нововведення в національній історії, яке потребує постійної роботи;

2. Організація державної влади базувалася і здійснювалася на ієрархічній вертикалі виконавчої влади [1].

Більшість з вказаних учених схиляються до думки, що цей інститут є ключовим в механізмі влади

України. Практика включення інституту Президента України в систему організації влади обумовлена історичними традиціями, ідеями інституту президентства в українському суспільстві в XIX – XX столітті. Сам інститут президентства був затверджений 3-ей сесією Верховної Ради в 1990 році [2].

Формування цього інституту в системі державної влади було обумовлено прагненням збалансувати інтереси протидіючих політичних сил, стабілізувати кризову ситуацію у державному управлінні, скоординувати всі три гілки влади – виконавчу, законодавчу і судову.

Безпосереднім джерелом затвердження цієї посади став у 1995 році «Конституційний договір між Президентом і Верховним Рада на основах організації і функціонування державної влади і місцевого самоврядування на Україні на період прийняття нової Конституції» [3].

У цьому документі чітко уперше визначався статус Президента України як глави держави і глави виконавчої влади. Як вказував у своїх роботах учений М. Кейзеров, що будь-яка влада базується на здібності проводити свою волю, але не кожна влада має реальну силу застосувати її.

Суть справи ґрунтується на механізмі формування і реалізації політичної волі, в структурі співвідношення гілок влади і правовому статусі влади.

Статус Президента залежить від форми державного правління. Кожна форма правління характеризується певними ознаками. Визначення державної форми управління зафіксований у багатьох конституціях світу [4]. При цьому інститут президентства являє собою і складну проблематику з приводу обмеження влади Президента. В першу чергу, це проявляється в тому, що повноваження Президента постійно видозмінюються.

У літературі, яка присвячена інституту Президента України, залишається практично невирішена проблема інституціонально-комплексного дослідження цього суб'єкта державної влади, особливо його повноважень і ролі в системі державного управління.

Починаючи з 1991 року, перший Президент пострадянської України був вищим посадовцем в державі. Але далі, у 1993-1994 рр., коли діяв Указ Президента «Про керівництво Кабінету Міністрів України», Президент одночасно поєднував повноваження глави держави і глави виконавчої влади.

Це проявлялося в тому, що Президент призначав і відправляв у відставку уряд, формувал посади таких ключових фігур державного управління, як Прем'єр-міністра, міністра оборони, міністра внутрішніх, іноземних справ, і багатьох інших [5].

Відносно законодавчій діяльності, Президент не мав права вето, але мав право, законодавчої ініціативи, міг видавати укази і був відповідальний за бюджетний проект країни.

Далі, з 1994 року, новий Президент України – Л. Кучма, в ролі глави держави і глави виконавчої влади отримав повноваження бути гарантом забезпечення прав і свобод громадян, суверенітету, дотримання Кон-

ституції і Законів України, представляти державу на міжнародній арені, вживати заходи по обороноздатності, національній і територіальній цілісності, керування виконавчою діяльністю кабінету Міністрів, очолювати систему місцевих органів державної виконавчої влади [6].

Ще ширші повноваження Президент отримав 8 червня 1995г, коли був підписаний вищезгаданий «Конституційний договір між Президентом України і Верховною Радою». Новий Закон «Про Президента України» передбачав змінену структуру взаємовідносин законодавчої і виконавчої влади. Наприклад, обмежувалося право парламенту на вотум недовіри уряду, скасовано право парламенту призначати уряд.

Тим самим це посилювало президентську владу і встановлювалася підзвітність уряду перед Президентом.

Неоднозначним став і процес прийняття Конституції у 1996 р. – однією з суперечок став інститут президентства України, як впровадження нової політичної моделі влади Президента.

З 1991 по 1996 було запропоновано ряд проектів нової Конституції України, які по-різному визначали роль, місце і повноваження Президента.

Але прийнята Конституція проголошувала президентську республіку і встановлювала главу держави главою виконавчої влади. Схожий проект Основного Закону 1992 р. пропонував утілити в посади президента функції політично відповідального перед парламентом.

Був затверджений проект Конституції 1996 р., яким політичну систему України було трансформовано з президентської в президентсько-парламентську [7].

Були змінені основні принципи, повноваження і місце Президента в системі державної влади. Це проявилось в тому, що Президент втратив функцію глави виконавчої влади і почав визначатися виключно як глава держави. Але Президент зберігає центральну роль в процесі формування і дострокового припинення повноважень уряду.

Так само була зрозуміла норма, згідно якої Президент призначав Прем'єр-міністра і ще декілька міністрів, але з угоди парламенту. За ним же залишалися функції гаранта прав і свобод людини і громадянина, територіальної цілісності і суверенітету.

Вже в 1999 році, президент прийняв спробу ще більше розширити свої повноваження. Президент організував всенародне голосування. Ідея Президента полягала в створенні штучної більшості в парламенті з використанням загрози розпуску Верховної Ради у разі неприйняття проекту бюджету в течії 3-х місяців і невідпідтримки кандидатури Прем'єр-міністра.

Таким чином, президент фактично чинив тиск на роботу парламенту.

Право видавати укази і розпорядження, накладати право вето на законодавчі і виконавчі акти дозволяли Президентові домінувати в процесі прийняття політичних рішень [8].

Ситуація змінилася в 2006 році, коли були прийняті правки у Конституцію України. Вони не змінили статусу Президента, але значно звузили його повноваження відносно формування уряду і його підзвітності главі держави.

Уряд перетворився на самостійний орган державної влади, без тиску Президента і почав регулюватися окремим Законом України «Про Кабінет Міністрів України», але все ж таки під його контролем.

Від Президента до Прем'єр-міністра перейшли такі повноваження, як призначати і звільняти керівників центральних органів виконавчої влади, які не належали складу кабінету. Президент в цей час мав право розпуску парламенту, коли той не міг сформулювати уряд.

Трохи пізніше, 30 вересня 2010 року Конституційний Суд України відмінив конституційну реформу 2004 роки. Саме з цієї дати почала діяти Конституція зразка 1996 р. – президентсько-парламентська форма правління, яка посилила роль і місце президента.

Уряд знову увійшов до підпорядкування глави держави і парламенту. В результаті цього, як і за часів Кучми, новий президент України – В. Янукович формально виконуючи дії лише глави держави, де-факто став керівником уряду [9].

З 2010 по 2013 рр. В. Янукович конструював силу власних повноважень враховуючи партійну структурність парламенту. Так він мав в парламенті власну більшість, за допомогою якої враховувалися його владні повноваження.

Така система існувала до початку 2014 г, коли в країні відбулася революція за євроінтеграцію України в ЄС.

В результаті цього, новообраний президент П. Порошенко проголосив країну парламентсько-президентською країною, фактично повертаючи Конституцію 2004 роки зі змінами [10].

Підводячи підсумок, можна помітити, враховуючи усе вищевикладене, що інститут Президента України завжди займав первинну роль у формуванні і проведенні державної політики, його повноваження то посилювалися, то обмежувалися, але слід сказати, що усі президенти незалежної України мали великий владний спектр повноважень, який де, – факто не мав системи стримування і противаг. Це все є прямим порушенням прав та свобод людини і громадянина, адже все монополізується одним інститутом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агафонов С. Исторический розвиток інституту глави держави в Україні: Право України. 2006. 101 – 103 с.
2. Шатилов В.А. Інститут президентства в системі державної влади на Україні. 2006. 144 с.
3. Конституційний договір між Президентом України і Верховного Совета України про основи організації і функціонування державної влади місцевого самоуправління на Україні на період прийняття нової Конституції України. 1995. № 18. 132 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1к/95-вр>
4. Бабкінна О.В., Горбатенко В.П. Політологія. К., 2010. 512 с.
5. Гелей С.Д., Рутар С.М. Основи політології: С.Д. Гелей, С.М. Рутар К.: Співтовариство «Знання», 2012. 435 с.

6. Головатий С. Конституционный процесс: Украина на переходе к демократии/упоряд. С. Головатий. К., 2001. С. 568-573.
7. Головатий С. Конституции государств Европы. Юридическая фундация: Право. 1996. С. 301-320.
8. Чіркін В.Е. Конституційне право: підручник для студентів. 2008. 284 с.
9. Алексеев С.С. Конституционное право. 2005. С. 10-17.
10. Орлов А. Г. Государственное право стран: международные отношения, 2007. 181 с.

Долгерт Ю. В.

*студентка III курсу Криворізького факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Кривий Ріг*

ПРОБЛЕМАТИКА БУЛІНГУ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Постановка проблеми. Останнім часом все дедалі частіше можна почути таке поняття як «булінг», хоча ще років 3 тому ніхто в Україні не те, що не розумів його значення, але й взагалі не чув про нього. Це не говорить про те, що в Україні не існувало цього явища, це підтверджує те, що у суспільства існував низький рівень зацікавленості у подоланні цієї проблеми, але на сьогодні ситуація кардинально змінилася.

Булінг проблема світового значення, яка потребує ретельного дослідження і вирішення, адже світова статистика говорить, що понад 150 мільйонів дітей піддаються цькуванню. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я у 2016 році Україна посіла 9 місце із 42 досліджуваних країн за кількості постраждалих від цькування, а у 2017 році четверте місце за рівнем підліткової агресії, статистика UNICEF Ukraine в 2017 році говорить, що 24% дітей стали жертвами булінгу, а 40% постраждалих дітей нікому про це не розповідали, що свідчить про проблему комунікації поколінь, недовіру дітей до батьків та вчителів, які в свою чергу не проінформовані про те, що робити в даній ситуації. [4]

Вченими доведено, що особи, які були жертвою булінгу в дитинстві, мають більші шанси стати жертвами інших видів насильств пізніше, не залежно чи знаходяться вони в тому самому середовищі, чи новому.

Тому вирішення цієї проблеми зараз створює можливість для людей до щасливого існування у майбутньому, для когось це буде спокійне, радісне дитинство, для іншого це буде шанс задуматися над своїми діями і зрозуміти до яких наслідків це може призвести у подальшому.

Огляд останніх джерел та публікацій. Явище булінгу в своїх роботах висвітлювали такі зарубіжні вчені як Д. Ольшеус, К. Аудмайер, Е. Беннетт, І. Кон. В свою чергу психологічні особливості булінгу, його наслідки та шляхи подолання досліджують такі вітчизняні вчені як О. Барліт, О. Н. Романова, Л. І. Лушпай, А. В. Чернякова.

Формулювання цілей (постановка завдання). Завданням дослідження є з'ясувати сутність явища булінгу, проблеми його виникнення і причин поширення, та визначення засобів подолання цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. Поняття «булінг» не має чіткого визначення, різні вчені по-різному

його трактують, але всі трактування мають спільні риси – це систематичний характер та мета закріпити свій авторитет і владу шляхом приниження та знецінення особи як у її власних очах так і в очах оточуючих. Тобто основною характерною рисою є систематичність, тому не можна вважати булінгом одноразовий акт агресії, взаємний конфлікт та просто сварку. Булінг переслідує мету демонстративно принизити, знищити морально, скривдити, залякати та підкорити собі жертву.

Одним з перших хто почав досліджувати булінг був Д. Ольшеус, він визначає це явище як ситуацію, в якій учень є об'єктом негативних дій з боку одного чи кількох учнів. Саме він в своїх роботах виділяв прямий та непрямий булінг, під прямим розуміється явний фізичний контакт, в якому відбувається напад у відкритій формі, привселюдно, нерідко за участю інших осіб. Непрямий же полягає у виключенні, ізолюванні жертви, тобто прямого фізичного контакту не відбувається, але особа все одно зазнає утисків, морального тиску, хоча частіше за все ці дві форми можуть бути в симбіозі і завдавати в двічі сильніших травм для жертви.

Учасниками булінгу можуть бути не тільки учні як зазначав Д. Ольшеус, а й учителі, чи навіть працівники на роботі. Не завжди можна виявити булінг зі сторони учителя, так як він просто може застосовувати авторитарний стиль поведінки, який хоч і може справляти враження систематичним утисненням прав учнів, але за своєю природою не буде булінгом.

Як вже зазначалося вище, булінг може розвиватися і на робочому місці, це так званий мобінг – цькування, психологічний тиск колективу або його окремої частини на працівника з метою змусити його змінити роботу. Причиною цього можуть бути як просто заздрощі так і ненависть до особи як до індивіда, чи просто з власних мотивів.

Ніхто не може прослідкувати точний механізм булінгу, чому одні стають агресорами, а інші жертвами. Деякі вчені вважають, що жертвами найчастіше стають сором'язливі і замкнуті в собі, нещасні, ті які зазнали психологічних травм діти, або ж просто ті, які чимось вирізняються з натовпу. Агресори мають спільні риси з жертвою, це можуть бути нещасні діти, які бажають уваги і любові, відчувають безкарність, не отримуючи всього цього вдома, вони знаходять це відбираючи у інших.

Булінг зачіпає не тільки жертву і агресора, існують ще й інші учасники, які не беруть пряму участь в цьому соціально-психологічному явищі. Наприклад Д. Ольвеус склав таку рольову структура булінгу:

- 1) учень, який є жертвою булінгу;
- 2) учні, які здійснюють насилля, ініціюють і відіграють лідерські ролі в процесі булінгу – «булери», або переслідувачі, агресори;
- 3) послідовники – учні, які позитивно ставляться до знущань над іншими й беруть активну участь у цьому, але зазвичай не є ініціаторами та не відіграють головної ролі;
- 4) пасивні «булери» – учні, які відкрито підтримують булінг, наприклад через сміх чи привертання уваги до ситуації, проте не втручаються в неї;
- 5) потенційні «булери» – учні, яким подобаються знущання, але вони не виявляють цього ззовні;
- 6) «спостерігачі» (байдужі свідки) – учні, які не беруть участі в булінгу, і можуть вважати, що це не їхня справа, тобто виявляють байдуже ставлення до ситуації;
- 7) «потенційні захисники» – ці учні негативно ставляться до насилля і вважають, що повинні допомогти жертві, проте нічого не роблять;
- 8) «захисники» – учні, які виявляють негативне ставлення до явища, вони захищають жертву або намагаються їй допомогти [9].

За даними дослідження Д. Ольвеуса, від 35% до 40% підлітків, які у віці 13-16 років були агресорами, у віці 24 років засуджувалися за скоєння кримінальних злочинів. Крім того, вони, як і їх жертви, також мали високий рівень нервово-психічних розладів [3].

Тож можна зробити висновок, що всі учасники зазнають психологічного впливу не залежно від ролі, просто в різному ступені, і ці наслідки можуть проявлятися в майбутньому, що шкодить стану суспільства загалом, тому якщо не почати саме зараз досліджувати і вирішувати цю проблему, через 20 років молоде покоління буде нездатне реально впроваджувати в дії свої можливості, і рівень розвитку кадрового складу, а в наслідку і країни в цілому безсумнівно знизиться.

Існує декілька форм булінгу:

1. Фізична – зазвичай це поштовхи, стусани, удари, нанесення побоїв чи інших тілесних ушкоджень.
2. Психологічна – прояви якої не такі помітні як фізична, але завдає вона не меншої шкоди, проявляється у вигляді ізоляції, ігнорування, шантажу, погроз, поширень чуток, образливі жарти, маніпуляції, принизливі жести, рухи [13].
3. Економічна – форма, яка передбачає знищення чи пошкодження особистих речей жертви, це також може бути крадіжка чи вимагання коштів.
4. Сексуальна – форма, що ґрунтується на сексуальних погрозах, поширенню образливих чуток, образ і жартів сексуального характеру, принизливих поглядів, слів, жестів, дотиків і інших рухів тіла, що мають сексуальний підтекст.
5. Кібербулінг – сучасна форма булінгу, яка з'явилася у зв'язку з розвитком технологій і стає все

більш поширеною, адже не завжди можна дізнатися хто і звідки відправляв повідомлення погрозливого характеру, чи виклав відео з принизливим змістом.

У кожній сучасній демократичній державі існують норми, що передбачають відповідальність за скоєння правопорушень спричинених булінгом і наслідки, які настали від таких правопорушень. Головним і основоположним документом у сфері захисту прав та інтересів дітей є Конвенція ООН про права дитина, яка була ратифікована Україною 20 листопада 1989 року. Також не менш важливим є національне законодавство, яке також захищає права дитини, загалом це Закони України «Про попередження насильства у сім'ї», «Про охорону дитинства», «Про освіту», також це Цивільний та Сімейний кодекси, а також Кодекс України про адміністративні правопорушення.

18 грудня 2018 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», що стало чималим кроком для вирішення цієї масової проблеми. На сьогодні, на законодавчому рівні закріплено, що булінг (цькування) – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого і передбачає покарання у вигляді накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Не менш важливо, що існують кваліфіковані ознаки цього злочину, за які передбачені більш суворі покарання, а саме це:

1. Діяння вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення і тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.
2. Діяння вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років і тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.
3. Діяння вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.
4. Неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної

поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку.

Також закон передбачає поширення і розголошення цієї проблеми, адже закон сприяє розробленню плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти та узагальнення та оприлюднення інформації про випадки булінгу (цькування) в закладах освіти [10].

Так цей закон є першим кроком до викоренення проблеми булінгу, але це лише мала частина того, що потрібно зробити, адже Україна доволі молода в протидії цього явища на відміну від інших країн. Отже, основним завданням, яке стоїть перед нашим суспільством є профілактика булінгу.

На сьогодні держава своїм заходами намагається перетворити школу на безпечний простір, де панує атмосфера довіри і взаємоповаги, без насильства і цькування. Так, в школах проводяться тренінги щодо попередження булінгу в Україні, що допоможуть правильно проінформувати про природу булінгу і як з цим боротися, не менш важливим є те, що ці тренінги стимулюють виробленню взаємозв'язку і довіри між вчителем і учнями. Завдяки цим заходам можна побудувати систему зовнішньої і психологічної допомоги всім, хто став чи є жертвою булінгу.

Одним із дієвих заходів попередження булінгу із його викоренення є перейняття досвіду у сусідніх країн по створенню антибулінгових програм. Наприклад, програма створена Д. Ольвеусом, яка за статистикою знижує кількість школярів які стають жертвами булінгу на 30-50% [13]. Ця програма також стимулює покращенню взаємовідносин між школярами, і зацікавленістю їх в шкільній програмі.

Тобто, для більш ефективної боротьби з явищем булінгу в Україні має бути ініційована і ухвалена Національна програма із протидії булінгу, в створенні якої мають взяти участь, окрім законодавців, і громадські організації, органи місцевого самоврядування, ювенальні установи, органи пробації та психологи.

Не менш важливим елементом профілактики булінгу є зацікавленість, робота та поведінка вчителя, як одного з основних складових у вирішенні цієї проблеми. Адже, він може на самому початку

зупинити розвиток булінгу в класі, і в школі загалом, якщо буде правильно обізнаний і буде застосовувати новітні методики та мати контакт для правильного підходу до дітей.

Профілактика булінгу не може починатися і закінчуватися лише на школі та дітях, окрему увагу потрібно приділяти сім'ям і оточенню учасників булінгу, методам виховання, та коректувати внутрішньосімейні проблеми, які можуть бути причиною емоційно-нестабільного стану особи чи відхилень в розвитку.

Висновки. Отже, булінг – це явище, яке завдає шкоди всім його учасникам і має наслідком порушення навчально-виховного процесу, конфліктів і проблем у сім'ї, емоційної нестабільності в окремих індивідів. На сьогодні, ця проблема не тільки осіб одного віку чи кола людей (учні, вчителі), а й проблема яка стосується різних категорій людей (вчитель-учень, працівник-роботодавець) та яка набуває все більш актуального значення, майже в усіх школах можна помітити прояви цього явища, яке до недавніх часів навіть інколи вважалося нормою. Побої, знущання, цькування мають безсумнівні негативні наслідки у вигляді невпевненості в собі, проблем у побудові відносин, у вираженні себе в суспільстві, інколи це призводить до неоправданих наслідків у вигляді самогубства. Тому наша країна і суспільство, яке існує в ній повинні активно протистояти цьому явищу, і впроваджувати заходи для профілактики та превенції булінгу, а саме:

1. Створити національну антибулінгову програму;
2. Проводити заходи, курси, семінари, вебінари для вчителів для ефективної роботи класного керівництва, адміністрації щодо запобігання булінгу;
3. Створити моніторингову систему по дослідженню булінгу, яка буде включати опитування, анкетування, які допоможуть зібрати необхідну інформацію щодо статистики, причин виникнення та профілактики булінгу;
4. Створення організацій, що зможуть проводити профілактичні заходи щодо запобігання булінгу та надавати допомогу дітям, які стали його жертвами.

Для цього потрібно об'єднати зусилля не лише батьків та педагогів, але і держави та громадських організацій, і лиш тоді ми зможемо побачити позитивні зміни і зробити молоде покоління щасливим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беженар Г. Булінг : підліткове насильство в школі – [Електронний ресурс] / Беженар Г. // Школа. – 2012. – № 2 (74). – С. 75–79. – Режим доступу : www.osvit.ua.com/attach/2319/SHj12021s.pdf
2. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kipt.sumdu.edu.ua/en/k2-listing/item/188-булінг-як-соціально-педагогічна-проблема-та-шляхи-її-вирішення.html>
3. Гунько А.Ю. ЯВИЩЕ БУЛІНГУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2512301-minust-zapustiv-informkampaniu-stopbuling.html> Укрінформ Мін'юст запустив інформкампанію #СтопБулінг
5. Лейн Д. А. Школьная травля (буллинг) – [Електронний ресурс] / Дэвид А. Лейн // Детская и подростковая психотерапия / [под ред. Д. Лейна и Э. Миллера]. – СПб. : Питер, 2001. – 26 с. – Режим доступу : <http://www.zipsites.ru/psy/psylib/info.php?p=414>
6. Лушпай Л. Булінг як соціально-педагогічна проблема та шляхи її вирішення (на прикладі досвіду середніх загальноосвітніх шкіл Великої Британії) – [Електронний ресурс] / Л. Лушпай // Українознавчий альманах. – 2010. – Вип. 4. – С. 126–131. – Режим доступу : <http://eprints.oa.edu.ua/761/>

7. Olweus D. Bullying at school [Elektronic resouse] / D. Olweus // Blackwell Publ. – 1993. – 215 p. – Mode access : <http://books.google.com.ua>
8. Погорелова Е. И., Арькова И. В., Голубовская А. С. Психологические особенности подростков, включенных в ситуацию кибербуллинга // Северо-Кавказский психологический вестник. – 2016. – № 14/2. – С. 47–53.
9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19>
10. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема // РОЗДІЛ V. Соціальна педагогіка. 1, 2015
11. Український інститут дослідження екстремізму. Дослідження «Стоп шкільний терор. Профілактика та протидія булінгу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uire.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Doslidzhennya-buling.pdf>
12. Янішевська К.Д. Деякі проблеми протидії булінгу в Україні та шляхи їх вирішення Науковий юридичний журнал правові новели №4/2018// [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.legalnovels.in.ua/journal/4_2018/43.pdf

Зіверт М. І.

*студентка III курсу міжнародно-правового факультету
Національного Юридичного Університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків*

ПРЕВЕНЦІЯ ВТОРИННОЇ ВІКТИМІЗАЦІЇ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДІВ ЗАХИСТУ ПОТЕРПІЛИХ

Постановка проблеми, її зв'язок з науковими та практичними завданнями:

Вдаючись до розгляду питання про відшкодування шкоди в кримінальному процесі, ефективності судових рішень з точки зору можливості їх виконання – а отже і відповідальності держави, що ставало неодноразовим предметом розгляду Європейським Судом з прав людини, доводиться констатувати, що діюча наразі система не відрізняється високими показниками у сфері правового захисту. Гуманізація правничої думки сприяє новому погляду на права людини: на перший план виходять не декларативні постулати цінності прав людини, а механізми їх реального убезпечення та захисту. Кримінальний процес підтримує цей суспільно-науковий дискурс зокрема через дослідження проблем поновлення порушених прав потерпілих осіб. Одним із механізмів, який таке поновлення гарантує, є фонди захисту потерпілих осіб. Особливість такого введення полягає у державній приналежності такого фонду.

Актуальність проблеми полягає в тому, що відсутність такого механізму дієвого відшкодування шкоди, яким є фонд захисту потерпілих, призводить до вторинної віктимізації потерпілого: якщо першим ураженням його прав виступає власне кримінальне правопорушення, яке завдало потерпілому шкоди, то другим ураженням його прав стає неможливість отримання компенсації, яка би стала справедливим відшкодуванням за судовим рішенням. Відповідно, питання про необхідність запровадження в Україні такої інституції набуває нагального характеру.

Мета (із спрямуванням на виділення невирішених раніше проблем) цієї роботи полягає в обґрунтуванні необхідності та ефективності функціонування фондів відшкодування шкоди з ціллю впровадження вперше такого досвіду в українську систему кримінальної юстиції.

На досягнення поставленої мети спрямовано вирішення таких основних завдань:

1. Здійснити аналіз існуючого міжнародного досвіду у сфері відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів через дослідження методів та критеріїв для відшкодування такого типу злочинів, передбачених міжнародним правом;

2. Довести корелятивний зв'язок невідшкодування такої шкоди та ризику вторинної віктимізації;

3. З'ясувати результативність спроб запровадження такого інституту в Україні та встановити оптимальну модель його впровадження в українську правову систему.

Ступінь наукової розробки проблеми (аналіз досліджень):

Дослідженням даної проблематики займалися такі вчені, як О.А. Банчук, В.Г. Буткевич, Ю.М. Грошевий, С.В. Давиденко, М.І. Демура, В.Т. Нор, І.Л. Петрухін, Т.І. Присяжнюк, М.А. Погорецький, В.Я. Понарін, Д.Б. Сергеева, І.А. Тітко, Н.Б. Федорчук та інші.

Виклад основного матеріалу:

Держава, за загальним правилом, є відповідальною за підтримання публічного порядку. Останній в свою чергу передбачає повне та всебічне гарантування прав та свобод для громадян: так стаття 3 Конституції України говорить про те, що «недоторканність і безпека людини визнаються найвищими соціальними цінностями», з чого випливає й наступна теза, де «утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1, ст. 3].

Цю позицію, аналізуючи її в рамках європейської правової традиції, підтримує С. Шевчук, який зазначає, що «обов'язок держави створити правові умови для захисту життя включає в себе позитивний обов'язок вживати всі превентивні поточні заходи для захисту особи...» [2, с. 61].

Такий підхід до тлумачення права на життя (чи будь-якого іншого порушеного права щодо особистої безпеки та недоторканності особи) не є чимось винятковим для західної правової традиції, в якій

широко визначаються позитивні обов'язки держави. Досить показовим у цьому контексті є рішення Верховного Суду Індії у справі *Kewal Pati v. State of Uttar Pradesh*, в якому суд визнав право вдови ув'язненого, вбитого своїм сокамерником, на компенсацію за порушення права на життя її чоловіка з боку держави [3].

Українське кримінально-процесуальне законодавство містить норми, що стосуються відшкодування завданої йому шкоди. Так, п. 10 ч. 1 ст. 56 КПК зазначає, що потерпілий протягом кримінального провадження має право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом.

Стаття 127 КПК конкретизує попередню, зазначаючи, що відшкодування шкоди потерпілому може відбуватися у таких випадках:

1. Підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення.

2. Шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно-небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні.

3. Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом [4].

Цікавим власне є взаємозв'язок першої та третьої частини цих статей: хто ж має відшкодувати потерпілому шкоду, якщо відповідно до частини 1 статті 127 підозрюваний чи обвинувачений не зробить цього самостійно, а примусове виконання рішення суду стане неможливим через брак коштів у особи, з якої вони мали би бути стягнені? Чи можна в цьому випадку покладатися на компенсацію за рахунок Державного бюджету?

Так, стаття 1177 Цивільного Кодексу зазначає, що майнова шкода, завдана майну фізичної особи внаслідок злочину, відшкодовується державою, якщо не встановлено особу, яка вчинила злочин, або якщо вона є неплатоспроможною. І частина 2 статті знову відсилає до іншого закону: умови та порядок відшкодування майнової шкоди, завданої майну фізичної особи, яка потерпіла від злочину, встановлюються законом [5].

Вдаючись до історичного методу дослідження, можна з'ясувати, що Закон, до якого відсилають норми Кримінального процесуального кодексу та Цивільного кодексу, насправді немає. Це пов'язано із ратифікацією такого документу, як Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів від 24. 11. 1983. Україною ця конвенція була підписана й досі не ратифікована: відповідно, наша країна не реалізувала законодавчу місію щодо створення відповідних законів.

Насправді ж завдання й цілі цієї Конвенції є встановлення мінімально необхідного рівня гарантій

для допомоги постраждалим. Так, Л. Шутко зазначає про той нормативний масив, який ці мінімальні гарантії встановлює: «Проблему державної компенсації жертвам кримінальних злочинів на міжнародному рівні вперше порушили у середині 1970-х років. Головна мета полягала у тому, щоб прийняти єдині мінімальні норми-станданти для всіх держав-членів, а саме джерела, підстави, процедуру відшкодування та її розміри. Тому у 1977 р. Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Резолюції (77) 27 щодо відшкодування шкоди постраждалим від злочинів. 24.11.1983 була прийнята Концепція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів, а 28.06.1985 – Рекомендація № R (85)11 про становище постраждалого у межах кримінального права і кримінального процесу. Директива Ради ЄС щодо відшкодування постраждалим від злочинів 29.04.2004, 25.10.2012 – Директива Європейського парламенту і Ради ЄС про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту постраждалих від злочину» [6]. Усі ці документи мають бути дотримані безумовно, а на розсуд держави можуть тільки підвищуватися та доповнюватися.

Так, стаття 2 Конвенції визначає перелік випадків, коли саме таке гарантування має відбуватися: по-перше для тих, кому в результаті умисних насильницьких дій було завдано серйозної шкоди фізичному стану або здоров'ю, а по-друге для тих, хто знаходився на утриманні загиблих в результаті такого злочину. Третій випадок відшкодування шкоди зазначається додатково: відшкодування шкоди для цих категорій осіб здійснюється навіть в тому випадку, якщо злочинець не може бути переслідуваний судом або бути покараним [7].

Ця стаття дає змогу уникнути вторинну віктимність жертв: зазнавши порушення власних прав через шкоду, спричинену злочинцем, в них з'являється право на справедливий судовий розгляд і можливість на справедливую компенсацію такої шкоди за результатами цього розгляду. Рішення за результатами розгляду й реальна виплата такої компенсації і є гарантією непорушності другого їхнього права – права на справедливий судовий розгляд, який передбачає виконання прийнятих судом рішень. Про цю гарантію зазначає й Венеціанська комісія, як про один з елементів принципу верховенства права: «Нарешті, судові рішення мають ефективно виконуватися і має бути виключена можливість перегляду остаточного судового рішення» [8]. Цей елемент є одним з тих, що утворюють право на справедливий судовий розгляд, який в свою чергу є складником принципу верховенства права, який визнається і діє в Україні відповідно до статті 8 Конституції – отже, має і виконуватися [1].

Виконуватися у ситуації з відшкодуванням шкоди може через інститут компенсації. Стаття 4 Конвенції передбачає, що така компенсація має покривати відповідно до випадку наступні частини шкоди: втрату заробітку, кошти спрямовані на ліки та госпіталізацію, витрати на поховання і у випадках, що стосуються осіб, що утримувалися – коштів на таке утримання.

Аргументи України, щодо того чому процес ратифікації несвоєчасний, були зрозумілими: нові видатки з державного бюджету на соціальні гарантії – це новий тягар. Проте не слід боятися того, що на державу будуть покладені значні виплати – Конвенція має застереження щодо випадків невиклат. Статті 6-8 Конвенції встановлюють певні фільтри, які має пройти заявник для того, щоб отримати передбачену компенсацію:

1. Режим відшкодування шкоди має містити строк, протягом якого приймаються клопотання про відшкодування.

2. У відшкодуванні може бути відмовлено (або воно буде зменшено) з урахуванням фінансового становища потерпілого (заявника).

3. У відшкодуванні може бути відмовлено у зв'язку з поведінкою потерпілого до, під час чи після злочину.

4. Також може бути відмовлено у разі, якщо потерпілий (заявник) пов'язаний зі злочинною діяльністю або є учасниками злочинної організації.

5. У відшкодуванні також може бути відмовлено, якщо воно суперечить сенсу справедливості або громадського порядку.

6. Держава може утриматися від компенсації заради уникнення подвійного відшкодування, у разі, якщо особа була застрахована у інших фондах соціального страхування і отримала таке відшкодування з інших джерел.

Таким чином вбачається, що питання відшкодування шкоди не є таким непід'ємним тягарем для бюджетної системи, й існують об'єктивно необхідні механізми для фільтрації заяв за відшкодуванням шкоди.

Проте виникають деякі питання щодо «соціалістичного підходу» пункту 2 вимог. Продовжуючи науковий дискурс щодо цього положення, слід звернутися до сутнісного значення становища потерпілого в кримінальному процесі. Так, М. Демура зазначає: «З позицій кримінального процесуального права потерпілий – це учасник кримінального провадження, який наділений кримінальним процесуальним статусом, з набуттям якого особа отримує цілий комплекс відповідних прав та обов'язків» [9, с. 38].

Оскільки зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, а однією з цих засад є рівність перед законом і судом, то ми маємо констатувати, що статус потерпілого є єдиним: не підлягає диференціації за майновим цензом, а тоді, відповідно, встановлені пунктом 2 виключення є дискримінаційними й несправедливими, суперечливими щодо засадничих принципів як кримінального процесу, так і правосуддя в цілому. Це означає, що якщо особа вже набула статусу потерпілого, то він гарантує їй рівні умови розгляду як у власне судовому процесу, так й у виконавчому.

Той самий принцип можна і слід застосовувати по відношенню до пункту 6 вимог Конвенції: якщо розмір відшкодування приватного фонду є пропорційним і достатнім для ситуації, то підтримка з боку

державних фондів може не потребуватися. Проте ж у випадку очевидного розбігу між імовірною сумою відшкодування з державного фонду та приватного, яке значно погіршує становище потерпілого, може спрацювати система державних гарантій, яка би таку амплітуду вирівнювала.

Проте говорити про перспективи функціонування такого інституту до ратифікації Україною цієї Конвенції було би зарано, в той час як на національному рівні спроби імплементації подібного нормативного масиву були. У 2018 році відповідно до цілей та завдань, які поставлені перед країною для процесу євроінтеграції, Міністерство Юстиції розробило три законопроекти. Такими ініціативами стали законопроекти «Про ратифікацію Європейської конвенції про відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів», також проект Закону України «Про компенсацію збитків жертвам умисних насильницьких злочинів», а також проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України, який передбачає створення Державного фонду компенсації збитків жертвам злочинів [10].

Проте об'єктивно існуюча ситуація наразі свідчить, що анонсувавши ці законопроекти, Міністерство Юстиції так і не зареєструвало жоден з них у Верховній Раді. Натомість й досі не розглянуто є ранішня ініціатива – документ від 2016 року, а саме «Проект Закону про спеціальний статус потерпілого від особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я, відшкодування матеріальної, моральної шкоди таким особам державою зі обов'язковим зверненням регресу до засудженого» [11]. Останнє включення до розгляду на порядку денному було зареєстровано 07.02.2019, що свідчить про те, що з 2016 року прогрес розгляду все ще триває. Слід зазначити, що за своїм сутнісним змістом законопроект далекий від вимог Конвенції: він пропонує створити єдиний реєстр постраждалих, які, на факті посвідчень постраждалих від особливо тяжкого злочину та реєстрації в реєстрі будуть користуватися пільгами на проїзд, комунальні послуги, ліки, право на безкоштовне медичне обстеження тощо.

Вважаємо цей законопроект певним чином незбалансованим та певною мірою дублюючим вже існуючі положення, а тому, як видається, він носить скоріше «статистичний» характер.

По-перше, оскільки в кримінальному процесі вже існує такий спосіб відшкодування шкоди, як подання цивільного позову, то немає потреби те саме закріплювати в законі; щодо делегування місцевим радам обов'язку встановлювати та виконувати певні соціальні пільги, то це також вважається недоречним: статус потерпілого вимагає логічного відшкодування шкоди відповідно до закону та судового рішення, а не пільг. І розумне відшкодування в даному випадку відіграє важливу роль здійснення правосуддя, в той час як пільги носять додатковий характер і не пов'язані з правами, які надаються за статусом потерпілого безпосередньо. Це також не відповідає загальному духові рекомендації Кабінету Міністрів Ради Європи щодо шкоди, яка підля-

гає відшкодуванню: згідно п.8.6 воно надається для лікування та реабілітації фізичних та психологічних ушкоджень.

По-друге, сумнівним видається обмеження суб'єкта, який матиме за законопроектом право на отримання відшкодування. З одного боку зрозумілим є той факт, що особи, які постраждали внаслідок особливо тяжкого злочину є доволі ураженою категорією, проте сам по собі статус потерпілого від насильницького злочину вже визначає особливу ураженість особи. Слід вдруге наголосити на тому, що метою такого відшкодування шкоди є уникнення вторинної віктимізації («вторинна віктимізація» означає віктимізацію, яка не є прямим наслідком злочинної дії, а спричиняється реакцією на потерпілого з боку інститутів та окремих осіб [12]), а тому під цю категорію потрапляють абсолютно всі особи, що вже визнані постраждалими від насильницьких злочинів.

По-третє, слід визначити яким саме чином будуть виділятися кошти Державного бюджету. Логічним було би утворення Фонду відшкодування шкоди, адже це дозволило би вчасно та повно приймати рішення про фінансування такої потреби. Це відповідає рекомендованій схемі відшкодування шкоди, яка викладена у п. 8.4 та 8.5: «відшкодування повинно призначатися без затримок, на справедливому та відповідному рівні. Оскільки багато потерпілих стає такими на території іншої країни, державам рекомендується співпрацювати з метою надання потерпілим можливості звертатися з заявою до уповноваженого органу влади своєї країни». Утримання

відповідного фонду як офіційного органу полегшило би координацію в міжнародній площині. На сьогоднішній день маємо говорити про те, що до Конвенції приєдналися найбільш прогресивні країни: Кіпр, Чехія, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, Британія. Це означає, що приєднання України до цього переліку країн було би входженням в авангард світових тенденцій захисту прав людини.

Висновок:

Підсумовуючи, слід зазначити, що порушення такого питання в українському правовому полі вже є позитивним зрушенням на шляху до створення фондів відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів. Відповідно, створення фондів відшкодування збитку є достатніми заходами для превенції вторинної віктимізації. Але наразі національні законопроектні ініціативи є доволі слабкими за своїм сутнісним змістом, що дозволяє зауважити, що ратифікація Україною Конвенції про відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів була би більш зваженим рішенням. Така ратифікація стала би в авангарді засобів, за допомогою яких гарантуються та захищаються права людини в Україні. Це відповідатиме загальній тенденції гуманізації кримінального процесу. Більше того, ратифікація цієї Конвенції посилить міжнародну співпрацю у цій сфері: існування фонду як окремого органу зробить міжнародну координацію легшою та дієвішою. Це може стати запорукою безпеки не тільки українських громадян, але й суб'єктів Конвенції в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр (дата звернення 14.11.2018).
2. С. Шевчук. Судовий захист прав людини: практика європейського суду з прав людини в контексті західної правової позиції. Київ: Реферат, 2006. 700 с.
3. Kewal Pati v. State of Uttar Pradesh. URL: <https://indiankanoon.org/doc/1569944/> (дата звернення: 19.11.2018).
4. Кримінальний процесуальний кодекс: від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 19.11.2018).
5. Цивільний кодекс України: від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 19.11.2018).
6. Л. Шутко. Механізм, якого немає. Юридична газета. 2015, № 29/30 (14 лип.). С. 22-23.
7. Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів: конвенція від 24.11.1983 № ETS N 116. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_319 (дата звернення: 20.04.2019).
8. Доповідь про верховенство права: дослідження № 512/2009. Страсбург, 2011. с. 19.
9. М. Демура. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування: дис. ... к.ю.н.: 12.00.09 / Харків, НЮУ, 2015. 221 с.
10. Мініюстом розроблено пакет проектів законів у сфері компенсації збитків жертвам від умисних насильницьких злочинів. Міністерство Юстиції: веб-сайт. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/minyustom-rozrobleno-paket-proektiv-zakoniv-u-sferi-kompensatsii-zbitkiv-jertvam-vid-umisnih-nasilnitskih-zlochiviv> (дата звернення: 20.11.2018).
11. Проект Закону про спеціальний статус потерпілого від особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я, відшкодування матеріальної, моральної шкоди таким особам державою зі обов'язковим зверненням регресу до засудженого: пр-т Закону від 13.07.2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=59755 (дата звернення: 01.05.2019).
12. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про допомогу потерпілим від злочинів: рекомендація від 14.06.2006 № REC(2006)8.

Золотко А. В.

студентка III курсу військового факультету фінансів і права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ

ВІДСУТІСТЬ МЕХАНІЗМУ ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ ЯК ПОРУШЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. Виходячи із змісту принципу гуманізму, особи, засуджені до довічного позбавлення волі (далі – ДПВ) в Україні, не повинні бути обмежені у правах та основних свободах, які закріплені національним законодавством та Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Звільнення від довічного позбавлення волі на даний час повністю не розкрито, і у національному законодавстві науковці фіксують серйозні прогалини у цій сфері. Питання, які розкривають проблематику застосування довічного позбавлення волі у кримінальному праві досліджували такі вчені як: Дуюнова Т., Романов М., Хилюк С., Мостепанюк Л. та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота. Актуальним залишається питання імплементації європейського досвіду щодо ДПВ та дослідження законопроектів у національному праві України, які регулюють механізм заміни довічного позбавлення волі іншим покаранням.

Формулювання цілей (постановка завдання). Метою роботи є дослідження питання звільнення від ДПВ через призму міжнародного законодавства та обґрунтування доцільності введення такого механізму у законодавство України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Довічне позбавлення волі є найвищою мірою покарання в нашій державі, своєрідною альтернативою смертній карі, що призначається лише у виняткових випадках за вчинення особливо тяжких злочинів. Цей вид покарання застосовується завжди як основний, може призначатись як самостійно, так і в поєднанні з додатковими покараннями. Покарання у виді довічного позбавлення волі введене Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудового кодексів України (зараз – Кримінально-виконавчий кодекс України)» від 22 лютого 2000 року, остаточне нормативне закріплення цей вид покарання отримав у Кримінальному кодексі України 2001 року.

Дискусія щодо неможливості зміни чи подальшого перегляду покарання у вигляді довічного позбавлення за змістом статті 3 Європейської Конвенції з прав людини ведеться досить активно. Адже саме таким чином порушуються основоположні права людини.

У справі Європейського суду з прав людини «Вінтер проти Сполученого Королівства» вказано, що стаття 3 Конвенції включає у себе право на надію

та право на дострокове звільнення, враховуючи позитивні зміни у поведінці засудженого [1].

Рішення по справі «Хатчінсон проти Сполученого Королівства» [2] показало, що хоча Конвенція не забороняє довічного позбавлення волі взагалі, але для дотримання загальноприйнятих прав людини необхідно, щоб засуджені, які відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі, мали шанс на звільнення.

Аналізуючи рішення «Ласло Маг’яр проти Угорщини» [3] ми бачимо наголос на доцільність застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

У Кримінально-виконавчому кодексі України ст. 152 відокремлює підстави звільнення від відбування покарання такі як: відбуття строку покарання, призначеного вироком суду; закон України про амністію; акт про помилування; скасування вироку суду і закриття кримінального провадження; закінчення строків давності виконання обвинувального вироку; умовно-дострокове звільнення від відбування покарання; хвороба; інші підстави, передбачені законом [4]. Найпоширеніші і найбільш реальні це помилування та наявність хвороби у засудженого.

Також встановлено, що практика застосування помилування в Україні в частині заміни довічного позбавлення волі на певний строк, не в повній мірі відповідає позиціям Європейського суду з прав людини, так як покарання повинно призначатись тільки судом [5, 6].

Цю процедуру регулює Положення про порядок здійснення помилування від 21.04.2015 року № 223/2015 [7]. Клопотання про помилування засудженого подається через адміністрацію установи виконання покарань чи іншого відповідного органу. Таке клопотання оформлюється засудженим власноруч у довільній формі. Якщо клопотання відхиляють, особа має право через рік подати його повторно (раніше таке право набувалося у особи тільки через 5 років). Помилування – це акт індивідуального милосердя щодо однієї особи, який виноситься Президентом України (а не судом).

В даний час покарання у виді довічного позбавлення волі не може бути пом’якшено, відсутній чіткий правовий механізм перегляду рішення про призначення довічного позбавлення волі через певний проміжок часу. Національне законодавство не гарантує особі можливість перегляду рішення про призначення довічного позбавлення волі із заміною більш м’яким покаранням, зменшенням терміну покарання, припиненням відбуття покарання умовно-достроковим звільненням тощо.

Науковці зазначають, що можливість заміни покарання актом адміністративного органу на строк не менше 25 років не відповідає загальноновизнаному принципу законності. Тому вчені вважають за доцільне розглянути у майбутньому визначення двоступеневого вирішення цього питання: помилування особи президентом та заміна покарання помилуваною особою виключно судом. Це повністю кореспондує трактуванню судової практики реалізації положень статті 7 Конвенції.

Документом, який є підставою для застосування помилування, є Указ Президента України. Так, згідно з таким Указом від 28.02.2018 року було звільнено з державної установи «Качанівська виправна колонія (№ 54)» засуджену до довічного позбавлення волі Кушинську Л. Ця особа була вперше засудженою жінкою до довічного ув'язнення і також стала першою звільненою від даного покарання.

Зважаючи на Рекомендації № Res (2003) 22 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про умовно-дострокове звільнення» від 24.09.2003 року потрібно розуміти, що умовно-дострокове звільнення є одним із найкращих способів попередження повторного вчинення злочинів. Умовно-дострокове звільнення стимулює та сприяє поверненню в суспільство засудженого, який всебічно виправився, усвідомив ступінь свого проступку, визнав свою вину та щиро розкаявся. Також зазначено, що умовно-дострокове звільнення повинно бути доступним кожному засудженому, зокрема категорії засуджених до довічного позбавлення волі [8].

Другий варіант для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі це наявність хворобливого стану. Пленум Верховного Суду України постановою № 8 від 28 вересня 1973 року «Про практику застосування судами законодавства про звільнення від відбуття покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу» роз'яснив, що звільнення через хворобу від відбуття покарання в місцях позбавлення волі може бути застосоване судом до тих засуджених, які захворіли під час відбуття покарання, і ця хвороба перешкоджає останньому, тобто коли подальше утримання в місцях позбавлення волі загрожує їхньому життю або може призвести до значного погіршення здоров'я чи інших тяжких наслідків [9].

Звільнення «за хворобою» засудженого до довічного позбавлення волі є досить новим для української практики. За даними ознаками, вперше засудженого до довічного позбавлення волі громадянина Каверзіна О. від подальшого відбування покарання було звільнено Апеляційним судом Вінницької області 03.11.2017 року. І хоча ця особа була засуджена за ряд особливо тяжких злочинів, суд у своєму рішенні акцентував увагу на тривалій сенсорній ізоляції особи (відсутності зору), що зумовлює обмеження особи у повсякденному житті. Зібрані та досліджені матеріали, обставини та факти під час розгляду даної справи вказали на те, що наявне захворювання засудженого перешкоджає подальшому відбуванню покарання та він підлягає негайному звільненню [10].

11.01.2019 року виконавчий директор Української Гельсинської спілки з прав людини Павліченко О. надіслав лист до судді Конституційного суду України, у якому виклав правову позицію з приводу частини 1 статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України [11].

Згідно з статтею 28 Конституції України, ніхто не може бути підданий катуванню, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Автор листа пропонує зрівняти поняття «нелюдське ставлення» із поняттям довічне позбавлення волі без найменшої потенційної можливості звільнення.

В цьому контексті можна привести приклад справи «Петухов проти України» [12] щодо відсутності механізму дострокового звільнення від довічного ув'язнення в Україні. Європейський Суд прийняв рішення щодо українського довічного позбавлення волі, а саме те, що воно порушує права людини.

Так, приміром, Міжнародним Пакт про громадянські та політичні права Організація Об'єднаних Націй (ООН) також вимагає існування перспективи звільнення від довічного позбавлення волі. Тільки за умови наявності такої перспективи, застосування довічного позбавлення волі не порушуватиме Пакт. Це не означає, що створення процедури звільнення від такого виду покарання повинно відбутися негайно.

В останні роки пенітенціарна система України перебуває на стадії активного реформування, одним з ключових елементів якого є адаптація органів контролю за її діяльністю з урахуванням вимог сучасної світової спільноти. Першим кроком нашої держави в цьому напрямі стало затвердження у 2015 році Національної стратегії захисту прав людини та Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року.

На офіційному сайті Верховної Ради України на стадії розгляду є проект закону «Про пенітенціарну службу». Цей документ урегулює питання зміни і захищає права особи, яка ув'язнена до довічного позбавлення волі. Прикінцеві положення визначають, що особи, що відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, та на момент набрання чинності цим законом відбули не менше двадцяти років покарання, мають право звернутися до суду в порядку, встановленому в частині другій статті 81 Кримінального кодексу України, без попередньої заміни цього покарання позбавленням волі на певний строк. У цьому разі засуджені мають подати до суду особистий план реінтеграції у суспільство. Такий план повинен містити заходи, реалізація яких дозволить особі усунути чинники, які можуть негативно впливати на утримання від вчинення повторного злочину, та докази, які свідчать про обґрунтованість перспективи реінтеграції засудженого у суспільство після звільнення. Адміністрація установи виконання покарань повинна подати до суду свій висновок з аналізом обґрунтованості розробленого плану для підготовки засудженого до звільнення.

Умовно-дostroкове звільнення таких осіб може бути застосоване лише у випадках, якщо особа має низький ризик вчинення повторного кримінального правопорушення, визначений в порядку, передбаченому статтею 81 Кримінального кодексу України.

У випадку вчинення особою, яку було умовно-дostroково звільнено від покарання у виді довічного позбавлення волі, тяжкого або особливо тяжкого злочину, поєднаного із застосуванням фізичного насильства проти особи, вона направляється для подальшого відбування довічного позбавлення волі без права повторного застосування заміни покарання більш м'яким або умовно-дostroковим звільнення [13].

Прийняття такого закону – це один із суттєвих варіантів вирішення проблеми щодо підвищення рівня гуманізації у нашому суспільстві, ефектив-

ності виховних заходів, впритул наблизить нас до всебічного дотримання європейських стандартів, а, головне, дозволить виключити можливість порушень основоположних прав людини.

Висновки. Не всі держави світу вбачають необхідність у довічному позбавленні волі. Так, прикладом, в Португалії цей вид покарання відмінений Конституцією 1989 року, в Іспанії довічне позбавлення волі також відсутнє.

В Україні в даний час довічне позбавлення волі застосовується, і звісно, враховуючи реалії сьогодення, потребує якнайшвидшого реформування. На мою думку, законодавство нашої держави потрібно доповнити механізмом, який належним чином буде регулювати висвітлене питання шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів та впровадження їх у повсякденне життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Вінтер та інші проти Сполученого Королівства» (Vinter and Others v. United Kingdom) від 9 липня 2013 року (заяви № № 66069/09, 130/10 і 38969/10). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122664>
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Хатчінсон проти Сполученого Королівства» (Hutchinson v. United Kingdom) від 17 січня 2017 року (заява № 57592/08). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170347>
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ласзлo МАГЯР проти Сполученого Королівства» (László MAGYAR against Hungary) від 20 жовтня 2015 року (заява № 53364/15). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["László%20Magyar"\],"itemid":\["001-186569"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
4. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року (з наступними змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1129-15>
5. Судова промова члена Київської колегії адвокатів Витвінського О.Л. на захист обвинуваченого Чаммера унд Остена. Судові промови адвокатів України. Редкол.: В.В. Медведчук (голова) та інші. Київ: Ред. журн. «Адвокат», 2000, (Сер. «Адвокатура України») Кн. 1. 216 с.
6. Тимофєєва Л.Ю. Гуманістична парадигма кримінального права України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право; НУ «ОЮА». Науковий керівник: Туляков В.О. Одеса, 2018. 23 с.
7. Положення про порядок здійснення помилювання від 21.04.2015 року № 223/2015. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>
8. Про умовно-дostroкове звільнення: рекомендація № Rec (2003) 22 Комітету міністрів Ради Європи державами-членами від 24 вересня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_665
9. Про практику застосування судами законодавства про звільнення від відбуття покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу: постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 вересня 1973 року № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-73>
10. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області від 3 листопада 2017 року у справі № 127/22694/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70007629>
11. Лист від представника громадської спілки «Українська Гельсінська спілка з прав людини» судді Конституційного суду України судді Головатому С.П. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/20190111_KSU.pdf
12. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Петухов проти України» (Petukhov v. Ukraine) від 12 березня 2019 року (заява № 41216/13). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-191703"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
13. Проект Закону від 24.11.2017 року № 7337 «Про пенітенціарну систему». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62965

Зуб О. Ю.

*студент III курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Полтава*

ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ ТА ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ: ПОДАТКОВО-ПІЛЬГОВИЙ АСПЕКТ

Під час реалізації державної євроінтеграційної політики одним із найважливіших завдань для України є формування та належне використання якісного правового «арсеналу» забезпечення, охорони та захисту основоположних прав, свобод та інтересів людини та громадянина в усіх сферах суспіль-

ного життя. Не випадково їх основні гарантії в нашій державі, у першу чергу, закладені саме у Конституції України (далі – КУ). Так, відповідно до ст. 3 Основного Закону людина, її життя, здоров'я, недоторканність, безпека, честь та гідність – є найвищою соціальною цінністю в Україні [1], а утвердження

та захисту прав і свобод людини є найголовнішим обов'язком держави.

Особливою сферою, яка стосується абсолютно всіх фізичних та юридичних осіб при виконанні ними одного з конституційних обов'язків та реалізації специфічного статусу, є податково-правова. Адже будь-яка держава, з одного боку, не може існувати без системи оподаткування, з іншого боку – особи у відповідному владно-майновому правовому полі, «потрапляють» у сформовану систему відносин, на яку вплинути вони не можуть. Поряд з цим, сплата податків і зборів є суттєвим тягарем для населення України, що, у свою чергу, зумовлює необхідність у створенні належного організаційного та правового механізмів, для того, щоб платники податкових платежів мали змогу у повній мірі реалізувати свої права та виконати свій податковий обов'язок у його «широкому» розумінні. На нашу думку, однією з категорій фізичних осіб, податково-правовий захист яких потребує поглибленого наукового супроводу, є учасники антитерористичної операції (далі – АТО) та операції Об'єднаних сил (далі – ООС), військові, які стали гарантами суверенітету Батьківщини. Відповідно, зазначений сегмент суспільних відносин потребує адекватного наукового супроводу та врегулювання на законодавчому рівні, приведення його у відповідність до сталих стандартів Європейського Співтовариства.

Початок антитерористичної операції став причиною внесення змін та новел до українського законодавства, у результаті чого учасники АТО та ООС були віднесені в окрему категорію осіб, які наділені спеціальними правами та обов'язками і, відповідно, спеціальними механізмами захисту таких прав та інтересів, у тому числі й податкових. Сьогодні Україна стала на роздоріжжі: з одного боку, необхідно забезпечити українську армію коштами, які формуються також і з податків і зборів, задля забезпечення територіальної цілісності та припинення військового конфлікту на Донбасі, а з іншого – необхідно захистити права та інтереси учасників АТО та ООС.

Необхідно взяти до уваги невелику кількість наукових напрацювань, у яких досліджується безпосередньо податково-правовий захист прав учасників антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил. Окремі аспекти, які його стосуються (хай і опосередковано) дослідили такі науковці, як: О. Батанов, О. Безпалова, Г. Василевська, С. Гречана, В. Гурєєв, О. Данилюк, О. Іляшко, Б. Калиновський, Т. Карабін, А. Кириченко, К. Крахмальова, І. Криницький, Л. Курах, Т. Лебідь, О. Листопадава, І. Луніна, М. Малиха, В. Михайловський, Г. Муляр, М. Пухтинський, Т. Паєнтко, В. Пилип, А. Салимон, А. Славкова, А. Сліденко, А. Соколовська, В. Сокурєнко, М. Сюсько, О. Тімарцев, Н. Циганчук, Д. Чижов, О. Шишов та ін. Тобто проблематики податкового захисту учасників АТО та ООС аналізували як правознавці, так і представники інших наук.

Для більш чіткого розуміння цієї проблематики, перш за все, необхідно встановити поняття «анти-

терористичної операції» та «учасника антитерористичної операції». Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року, «антитерористична операція» – це комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою [2]. Отже, можна зробити висновок, що «учасником антитерористичної операції» є особа, яка на законних підставах чи в силу свої службових обов'язків брала участь в заходах антитерористичної операції і якій було надано статус учасника бойових дій, інваліда війни, учасника війни [3, с. 21-39]. Захист учасників АТО провадиться на основі Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», однак, з прийняттям Закону України «Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо відносин, пов'язаних із здійсненням заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях» від 19 червня 2018 року відбулася фактична зміна статусу військового конфлікту на Донбасі з антитерористичної операції на операцію Об'єднаних сил [4]. Зазначена обставина призвела до появи «учасника операції Об'єднаних сил», забезпечення прав якого певним чином виходить за межі регулювання зазначених законодавчих актів. Саме тому, вважаємо за доцільне, прийняти єдиний нормативно-правовий акт (на рівні закону), який би регулював діяльність українських патріотів (перераховані у пп. 1.7 п. 16¹ підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу України) в сучасних складних та особливих умовах реального протистояння агресору та передбачав механізми реалізації їхніх прав та інтересів.

Аналіз чинного українського законодавства дозволяє зробити висновок, що задля забезпечення захисту прав та інтересів учасників АТО/ООС, які обороняють суверенітет та територіальну цілісність нашої держави, законодавцем передбачена низка пільг: медичних, житлово-комунальних, освітніх, трудових, соціальних, податкових тощо [5, с. 55-59].

Під дефініцією «податкова пільга» науковець А. Соколовська розуміє визначене та закріплене у податковому законодавстві явне відхилення від загальних нормативних приписів щодо оподаткування, яке полягає у повному або частковому звільненні особи платника від сплати відповідного податку з метою спрощення виконання своїх податкових обов'язків [6, с. 21-30]. Відповідно до законодавчого визначення цього поняття, що викладене у Податковому кодексі України (далі – ПКУ), податкова пільга – це встановлене митним і податковим законодавством звільнення певного платника від нарахування та обов'язку сплати податку чи збору, або ж зменшення розміру такого податку чи збору [7]. Це поняття, яке міститься в Кодексі, є досить

широким, так як ним визначається обов'язкова наявність певних законодавчих підстав, коли особа може бути повністю чи частково звільнена від сплати податку, а також факт, що особа може бути звільнена лише часткового від такого податкового обов'язку. Варто відзначити, що у ст. 7 ПКУ визначені елементи податку, а пункт 7.2 цієї ж норми вказує, що при встановленні податку можуть бути передбачені податкові пільги та особливий порядок їх застосування [7]. З вище зазначеного випливає, що податкова пільга є факультативним елементом податково-правового механізму, без якого сама по собі пільга використана бути не може.

Ми розділяємо думку науковця О. Малько, який зазначає, що податкова пільга має такі ознаки: 1) супроводжується полегшенням умов життєдіяльності суб'єкта, яке здійснюється у рамках суспільних інтересів; 2) є винятком із загальних правил нормативного характеру; 3) є законним винятком, встановленим уповноваженим органом у нормативно-правових актах [8]. Саме за допомогою встановлення податкових пільг або преференцій, передусім забезпечується реалізація відповідного підгалузевого захисту учасників антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил. Водночас, слід наголосити, що практика встановлення податкових преференцій для учасників бойових дій застосовується у великій кількості держав, зокрема в Сполучених Штатах Америки, Німеччині, Франції, Іспанії, Італії, Норвегії, Польщі, Естонії [5, с. 55-59]. Метою їх встановлення стало забезпечення прав цієї специфічної категорії осіб на гідний рівень життя, на належний рівень соціального захисту.

Варто зазначити, що вітчизняний податковий стимулювально-компенсаційний інструментарій є багатоаспектним. Окреслена обставина дозволяє нам запропонувати наступну диференціацію податкових пільг для учасників антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил: по-перше, поділ на загальні та спеціальні преференції; по-друге, їх розмежування на предметні та особистісні.

Загальні податкові преференції для учасників антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил складаються з пільг щодо: 1) оподаткування щорічної разової грошової допомоги; 2) оподаткування благодійної допомоги; 3) земельного податку; 4) податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; 5) податку на додану вартість; 6) податкової звітності тощо [7]. Тобто йдеться про податкові пільги, які є спільними для ветеранів війни. Розглянемо ці преференції більш детально.

У ст. 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» передбачена щорічна разова грошова допомога, яка надається учасниками антитерористичної операції. Така допомога передбачена законодавством, оскільки державна соціальна політика йде у напрямку пріоритетів щодо забезпечення потреб особи в матеріальних благах. Розмір щорічної допомоги для учасників антитерористичної операції (станом на 2019 рік), відповідно до Постанови Кабінету Міністрів Укра-

їни від 20 березня 2019 № 237 «Про деякі питання виплати у 2019 році разової грошової допомоги, передбаченої Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань», становить від 1 295 гривень до 3 850 гривень [9]. Ці кошти, згідно з нормами Податкового кодексу України не оподатковуються податком на доходи фізичних осіб [7].

Не обтяжується податком на доходи фізичних осіб також і благодійна допомога, відповідно до ст. 170.7.8 ПКУ [7]. Метою встановлення цього положення стало заохочення до підтримки українських захисників. Податкова пільга передбачається й для самих осіб, що займаються благодійністю – волонтерів. Однак, обов'язковою вимогою для таких осіб є те, що відомості про них повинні бути внесені до Реєстру волонтерів антитерористичної операції. За таких умов, кошти, отримані волонтером і надіслані бійцям АТО/ООС, не оподатковуються [7].

Відповідно до п. 281.1.4 та п. 281.1 ст. 281 ПКУ учасники АТО/ООС звільняються від сплати земельного податку, хоча і з деякими обмеженнями, а саме дане положення розповсюджується лише на одну земельну ділянку за всіма видами використання в межах: 1) не більше 2 гектарів для особистого селянського господарства; 2) не більше 0,1 гектара (у містах), 0,15 гектара (у селищах) та не більше 0,25 гектара (у селах) для будівництва житлового будинку, зведення господарських будівель та споруд; 3) не більше 0,1 гектара для дачного будівництва; 4) 0,01 гектара для зведення гаражів; 5) не більше 0,12 гектара для ведення садівництва [7].

Великим досягненням законодавства у сфері забезпечення податково-правового захисту учасників АТО та ООС стало впровадження податкових пільг щодо сплати місцевих податків, які надаються за рішеннями місцевих рад. Прикладом може слугувати рішення Київської міської ради про звільнення від сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки для житлових будинків, власниками яких є учасники АТО та ООС [10].

Нормами податкового законодавства також встановлюються пільги щодо сплати податку на додану вартість [7]. Така податкова преференція застосовується у випадку ввезення на територію України різних спеціальних військових засобів, таких як бронезилети, шоломи, оптичні прилади тощо, а також лікарських засобів, які призначені для учасників АТО та ООС.

Окремої уваги заслуговують податково-процесуальні пільги, наприклад, стосовно податкової звітності. Так, якщо особа подала податкову звітність із порушенням строків, але в цей час вона знаходилася у зоні антитерористичної операції, то платник звільняється від відповідальності, оскільки це визнається форс-мажорною обставиною [7].

Законодавець передбачив й низку податкових пільг для аналізованої категорії осіб, які займаються підприємницькою діяльністю. Зокрема, вони звільняються від обов'язку подання податкової звітності та від обов'язку сплачувати податок на доходи фізичних осіб і єдиний податок. Однак, якщо учасники

АТО/ООС використовують найману працю, то вони повинні уповноважити іншу особу на виконання вищевказаних обов'язків. У такому разі податкова звітність про податки, нараховані протягом строку військової служби особи подається без нарахування фінансових та штрафних санкцій [7].

Також, учасники антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на час військової служби звільняються від обов'язку сплати єдиного внеску. Якщо такі платники були призвані на військову службу при мобілізації або навіть просто залучені до здійснення обов'язків стосовно мобілізації на посадах, що передбачаються штатами воєнного часу, на весь період проходження військової служби будуть звільненні від нарахувань, обчислень, сплати єдиного внеску й введення обліку [7].

Що ж до спеціальних податкових пільг для учасників АТО та ООС, то їх варто розглядати у контексті військового збору. Його було запроваджено у 2014 році (Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів» № 1621-VII від 31 липня 2014 року) і на цей час до бюджету від окресленого податкового платежу надійшло близько 60 млрд. грн.. Науковець А. Грязнова визначає військовий збір, як особливий обов'язковий платіж, що стягується державою з фізичних осіб для покриття частини військових витрат [11]. Ми не можемо у повній мірі погодитися із А. Грязновой, адже законодавець не встановлює жодної мети цього збору. Водночас, на нашу думку, доцільно у ПКУ закріпити мету військового збору, встановити у такій якості, наприклад, фінансове забезпечення створення та функціонування «Ракетного щита України». Вважаємо, що така мета буде позитивно сприйнята суспільством, адже наявність сучасного ракетного озброєння допоможе вивести українську армію на новий якісний рівень. Наявність подібної зброї стримування створить реальні передумови для поновлення територіальної цілісності нашої держави.

Розмір військового збору складає 1,5 % від об'єкту оподаткування і, згідно зі пп. 1.7 п. 16¹ підрозділу 10 розділу XX ПКУ, учасники антитерористичної операції/операції Об'єднаних сил звільняються від його сплати на час участі в АТО/ООС [7]. Однак, ми вважаємо за необхідне розширити коло осіб, на яких поширюється податкова пільга зі сплати військового збору. Так, пропонуємо внести наступні зміни та доповнення до ПКУ: зменшити розмір ставки такого збору на 75% для усіх інших військовослужбовців, незалежно від їхньої участі в АТО чи ООС; зменшити розмір ставки військового збору на 50% для осіб, які проходять службу у складі військового резерву Збройних сил України; звільнити від сплати військового збору військовослужбовців які будуть перебувати на території на якій буде введено військовий стан. Ми також поділяємо думку науковця І. Криницького, який пропонує доповнити структуру Податкового кодексу України розділом VII, який мав би назву «Військовий збір» та передбачити законодавче визначення цього платежу [12, с. 50].

Отже, наявна вітчизняна система податково-пільгового захисту прав та інтересів учасників АТО та ООС потребує вдосконалення. Вважаємо за необхідне внести наступні зміни та доповнення до законодавства: а) прийняти єдиний нормативно-правовий акт (закон), який буде регулювати діяльність учасників АТО та ООС, забезпечуватиме їхні права та інтереси; б) регламентувати диференціацію ставок військового збору та передбачити додаткові випадки звільнення учасників АТО/ООС від його сплати; в) доповнити Податковий кодекс України розділом VII «Військовий збір», який міститиме легальне визначення такого платежу та передбачити його цільове призначення (фінансове забезпечення створення та функціонування «Ракетного щита України»). Окреслена трансформація законодавства України, на наш погляд, слугуватиме реальному захисту прав та інтересів учасників АТО/ООС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 25. Ст. 180.
3. Пилип В. Адміністративно-правовий статус учасників антитерористичної операції : дис. канд. юр. наук / Пилип Вікторія Василівна. Ужгород, 2018. 200 с.
4. Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо відносин, пов'язаних із здійсненням заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 19 червня 2018 р. // Відомості Верховної Ради України. 2018. № 29. Ст. 235.
5. Муляр Г. Проблемні питання соціального захисту учасників антитерористичної операції / Галина Муляр // Актуальні проблеми соціально-правового статусу осіб, постраждалих від АТО. 2017. С. 55–59.
6. Соколовська А., Луніна І. Визначення категорії «податкова пільга» та його практичне значення // Економіка України. 2005. № 9. С. 21–30.
7. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.
8. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве [Електронний ресурс] / А. В. Малько // М.: Юристъ. 2004. URL: <http://www.twirpx.com/file/174669/>.
9. Про деякі питання виплати у 2019 році разової грошової допомоги, передбаченої Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» і «Про жертви нацистських переслідувань» : постанова Кабінету Міністрів України. 2019. № 237.
10. Про внесення змін до рішення Київської міської ради від 23 червня 2011 року N 242/5629 «Про встановлення місцевих податків і зборів у м. Києві» : рішення Київської міської ради. [Електронний ресурс]. 2018. URL: Інформаційно-правова система «Ліга: Закон».
11. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. [Електронний ресурс] М.: Финансы и статистика. Под общей редакцией А.Г. Грязновой. 2002. URL: http://finance_loan.academic.ru/1039.
12. Криницький І. С. Про законодавче визначення військового збору / І.С. Криницький // матеріали щорічної міжнародної науково-практичної конференції «Запорізькі правові читання». Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 48–51.

Карауш І. В.
*курсант II курсу факультету № 1 з підготовки кадрів для підрозділів кримінальної поліції
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса*

АДАПТАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВТВА УКРАЇНИ ДО НОРМ ЄС У СФЕРІ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблем. Актуальність теми розпочалася ще з часу набуття Україною незалежності, коли напрямом її зовнішньої політики був курс на європейську інтеграцію. Багаторічна практика розвитку ЄС засвідчує вихід країн-учасниць на новий рівень політичного мислення. Він характеризується подоланням конфронтаційного підходу до міждержавних, міжнаціональних відносин і взаємин між різними верствами населення. Пошук консенсусу і компромісів – внутрішня рушійна сила західно-європейської інтеграції. Загальна проблема. Забезпечення економічного зростання та соціального зближення, зростання життєвого рівня та захисту навколишнього середовища, забезпечення тим самим досягнення довгострокової цілі сталого розвитку. За даними Звіту про виконання Угоди про асоціацію у 2017 році, Верховна Рада виконала 30% євроінтеграційних зобов'язань, передбачених Угодою в 2017 році, центральні органи виконавчої влади – 42% та інші органи виконавчої влади – 50%.

План дій «Україна – Європейський Союз» схвалений Кабінетом Міністрів України: 12.02.2005 року [2], де вказано, що «Відповідно до міжнародних зобов'язань України та її стратегічної мети щодо подальшої європейської інтеграції Україна продовжуватиме внутрішні перетворення на основі зміцнення демократії, верховенства права, поваги до прав людини, принципу розподілу влади та незалежності суду, демократичних виборів відповідно до норм і стандартів ОБСЄ та Ради Європи (політичний плюралізм, свобода слова та ЗМІ, повага до прав осіб, що належать до національних меншин, недискримінація за ознакою статі та політичної, релігійної та етнічної приналежності)». Закон України від 18 березня 2004 року «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [3], Законом України «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10 грудня 1991 року [4] встановлено: укладені й належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори є невід'ємною частиною національного законодавства України та застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Відповідно до названих юридичних актів Україна взяла на себе зобов'язання привести власні закони та інші нормативні акти у відповідність до законодавства ЄС. Реалізація завдань адміністративної юстиції на європейському адміністративному просторі забезпечується дотриманням стандартів, визначених у документах Ради Європи. Забезпечення прав і свобод є актуальною проблемою сучасного адміністративного права. У державі триває процес удосконалення чинного законодавства,

узгодження його з європейськими стандартами, завдяки чому формується належна система права демократичного суспільства. Головним правовим документом, що передбачає проведення адаптації законодавства в Україні, є УПС, 51 статтею якої встановлюється перелік пріоритетних сфер адаптації. Аналізуючи рівень адаптації законодавства України до законодавства ЄС, належить зазначити, що за останні кілька років в цьому питанні було досягнуто значного прогресу. Тому можна зробити попередній висновок про те, що до завершення дії УПС Україна досягне належного рівня гармонізації національного законодавства у пріоритетних сферах, визначених у статті 51 УПС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можна з впевненістю констатувати, що захист прав і свобод людини і громадянина є основною функцією держави. Так, на думку Рудой К.М., в дисертації на здобуття наукового ступеня – адміністративному законодавству належить ключове місце у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, що органічно і нерозривно пов'язане з діяльністю виконавчої влади та інститутів державного управління. Саме його норми покликані забезпечити встановлення і розвиток демократичних відносин між громадянином і апаратом управління, які на сьогодні є критерієм оцінки внутрішньої та зовнішньої політики всіх держав світової співдружності [6].

Завдання. Захист і повноцінна реалізація національно-культурних, соціальних та політичних прав громадян України, у тому числі корінних народів та національних меншин. Стаття 33 Конституції України встановлює, що права і свободи людини і громадянина в Україні захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Реалізація зазначених прав можлива лише за умови функціонування в Україні ефективної, незалежної судової системи. Одними із головних напрямків досягнення відповідності копенгагенським критеріям є демократія та верховенство права – це розвиток судової системи і відповідної галузі законодавства (адміністративний кодекс, закон про статус суддів, кримінальний кодекс та інше) та права людини і захист національних меншин насамперед це закони про громадянство, статус державної мови і її викладання, міграційна політика і відповідні інституції, приєднання країни – кандидата до основоположних міжнародних конвенцій у зазначеній галузі. Статтею 24 Конституції України

[1] передбачено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Судді при здійсненні правосуддя незалежні і підкоряються лише закону. Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України. Вплив на суддів у будь-який спосіб забороняється.

Основний матеріал дослідження. З метою наближення законодавства Україна повинна здійснити заходи з метою запровадження програм щодо вивчення законодавства з питань захисту прав людини і громадянина, устрою судової влади і здійснення правосуддя у державах – членах ЄС. Головним критерієм належного врядування, є кінцевий результат у сфері публічного управління, рівень якості надання адміністративних послуг. Оскільки уряди виконують цілі, такі як надання суспільних благ своїм громадянам, немає кращого способу оцінити належне врядування, крім результатів, які саме вимагають громадяни, а саме такі, як безпека, здоров'я, освіта, якість води, примусове виконання рішень, захист права власності, охорона навколишнього середовища, можливість чесно і прозоро виразити своє пасивне й активне виборче право, мати та отримувати за це справедливую заробітну плату. Аналогічним чином належне врядування може бути наближено до ефективного надання державних послуг, більш широкій участі в певних групах населення, як бідні та меншини, гарантії того, що громадяни мають можливість проводити перевірки та протипаги уряду, створення та забезпечення дотримання норм захисту громадян та їх власності та існування незалежних прав і свобод. Європейські стандарти щодо забезпечення прав людини – це загальновизнані принципи і норми міжнародного права, втілені у міжнародно-правових документах (універсальних, регіональних міжнародних договорах, документах недовірливого характеру, рішеннях міжнародних судів, зокрема Європейського суду з прав людини). Запровадження європейських стандартів адміністративного права у практику діяльності публічної адміністрації є запорукою розвитку правової держави і громадянського суспільства, утвердження верховенства права і закону, забезпечення ефективної охорони та захисту прав людини і громадянина. Набір загальних стандартів вимагає від носіїв влади діяти у спосіб, що відповідає законним і розумним очікуванням суспільства, дотримання прав громадян та інших осіб при здійсненні управлінських повноважень і наданні адміністративних послуг. Публічна адміністрація може розумітися у двох вимірах – інституціональному і функціональному. В інституціональному вимірі це система державних і недержавних (місцевого самоврядування) органів, які мають публічновладні повноваження, здійснюють управлінські функції, надають адміністративні послуги, забезпечують режим законності відповідно до своєї компетенції. Важливе місце

в цій системі належить органам державної адміністрації. У функціональному вимірі це діяльність відповідних органів, конкретизована в діяльності їх службовців. Процедури притягнення до відповідальності за вчинення адміністративних проступків не відповідають багатьом вимогам до таких процедур у частині дотримання прав людини і основоположних свобод, зокрема положенням Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно адміністративних санкцій від 13 лютого 1991 року. Через труднощі у створенні адміністративних судів пройшла не одна країна Європи. Європейський суд з прав людини в одному зі своїх рішень наголосив: «Сам факт створення та існування адміністративних судів, безумовно, можна привітати як одне з провідних досягнень держави, заснованої на верховенстві права, – зокрема, з огляду на те, що ці суди здобули юрисдикцію розглядати акти адміністративних органів не без відповідної боротьби». Така ситуація може бути виправданою лише перехідним періодом, однак вважаємо недопустимим «консервувати» її. По-перше, це не відповідатиме спеціалізації – конституційному принципу побудови системи судів, а також іншим положенням Конституції України, у яких зокрема передбачено, що вищі суди є вищими судовими органами для відповідних спеціалізованих судів, а відповідно до закону діють апеляційні та місцеві суди (стаття 125) [1]. Отже, крім Вищого адміністративного суду, обов'язково повинні бути утворені апеляційні адміністративні та місцеві адміністративні суди, як це, до речі, передбачено і Законом України «Про судоустрій і статус суддів», і Кодексом адміністративного судочинства. Можливість звертатися до Європейського суду у громадян України з'явилася після вступу України до Ради Європи і прийняття 17 липня 1997 р. Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [5]. Відповідно до _____ Конвенції, Європейський суд працює на постійній основі та складається з 40 суддів (по одному від кожної держави – члена Ради Європи). У Конституції України окремий розділ присвячено правам і свободам людини і громадянина. Стаття 21 Конституції України визначає, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Згідно зі статтею 22 Основного Закону держави, права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Стаття 22 Конституції України підкреслює, що за прийняття нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. До стандартів забезпечення якості адміністративних послуг належать: відкритість, своєчасність, доступність, безоплатність, задоволення потреб громадян, гарантування індивідуальних прав. Упроваджуються різноманітні системи управління якістю надання послуг. Таким чином, надання адміністративних послуг безпосередньо спрямовано на

підвищення якості життя громадян. Україна досягла значного прогресу в процесі адаптації законодавства. Вбачається, виконана робота матиме позитивні результати. Європейське право – розгалужений комплекс міжнародних і наднаціональних правових норм, що належать до різних галузей права та перебувають у стані інтенсивного розвитку. Під європейським правом у широкому значенні розуміють правове регулювання відносин у Європі, що охоплюють організацію й діяльність майже всіх європейських міжнародних організацій, усю сукупність економічних, соціальних, політичних, наукових і культурних відносин. У цьому сенсі європейське право є регіональним правом, складовою частиною міжнародного права загалом. В Україні на процеси гармонізації адміністративного законодавства з нормами права ЄС справляє найбільший вплив специфіка управлінської діяльності суб'єктів виконавчої влади й інших органів. Саме тому до цієї співпраці залучено як центральні органи виконавчої влади, так і Верховну Раду України. Розширення Європейського Союзу, яке відбулося 1 травня 2004 року, призвело до історичних змін політичних, географічних та економічних умов для України та Євросоюзу. Сьогодні Європейський Союз та Україна мають спільний кордон і як безпосередні сусіди будуть посилювати свою політичну та економічну взаємопов'язаність. Розширення дає можливість для України та Європейського Союзу роз-

вивати якомога тісніші відносини, що виходитимуть поза рамки співробітництва до поступової економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва. Європейський Союз та Україна сповнені рішучості посилити свої відносини та сприяти утвердженню стабільності, безпеки і добробуту. Такий підхід заснований на спільних цінностях, спільній власності та диференціації. Це сприятиме подальшому зміцненню нашого стратегічного партнерства.

Висновок. Адаптація адміністративного законодавства України до законодавства ЄС є складовою інтеграції України до ЄС, передумовою гармонізації законодавства України із законодавством держав-членів ЄС, а також важливим елементом адміністративно-правової реформи в Україні. Досягнення вказаних «позитивних ефектів» законодавчо стає можливим лише за умови запровадження належної правової бази для реалізації інтеграційних заходів. Умова узгодження законодавства з правопорядком ЄС є однією з найважливіших у процесі вступу до Європейського Союзу. Ось чому дослідження адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу дадуть змогу внести науково обґрунтовані пропозиції для кращого забезпечення національних інтересів нашої держави у сфері європейської інтеграції, дійової реалізації вказаного зовнішньополітичного пріоритету.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України (стаття 21,22,33,125) – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print>.
2. План дій «Україна – Європейський Союз» від 12.02.2005 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693.
3. «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» Закон України від 18 березня 2004 року – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
4. «Про дію міжнародних договорів на території України» Закон України від 10 грудня 1991 року – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-12>.
5. «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» Закону України від 13.03.2006 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80\(Закон втратив чинність\)](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80(Закон%20втратив%20чинність)).
6. Рудой К.М. «Адаптація адміністративного законодавства України до норм ЄС у сфері охорони та захиту прав і свобод людини» Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук [ст. 3] – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/248569/>.
7. Кодекс адміністративного судочинства України від 04.11.2018 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

Качан Є. О.

*студентка II курсу факультету правознавства
Приватного вищого навчального закладу «Фінансово-правовий коледж»
м. Київ*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СМЕРТЬ

У ХХІ ст. можна говорити про становлення четвертого покоління прав людини, котре пов'язане з науковими відкриттями в галузі мікробіології, медицини, генетики тощо.

Як головний приклад права четвертого покоління можна розглянути евтаназію, що являє собою задоволення прохання хворого про прискорення його смерті будь-якими діями і засобами, у тому числі

припиненням штучних заходів для підтримання життя.

Евтаназія (від грец. *e u* – добре + *thanatos* – смерть) буквально означає «хороша, легка смерть». Вона може здійснюватися у таких двох формах як активна та пасивна [1].

Під активною евтаназією (метод наповненого шприца) мається на увазі здійснення лікарем дій,

свідомо і безпосередньо спрямованих на спричинення смерті пацієнта. Тобто активною евтаназія є тоді, коли пацієнт потребує застосування спеціальних засобів для прискорення смерті.

Пасивна евтаназія (метод відкладеного шприца) передбачає бездіяльність оточуючих, відмову від підтримуючого життя лікування, коли воно або припиняється, або взагалі не призначається, за виключенням того, що зменшує біль [2, ст. 149].

До числа міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють право на життя і тим самим мимовільно мають відношення до евтаназії, відносяться, зокрема, Загальну декларацію прав людини від 10 грудня 1948 р., Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (зі змінами), деякі міжнародні документами медичних асоціацій, а саме Конвенцією Ради Європи 1997 р. «Конвенція по захисту прав та гідності людини в зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину». Проте прямо в нормах міжнародного права питання про евтаназію не врегульовано, хоч у 1987 р. 39-я Всесвітня Медична Асамблея у Мадриді прийняла Декларацію про евтаназію. Текст документу говорить: «Евтаназія, як акт навмисного позбавлення життя пацієнта, навіть на прохання самого пацієнта чи на підставі прохання його близьких, не етична. Не виключає необхідності шанобливого ставлення лікаря до бажання хворого не перешкоджати перебігу природного процесу помирання в термінальній фазі захворювання» [3].

На сьогодні евтаназія застосовується в багатьох країнах, незалежно від того, дозволена вона законом чи ні.

Ідея цієї процедури була досить популярною в Європі на початку XX століття. Але під час Другої світової нацисти з програмою Т-4 надовго позбавили евтаназію репутації «акту милосердя». Все через те, що «гітлерівці» масово винищували психічно хворих людей, інвалідів, розумово відсталих і довго хворіючих людей. Також існувала особлива програма зі знищення дітей, які страждають від спадкових захворювань.

Але існує ряд країн, де евтаназія легалізована і досить широко використовується. Першопроходцем стосовно законодавчого закріплення права на евтаназію є штат Каліфорнія в США, де в 1977 році було прийнято Закон «Про право людини на смерть». Наслідуючи приклад Каліфорнії, евтаназію було дозволено в штаті Орегон при дотриманні ряду обов'язкових умов і ретельному контролі. Також смерть при лікарському сприянні спеціально не переслідуються і не карається за законодавством штатів Північної Кароліни, Юти, Вайомінгу. Цікавою є практика Індіани: на її території діє так званий прижиттєвий заповіт, в котрому пацієнт офіційно підтверджує свою волю про те, щоб його життя не продовжувалось штучним шляхом при певних обставинах [4, ст. 5].

В 2002 році в Нідерландах було прийнято «Закон про припинення життя за бажанням чи допомогу

в самогубстві». Варто зазначити, що Нідерланди є єдиною країною в світі, де право на здійснення евтаназії належить не лише медичним працівникам, а й може здійснюватись самостійно за допомогою лікарів, а саме в частині надання хворому на його прохання препаратів, що скорочують життя.

Останньою країною яка легалізувала евтаназію на сьогодні є Канада. Парламент Канади після довгих дебатів прийняв закон, що дозволяє лікарям здійснювати евтаназію за бажанням смертельно хворих людей. Верховний суд країни визнав заборону на евтаназію неконституційним в лютому 2015 року.

Таким чином, Канада стала ще однією з небагатьох країн у світі, де евтаназія дозволена.

При цьому критики нового закону називають його дуже жорстким. Парламентарії відхилили поправку, що дозволяє евтаназію канадцам, чий захворювання не є смертельними. Так, до евтаназії не зможуть вдатися люди з дегенеративними захворюваннями – наприклад, множинним склерозом.

Також важливо те, що скористатися правом на евтаназію в країні зможуть тільки її громадяни. Таким чином депутати парламентів хотіли обмежити так званий "евтаназійний туризм", коли громадяни інших країн, де евтаназія під заборобою, могли б отримати такого роду послуги на території Канади.

Згідно з документом, добровільно піти з життя за допомогою лікарів зможуть тільки психічно здорові люди старші за 18 років, які страждають від невиліковних хвороб або отримали такі каліцтва, від яких неминуче настане смерть.

Закон також скасував кримінальне переслідування лікарів, які проводять евтаназію.

Евтаназія там була легальна ще з 2014 року, але тільки в провінції Квебек, в інших регіонах – заборонена.

Також є ряд країн (Швеція, Фінляндія, Швейцарія), які не визнають протизаконним «припинення безкорисної підтримки життя», тобто фактично дозволяють евтаназію, але тільки пасивну.

Також важливим є факт категоричної відмови від прийняття подібного рішення про легалізацію евтаназії Великою Британією та Японією (хоч згодом суд встановив умови, за яких евтаназія є можливою), оскільки ці країни входять до країн «Великої вісімки» і мають значний вплив на міжнародній арені.

Аналіз законодавчого досвіду зарубіжних країн показує, що більшість країн світу кваліфікують евтаназію як злочин проти життя та не бажають її легалізувати. Наприклад в Україні евтаназія прямо заборонена ч. 4 статті 281 Цивільного кодексу: «Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя» [5]. Будь-яка форма евтаназії в країні де я мешкаю вважається вбивством та переслідуються законом.

Але варто також звернути увагу на те, що громадська думка з приводу припинення життя невиліковно хворим пацієнтам поступово змінюється.

Згідно з дослідженнями Інституту Горшеніна, в 2007 році евтаназію категорично не підтримували

52,3% опитаних, до 2009 року ця цифра знизилася до 40,1%, а в 2011 виступали проти лише 37,1% опитаних.

«Евтаназійний туризм»

Евтаназійний туризм, також суїцидальний туризм – різновид туризму, в рамках якого для потенційних кандидатів організовуються поїздки в ті країни, де допускається евтаназія, для її проведення.

Мексика

В зоомагазинах Мексики продається препарат пентобарбітал, який використовується для евтаназії домашніх тварин. При вживанні пентобарбіталу людиною препарат дає смерть протягом однієї години. Літні туристи з різних частин світу, які прагнуть припинити своє власне життя, вилітають в Мексику за препаратом, який є в країні у вільному доступі. Проте, з евтаназією тут можуть виникнути труднощі, оскільки якість пентобарбіталу в Мексиці не контролюється.

Нідерланди

Коли в країні легалізували евтаназію, критики цього рішення побоювалися, що це викличе хвилю «евтаназійного туризму».

Швейцарія

Евтаназія дозволена в швейцарському кантоні Цюрих з 1941 року, і близько 200 чоловік щорічно добровільно йдуть тут з життя.

Основна кількість людей, які приїжджають до Швейцарії для евтаназії, з Німеччини та Великої Британії. На жовтень 2008 року близько 100 британських громадян скористалися послугами швейцарської організації «Dignitas» в Цюриху, щоб самостійно закінчити своє життя, а 690 були зареєстровані як майбутні клієнти [6].

Цюрих вважається центром «суїцидального туризму», тому що там не потрібно бути громадянином Швейцарії для проведення евтаназії. Протестуючі проти евтаназії вважають, що Цюриху не потрібна подібна слава. У квітні 2010 року в Цюрихському озері було виявлено 60 контейнерів з прахом імовірно іноземних громадян, що викликало обурення та шок у місцевих жителів.

Існування евтаназії було поставлено під сумнів. У травні 2011 року з ініціативи Федерального демократичного союзу і Євангельської партії був проведений референдум, на якому жителі кантону Цюрих проголосували за легалізацію евтаназії для невиліковно хворих, причому не тільки громадян Швейцарії, а й туристів, які приїжджають до країни. Вимога повної заборони «суїцидального туризму» на національному рівні було відхилено 234 956 жителями (84,5 %) Цюриха.

У фільмі «До зустрічі з тобою» головний герой Уїлл Трейнор (актор Сем Клафлін), прикутий до інвалідного візка після аварії, відправляється до Швейцарії для здійснення евтаназії.

Евтаназія по відношенню до дітей

Дитяча евтаназія – поняття відносно нове, тому що в сучасному світі є всього дві країни, де дана процедура легалізована. Цими країнами є Нідерланди і Бельгія.

Евтаназія дітей в цих країнах чітко регламентується на законодавчому рівні.

У Бельгії місцевий парламент прийняв закон, відповідно до яких, евтаназія була дозволена для виконання критично хворим людям будь-якого віку в 2014 році.

Щоб дитина могла бути підданий процедурі, слід дотримуватись таких умов:

- Неповнолітній повинен перебувати в безнадійному стані, з медичної точки зору.

- У нього повинні спостерігатися постійні сильні болі, які можна описати як «страждання».

- Стан пацієнта неможливо полегшити сучасними засобами, тому незабаром хвороба неминуче призведе до смерті.

- Рішення про проведення процедури повинно бути погоджено як з неповнолітнім пацієнтом, так і з його батьками (невідомо, як будуть надходити в тій ситуації, коли проти процедури виступатиме один з батьків, а другий буде за).

- Вузкоспеціалізовані лікарі і психологи повинні підтвердити необхідність проведення процедури.

Нідерланди на протязі 12 років (з 2002 року) були єдиною в світі країною, в якій була дозволена евтаназія дітей інвалідів, проте дитині, яка може просити про цю процедуру, має бути не менше 12 років.

В Бельгії в 2016 році була проведена перша евтаназія дитини. Глава національної комісії з евтаназії Вім Дістерманс розповів, що у дитини (на той момент було 17 повних років) була остання стадія смертельного захворювання.

«На щастя, дуже мало дітей, щодо яких може бути розглянута ця процедура, але це не означає, що ми повинні відмовити їм у праві на гідну смерть», – додав Вім Дістерманс.

Існує дуже багато діаметрально протилежних думок на тему евтаназії. Майже кожній людині не байдужа ця тема, бо вона пов'язана з найголовнішим – з життям. Дуже маленький відсоток тих хто притримується нейтралітету. Зазвичай люди розподілені на дві групи: противники та прихильники, кожна з цих сторін ґрунтується на своєму розумінні цієї теми.

Аргументи противників евтаназії:

- Лікарська помилка

Лікарі можуть помилково діагностувати смертельну хворобу, і людина, яку ще можна врятувати, вирішиться на евтаназію.

- Вбивства, маскуються під евтаназію

Дозвіл процедури полегшить вчинення вбивства, оскільки злочинці можуть маскувати її як активну добровільну евтаназію. А ще – родичі, зацікавлені в отриманні спадщини, можуть підштовхувати хворих до прийняття такого рішення.

- Порушення волі Бога

Згідно з переконаннями віруючих, кожна людина – творіння Боже, і це накладає на людей певні обмеження. Тільки у Бога є право обирати тривалість життя людей і те, яким чином вона закінчиться.

- Незворотність рішення

Навіть в разі, коли добровільна згода пацієнта очевидна, завжди існує ймовірність, що хворий може передумати в момент, коли процедура позбав-

лення життя вже викличе незворотні летальні зміни в організмі.

– Зупинка прогресу в науці

Якщо процедура евтаназії буде легалізована, вчені стануть розробляти менше препаратів, що дозволяють полегшити страждання хворих і продовжити їхнє життя.

Аргументи прихильників евтаназії:

– Гуманність

Евтаназія проходить безболісно, тому цей спосіб смерті вважається максимально гуманним. Набагато людяніше припинити страждання людини, ніж безрезультатно напхати його ліками, які практично не допомагають і змушувати його терпіти нестерпний біль.

– Людина має право на смерть

Кожна людина має право контролювати своє тіло і життя, і тому у нього повинна бути можливість визначити, коли і як він помре. Смерть – це особиста справа кожного, і, якщо не завдається шкоди іншим людям, держава не має права втручатися.

– Справедливий розподіл медичних ресурсів

Медичних ресурсів часто не вистачає, а значить – хворі, які можуть бути вилікувані, не завжди можуть

отримати доступ до необхідних засобів. У той же час, зусилля і кошти котрі витрачаються на невиліковно хворих пацієнтів, які за власним бажанням воліли би померти і не страждати більше. Надання смертельно хворим можливості здійснити евтаназію не тільки дозволить їм припинити страждання, але і звільнить цінні ресурси для лікування людей, які хочуть і можуть вижити.

– Кожна людина має особистий світогляд та право на свободу думки та її вираження, тому в світі таке питання як евтаназія дуже розбіжне. Воно невичерпне, тому що аргументів «за» та «проти» існує безліч. Хоча евтаназія в багатьох країнах заборонена, і це чітко прописано в основних державних документах, все ж для наукового дослідження такий закон не може мати вирішального значення. Право на життя розглядається паралельно з правом на смерть. На мою думку, норми міжнародного права повинні конкретніше врегулювати питання евтаназії. При легалізації евтаназії та чи інша країна зобов'язана чітко зазначити хто, яким способом, за яких обставин і на яких підставах, може здійснювати, або сприяти здійсненню права людини на «легку смерть» евтаназію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Анікіна Г. В. Перспективи легалізації евтаназії в Україні – 2009 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-3/09agvevu.pdf>
2. Иванюшкин А. Я. Профессиональная этика в медицине : (Филос. очерки) /А. Я. Иванюшкин ; АМН СССР. – М. : Медицина, 1990. – 220 с.
3. Конвенция о защите прав и достоинствах человека в связи с применением достижений биологии и медицины : Конвенция о правах человека и биомедицине. Совет Европы, 4 апр. 1997 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.umn.edu/humanrts/russian/euro/Rz37.html>.
4. Евтаназия: за и против // Здоровье Украины: Мед.газ. – 2001 – № 1.
5. Цивільний кодекс України : [зі змін та доповненням, станом на 4 лютого 2019 р.]. – Київ 2019 – 234, 247 с.
6. My brother chose to end his suffering // BBC News. 29.10.2008. Процитовано 16.05.2019.

Коваль Ю. О.

*студент II курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці*

МІНІ-СУД ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. Можливість будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань гарантується державою (ст. 55 Конституції України) [4]. А. Брижинський, поряд з вагомими перевагами правосуддя на сучасному етапі, виділяє і ряд недоліків: завантаженість судів та недостатня кількість професійних суддів, що зумовлює тривалість розгляду справ в судах; процедурна складність судочинства; значні судові витрати; розголошення конфіденційної інформації сторін [2, с. 3]. Ці та інші фактори змушують шукати інші, більш гнучкі процедури вирішення правових конфліктів, тому запровадження альтернативних способів врегулювання спорів є особливо значущим. Уміння знаходити компроміс стає прерогативою не лише політиків, дипломатів, суб'єктів господарювання а

й соціальних верств населення. Поєднання правових норм і прагнення знайти розумне рішення шляхом співробітництва, збереження партнерських і просто «людських» відносин, – лежить в основі альтернативних форм вирішення правових конфліктів. Україна перебуває лише на початковому етапі формування вітчизняної моделі цих процедур, а поняття міні-суду в нашому законодавстві ще не закріплено. Тому, дослідження «міні-суду» як права людини на альтернативний, позасудовий спосіб врегулювання спорів є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Альтернативні способи вирішення спорів активно досліджуються, про що свідчать праці Т. Подковенко [7], Д.А. Суворова [11], С.С. Сулакшина [12] та ін., проте така процедура як «міні-

суд» наразі не ввійшла в коло ґрунтовних наукових досліджень чи розробок.

Метою цього дослідження – є вивчення поняття, змісту та можливостей процедури міні-суду як альтернативного, позасудового способу врегулювання спорів, що виникають у зв'язку з порушенням прав людини. **Завдання дослідження** впливають із поставленої мети, для її досягнення необхідно розкрити особливості міні-суду як альтернативного способу вирішення спорів та, з урахуванням зарубіжного досвіду, з'ясувати перспективи захисту прав людини із застосуванням цієї процедури.

Виклад основного матеріалу. Міні-суд (mini-trial), або міні-розгляд чи міні-процес, як ще називають в юридичній літературі цей спосіб примирної процедури, широко застосовується для врегулювання комерційних спорів. Перший «міні-суд» відбувся в 1977 році, а зараз він дуже поширений в США [6, с. 5]. Українські науковці звернули увагу на цей спосіб альтернативного вирішення спорів, позиції яких спробуємо навести та узагальнити у цьому дослідженні.

Приватна судова система (private court system) або суддя «напрокат» (rent-a-judge) – вирішення спорів за допомогою судді у відставці, за досить високу плату, які наділені повноваженнями не тільки примирити сторони, а й винести обов'язкове для них рішення [1, с. 163]. Вказаний спосіб, можна застосовувати для вирішення будь-яких правових спорів і в Україні, адже професійним суддям, які вийшли на пенсію, не заборонено арбітрування.

Цю приватну судову систему називають «міні-судом», але ототожнення вказаних способів альтернативного врегулювання спорів, не має під собою достатніх підстав, оскільки «міні-суд» (mini-trial) – спосіб врегулювання комерційних спорів, що одержав назву від зовнішньої подібності із судовою процедурою [1, с. 164].

Таку позицію також займає І. Бут, який зазначає «міні-суд» – це розгляд спору комісією, що відбувається у присутності керівників компаній сторін, а головує запрошена нейтральна особа, натомість «приватний суддя (rent-a-judge, private judging)» – це процедура, що використовується у США та полягає в розгляді спору колишнім суддею. Однак справа розглядається за процесуальним законодавством, як і в державному суді, винесене приватним суддею рішення відповідає статусу судового, є обов'язковим для сторін та може бути оскаржено [3, с. 119].

Таким чином, у «міні-суді» врегулювання спору відбувається за участю керівників вищої ланки управління обох сторін, які зустрічаються у присутності нейтрального консультанта, заслуховують виступи представників сторін щодо обставин справи і намагаються досягти угоди щодо спору. У цьому процесі юристи кожної зі сторін викладають свою «коротку» позицію у справі. Процедура може здійснюватися без участі нейтральної особи, але зазвичай вона є більш ефективною, якщо справа розглядається під керівництвом кваліфікованої третьої сторони. Міні-розгляд може більшою мірою створити враження судового засідання, аніж медіація, підсумовує О. Хрімлі [13, с. 101].

Суть міні-суду полягає в тому, що юристи, котрі є представниками сторін, представляють свої позиції щодо спору перед колегією, яка складається з керівників кожної компанії й незалежної особи – консультанта, що був обраний для врегулювання конфлікту, вважає О. Спектор.

До початку суду, який відбувається у формі заслуховування справи та переговорів, сторони обов'язково обмінюються інформацією, що дає змогу уточнити інтереси сторін. Особливістю міні-суду є те, що справу слухає не суддя. Після викладу обставин справи представники сторін переходять до стадії переговорів за участю нейтрального юрисконсульта або без нього.

Отже, підсумовує О. Спектор, міні-суд включає в себе медіацію. Елемент посередництва полягає в тому, що у справі може приймати участь нейтральний юрисконсульт, і його роль може бути різною: він може виступати або як посередник, або як консультант, який надає свій висновок або рекомендації стосовно вирішення спору. Цей висновок сторони можуть враховувати у процесі досягнення компромісу [10, с. 122].

Основні положення процедури міні-суду було розроблено Американською арбітражною асоціацією (далі – ААА), щоб сприяти використанню міні-судів в комерційних справах [9].

Міні-суд ініціюється письмовою або усною заявою однієї зі сторін у будь-якому місцевому відділенні ААА, але буде проводитися тільки в тому випадку, якщо обидві сторони погодяться на вирішення спору за допомогою міні-суду. Порядок проведення міні-суду встановлюється письмовою угодою між сторонами. Процедура міні-суду складається з обміну інформацією і переговорів про врегулювання справи. Кожну сторону представляє юрисконсульт, роль якого полягає в підготовці та обґрунтуванні позиції у спорі при обміні інформацією. Під час переговорів про врегулювання справи від кожної сторони присутній керівник вищої ланки управління. При обміні інформацією присутній нейтральний консультант для вирішення процедурних питань та надання консультацій представникам сторін в разі потреби.

Нейтральний консультант обирається за взаємною згодою сторін, які можуть звертатися в ААА за рекомендаціями. Для полегшення процесу вибору консультанта, ААА надає сторонам список осіб, які можуть виступати в ролі нейтрального консультанта. Якщо сторони не можуть дійти згоди з приводу кандидатури консультанта, ААА призначає такого зі списку осіб, складеного з цієї метою.

Надання сторонами одна одній відомостей і документів в справі може відбуватися до процедури обміну інформацією відповідно до договору між сторонами. Також сторони обмінюються письмовими висновками, що містять короткий виклад питань, що відносяться до справи, і копіями документів, які вони мають намір представити в процесі обміну інформацією. Після обміну інформацією відбувається зустріч керівників вищої ланки управління, які роблять спробу в дусі доброї волі врегулювати спір.

В разі, якщо керівники не дійшли згоди, нейтральний консультант висловлює свою думку про ймовірний результат справи, якщо вона буде передана до суду. Нейтральний консультант повинен обґрунтувати свою точку зору, ґрунтуючись на букві закону і на фактах. Після того, як нейтральний консультант доведе свою точку зору, керівники зустрічаються повторно і намагаються ще раз врегулювати спір. Нейтральний консультант може пропонувати рекомендації для мирової угоди. Якщо сторони відкидають рекомендації нейтрального консультанта, будь-яка зі сторін може припинити міні-суд і вдатися до інших способів вирішення спору.

Процедура міні-суду конфіденційна; жодна з письмових або усних заяв, зроблених будь-яким з його учасників, не може бути використана як доказ або визнання факту в будь-якій іншій процедурі. Консультант не може бути допитаний, а також виступати представником у будь-якій наступній судовій процедурі.

Витрати з оплати послуг нейтрального консультанта діляться порівну між сторонами; кожна сторона несе відповідальність за свої власні витрати, пов'язані з міні-судом і з оплатою роботи адвокатів, але сторони можуть змінити цей порядок у договорі.

Ні ААА, ні нейтральний консультант, який бере участь в процедурі міні-суду відповідно до даних положень, не несуть відповідальності перед сторонами за будь-яку дію чи не вчинення дії, пов'язаного з міні-судом [9].

Досліджуючи основні форми досудового вирішення комерційних спорів в Європейському Союзі, до найбільш розповсюджених форм досудового вирішення спорів К. В. Потапова відносить «попередній незобов'язуючий арбітраж / міні-суд», коли спір подається на розгляд нейтральному арбітру. Результати такого слухання носять консультативний характер [8, с. 57].

Цікавим є досвід Норвегії по різноманітних альтернативних способах вирішення спорів на сучасному етапі, дослідження якого проведено Д. Г. Коров'яковським, де в 1984 році Торгово-промислової палати Осло (Oslo Chamber of Commerce) заснувала свій Арбітражний інститут (The Arbitration and Dispute Resolution Institute of the Oslo Chamber of Commerce) [14] і виклала правила арбітражу в доповнення до арбітражних положень Цивільно-процесуального Кодексу від 13 серпня 1915 року [15]. Відповідно до цих правил, сторони можуть вибирати арбітрів з групи визнаних членів юридичної професії, що мають досвід у багатьох галузях комерційних правових питань.

Пізніше Торгово-промислової палати Осло розширила свою участь, запропонувавши додаткові послуги з альтернативних способів вирішення спорів за допомогою застосування спрощених процедур, таких як прискорений арбітраж, медіація і міні-суд.

Відповідно до Правил Інституту арбітражу і альтернативного вирішення спорів, запит на проведення міні-суду повинен бути поданий в Інститут в письмовій формі і містити: імена та адреси сторін; харак-

тер спору і його основу; ім'я запитуючої сторони. Угода про проведення міні-суду, на якій ґрунтується запит, має бути представленою до Інституту разом із запитом. Інститут повинен надати для розгляду цей запит іншій стороні, та встановлює термін для відповіді на пропозицію проведення міні-суду. Якщо інша сторона повідомить Інституту, що не планує брати участь в міні-суді або вона не може відповісти протягом встановленого терміну, запит на проведення міні-суду не приймається Інститутом.

Головувати у міні-суді має суддя, який зазвичай вибирається з реєстру кваліфікованих медіаторів, встановленого відповідно до статті 40 Правил Інституту. Якщо сторони бажають призначити суддю, який не перебуває у реєстрі, Інститут може в особливих випадках призначити його. Сторонам завжди надається можливість домовитися про призначення особи суддею в міні-суді. Якщо сторони не можуть запропонувати призначеного Суддю протягом терміну, встановленого Інститутом, запит на проведення міні-суду вважається скасованим. Суддя призначається Інститутом, який повинен бути нейтральним і незалежним від сторін.

Плата, що стягується за проведення міні-суду, вноситься сторонами, кожна з яких сплачує половину суми не пізніше, ніж на момент призначення судді. У разі якщо сторони не в змозі внести призначену суму протягом встановленого терміну, запит на проведення міні-суду вважається відмінним.

Після призначення судді і сплати сторонами мита, а також внесення депозитів, передбачених ст. 50 Правил Інституту, суддя викликає сторони на підготовчу сесію. Суддя у співпраці зі сторонами повинен забезпечити укладення Угоди, зокрема: забезпечити місце для проведення міні-суду; визначити дату і тривалість міні-суду; визначити процедури, яких повинні дотримуватися до проведення міні-суду та якими слід керуватися при проведенні міні-суду, включаючи: розподіл доступного (вільного) часу між сторонами; встановлення питань, які виносяться на розгляд; визначення ролі, яку повинен виконувати суддя і представники сторін в групі міні-суду в ході розгляду; визначення мови проведення міні-суду; визначення повноважень представників сторін в частині врегулювання спору; вказати кошторисні витрати на проведення міні-суду, включаючи винагороду судді і розподіл витрат між сторонами; визначити право сторін на припинення розгляду в міні-суді.

Міні-суд завершується в разі якщо: сторони вступили в обов'язкову угоду про врегулювання спору; суддя повідомив сторонам та Інституту про те, що продовження міні-суду не буде доцільним; одна або обидві сторони зажадали припинення міні-суду.

Якщо врегулювання між сторонами не було досягнуто, вони можуть вирішувати спір в звичайному суді або за допомогою арбітражу [5, с. 154].

Таким чином, в Норвегії під міні-судом (Minirettssaken) розуміють метод альтернативного вирішення спорів, мета якого полягає у вирішенні спору встановленою колегією, шляхом подання їй фактичних і юридичних питань, в яких Інститут арбітражу

призначив суддю, а кожна сторона по одному представнику.

На підставі викладеного можна відмітити певну схожість та відмінності процедури проведення міні-суду від інших подібних альтернативних способів вирішення спорів.

Найбільше міні-суд має спільного з процедурою медіації. Так само як і в медіації, тут присутні презентації позицій сторін, сторони не пов'язані будь-якою сторонньою думкою і в будь-який час вправі припинити процедуру за своїм бажанням. Як і багато інших видів альтернативного вирішення спорів, міні-суд є досудовою стадією врегулювання конфлікту і гарантує дотримання принципу конфіденційності інформації, отриманої в ході проведення процедури третіми особами.

Разом з тим, в процедурі медіації третя незалежна особа (медіатор) не має права ставати на бік якоїсь однієї сторони. Як правило, медіатор утримується від висловлювання своїх припущень про можливі результати розгляду спору в судовому порядку. У процедурі міні-суду нейтральний радник має право подати консультативний висновок, підготовлений з урахуванням можливого результату вирішення спору в судовому порядку, що може прямо вказувати на правоту однієї зі сторін спору.

Процедура міні-суду надає сторонам можливість якомога всебічно вивчити реальні перспективи вирішення виниклого між ними спору та оцінити сильні та слабкі сторони висловлених позицій, а також прийняти найактивнішу участь у вирішенні спорів, які вони зазвичай віддають на розсуд адвокатам. Дана процедура дозволяє докласти максимальні зусилля по збереженню партнерських, людських відносин між сторонами.

Висновки. Альтернативні способи вирішення спорів та захисту порушених прав досить широко застосовуються в зарубіжних країнах. «Альтернатива» традиційному правосуддю виникла через необхідність пошуку інших методів захисту – більш простих, економічних, швидких, гнучких і ефективних. Такі методи застосовуються поряд з державним судочинством, не замінюють правосуддя і не позбавляють зацікавлених осіб права на захист у судовому порядку. А деякі правові культури (наприклад, Японія та Китай) традиційно віддають перевагу альтернативним, а не судовим механізмам вирішення спорів у суспільстві. У цих країнах пріоритетом є пошук рішення яке підходить обом сторонам і зберігає соціальну гармонію. Міні-суд – добровільна процедура розгляду спорів і захисту порушених прав. Суть такого процесу – зустріч сторін в присутності нейтрального консультанта, заслуховування виступів представників сторін / сторін за обставинами справи і врегулювання конфлікту. Під час здійснення такого захисту, гарантується дотримання принципу конфіденційності інформації, отриманої в ході його проведення третіми особами. У процедурі міні-суду нейтральний радник має право подати консультативний висновок, підготовлений з урахуванням можливого результату вирішення спору в судовому порядку, що може прямо вказувати на правоту однієї зі сторін. Вищезазначені особливості даного способу захисту прав людини і вирішення конфліктів, позитивний досвід застосування у зарубіжних країнах, зумовлюють необхідність його активного дослідження вітчизняними науковцями, а в майбутньому – закріплення в українському законодавстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Запровадження альтернативних способів врегулювання спорів: європейський досвід для України. *Міжнародне приватне право: розвиток, порівняльний аспект, гармонізація*, 2010. № 3. С. 162–165.
2. Брыжинский А. А. Альтернативное разрешение правовых споров и конфликтов в России: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений». Мордовский гос. ун-т им. Н.П. Огарева. Саранск, 2005. 234 с.
3. Бут І. Місце третейського розгляду альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів. *Национальный юридический журнал: теория и практика*, 2014. №12. С.117–121.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 10.05.2019).
5. Коровяковский Д.Г. Система альтернативных способов разрешения споров в Норвегии (ADR в Норвегии). *Юридическая наука*, 2017. № 6. С. 143–158.
6. Носырева Е. И. Альтернативное разрешение споров в США. М., 2005. 320 с.
7. Подковенко Т. Альтернативні способи вирішення спорів: розвиток концепції. *Актуальні проблеми правознавства*, 2018. № 13. С. 36-41.
8. Потапова Е. В. Формы досудебного разрешения коммерческих споров в Европейском Союзе. *Международный научный журнал «Символ науки»*, 2017. № 10. С. 56–59.
9. Сергеев К. Нормативные акты, регулирующие альтернативные формы разрешения конфликтов URL: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1129448>. (дата звернення: 10.05.2019).
10. Спектор О. До питання запозичення досвіду зарубіжних країн щодо комбінованих альтернативних способів вирішення спорів. *Український часопис міжнародного права*, 2012. № 1. С. 121-125.
11. Суворов Д. А. Использование примирительных процедур для разрешения гражданских дел на примере США. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2005. №7.
12. Сулакшин С. С. Альтернативные способы разрешения споров между субъектами предпринимательской деятельности. М.: Научный эксперт. 2013. 272 с.
13. Хрімлі О. Примирні процедури як форма захисту прав інвесторів у сфері господарювання. *Підприємництво, господарство і право*, 2016. № 12. С. 100–104.
14. The Arbitration and Alternative Dispute Resolution Institute of Oslo Chamber of Commerce. Rules of the Arbitration and Dispute Resolution Institute of the Oslo Chamber of Commerce//June 2014, Oslo Chamber of Commerce
15. The Arbitration and Dispute Resolution Institute of the Oslo Chamber of Commerce. URL:<http://www.intracen.org/The-Arbitration-and-Dispute-Resolution-Institute-of-the-Oslo-Chamber-of-Commerce/>(дата звернення: 10.05.2019).

Кулинич А. Ю.

студентка III курсу Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Полтава

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

Одним із основних правових принципів, який закріплено і у міжнародних нормативно-правових актах, і у національному законодавстві є принцип юридичної рівності. Для його забезпечення у ст. 161 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачено кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян. Актуальність дослідження порушення рівності громадян розкривається не тільки через важливість цього принципу на міжнародному рівні, а й у зв'язку із суспільними явищами, які відбуваються у сучасному світі. Одним із прикладів є масова міграція. Зараз Україну населяє велика кількість осіб, які є представниками різних національностей, конфесій, інших соціальних груп. Складна внутрішньополітична ситуація у нашій державі (окупація сходу та анексія Криму) підсилює нетерпимість та напруженість між агресивно налаштованими їх членами, непоодинокими є випадки дискримінації цілих груп населення.

Сьогодні явище інституційної дискримінації активно обговорюється міжнародною спільнотою. Інституційна дискримінація має негативні наслідки для груп, які дискримінуються, адже призводить до зниження можливості доступу до медичної допомоги, освіти, стає причиною обмеження кар'єрного росту [1, с. 248]. В Україні дане поняття не визначене на законодавчому рівні. Наразі наріжним є питання, чи не матиме місця розширювальне тлумачення закону у разі притягнення осіб, котрі вчинили інституційну дискримінацію, до кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян.

З'ясування змісту конституційного принципу рівності та вивчення проблематики дискримінації займалися такі науковці як І. К. Полховська, С. П. Погребняк, П. М. Рабінович, О. З. Панкевич, С. П. Рабінович, Г. О. Христова, С. Є. Морозова, С. Я. Лихова, В. В. Курафєєв, З. П. Равлінко, Д. О. Колодін, Н. Ю. Цвіркун, Л. Б. Закураєва, Т. А. Васильєва, О. Г. Осипов, Т. Є. Леоненко, І. О. Зінченко та інші. Однак питання інституційної дискримінації розглядалося фрагментарно, лише у працях окремих дослідників.

Тому завданнями даного дослідження є з'ясування питання, чи є сьогодні вчинення інституційної дискримінації кримінальним в Україні і, відповідно, чи повноцінно забезпечується та реалізується принцип рівності.

Забезпечення рівності всіх людей у державі починається із закріплення цього принципу на конституційному рівні і створення заходів для його ефективного захисту. ЄСПЛ у своїх рішеннях також наголошує на цьому і, зокрема, у справі «Ербакан проти Туреччини» йдеться, що фундаментом демократичної держави є толерантність та рівна повага

до гідності, це має бути закріплено як принцип і захищатися державою, також мають попереджатися та заборонятися будь-які види висловлювань, спрямовані на поширення і розпалювання ненависті, яка базується на нетерпимості [2]. Відповідно, Конституція України у статтях 21, 24, 26, 36, 43, 52 закріплює і гарантує рівні права, гарантії їх реалізації, заборону обмеження цих прав, рівність перед законом і судом усіх людей, як громадян, так і осіб без громадянства, іноземців [3]. Проте КК України, як інструмент захисту даного конституційного принципу, у статті 161 встановлює кримінальну відповідальність за порушення не рівності, а рівноправності громадян [4]. Тому у контексті нашого дослідження дана невідповідність потребує кількох слів, адже закон має бути максимально чітким і однозначним.

Погляди науковців різняться стосовно розуміння рівності та рівноправності, варто визначити основні з них. Так, М. Орзих, вважає, що ці поняття є синонімами [5, с. 48]. Натомість, В. Є. Чиркін, переконливо стверджує, що вони нетотожні одне одному [6, с. 68]. На противагу вищевказаним підходам, І. К. Полховська зазначає, що рівність і рівноправність це різні, але взаємопов'язані терміни [7, с. 9]. На нашу думку, бачення даної проблематики І. К. Полховською є найбільш переконливим. Погоджуємося з В. В. Курафєєвим, що при цьому застосовується комплексний підхід до визначення понять. З огляду на це, можна стверджувати, що принцип рівності, як збірна дефініція, включає два аспекти. Один з них це рівноправність, а інший – це рівність перед законом та судом [8, с. 238, 239].

Варто відзначити, що зміст рівноправності, як складової принципу рівності, на доктринальному рівні розкривається по-різному. На нашу думку, це зумовлено тим, що дослідники розглядають його в різних аспектах. Наприклад, І. К. Полховська вважає, що рівноправність – це рівні права та можливості їх реалізації, незалежно від індивідуалізуючих ознак. Це стосується також і обов'язків [7, с. 9]. Деякі науковці, частково погоджуючись із цією думкою, відзначають, що необхідно брати до уваги і рівні результати реалізації конституційних прав і свобод [8, с. 235]. На противагу таким поглядам, С. П. Погребняк стверджує, що рівноправність, перш за все, розкривається через заборону дискримінації, яка є перешкодою у здійсненні прав і свобод [9, с. 27].

На нашу думку, слід погодитися із С. П. Погребняком. Так, якщо говорити про забезпечення рівноправності, то її зміст розкривається через рівність прав і свобод незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних переконань, інвалідності,

але, якщо йдеться про захист цього принципу, то його змістом є заборона дискримінації. Відповідно до рішення ЄСПЛ у справі «Карсон та інші проти Сполученого Королівства» дискримінацію визначають як неоднакове ставлення у подібних обставинах, засноване на ознаці, яку можна ідентифікувати [10]. В українському законодавстві поняття «дискримінація» міститься у Законі України «Про засади запобігання і протидії дискримінації в Україні», у КК України воно не передбачено.

Ст. 161 КК України встановлює кримінальну відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками [4]. Як ми бачимо, законодавець чітко ідентифікує лише деякі ознаки, які можуть бути підставою для дискримінації, щодо інших – перелік відкритий. У зв'язку з цим постає питання відповідності даного законодавчого підходу такій складовій принципу законності як *lex stricta*, зокрема, у контексті можливості реалізації конституційного механізму захисту рівності, шляхом притягнення до кримінальної відповідальності за інституційну дискримінацію. Показовим для підтвердження важливості вирішення даної проблеми є рішення ЄСПЛ у справі «Даніленков та інші проти Росії», у якій заявники зазначали, що національний суд відмовив у частині позовних вимог щодо визнання дій керівництва порту дискримінаційними, оскільки це не входило до його компетенції. Це свідчить про відсутність дієвих засобів правового захисту від інституційної дискримінації у Російській Федерації [11].

Інституційна дискримінація є малодослідженим явищем, тому для з'ясування її змісту варто зазначити, що це є одним із рівнів дискримінації, поряд з індивідуальною. Остання має місце у відносинах між конкретними особами. Інституційна дискримінація відбувається не між індивідами, а між окремими групами людей та інституціями, як публічними, так і приватними, у межах яких можуть виступати панівні групи, проте необов'язково. Оскільки цей рівень дискримінації можна вважати усталеним безпосередньо в організації [12, с. 10]. Інституційна дискримінація науковцями розглядається як політика домінуючої раси, етнічної групи або інститутів і як поведінка людей, які контролюють ці установи і здійснюють політику, спрямовану на диференціацію [1, с. 248].

В основу інституційної дискримінації покладені «невидимі» або ж вторинні ознаки, серед яких є освіта, реалізація певних трудових прав, судимість та інші, яких може бути безліч [12, с. 10]. Щодо первинних ознак можна виокремити ті, що безпосередньо передбачені ч. 1 ст. 161 КК України, а саме: раса, національна належність, релігія тощо [4]. Саме у зв'язку з так званою «неочевидністю» вторинних ознак досить складно виявити інституційну дискримінацію, а тому і обрати ефективний механізм захисту порушених прав людини.

Серед численних директив Європейського Союзу щодо боротьби з дискримінацією необхідно звернути

увагу на Директиву 2006/54/ЄС «Про реалізацію принципу рівних можливостей і рівного ставлення до чоловіків і жінок у питаннях праці і зайнятості», яка здебільшого регулює відносини між індивідами та інституціями, тим самим забороняючи інституційну дискримінацію. Зокрема, не має бути дискримінації за ознакою членства в організаціях працівників [13]. Як приклад порушення цієї норми та норм Конвенції з захисту прав людини і основоположних свобод можна взяти до уваги вже досліджувану справу «Даніленков та інші проти Росії», де ЄСПЛ визнав, що мала місце дискримінація з боку адміністрації на ґрунті членства у профспілці [11].

Аналізуючи практику ЄСПЛ, можна відзначити, що інституційна дискримінація може ззовні нагадувати дискримінацію за певною первинною ознакою. Для прикладу можна взяти рішення ЄСПЛ у справі «Зарб Адамі проти Мальти», у якому заявник зазначав про наявність дискримінації щодо чоловіків через те, що жінок присяжними майже не було, а тому на нього покладался більший тягар щодо цього громадського обов'язку. Проблема була не в тому, що невелику кількість жінок обирали присяжними, а у незначній кількості жінок у списках кандидатів. Уряд Мальти не заперечував цей факт, а навіть назвав чинники, що зумовили дану ситуацію [14]. З огляду на аргументи уряду Мальти та на те, що дискримінація мала місце з боку публічних інституцій і була усталеною практикою, є підстави констатувати, що така ситуація є проявом інституційної дискримінації. Зважаючи на поширеність цього явища, необхідно дослідити чи підпадали б аналогічні ситуації під ознаки порушення рівноправності громадян та чи не було б, у такому випадку, порушено умов поширювального тлумачення, сформованих практикою ЄСПЛ, так як ст. 58 Конституції України та ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод забороняють розширено тлумачити кримінально-правові норми не на користь обвинуваченого [15].

У справі «Ходорковський і Лебедєв проти Росії» ЄСПЛ відзначив, що навіть чітко сформульовані норми кримінального законодавства потребують тлумачення судом [16]. У зв'язку з тим, що КК України передбачає кримінальну відповідальність за порушення рівноправності «...за іншими ознаками», потреба у тлумаченні та відповідності останнього такій складовій законності у кримінальному праві як *lex stricta* постає особливо гостро. Практикою ЄСПЛ сформовано два основних критерії допустимості поширювального тлумачення норми: узгодженість із суттю правопорушення та розумна передбачуваність результату такого тлумачення [16].

Відповідність підсумку тлумачення суті кримінального правопорушення ЄСПЛ встановлює у кожній ситуації окремо. Для порівняння варто відзначити справу «S. W. проти Сполученого Королівства», у якій статеві зносини між чоловіком і дружиною із застосуванням насильства були визнані зґвалтуванням. Таке тлумачення відповідало суті правопорушення, оскільки цей злочин, незважаючи на від-

носини жертви та злочинця, явно принижує гідність людини [17]. Відповідно можна стверджувати, що у разі прямого або непрямого обмеження прав громадян за вторинною ознакою конкретно інституції, тобто має місце інституційна дискримінація, такі дії можуть і мають розглядатися як порушення рівноправності, оскільки це цілком узгоджується із суттю даного правопорушення. При цьому не можна вважати, що суд у такому випадку змінює склад злочину, оскільки законодавець не встановив вичерпний перелік ознак, на підставі яких відбувається порушення рівноправності.

Наступним критерієм поширювального тлумачення є передбачуваність – це можливість особи припускати, що вчинюване нею діяння може потягти за собою настання кримінальної відповідальності. При цьому не має значення те, звідки особа може дізнатися про кримінальну караність своєї поведінки [18, с. 99]. У будь-якому випадку представники панівної групи відповідної інституції розуміють, що за обмеження прав людини, неважливо яких саме, може наставати кримінальна відповідальність. Тому розумна передбачуваність у результаті тлумачення інституційної дискримінації, як підстави для кримінальної відповідальності за ст. 161 КК України, наявна.

Хоча притягнення до кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян у разі вчинення інституційної дискримінації відповідає суті правопорушення та є розумно передбачуваним відповідно до практики ЄСПЛ, слід звернути увагу на те, що ч. 1 ст. 18 КК України визнає суб'єктом злочину лише фізичну особу. Щодо юридичних осіб

закріплено можливість застосування заходів кримінально-правового характеру за вчинення їх уповноваженими особами злочинів, перелік яких закріплений ст. 96³ КК України, серед яких ст. 161 КК України відсутня [4]. Тому, якщо буде встановлено, що діяльність керівника інституції пов'язана з виникненням нових форм дискримінації, видається можливим притягнути його до кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян. Але у разі вчинення інституційної дискримінації інституцією – урядом, державною установою, освітнім чи медичним закладом, окремими юридичними особами, відсутня можливість для притягнення їх до кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 161 КК України.

З огляду на той факт, що у сучасному світі інституційна дискримінація є поширеним явищем, що має наслідком обмеження прав багатьох груп людей, необхідно встановити ефективний механізм їх юридичного захисту. У зв'язку з тим, що ст. 161 КК України невичерпним чином встановлює ознаки, на підставі яких відбувається порушення рівноправності, на підставі аналізу практики ЄСПЛ можна стверджувати, що у тих випадках, коли дійсно має місце пряме чи непряме обмеження прав певної групи керівною особою інституції, це можна тлумачити як порушення рівноправності громадян за іншими ознаками, оскільки це відповідає суті правопорушення і є розумно передбачуваним, а тому не суперечить такій складовій принципу законності як *lex stricta*. Однак, якщо дискримінація здійснюється державною чи приватною інституцією відсутні дієві механізми захисту груп осіб від дискримінації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Rupande G. Institutionalized Discrimination in the Education System and Beyond: Themes and Perspectives. *International Journal of Humanities Social Sciences and Education*. 2015. Vol. 2, No. 1. P. 248-255. URL : <https://www.arcjournals.org/pdfs/ijhse/v2-i1/30.pdf>
2. Справа «Ербакан проти Туреччини» Європейський суд з прав людини. 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125876>.
3. Конституція України від 28.06.1996. Дата оновлення : 21.02.2019. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. Дата оновлення : 26.02.2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Орзих М. Конституционная свобода и равенство людей. *Юридический вестник*. 1998. № 2. С. 48.
6. Чиркин В. Е. Конституционное право в Российской Федерации: Учеб. пособие. М.: *Юриспруденция*, 1999. 70 с.
7. Полховська І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 18 с.
8. Курафеев В. В. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань: конституційний та кримінально-правовий аспект. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. № 22. С. 232–240.
9. Погребняк С. П. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3. С. 23–34.
10. Справа «Карсон та інші проти Об'єднаного Королівства» Європейський суд з прав людини. 2010. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22appno%22:%5B%2242184/05%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-97704%22%5D%7D>
11. Справа «Даніленков та інші проти Росії» Європейський суд з прав людини. 2009. URL : <https://precedent.in.ua/2015/12/16/danilyenkov-ta-inshi-proti-rosiyi/>
12. Доронюк Т. Інституційна дискримінація: зміст, форми та критерії. *Повсякденні практики інституційної дискримінації: український вимір*. 2013. С. 7-15.
13. Директива: 2006/54/ЄС «Про реалізацію принципу рівних можливостей і рівного ставлення до чоловіків і жінок у питаннях праці і зайнятості». 2006. URL : <http://old.noborders.org.ua/docs/docs-inter/dyrektyva-200654ec-evropejskoho-parlamentu-ta-rady-vid-5-lypnya-2006-roku-scho-zabezpechuje-zastosuvannya-pryntsyu-rivnyh-mozhlyvostej-ta-rivnoho-stavlennya-do-cholovikiv-i-zhinok-u-pytanniah-prat/>
14. Справа «Зарб Адамі проти Мальти» Європейський суд з прав людини. 2006. URL : <https://roseurosud.org/r/st-6/st-6a-2/postanovlenie-espch-zarb-adami-protiv-malty>
15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Дата оновлення : 02.10.2013. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
16. Справа «Ходорковський і Лебедєв проти Росії» Європейський суд з прав людини. 2013. URL : <http://base.garant.ru/71004482/>
17. Справа «S. W. проти Сполученого Королівства» Європейський суд з прав людини. 1995. URL : <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=11&portal=hbkm&action=html&highlight=P7-4&sessionId=81020805&skin=hudoc-en>
18. Хилюк С. В. *Lex stricta як складова принципу законності у кримінальному праві в інтерпретації Європейського суду з прав людини. Часопис Академії адвокатури України*. 2014. №3(24). С. 92-103.

Кушнірук В. Д.

студент III курсу IV групи заочного факультету № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: Крайник Г. С.

к.ю.н., асистент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ ЩОДО ПОРУШЕННЯ УКРАЇНОЮ СТАТЕЙ 5 ТА 6 КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ «ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД» ТА ПРОПОЗИЦІЇ З УДОСКОНАЛЕННЯ КК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Конвенція Ради Європи від 4.11.1950 р. «Про захист прав людини і основоположних свобод» має основоположне значення для правотворчої та правозастосовної діяльності для країн, які ратифікували цю Конвенцію. Україна ратифікувала дану Конвенцію 17.07.1997 р., яка набула чинності 11.09.1997 р. [1].

Але, на жаль, маємо випадки, коли положення зазначеної Конвенції ігноруються, що завдає шкоди іміджу України як правової, демократичної держави. Головна відмінність цієї Конвенції від інших міжнародних договорів – це наявність реалізації захисту прав, що в ній зазначені, у виді рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Дані права є природними правами людини, вони не є «предметом дозволу держави», хоча у відповідних випадках ці права піддаються обмеженню.

Аналіз останніх досліджених публікацій. Різні аспекти діяльності ЄСПЛ аналізували багато вчених, зокрема М.В. Буроменський, В.Г. Буткевич, В.Н. Денисов, О.М. Ерделевський, В.І. Євінтов, В.К. Забігайло, Л.Г. Заблоцька, Л.М. Липачова, В.Є. Мармазов, А.С. Мацко, В.В. Міцик, В.І. Муравйов, О.М. Овчаренко, І.С. Піляєв, П.М. Рабінович, Д.М. Супрун, Е.Л. Трегубов, М.В. Шепітько, О.С. Шнипко, С.Є. Федик та ін. Зазначені науковці зробили суттєвий внесок у дослідження вказаної проблематики. У той же час, питанням сутності права на свободу та особисту недоторканність та права на справедливий суд у практиці ЄСПЛ та необхідності удосконалення вітчизняного законодавства виходячи з потреб захисту прав людини та правових позицій ЄСПЛ у науковій літературі усе ще приділено недостатню увагу [5; 10; 11].

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Проблема захисту та охорони прав людини від свавільного втручання держави залишається актуальною. Це комплексна проблема, яку слід вирішувати не лише виплачуючи потерпілим компенсації за їх порушені права, але й діяти на випередження – вносити зміни у чинне законодавство, зокрема у Кримінальний кодекс України з метою кращого захисту прав людини та недопущення значного збільшення рішень ЄСПЛ проти України.

Досліджуючи автореферат Шнипко О.С., яка, спираючись на міжнародний досвід пропонує додати частину 4 до статті 371 та вказати у ній щодо умисного неповідомлення родичів підозрюваного

про факт його затримання і місце знаходження тощо. Цілком вірогідно, у разі незаконної відмови в наданні інформації про місце тримання під вартою особи громадянину, який має право на отримання такої інформації, може порушити таке право як «право на захист». Але Шнипко О.С. не пропонує прибрати слово «завідомо» ні з назви, ні зі змісту ст. 371 КК. Шнипко О.С. пропонує таку редакцію:

«Стаття 371. Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт, взяття під варту або тримання під вартою.

1. Завідомо незаконне затримання або незаконний привід, – караються...

2. Завідомо незаконні домашній арешт або завідомо незаконне взяття під варту, або тримання під вартою, – карається...

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки або були вчинені з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, або були вчинені організованою групою осіб чи були вчинені у відношенні вагітної жінки або неповнолітньої особи, – караються...

4. Умисне неповідомлення родичів підозрюваного про факт його затримання і місце знаходження, незаконна відмова в наданні інформації про місце тримання під вартою особи громадянину, який має право на отримання такої інформації, а рівно фальсифікація часу складання протоколу затримання або часу фактичного затримання, – караються...» [5].

На мою думку, слово «завідомо» захищає саме суб'єктів даного складу злочину і не сприяє кращому захисту прав і свобод громадян, тому слід його вилучити з назви та змісту ст. 371 КК України.

Постановка завдання. Завданням дослідження є аналіз практики ЄСПЛ щодо порушення Україною статей 5 та 6 Конвенції ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» та пропозиції з удосконалення ст. 371 КК України. Про необхідність підвищення рівня правосуддя йшлося і у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про завдання судів України по підвищенню рівня правосуддя» від 22 лютого 1991 р. № 1 [4].

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 29 Конституції України, кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність (ч. 1). Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням

суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом (ч. 2). Частина 3 ст. 29 Конституції України вказує строк, коли особа звільняється після затримання: «Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом *сімдесяти двох годин* з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою» [2].

До норм, які встановлюють відповідальність за порушення цього права, належить і ст. 371 КК «Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою» [3]. *Потерпілим* від цього злочину може бути фізична особа, певний учасник об'явлених процесуальних дій. Потерпілим від злочину може бути підозрюваний/обвинувачений (ст. 42 КПК) чи свідок (ст. 65 КПК) [8]. *Об'єктивна сторона* складу злочину за ст. 371 КК передбачає вчинення діянь, які здійснюються у відповідній процесуальній формі – затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою – і обов'язково мають незаконний характер, а з суб'єктивної сторони – вина у формі прямого умислу та усвідомлення завідомості, тобто достовірне розуміння незаконності вказаних заходів [7]. Зокрема, затримання особи – це тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176 КПК), що застосовується для забезпечення кримінального провадження (п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК) уповноваженою службовою особою без ухвали (ст. 208 КПК) або за ухвалою (ст. 188 КПК) суду до підозрюваного/обвинуваченого у вчиненні злочину з метою його приводу і обрання запобіжного заходу (статті 188–191, 208–213 КПК). Полягає у короточасному (до 72 годин) позбавленні волі особи (ч. 1 ст. 211 КПК) і здійснюється на підставах та в порядку, визначеними статтями 207–213 КПК [8]. Слово «завідомо» не сприяє кращому захисту громадян, тому що: по-перше, правоохоронні органи та суди будуть і надалі безкарно та недостатньо ретельно аналізувати підстави для затримання, приводу, домашнього арешту та тримання під вартою, по-друге, права людини будуть так само порушуватися, що неприпустимо.

Стаття 5 Конвенції Ради Європи від 4.11.1950 р. «Про захист прав людини і основоположних свобод» має назву «Право на свободу та особисту недоторканність», складається з п'яти частин. У частині 1 вказано: «1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом: а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом; б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; с) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення; д) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або

законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу; е) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг; ф) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції» [1].

У справі «Акопян проти України» (case of Akopyan v. Ukraine) (Заява № 12317/06) «Заявниця скаржилася, що тривале тримання її у психіатричній лікарні (з 17 грудня 1994 року до 7 листопада 1997 року) було свавільним, та впродовж цього періоду не було проведено ефективного перегляду стану її психічного здоров'я. Вона скаржилася, що її тримання супроводжувалося примусовим лікуванням, завдало їй тяжких страждань та шкоди її приватному та сімейному життю» [12]. Проте Конвенція набрала чинності для України 11 вересня 1997 року. Відтак маємо ситуацію порушення п. «е» ст. 5 Конвенції, в якому йдеться про порушення «законного затримання психічно хворих ...». У разі набрання чинності Конвенції ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» раніше, заявниця могла б отримати компенсацію у виді моральної шкоди значно більше, ніж присудив суд, а саме 12000 євро.

У частинах 2–5 ст. 5 Конвенції вказано: «2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування» [1].

В іншій справі «Мироненко і Мартенко проти України» (case of Mironenko and Martenko v. Ukraine) (Заява № 4785/02), «заявники стверджували, що після затримання їх всупереч ст. 5 Конвенції не було негайно доставлено до судді. Заявники також скаржилися, що Московський районний суд протягом кількох місяців не розглядав їхнє клопотання про звільнення з під варти і що рішення цього суду про закриття провадження щодо їхнього клопотання ґрунтувалося не на законі, а на Постанові Пленуму Верховного Суду України. Заявники посилалися на

пункт 1 статті 6 і пункт 4 статті 5 Конвенції. Посилаючись на пункт 5 статті 5 Конвенції, вони також скаржилися, що не мали забезпеченого правового санкціонування права на відшкодування у зв'язку з порушеннями статті 5 Конвенції» [13].

Стаття 6 Конвенції Ради Європи від 4.11.1950 р. «Про захист прав людини і основоположних свобод» має назву «Право на справедливий суд» і складається з трьох частин: «1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доки його вину не буде доведено в законному порядку.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього; б) мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту; с) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя; д) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; е) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, – одержувати безоплатну допомогу перекладача».

Е.Л. Трегубов вказує, що з тексту ст. 6 Конвенції прямо витікає, що доступність правосуддя є невід'ємним елементом права на справедливий суд, хоча сам термін «доступність» у наведеній статті не вживається. У 1975 році, вирішуючи справу «Голдер проти Великої Британії», ЄСПЛ вперше прийшов до висновку, що сама конструкція ст. 6 Конвенції була би безглуздою та неефективною, якби вона не захищала право на те, що справа взагалі буде розглядатися. Прямим порушенням права на доступ до суду є необхідність отримання спеціальних дозволів на звернення до суду. Якщо порушується право особи, що підпадає під захист Конвенції, ЄСПЛ визнає порушенням права на доступ до правосуддя

обов'язок особи до моменту звернення до суду з позовом вичерпати передбачені законодавством способи досудового врегулювання спору або внутрішньосудової системи подання скарг [6].

У справі «Якуба проти України» зазначено, що «2007 року після проведення низки негласних заходів з фіксацією технічними засобами Василя Якубу заарештували із застосуванням фізичної сили у зв'язку із продажем наркотичних засобів. Згодом експертиза виявила характерні ознаки на тілі, але суд вирішив, що силу було застосовано в межах закону. Суд визнав обвинуваченого винним у вчиненні злочину, використавши як докази матеріали відеозапису та письмові показання агента. Хоча Якуба просив про перегляд відеозапису та допит свідка, відповідні клопотання судом задоволені не були. Оскарження вироку у вищих судах також не мало успіху.

Суд у Страсбурзі погодився з висновками українських судів щодо обґрунтованості застосування сили під час затримання заявника. Водночас, в частині права на справедливий суд ЄСПЛ зробив кілька застережень. Зокрема, зауважили, що як правило, ч. 1 статті 6 Конвенції вимагає, щоб органи прокуратури розкрили стороні захисту будь-які суттєві докази, що їм відомі, за або проти обвинуваченого. Однак право на розкриття відповідних доказів не є абсолютним правом» [14].

Висновки з дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Мої пропозиції полягають у наступному: 1. Внести зміни до ст. 371 Кримінального кодексу України, а саме: «Стаття 371. Незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою

1. Незаконне затримання або незаконний привід – караються позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Незаконні домашній арешт або тримання під вартою – караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки або були вчинені з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Умисне неповідомлення родичів підозрюваного про факт його затримання і місце знаходження, незаконна відмова в наданні інформації про місце тримання під вартою особи громадянину, який має право на отримання такої інформації, а рівно фальсифікація часу складання протоколу затримання або часу фактичного затримання, – караються позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або обмеженням волі на строк до трьох років».

Слово «завідомо» у назві та змісті чинної редакції ст. 371 КК не сприяє кращому захисту грома-

дян, тому що: по-перше, правоохоронні органи та суди будуть і надалі безкарно та недостатньо ретельно аналізувати підстави для затримання, приводу, домашнього арешту та тримання під вартою, по-друге, права людини будуть так само порушуватися, що неприпустимо. Отже, пропоную «завідомість» прибрати з назви та змісту чинної редакції ст. 371 КК.

А також слід внести зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» а саме у статтю 46.

«9. Пленум Верховного Суду приймає з розглянутих питань постанови, а також наділяється правом вносити зміни до свої постанов. Постанови Пленуму Верховного Суду підписуються головуючим на засіданні Пленуму та секретарем Пленуму і публікуються в офіційному друкованому органі та розміщуються на веб-сайті Верховного Суду». Вважаю, що ці зміни краще забезпечать захист прав та основоположних свобод, а також покращать правозастосування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Підписана 4.11.1950 р., набрала чинності для України 11.09.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Конституція України: прийнята 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Про завдання судів України по підвищенню рівня правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.02.1991 р. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-91>
5. Шнипко О.С. Кримінально-правове дослідження злочину завідоме незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК України). URL: https://nam.kiev.ua/files/tesis/Shnipko_aref.pdf
6. Трегубов Е.Л. Право на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини. *Форум права*. 2010. Вип. 1. С. 358-363.
7. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–13. Ст. 88.
9. Про судоустрій і статус суддів від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2016, № 31. Ст. 545.
10. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Харків : Право, 2008. 304 с.
11. Шепитько М. В. Злочини у сфері правосуддя: еволюція, погляди та наукові підходи до формування засобів протидії: монографія. Харків : Право, 2018. 408 с.
12. Справа «Акопян проти України» (Заява № 12317/06) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a13
13. Справа «Мироненко і Мартенко проти України» (Заява № 4785/02) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_567
14. Справа Якуба проти України URL: <http://unba.org.ua/publications/4167-espl-vstanoviv-porushennya-konvencii-u-spravi-yakuba-proti-ukraini.html>

Левдик А. А.

студент IV курс ННІ права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів
м. Дніпро

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНТЕРНЕТІ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ПОШУК ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ

Захист прав людини є і повинен бути пріоритетним напрямом діяльності держави як специфічного утворення, змістом існування якого є, по-перше, забезпечення балансу інтересів різних шарів суспільства, а, по-друге, забезпечення безпеки існування цього суспільства взагалі. На нашу думку, в певні історичні періоди (ситуації, якщо брати менші проміжки часу), той чи інший із зазначених елементів виходить на перший план із врахуванням актуальних потреб суспільства. По суті центральні напрями діяльності держави, на реалізацію яких виділяється більшість ресурсів, в різні період формуються виходячи з того, які завдання стають пріоритетними: вирішення зовнішніх чи внутрішніх конфліктів.

Очевидно, що попри велику кількість соціально-економічних та політичних проблем в Україні найбільш пріоритетною проблемою сьогодні є зовнішній конфлікт – анексія Російською федерацією (далі – РФ) Автономної республіки Крим, тимчасова окупація Донецької та Луганської областей і ведення масштаб-

ної «гібридної війни». Таким чином, можемо констатувати, що на даному етапі вектор діяльності держави, спрямування основних її сил можна характеризувати як зовнішній, тобто такий, що спрямований на вирішення наступних проблем: (1) збереження територіальної цілісності, конституційного ладу та суверенності, (2) проведення військових та дипломатичних дій, спрямованих на повернення анексованих та окупованих територій, (3) контрдіяльність з метою нівелювання впливу та наслідків гібридної війни РФ.

І якщо з першими двома проблема, нехай і не Україна як суверенна держава, але її прототиби – попередні держави та державні утворення – стикались неодноразово, то гібридна війна є явищем новим, появою якого можна завдячувати стрімкому розвитку інформаційних технологій за останні півстоліття. Питання співвідношення захисту прав людини в Інтернеті з механізмами протидії нашому супернику, РФ, у гібридній війні сьогодні є актуальним і малодослідженим.

Прабатьком першої з концепцій гібридної війни прийнято вважати канадського теоретика медіа та комунікації Маршалла Маклюєна. Дослідник запропонував концепт теорії ікон, яку можна сформулювати наступним чином. Попередні війни можна розглядати як обробку важких для оброки та використання останніх технологій в якості стрімкого «завалення» ринку ворога індустріальними продуктами до його повного соціального насичення. В цьому контексті інформації є лише новою формою зброї у війні, засобами якої є технологічні образи, «ікони», за допомогою яких здійснюється колективний підрив володіння собою у противника [1, с. 173-177].

Сьогодні існує велика кількість досліджень, присвячених сутності та змісту поняття «гібридна війна», в тому числі в якості елемента дійсності інформаційного простору.

Можна виділити наступні підходи до розуміння сутності гібридної війни, що склалися у вітчизняній науці з урахуванням реалій ведення таких дій проти України:

1) гібридна війна як специфічний щодо території впливу метод дій (А.І. Зайцев [2]);

2) гібридна війна як специфічна сукупність дій не тільки військового, але й дипломатичного та інформаційного характеру (В.В. Леонов, Б.О. Воронич, І.М. Сівоха [3], Ю.І. Міхеев, Г.П. Чернявський, Ю.В. Турченко, О.І. Пінчук [4]).

Остання позиція є найрозповсюдженішою і її притримується більшість науковців, в тому числі й автор цього дослідження.

Тож, ми ще раз підкреслимо, що невід'ємним елементом гібридної війни є її інформаційна складова, зокрема, вплив та маніпуляція уявленнями населення про ті чи інші події, явища, вчинки чи особистостей через інформаційні мережі та засоби масової інформації. Що стосується впливу через засоби масової інформації, то такий підхід назвати новим ми не можемо. Сьогодні цей засіб лише мутував у цинічності використання до підміни понять та фальсифікування фактів та ненадання об'єктивної інформації суспільству. Що стосується впливу через інформаційні мережі, то цей засіб є порівняно новим, а отже ще не вироблені та незакріплені практикою концепції захисту від такого впливу своїх громадян державою.

Так, наприклад В.П. Горбулін звертає увагу на якість та способи проведення РФ пропагандистсько-інформаційної підривної роботи на початку збройної агресії проти України. Зокрема, про використання можливостей російськомовних соціальних мереж «Однокласники» та «Вконтакте» для поширення дезінформації; захоплення чи руйнування інфраструктури, що забезпечує ретрансляцію теле- та радіосигналу, підтримку стільникового та інтернет-зв'язку; переслідування та підкуп журналістів. Дослідник визначає наступні напрями інформаційного супроводу гібридної агресії: дискредитація і деморалізація українських військовослужбовців, пропагування сепаратизму, підбурювання громадян до насильницьких дій з повалення демократично обраних органів державної влади. Вка-

зується на перспективи масштабного розгортання російських кібератак проти інформаційної та критичної інфраструктури України [5].

Однак, жодним із вітчизняних дослідників проблема інформаційного захисту громадян під час гібридної війни не розглядалась з іншого боку – в контексті вироблення механізмів так званого внутрішнього захисту прав громадян від надмірних втручань з боку держави та її органів.

В першу чергу, вважаємо за потрібне зауважити, що наразі у вітчизняному законодавстві відсутній уніфікований акт, який би визначав загальні засади функціонування мережі Інтернет, надання інформаційно-комунікаційних послуг суб'єктами господарської діяльності, правовий статус користувачів та правоохоронних органів у цих відносинах. Нормативними документами, що на програмному рівні визначають засади організації цієї сфери є Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України», Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (що не втратив чинності, однак, безумовно потребує або модернізації шляхом внесення відповідних змін або прийняття нового закону), Закон України «Про національну програму інформатизації» тощо.

Однак, жоден із зазначених актів не містить ані визначення поняття «Інтернет», ані характеристики правового статусу користувачів та інших суб'єктів, що породжує ряд проблем, безпосередньо пов'язаних із правозастосовною діяльністю. На нашу думку, в Україні в цьому контексті найгострішою є проблема захисту права на свободу вираження поглядів, в тому числі від законодавчих обмежень з боку держави, оскільки існує висока вірогідність, що вона, виконуючи свою функцію захисту, потребує в реалізації якої зумовлює в тому числі ведення проти України гібридної війни РФ, може в особі своїх органів порушувати зазначене право громадян. В контексті даного дослідження, на нашу думку, необхідно в першу чергу проаналізувати, де проходить межа між правомірними діями державних органів та діями, що порушують право громадян на захист приватного життя та персональних даних.

Статтею дев'ятнадцятою Загальної декларації прав людини передбачено, що Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно отримувати своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

У відповідності до ст. 34 Конституції України [6], кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіаль-

ної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Цікавим в цьому контексті є рішення Європейського суду з прав людини у справі Ахмет Йлдірім проти Туреччини (*Yildirim v. Turkey*, 2009) [7] на користь заявника, яке стало одним із перших прецедентів, в якому суд чітко зазначив, що «інтернет став одним із основних засобів здійснення права на свободу вираження поглядів та свободи інформації». Відтак, суд чітко дав зрозуміти, що доступ до онлайн контенту є фундаментальним правом людини, яке може бути обмежене лише у виняткових випадках, що підлягають повному судовому перегляду.

Сайт користувача ресурсу Google Sites Ахмета Йлдіріма був заблокований турецьким регулятором внаслідок судового наказу про заблокування доступу до усього домену Google Sites, оскільки він містив образливі висловлювання на адресу Мустафи Кемала Ататюрка, засновника Турецької республіки, що є порушенням турецького законодавства.

Представники Турецької республіки наполягали на правильності своїх дій, оскільки технічно турецький регулятор не мав змоги заблокувати окремо один сайт без блокування усього домену Google Sites. Однак суд наполіг на тому, що «обмеження доступу до інформації відповідає Європейській конвенції з прав людини лише у тому випадку, коли існує чітка правова база, що регулює підстави для блокування та гарантує можливість судового перегляду для запобігання ймовірних зловживань». Суд визнав дії Туреччини такими, що порушують статтю 10 Конвенції (свобода вираження поглядів та свобода інформації). Суд також наголосив, що турецькі суди «повинні були уважно проаналізувати факт того, що застосування такого суворого заходу призведе до неможливості доступу до широкого кола інформації інших користувачів інтернету, що порушує їх права та є суттєвим побічним ефектом».

Можна сказати, що аналогічна ситуація мала місце у 2017 році в Україні, коли Указом Президента України № 113/2017 від 15.05.2017 [8] року було введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», згідно якого шляхом накладення обмежувального заходу на ряд юридичних осіб Інтернет-провайдером було заборонено надавати послуги з доступу користувачам мережі Інтернет до таких популярних сервісів, як Yandex, Vkontakte, Mail.ru, Однокласники тощо.

Тобто за зовнішніми ознаками можна говорити про наявність порушення права користувачів цих ресурсів на свободу вираження поглядів та свободу інформації у розумінні наведеного вище Рішення ЄСПЛ.

18 травня 2017 року громадянин України, на той час студент-третьокурсник Києво-Могилянської

академії, Євстіфеев Микита Ігорович звернувся до Вищого адміністративного суду України із адміністративним позовом до Президента України, в якому просив визнати протиправним і нечинним указ Президента України № 113/2017 від 15.05.2017 року в окремій частині.

Постановою Вищого адміністративного суду України від 14 червня 2017 року у справі № 800/198/17 [9] у задоволенні позову було відмовлено з огляду на те, що, по-перше, оскаржуваний указ Президента України є актом індивідуальної дії, а отже не породжує жодних правових наслідків для позивача у справі, по-друге, рішення ЄСПЛ у справі *Yildirim v. Turkey*, на яке посилався позивач як на одну з правових підстав позовних вимог не підлягає застосуванню у цій справі з огляду на те, що позивачем є особа, яка не є власником веб-сайту, Інтернет-провайдером або безпосередньо представником юридичних осіб, щодо яких спірним Указом застосовано санкції. Натомість позивач сам зазначає, що він є користувачем мережі Інтернет. Крім того, суд зазначив, що у даному випадку спірним є не користування мережею в цілому, а лише заборона Інтернет-провайдером на певний період здійснювати надання послуг з доступу користувачам мережі Інтернет до ресурсів певних сервісів, яка, у свою чергу, не створює перешкоди для користування будь-якими іншими сервісами.

Однак 29 січня 2018 року позивач звернувся до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду із заявою про перегляд постанови Вищого адміністративного суду України від 14.06.2017 у справі № П/800/198/17. Позивач зауважив, що Вищий адміністративний суд України дійшов хибних висновків, що Указ Президента України № 133/2017 не порушує його права на свободу вираження поглядів та на свободу доступу до інформації.

Проте Верховним Судом постановою від 13.04.2018 року [10] відмовив у задоволенні заяви, мотивуючи це тим, що Указ Президента України від 15.05.2017 № 133/2017 не містить положень, які б встановлювали чи обмежували права та обов'язки громадян, в тому числі щодо зберігання, накопичення чи поширення інформації чи думки на інтернет-ресурсах чи накопичувачах в мережі Інтернет.

Ми не погоджуємось із таким висновком судів касаційної інстанції, і вважаємо, що ними були некоректно застосовані відповідні норми матеріального права, оскільки, достатнім, на наше переконання було послатись на ч.2 ст. 34 Конституції України.

В цьому контексті доцільно звернути увагу на Резолюцію ООН від 27 червня 2016 року «Про підтримку, захист та заохочення прав людини в Інтернеті». В резолюції ООН висловила глибоке занепокоєння заходами, які мають на меті або навмисно обмежують або порушують доступ або поширення інформації в Інтернеті, що порушує міжнародне законодавство про права людини. ООН також підтвердила важливість застосування всеохоплюючої системи захисту прав людини у забезпеченні та розширенні доступу до Інтернету та висловило про-

хання до усіх держав об'єднати зусилля для подолання різних форм цифрових бар'єрів.

З іншого боку, ЄСПЛ у ряді рішень зберігає послідовну позицію щодо наявності у держави та її органів права втручатись та обмежувати прав на свободу вираження поглядів та поширення інформації, зокрема, за наявності наступних обставин:

1) наявності у висловлюваннях, що розповсюджуються заклики до насильства проти особи або державного службовця або частини населення (Сюрек проти Туреччини);

2) будь-який захід, що обмежує доступ громадськості до інформації, яку вона має право отримати, повинен бути обґрунтований особливо переконливими причинами (Тімпул Інфо-Мегезін і Ангхел проти Молдови, Фатуллаєв проти Азербайджану);

3) влада, при прийнятті рішення про обмеження основних прав, зобов'язана обирати засоби, які завдаватимуть найменш можливої шкоди правам, що розглядаються (Węgrzynowski і Slomczewski проти Польщі) [11].

Повертаючись до змісту частини другої ст. 34 Конституції України, ми можемо сказати, що на більш загальному рівні зазначене корелюється із національним законодавством, зокрема, завдяки конструкції «в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам». Однак, наявність самих лише правових підстав для здійснення такого легітимного обмеження прав громадян на свободу вираження поглядів та поширення інформації не дозволяє говорити про наявність механізму, за якого таке обмеження буде «легітимним», тобто відповідатиме принципам співмірності, виключності застосування обмеження та доцільності такого застосування.

На нашу думку, об'єктивно необхідним є деталізація відповідних положень Конституції України у нормативно-правовому акті нижчого рівня, наприклад, у Законі «Про інформацію» чи Цивільному кодексі України шляхом внесення відповідних змін та доповнень, зокрема, щодо:

(а) принципів, за яких можливо обмеження права на свободу вираження поглядів та поширення інформації в Інтернеті (пропонуємо наступні спеціальні принципи: добросовісність, розумність, доцільність, виключність застосування обмежень, співмірність обмеження й мети його застосування);

(б) методики оцінювання доцільності застосування обмеження права на свободу вираження

поглядів та поширення інформації в Інтернеті для різних видів обмежень (обмеження доступу до Інтернет-ресурсу, до сайту, заборона розповсюджувати в Інтернеті інформації щодо певної особи, про певну подію або явище, інформацію певного характеру тощо);

(в) ключових понять та термінів, які сьогодні відсутні в законодавстві про інформаційні технології та інформацію;

(г) суб'єктів, що мають право здійснювати таке обмеження (ми пропонуємо закріпити виключний перелік таких суб'єктів або створити орган, який би розглядав вмотивовані подання інших суб'єктів звернення);

(д) уніфіковану процедуру (єдині вимоги до порядку дій, строків), накладення відповідних обмежень.

Ми вважаємо, що в умовах гібридної війни саме така система встановлення правовідносин, що склалися є найбільш перспективною з огляду на її сталість та практичну функціональність.

Підбиваючи підсумки, можемо сказати, що перебування України в умовах гібридної війни з РФ зумовлює потребу у пошуку нових механізмів захисту, в тому числі, нормативних. У зв'язку з тим, що дії РФ по веденню гібридної війни охоплюють інформаційний сегмент існування суспільства, доцільним є вироблення уніфікованої моделі тимчасового втручання та обмеження держави права своїх громадян на свободу вираження поглядів та поширення інформації з метою захисту національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Автором дослідження запропоновано основні нормативні елементи такої моделі, зокрема, принципи, методика, суб'єкти, процедура такого обмеження, уніфікація яких в межах єдиного підходу дозволить мінімізувати можливі порушення державою та її органами прав людини під час здійснення таких обмежень. Вважаємо, що подальші наукові розробки в цьому напрямі можуть стати базою для доповнення і внесення відповідних змін до законодавства про інформаційні телекомунікаційні системи, законодавства про інформацію в частині захисту прав на свободу поширення інформації та висловлювання поглядів користувачів мережі Інтернет.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макьюн Г. М. Понимание медиа: внешние расширения человека : монографія. Москва : Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. 464 с.
2. Зайцев А. И. Партизанскими методами. *Военно-промышленный курьер*. 2014. № 32(550). URL: <http://vpk-news.ru/articles/21649>
3. В.В. Леонов, Б.О.Ворович, І.М. Сівоха. Війни ХХІ століття: технології «гібридної війни». *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського*. 2015. № 1(53). С. 24-30.
4. Ю.І. Міхєєв, Г.П. Чернявський, Ю.В. Турченко, О.І. Пінчук. Дефініції поняття «гібридна війна». *Збірник наукових праць Виїськового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. Вип. 51. С. 124-130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviku_2016_51_18
5. Світова гібридна війна: український фронт : монографія. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
6. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.

7. Справа Ahmet Yildirim проти Туреччини від 18 грудня 2012 (Заява № 3111/10) URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/cases/ahmed-yildirim-v-turkey/+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України № 113/2017 від 15.05.2017. *Урядовий кур'єр*. 2017. 17 трав. (№ 89)
9. Постанова Вищого адміністративного суду України від 14 червня 2017 року у справі № 800/198/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67196698>
10. Постанова Верховного Суду від 13.04.2018 року у справі № 800/198/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73397535>
11. Інтернет: прецедентне право Європейського Суду з прав людини URL: <http://unba.org.ua/assets/uploads/publications/publikacii/2016-03-10.echr.internet.drozdov.pdf>

Леженіна Ж. О.

*студентка II курсу юридичного факультету спеціальності «Міжнародне право»
Сумського національного аграрного університету
м. Суми*

ДОТРИМАННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЗОКРЕМА ПРАВА НА ПРАЦЮ В УМОВАХ МІГРАЦІЇ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблематика дотримання основоположних прав людини та зокрема права на працю українським мігрантам закордоном на сьогодні є дуже доречним об'єктом для обговорення, оскільки все більше і більше людей виїжджають працювати закордон, а тому все частіше зіштовхуються з питанням рівного та справедливого захисту своїх прав, як працівників, так і людини. Але не кожен мігрант знає свої права в повному їх обсязі. Тому найчастіше виникає питання про рівність захисту прав не тільки як найманого працівника, але і як звичайної людини. Оскільки роботодавець, порушуючи права найманого працівника також порушує права людини, що безперечно є важливими. Тож тематика нашого дослідження є актуальною і безперечно потребує подальшого вдосконалення

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання щодо дотримання основоположних прав людини та зокрема права на працю в умовах міграції займалися такі вчені, як: Н. Блюк [1], П. Рабінович [2], Р. Смалюк [3], М. Тарахало [4] та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота. Звертаючи увагу на багаточисленні дослідження даного питання, все ж таки залишаються невирішені питання, які повинні знайти відображення у роботах науковців, практиків, дослідників. Зокрема мова йде про такі питання як: рівний захист прав мігрантів під час роботи та система мобінгу, як вид приниження найманих працівників і утиск прав людини зі сторони роботодавця.

Виходячи із того, що більшість населення працює за кордоном. Можемо сказати, що серед мігрантів поширені неприховані трудові відносини і тому майже кожен другий мігрант може зіштовхнутися з системою мобінгу. Загальна декларація прав людини передбачає захист основоположних прав та свобод людини від утисків і приниження. Але, ми не можемо з впевненістю сказати, що дана про-

блематика цілком вирішена, оскільки не вистачає судової практики, яка б свідчила, що наймані працівники можуть з легкістю захищати свої права, як працівників, так і людини.

Формулювання цілей дослідження. Нашим завданням було проаналізувати міжнародне законодавство щодо захисту прав людини, захисту працюючих за кордоном, сформулювати та проаналізувати статистику українських мігрантів за кордоном.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання щодо основоположних свобод та прав людини і рівного захисту поставало ще з давніх часів та є актуальним і на сьогодні. Як ми знаємо, нормативно-правовим актом, що регулює права людини в будь-якій сфері – це «Загальна декларація прав людини». Так, доцільним буде констатація окремих історичних фактів. Як зазначав Євген Захаров: «До кінця 80-х років минулого століття Загальна декларація прав людини публікувалася в СРСР тільки для партійної номенклатури і була нікому не відома, вона вилучалася при обшуках у дисидентів як антирадянський документ, яким вона, по суті, і була. Радянські юристи аж до початку 90-х називали цивільні і політичні права і свободи «буржуазною вигадкою», а підтримували тільки права другого покоління – економічні, соціальні і культурні. Варто згадати, що 10 грудня 1948 року СРСР і його сателіти, в тому числі Україна, голосували ні «за», ні «проти» Декларації в цілому, а утрималися. Україна утримується й досі: державна політика в галузі прав людини залишається безсистемною, хаотичною і неефективною» [5]. Зневага та нехтування правами людини призводить до варварських актів, що обурюють людство, їх свободу думки, слова, вибору. За таких обставин говорити про рівний захист прав людини не було б доречним, оскільки, ці думки не мали би ніякої цінності, як для народу, так і в політичному розумінні.

На сьогодні ситуація дещо інша. Загальна декларація прав людини – це основний документ, в якому виокремлені не лише загальновизнані принципи, але й межі та обмеження прав людини. Вони допо-

магають забезпечити порядок в країнах та, звичайно, рівний захист прав населення в різних сферах. Тож, розглянемо, що взагалі означає поняття «права людини»? Так, права людини – це комплекс природних і непорушних свобод та юридичних можливостей, обумовлених фактом існування людини в цивілізованому суспільстві [6]. Зазначимо, що система основоположних прав і свобод людини включає в себе: економічні; соціальні; політичні; екологічні; культурні; громадянські; особисті права і свободи громадян.

Закцентуємо нашу увагу на економічних правах людини. Під економічними правами ми розуміємо можливості людини реалізувати свої здібності і здобувати засоби для існування, беручи участь у виробництві матеріальних та інших благ [6]. Дана сфера більш зосереджена на отриманні певного прибутку та встановлює загальні норми для працюючого населення. Зокрема:

- кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується;
- кожен має право на ведення підприємницької діяльності;
- кожен має право на користування природними та іншими об'єктами суспільної власності;
- кожен, хто працює, має право на відпочинок;
- кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом;
- право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом;
- ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів [7].

Як ми бачимо, дані положення чітко виокремлені в Конституції України. Якщо ми звернемося до норм міжнародного законодавства, то побачимо, що дане питання регулює ст. 23 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття». Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне існування людини, її самої та її сім'ї, і яка, в разі необхідності, доповнюється іншими засобами соціального забезпечення. Кожна людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів» тощо [8]. Але ми не можемо говорити, що лише Загальна декларація прав людини регулює дане питання, адже існує безліч інших нормативно-правових актів міжнародного рівня таких як: конвенції, декларації.

За статистичними даними січня – лютого 2018 року в Україні соціально-економічне становище населення сягало приблизно 17,9 млн. осіб, з них 16,2 млн. – працюючі, а 1,7 млн. – безробітні. Зазначимо, що мова йде про особи, які не мали роботи, але активно її шукали як самостійно, так і за допомогою державної служби зайнятості [9]. Аналізуючи

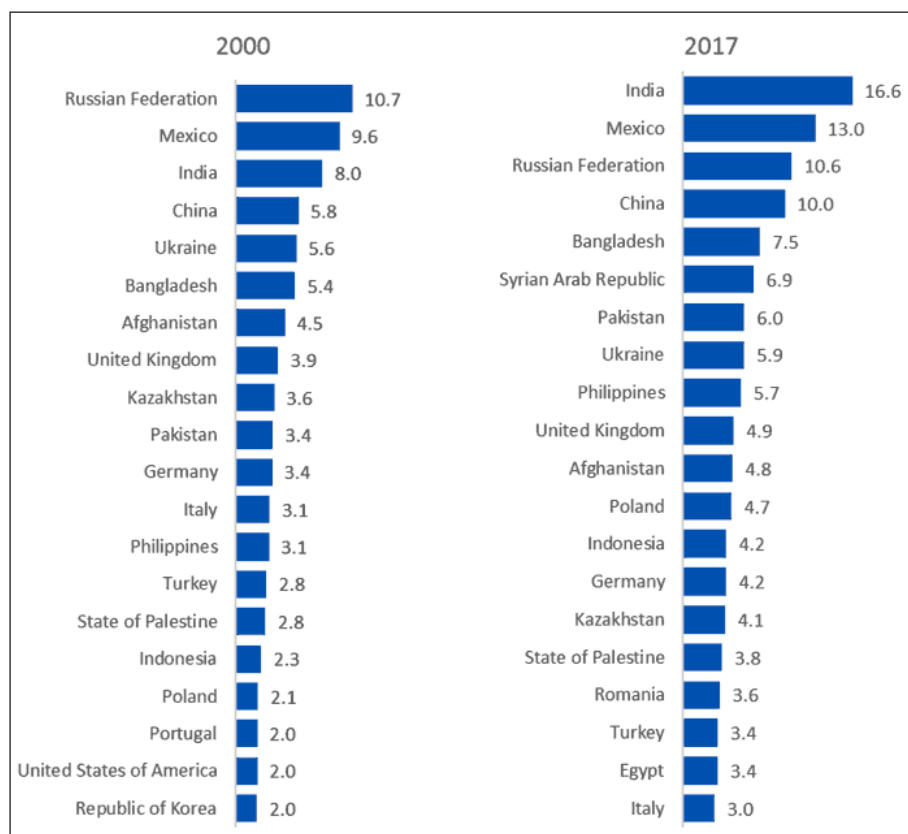
наведену інформацію, ми можемо говорити про те, що в Україні рівень зайнятого населення підвищується, а наймані працівники відповідно потребують певного захисту своїх прав.

Хочеться також зупинитися на окремих моментах зайнятого населення країни. Так, дуже часто ми можемо спостерігати тиск на найманих працівників зі сторони роботодавців, сьогодні це набуло назву «мобінг». Так, мобінг – систематичне цькування, психологічний терор, форми зниження авторитета, форма психологічного тиску у вигляді цькування працівника у колективі, зазвичай з метою його звільнення [10]. Таким чином, роботодавці порушують особисті права і свободи своїх працівників, методом тиску та приниженням. Можливо таким чином вони намагаються покращити рівень праці на своєму підприємстві, але це далеко не так. Соціальні мережі, а також, з інші інформаційні джерела говорять про даний феномен все частіше. Це не може не обурювати, оскільки в нашій сучасності захист особистих прав і свобод мають не аби-яке значення. І тому, виникає безліч підстав, щодо врегулювання даного питання. Теоретично законодавча база врегулювання мобінгу в Україні існує, але важко сказати про її практику.

Кожна працююча людина потребує рівний захист своїх прав не тільки на батьківщині, але й за кордоном. Статистичні дані, інформація соціальних мереж, телебачення свідчать про те, що з кожним роком відсоток працюючих людей за кордоном підвищується. Це питання спричинене економічним становищем у країні. Так, за даними дослідження Міжнародної організації міграції в Україні (МОМ), в 2017 році оціночна кількість працюючих за кордоном становила 915 тис. осіб. За даними Центру Економічної стратегії, з моменту останнього перепису з України виїхало 6,3 млн українців. Експертна оцінка трудової міграції в 2015-2017 роках становить близько 4 млн осіб, або 16% працездатного населення [11].

На рис. 1 ми чітко спостерігаємо збільшення кількості мігрантів за певний період часу, та можемо з впевненістю говорити про те, що з кожним роком вона її рівень підвищується. Тож, якщо склалася така ситуація, то ми повинні розуміти, як дане питання врегульоване і який захист матимуть мігранти в інших країнах.

Здебільшого трудові мігранти з України перебувають за кордоном у гіршому, порівняно з місцевим населенням, положенні. Це стосується як рівня оплати праці, так і захисту трудових прав. Чимала кількість українських заробітчан працюють офіційно, однак велика кількість мігрантів є нелегальними працівниками, а відтак зазнають різних утисків своїх прав. Дане питання врегульовано Конвенцією Міжнародної організації праці (МОП) № 97 від 01.07.1949 р. «Про працівників-мігрантів», Конвенцією МОП № 143 від 24.06.1975 р. «Про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення» [12], а також Загальною декларацією прав людини, Конвенцією Міжнародної організації

**Рис. 1. Статистика міграції: 20 країн,
у яких проживає найбільше міжнародних мігрантів, млн.**

Джерело: MigrationReport2017_Highlights

праці № 81 1947 року про інспекцію праці у промисловості й торгівлі.

Також хочемо наголосити на тому, що система мобінгу закордоном не відсутня. Як зазначалося раніше, більшість мігрантів працюють неофіційно, що вже є порушенням чинного міжнародного законодавства, а тому все частіше ми можемо спостерігати утиски та приниження працівників тому, що вони мають приховані трудові відносини. У такому разі роботодавці вважають, що мають право недооцінювати найманих працівників-мігрантів. При цьому порушуючи ст. 5 Загальної декларації прав людини, яка говорить: «Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання» [8]. Саме тому мобінг, який має місце на підприємствах і є інструментом знушення роботодавців над працівниками, порушує чинні норми міжнародного законодавства, а також особисті право та гідність кожної людини.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку. Отже, ми можемо зробити висновок, що з кожним роком кількість працюючих людей закордоном – мігрантів збільшується, але ж ніхто не замислюється про захист своїх прав, якщо не виникає конфліктних ситуацій. Можемо з впевненістю сказати, що кожного другого спіткає проблема мобінгу на роботі. Від цього цілком ніхто не захищений. Адже норми чинного законодавства не повністю регулюють питання захисту мігрантів закордоном, хоча й такі норми існують, тому саме на них доцільно звертати увагу. У подальшому ми плануємо досліджувати більш детально законодавчу базу інших країн світу з питань дотримання основоположних прав людини та зокрема права на працю в умовах міграції, що надасть можливість знайти прогалини в чинних нормативно-правових актах та усунути існуючі недоліки зайнятості саме українських мігрантів закордоном.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блюк Н. В. Захист трудових прав українських мігрантів. Електронна версія журналу. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/may/2452/vnulpurn20158134.pdf>
2. Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. №2 (73).
3. Смалюк Р. В. Захист трудових прав громадян України за кордоном. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2013. № 1(7). URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13srvuzk.pdf>
4. Тарахало М. Право на життя, захист від катувань. Права людини в Україні: перше півріччя 2015. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ, 2015. С. 33–47.

5. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Про права людини в Україні в 2018 році – до 70-річчя прийняття Загальної декларації та Конвенції про геноцид. Електронна версія. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/pro-prava-lyudyny-v-ukrajini-v-2018-rotsi-do-70-richchya-pryjnyattya-zahalnoji-deklaratsiji-ta-konventsiji-pro-henotsyd-video-pres-reliz/>

6. Права людини. КОМПАС: Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/what-are-human-rights->

7. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 41-45.

8. Задорожній О. В. Загальна декларація прав людини. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К: Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.

9. Соціально-економічне становище України за січень–лютий 2018 року. Архів. Електронна версія. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/soc_ek/2018/publ_02_2018_u.html

10. Кравченко О. Мобінг у трудовому праві. Вісник АПСВТ, 2018, № 3. С. 90–91. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3_2018-90-91.pdf

11. Нас порахували: населення України становить 42,3 млн осіб. Zik. URL: https://zik.ua/news/2018/08/24/nas_porahuvaly_naselennya_ukrainy_stanovyit_423_mln_osib_1392993

12. Права людини в Україні 2014. Узагальнена доповідь правозахисних організацій. Електронна версія. URL: http://khpg.org/index.php?id=1432464048#1432464048_8

Лисенко Д. А.

*студентка II курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків*

ПРАВА ЛЮДИНИ І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ

Постіндустріальне суспільство, як певний історичний контекст, створило умови для появи та подальшого розвитку цілого ряду соціально-технологічних феноменів, які назавжди змінили існування людського суспільства. Одним із таких феноменів, на мою думку, є штучний інтелект (далі – ШІ). Якщо раніше людина виділялася від інших істот тим, що вміє думати, прогнозувати, аналізувати, тобто наявністю інтелекту, то наразі ця здатність мислити вже не є унікальною прерогативою лише людини. Таку здатність демонструють смартфони, ноутбуки, безпілотні літальні апарати, автомобілі чи роботи, які можуть брати на себе завдання, починаючи від підтримки домогосподарств, переходячи в дружбу, та закінчуючи війною.

Слід відразу зазначити, що дана тематика ще не є достатньо розробленою на рівні загальної теорії права. Через певний брак нормативного матеріалу та, відповідно, зародковий стан відповідних суспільних відносин, дана проблематика є недостатньо дослідженою й на галузевому рівні юридичної науки. Саме це зумовлює наукову актуальність даної роботи.

Необхідно також зробити акцент на тому, що незважаючи на вищезазначений зародковий стан суспільних відносин, пов'язаних з існуванням штучного інтелекту, динамізм їх розвитку у сучасному світі спричиняє певні проблеми співіснування носіїв штучного інтелекту з носіями біологічного, оскільки правової регламентації діяльності цих технологій ще не існує на належному рівні.

Метою даної роботи є виявлення проблем співіснування людей та носіїв штучного інтелекту та розгляд можливих варіантів вирішення цих питань за допомогою нормативного інструментарію.

Навіть не дивлячись на той факт, що штучний інтелект все більш присутній в нашому житті, уста-

леного загальновизнаного визначення поняття цього феномену на сьогодні ще досі не існує. Саме тому, вважаю за доцільне розпочати усвідомлення цієї категорії через його складові, якими є поняття «інтелект» та «штучний». Інтелект – це загальна здатність до пізнання і вирішення труднощів, яка об'єднує всі пізнавальні здібності людини: відчуття, сприйняття, пам'ять, уявлення, мислення, уява. Слово «штучний» означає, що цей інтелект є не природним, а створеним.

Уперше термін «штучний інтелект» запропонував американський інформатик Джон Маккарті на Дартмундській конференції в 1956 році. Проте, емпіричний тест на визначення штучного інтелекту був запропонований Аланом Т'юрингом ще у 1950 році, коли такого терміна не існувало. Згідно з цим тестом, мислячою машиною вважається та, яку людина в розмові з нею прийняла за людину. Недарма пізніше до ШІ стали відносити ряд алгоритмів і програмних систем, відмінною властивістю яких є те, що вони можуть вирішувати деякі завдання так, як це робила би розмірковуючи над їх вирішенням людина.

Вченими Черке П., Грігене Ю. и Сірбікіте Г. обґрунтовано вказується: «Штучний інтелект – це нове явище, яке по ряду позицій недостатньо вивчено. Штучний інтелект відрізняється від звичайних комп'ютерних алгоритмів тим, що він здатний навчати себе на основі накопиченого досвіду. Ця унікальна функція дозволяє штучному інтелекту діяти по-різному в аналогічних ситуаціях, в залежності від раніше виконаних дій. Тому в більшості випадків ефективність і потенціал штучного інтелекту залишаються досить неясними» [1, с. 377].

Ефективність алгоритмів штучного інтелекту дедалі більше підвищується завдяки «великим даним»: доступність величезної кількості даних про всю людську діяльність та інші процеси у світі, які

дозволяють такій здатності ШІ, відомій як «машинне навчання», робити висновки про те, що відбувається далі, шляхом виявлення певних закономірностей і тенденцій.

Проаналізувавши особливості штучного інтелекту, виникає питання: у чому людина відрізняється від алгоритмів? Якщо на думку більше нічого не спадає окрім інтелектуальної діяльності, то алгоритми в епоху великих даних перевершають нас найближчим часом майже у всьому, що ми робимо: вони роблять дедалі точніші прогнози стосовно того, яка книга нам більше сподобається або куди нам поїхати на відпочинок; керують автомобілями безпечніше за нас; роблять прогнози про те, яким чином будуть розвиватися ринки капіталів, яким чином краще джентріфікувати незаселені райони, які види домашніх тварин нам підходять краще – на основі безлічі даних від людей, схожих на нас. Контекстна реклама в Інтернеті, що відповідає нашим уподобанням, оцінюючи те, що ми замовили або обрали раніше, є просто тінню того, що має відбутися [2, с. 3].

На мою думку, в такій ситуації можна стверджувати, що вибір людини стає все менш вільним – вона повністю піддається цим порадам та пропозиціям від штучного інтелекту, який досить вдало з цим справляється, і більше не займається таким активним пошуком себе, як вона це робила раніше. Які наслідки такого? Якщо вже зараз, коли штучний інтелект ще не досяг свого максимального розвитку, він вдало спекулює нашими уподобаннями, то надалі вдосконалюючи себе за допомогою машинного навчання та отримуючи ще більше даних про кожну людину, носій штучного інтелекту буде робити ще більш точні прогнози стосовно кожного з нас, наша довіра до його порад й надалі буде зростати, ми будемо ставати ще більш залежними від нього та більш вразливими, оскільки ця технологія буде знати нас краще нас самих.

Нові покоління будуть зростати з розумними машинами по-новому. Якщо наші бабусі, дідусі з комп'ютером взагалі не знаходять порозуміння, то діти наступних поколінь будуть зростати пліч-о-пліч з роботами, які будуть їх годувати, розповідати їм казки та просто проводити з ними час. Так зване робо-виховання призведе до того, що довіра до роботів буде зростати не по дням, а по хвилинам, оскільки людство наважилось довірити їй найдорожче, що може бути – майбутніх нащадків. Але також одним із наслідків буде те, що маленька дитина не просто потоваришує з роботом, а, можливо, навіть буде дослухатися до нього більше, ніж до своїх біологічних живих батьків. Чи призведе це до того, що діти будуть вважати більш авторитетним носія штучного інтелекту ніж носія біологічного інтелекту, я не знаю, проте вважаю, що така вірогідність загалом існує.

Проаналізувавши деякі приклади впливу штучного інтелекту на наше життя, розглянемо два найбільш серйозних виклики правам людини: приватність та справедливість.

Приватність. Пропоную розпочати трохи з іншого. Розглянемо право на приватне життя проводячи аналогію з державою та її суверенітетом.

Скільки війн було проведено, скільки жертв було заради того, щоб держава стала суверенною і незалежною. Держава взагалі може йменувати себе державою, а не просто країною, саме коли має суверенітет. Проте, що відбувається наразі? В епоху глобалізації держави, добровільно вступаючи до різних міжнародних організацій, міждержавних союзів та беручи таким чином на себе не тільки права, а й обов'язки, дедалі більше поступаються частиною своїх прерогатив, будучи обмеженими в ухваленні політичних рішень, втрачаючи кількість справ, що раніше була виключно внутрішньою компетенцією цієї держави.

Повертаючись до питання приватного життя людини, людство, як і за суверенітет своєї держави, боролось за це своє право. Можна сказати, що це вийшло, оскільки державного втручання в наші особисті справи стало набагато менше. Проте з'явився штучний інтелект з Інтернетом, якому ми стали довіряти майже все: починаючи від улюбленого кольору спідниці, закінчуючи номером банківської карти.

Недарма, з'явилося прислів'я: все, що було хоч раз в Мережі, там і залишилося. Якщо раніше була загроза, що твої дані може використати якась людина, то наразі, з'явилася реальна загроза серйозніше – з'явився штучний інтелект, який це може зробити навіть краще людини.

Будь-які права на безпеку та конфіденційність потенційно підірвані не тільки через трутнів або солдатів-роботів, але й через збільшення читабельності та відстеження осіб у світі електронно-реєстраційної людської діяльності та присутності. Кількість доступних даних про людей, ймовірно, зросте надзвичайно, особливо після того, як біометричні датчики можуть контролювати здоров'я людини. (Вони можуть перевіряти нас під душем і подавати свої дані, і це цілком може бути в наших інтересах, тому що хвороба стає діагностичною до того, як вона стане проблемою.) Будуть виклики громадянським і політичним правам, що випливають з чистого існування цих даних і з того факту, що ці дані можуть бути приватними, але не тими, чиї дані вони є [2, с. 12].

Тобто, з права на приватне життя виникає ще одна проблема, пов'язана з обігом інформації. Якщо у минулому статус у суспільстві визначався насамперед власністю на землю, після промислової революції шляхом володіння фабриками, то наразі: «Хто володіє інформацією, той володіє світом».

Говорячи про дані, не можна не звернути уваги на використання їх корпораціями. Провідні компанії в секторі ШІ є більш потужними, ніж нафтові компанії, і це, мабуть, лише початок їхнього піднесення. Нерівне володіння даними матиме згубні наслідки і для багатьох людей у суспільстві. Якщо влада таких компаній, як Apple, Facebook або Tesla, не використовувалася для суспільного блага, ми могли б зрештою опинитися в світі, де домінують компанії, як це зображено, наприклад, у романі Маргарет Етвуд «Орікс і Крейк». Скандал у «Кембридж-Аналітиці» і свідчення Марка Цукерберга американським сенаторам 10 квітня 2018 року виявили дивовижний

ступінь незнання серед старших законодавців щодо роботи Інтернет-компаній, бізнес-модель яких залежить від маркетингових даних. Таке незнання прокладає шлях до влади для компаній.

Несправедливість. З означеного вище можна зробити висновок, що людина опиняється в досить нерівному становищі по відношенню до носіїв штучного інтелекту. Використання ШІ призведе до розширення технологічного клину в суспільствах, які виключають мільйони людей, роблять їх надлишковими як учасників ринку і, отже, цілком можуть підірвати їх членство в політичній спільноті. Коли багатство визначалося власністю на землю, то багаті потребували решти, тому що право власності на землю полягало у збиранні ренти. Коли багатство визначалося власністю фабрик, власникам решти потрібно було працювати на машинах і купувати речі. Але ті, хто втрачає технологічний розрив, можуть бути зовсім не потрібні.

Експерти відзначають, що у перспективі, під час судових засідань системи штучного інтелекту значно полегшать роботу суддів і можуть стати відмінною заміною того ж детектора брехні (поліграфа), використання якого не завжди зручно під час судового розгляду справи. Деякі юристи, які працюють у сфері високих технологій, також вважають, що зростання технологій штучного інтелекту дійсно вносить великі зміни в нашу життєдіяльність, але якщо справа доходить до шахрайства, то такі ризики має бути оцінено і зведено до мінімуму самими компаніями, так само, як і будь-яка звичайна загроза.

Але судові права можуть бути під загрозою, якщо ШІ буде використовуватися без достатньої прозорості та можливості для людського вивчення. Система штучного інтелекту прогнозувала результати сотень справ у Європейському суді з прав людини, прогножуючи вирoki з точністю до 79%; і як тільки точність стане ще вищою, буде спокусливо використовувати ШІ також для досягнення рішень. Використання штучного інтелекту в судових процесах може допомогти отримати доступ до юридичних консультацій для бідних; але це може також призвести до кафкіанських ситуацій, якщо алгоритми дають незбагненну пораду [3, с. 17].

Розглянувши проблемні аспекти співіснування людей з носіями штучного інтелекту, перейдімо до аналізу певної правової регламентації їх діяльності. Провідні європейські держави готові законодавчо визнати автором твору комп'ютерну програму і поставити штучний інтелект на один щабель з людським, тому питання правового регулювання систем штучного інтелекту, який із часом може заповнити усі сфери буття людини, наразі є актуальним і невідкладним. Багато хто з аналітиків переконані, що ці системи штучного інтелекту потенційно здатні зберегти тисячі або навіть десятки тисяч життів щороку, коли їх буде широко розгорнуто, з дуже малим і прийнятним відсотком помилок. А можливі ексцеси з вини автономних систем повинні розглядатися так, як розглядаються побічні ефекти, що викликаються багатьма ліками.

Людство вже майже усвідомило, що з інтелектуальними машинами буде все по-іншому. Ми контролюємо тварин, тому що ми можемо створити середовище, в якому вони відіграють підлеглу роль, але ми не зможемо зробити це з ШІ. Тоді нам знадобляться правила для світу, де деякі інтелектуальні гравці є машинами. Вони повинні бути розроблені таким чином, щоб вони поважали права людини, навіть якщо вони були б розумні та достатньо потужні, щоб їх порушувати. Водночас їм потрібно було б забезпечити себе належним захистом. Можливо, з'являться нові принципи права, які будуть пов'язані зі зрівнянням носіїв штучного інтелекту з фізичними особами.

Проте, на мою думку, усі ці нововведення повинні базуватися на трьох законах робототехніки, сформульованими Айзеком Азімовим у своєму творі «Хоровод» [4]. У свою чергу, дані закони наголошують:

1. Робот не може заподіяти шкоду людині, або своєю бездіяльністю дозволити, щоб людині була заподіяна шкода;

2. Робот повинен підкорятися наказам людини, за винятком тих, котрі суперечать першому правилу;

3. Робот повинен захищати самого себе, якщо тільки його дії не суперечать першому і другому правилам.

Однак ці закони здавна вважалися надто неспецифічними. Було докладено багато зусиль для їх заміни: у 2017 році Інститут майбутнього життя в Кембриджі провів конференцію на тему «Вигідний ШІ», щоб розробити принципи для подальшого керівництва розвитку ШІ. Такі принципи відповідають на занепокоєння, що ШІ розгортає машинне навчання з такою швидкістю і може мати доступ до такого діапазону даних, що його рішення стають все більш непрозорими, що робить неможливим виявити, якщо його аналізи заблукають. Принципи також наполягають на ціннісному вирівнюванні, закликаючи до того, щоб «високоавтономні системи штучного інтелекту повинні бути розроблені таким чином, щоб їхні цілі та поведінка могли бути забезпечені для узгодження з людськими цінностями протягом всієї їх діяльності».

Проаналізувавши феномен штучного інтелекту, можна дійти висновків, що ця сфера інформатики, вже давно вийшла за межі комп'ютерних наук та проникла у ледве не всі сфери суспільних відносин. Проте, незважаючи на інтенсивний розвиток та прямий вплив на життєдіяльність людей, ця область науково-технічного знання ще досі недостатньо, а в окремих питаннях ще зовсім, не врегульована правовими нормами. Загальносвітовою залишається проблема недостатньої регламентації нормативно-правового регулювання особливостей розробки, функціонування та діяльності, інтеграції в інші системи і контролю застосування технологій штучного інтелекту. Лише окремі держави починають врегульовувати деякі правові питання застосування штучного інтелекту, але розглянута проблема, на нашу думку, не обмежується лише рамками певної національної держави. Заради забезпечення сталого

розвитку цих технологій і безпеки людства, необхідна стандартизація у сфері застосування штучного інтелекту, перш за все, на глобальному рівні, яка обов'язково повинна забезпечити баланс між інтересами суспільства і носіїв штучного інтелекту, які рано чи пізно все ж таки реально можуть стати учасниками адміністративно-правових відносин.

Слід погодитися із вченням Р. Кемпом [5, с. 24], який наголосив на тому, що штучний інтелект є центральною частиною серйозної цифрової трансформації поточної промислової революції і потенційно може здійснювати істотний вплив на всі сфери життя. Я вважаю, що штучний інтелект не тільки має потенційний вплив на сфери життя, а вже значно вплинув та інтенсивно впливає на розвиток суспільних відносин у всьому світі.

Варто також зазначити, що реалізація кожного права людиною залежить від технологій, так чи інакше. Антидискримінаційні положення знаходяться під загрозою, якщо алгоритми, що використовуються в областях, починаючи від охорони здоров'я, страхування, аби прийняття рішення про умовно-дострокове звільнення, є расистськими чи

сексистськими, оскільки машинне навчання буде спиратися на певні упередження. Свобода слова та висловлювання, підривається потоком фальшивих новин, які охоплюють нас, включаючи вигадування фальшивих відео, які могли б відображатися тільки в тому, що хтось робить що-небудь, включаючи терористичні акти, які ніколи не відбувалися, або були скоєні різними людьми.

Нам слід чітко розуміти: чим більше політична участь залежить від Інтернету та соціальних медіа, тим більше вони також знаходяться під загрозою технологічного прогресу, починаючи від можливості розгортання більш складних Інтернет-ботів, які беруть участь в онлайн-дискусіях до злову пристроїв, що використовуються для підрахунку голосів чи хакерів державних адміністрацій або утиліти для створення безладдя.

Носії біологічного інтелекту вже починають програвати носіям штучного інтелекту, проте, ми, як творці штучного інтелекту, маємо реальну можливість зробити все для того, щоб зберегти наші права та врегулювати діяльність штучного інтелекту заради превенції посягань на людські права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Čerka, P., Grigienė, J. & Sirbikytė, G. (2015) Відповідальність за збитки, заподіяні штучним інтелектом. Огляд комп'ютерного права та безпеки. 31 (3), 376–389.
2. Mathias Risse (2018) Права людини та штучний інтелект
3. Kaplan Jerry. Artificial intelligence: What Everyone Needs to Know. 1 edition. New York, USA: Oxford University Press, 2016
4. А. Азимов, «Хоровод», 1942.
5. Kemp, R. (2016) Юридичні аспекти штучного інтелекту. Лондон, Kemp IT Law.
6. Понкін І.В., Редькіна А.І. Искусственный интеллект с точки зрения права // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки. 2018. Т. 22. № 1. С. 91–109.
7. Попов, С. П. (вид.) (2000) Робототехніка. Термінологія. Москва, Інститут проблеми передачі інформації РАН.
8. Scherer, M. U. (2016) Регулювання систем штучного інтелекту: ризики, виклики, компетенції та стратегії. Гарвардський журнал права та технології. 29 (2), 353–400.

Маланка О. І.

*студентка II курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці*

ЕВТАНАЗІЯ ЯК ЗАХИСТ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ВИБІР: ЖИТИ ЧИ ПОМЕРТИ?

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями: Останні десятиліття характеризуються як наповненням новим змістом існуючих, так і становленням та розвитком нових особистих немайнових прав людини. Серед нових можна відмітити такі, як: вибір сексуальної орієнтації, вибір між народженням і аборт, вибір ідентичності, вибір способу завершення життя тощо. Наведені нами нові права людини виглядають надприродними, нерозумними і нелогічними. Проте, це лише на перший погляд. Адже легальність їх існування підтверджена тим фактом, що такі права людини стали предметом розгляду справ Європейським судом з прав людини. Це свідчить про те, що суспільство намагається зрозуміти такі потреби особистостей, надати певне логічне пояснення виникненню таких потреб

людини, розібратися та вирішити, закріпити чи ні на законодавчому рівні порядок врегулювання таких прав.

Чи існує «право на смерть»? Чи потрібна легалізація інституту евтаназії в правовому просторі? Як закріпити питання життя та смерті та законодавчому рівні? В Україні ці питання обговорюють з обережністю, адже в більшості країн світу евтаназію вважають злочином проти життя людини. Проте, вже є й інший досвід, – окремі її форми офіційно дозволені в Бельгії, Люксембурзі, Нідерландах, Канаді, Індії, Мексиці і деяких штатах США [1]. Отже, це свідчить про актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор: в галузях медичних та юридичних наук комплексних досліджень інституту евтаназії

не має. З різних аспектів цього інституту є окремі наукові розробки таких вчених, як: В. А. Ворона «Право на евтаназію як складова права людини на життя», О. А. Шпачук «Евтаназія: правові та етичні аспекти»; Р. О. Стефанчук, А. О. Янчук, М. М. Стефанчук, М. О. Стефанчук, Н. Є. Блажівська «Право на евтаназію: за чи проти?» та ін.. Окремі аспекти права на евтаназію були предметом дисертаційного дослідження Я. М. Шевченко «Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві України».

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота: Досліджуючи питання чи впливає «право на смерть» з «права на життя», спробуємо з'ясувати, чи потрібне впровадження інституту евтаназії?

Завдання дослідження: ознайомитися з поняттям «евтаназія» та його видами; проаналізувати потрібність інституту евтаназії на сьогоднішній час; з'ясувати наслідки законодавчого закріплення евтаназії.

Виклад основного матеріалу. Одним з основоположних прав людини є право на життя. Конституція України в статті 27 зазначає, що кожна людина має невід'ємне право на життя [2]. В свою чергу, особа, самостійно, за власним бажанням розпоряджається своїм життям. Це право також закріплюється Конституцією України, законами та міжнародними договорами.

Право людини самостійно розпоряджатися своїм життям тлумачать з двох сторін як: «право на життя» та «право на смерть». Якщо право на життя є для нас загальним та зрозумілим, то з «правом на смерть» в більшості випадків пов'язують таке поняття як «евтаназія».

Евтаназія – практика припинення (або скорочення) лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання, коли хвороба бере своє, на задоволення прохання хворого в безболісній або мінімально болісній формі з метою припинення страждань. У свою чергу розрізняють дві її форми: примусову та добровільну [3]. Примусова евтаназія – це спричинення легкої, швидкої, штучної смерті хворій людині, але поза її волею, за приписом іншого суб'єкта, який несе або повинен нести відповідальність за прийняте рішення. Добровільна евтаназія – це спричинення легкої, швидкої штучної смерті хворій людині за її власним бажанням, коли вона цілком усвідомлює, що прийняла рішення про позбавлення себе життя.

Вітчизняним законодавством не визнається будь-якої форми евтаназії, відповідно не має й практики застосування. Отже, слід звернути увагу на справи, які стосуються цього питання в інших країнах, та дослідити всі «за і проти» таких дій.

Для детального розгляду та вирішення поставлених перед нами завдань ми розглянемо дві справи. Першою справою є справа «Прітті проти Сполученого Королівства».

Щодо обставин справи: Заявниця – 43 річна жінка. Проживає зі своїм 25-річним чоловіком, дочкою та внучкою. Заявниця уражена хворобою рухових

нейронів (MND) – прогресуючою нейро-дегенеративною хворобою рухових клітин центральної нервової системи. Хвороба характеризується прогресуючою м'язовою слабкістю, яка уражає м'язи, що довільно скорочуються. Згодом хвороба призводить до надзвичайної слабкості рук і ніг та уражає м'язи, залучені у процесі дихання. Смерть настає, як правило, внаслідок слабкості м'язів, які забезпечують дихання, а також м'язів, які контролюють мовлення та ковтання; слабкість дихальних м'язів призводить до зупинки дихання та пневмонії. Жодне лікування не в змозі запобігти прогресуючому перебігу цієї хвороби.

З часу, коли було поставлено діагноз MND, стан заявниці швидко погіршувався. Зараз хвороба уже на пізній стадії. Фактично все тіло заявниці, починаючи від шиї, паралізоване; її мовлення практично нерозбірливе, і годують її через трубку. Однак інтелект заявниці і спроможність приймати рішення не постраждали. На останній стадії ця хвороба завдає надзвичайних страждань та приниження. Побоюючись подальшого розвитку хвороби, який загрожує завдати їй таких страждань і приниження, заявниця надзвичайно наполегливо вимагає, щоб їй надали можливість особисто розпорядитися щодо способу і часу настання смерті, аби позбутися стражденного й принизливого стану.

Хоча, згідно з англійським правом, вчинення самогубства не є злочином, заявниця, внаслідок своєї хвороби, не в змозі вчинити такий крок самотужки. Проте, відповідно до пункту 1 статті 2 Закону 1961 року про суїцид, допомога іншій особі у вчиненні самогубства вважається злочином. З огляду на бажання пані Прітті дістати таку допомогу від свого чоловіка, соліситор заявниці звернувся до генерального прокурора з листом, в якому попросив надати гарантії не притягати чоловіка заявниці до суду, якщо він, за її бажанням, допоможе їй вчинити самогубство.

У свою чергу, генеральний прокурор відмовився надати такі гарантії, зазначивши це у своєму листі наступним чином:

«Рішення попередніх генеральних прокурорів та генеральних атторнеїв свідчать про те, що вони не мають права надати імунітет, який виправдовує, вимагає або має на меті уповноваження чи дозвіл вчинити в майбутньому те чи інше кримінальне правопорушення, хоч би якими виключними були дані обставини...»

У свою чергу позивачка опиралася на порушення ст.ст. 2, 3, 8, 9, 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо неї. Після наведеного судом пояснення до кожної зазначеної статті пані Прітті, суд одноголосно постановив, що не було допущено порушення наведених статей. Свою позицію суд обґрунтовував тим, що існують об'єктивні й достатні підстави для передбачення в законі однакових умов для тих, хто фізично спроможний вчинити суїцид, так і для тих, хто фізично неспроможний зробити це. У світлі статті 8 Конвенції Суд дійшов висновку, що існують переконливі причини для неза-

провадження в законі винятків на користь тих, кого не відносять до уразливої категорії людей. З огляду на статтю 14, існують схожі переконливі підстави, які вимагають відмовитися від розмежування тих, хто спроможний, і тих, хто неспроможний учинити самогубство без сторонньої допомоги. Межа між цими двома категоріями часто виявлятиметься надто тонкою, і намагання передбачити в законі привілеї для тих, кого вважають неспроможними учинити суїцид, відчутно підірвало б гарантію права на життя, захищати яке був призначений Закон 1961 року, і це значно посилює небезпеку зловживань [4]. Таким чином, стає зрозумілим, що заява пані Прітті залишається незадоволеною, і у разі надання їй чоловіком допомоги їй у вчиненні самогубства, він буде нести кримінальну відповідальність.

Другим прикладом є рішення Верховного суду Канади в справі «Родрігес проти Генерального аторнея Канади». Жінка-апелянт у названій справі страждала на хворобу, яка, з юридичного погляду, не відрізняється від тієї, що уразила пані Прітті; вона мала схожу інвалідність; вона домогалася розпорядження, яке дало б змогу кваліфікованому лікарю-практику встановити технічний пристрій за допомогою якого вона змогла б своєю власною рукою, але з відповідною допомогою лікаря, припинити своє життя в обраний нею момент. Хоча самогубство в Канаді не є злочином, формулювання статті 241 Кримінального кодексу з цього приводу було фактично ідентичним пункту 1 статті 12 Закону 1961 року. Апелянт посилалася в своїх скаргах на Канадську хартію прав і свобод, у відповідних положеннях якої сказано:

«1. Канадська хартія прав і свобод гарантує передбачені в ній права і свободи, однак лише в тих розумних встановлених законом межах, правомірність яких очевидна у вільному демократичному суспільстві.

7. Кожен має право на життя, свободу та особисту недоторканість, і нікого не можна позбавити цього інакше ніж відповідно до принципів конституційного правосуддя.

12. Нікого не може бути піддано жорсткому та незвичайному поводженню чи покаранню.

15.(1) Кожна людина рівна перед законом і має право на рівний захист та рівні переваги за законом, що виключає будь-яку дискримінацію, зокрема за ознакою раси, національного або етнічного походження, кольору шкіри, релігії, статі, віку, психічної чи фізичної недієздатності.»

Ця справа пройшла через три інстанції і рішення Верховного суду Канади також було неоднозначним, але в кінцевому висновку вимоги позивачки були відхилені.

Обидві наведені нами справи є, в деякій мірі, схожими між собою, так як в них наголошується на тому, що кримінальний закон дискримінує їхні права, зокрема право на вчинення самогубства. За законом, при наданні допомоги особам у вчиненні самогубства настає кримінальна відповідальність. Якби кримінальний закон забороняв дії, спрямовані допомогти учинити самогубство уразливим,

але звільняв від відповідальності тих, хто допомагає в цьому тим, хто йде на цей крок добровільно, це унеможливило б справедливе його застосування в будь-який спосіб. На даний час, єдиною достатньою та вагомою підставою для припинення права на життя фізичної особи є необхідна оборона, яка вчиняється без перевищення її меж стосовно особи, що здійснює винний та протиправний напад. Жодна інша підстава не вважається такою, що може виправдати смерть [5, с. 399].

Але в зв'язку із розвитком сучасних правовідносин потрібно брати до уваги той факт, що питання евтаназії починає гостро підніматися в суспільстві. Дійсно, від вирішення питання евтаназії залежить доля багатьох безнадійно хворих людей, які випробовують на собі нестерпні муки як фізичного так і морального характеру. І якщо запровадити евтаназію або якийсь інший дозвіл такого типу, то закон буде суперечити сам собі, бо він наголошує на тому, що життя і здоров'я людини є найбільшою цінністю.

В переважній більшості випадків, коли особи звертаються з заявами схожими або тотожними тим, які ми згадували попередньо, то вони опираються на порушення статей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6]. Тому, в контексті досліджуваного питання, більш детально розберемо ті, на які найчастіше посилаються у заявах:

Стаття 2: «Право кожного на життя охороняється законом». Зокрема, заявники тлумачать цю статтю з такої позиції; якщо є право на життя, то відповідно, є і право на смерть. Вони обґрунтовують це тим, що людина сама в змозі вибирати чи жити їй чи не жити. Але насправді ця стаття якраз обґрунтовує право на життя, охороняє його. Стаття з такими гарантіями не може тлумачитися як така, що надає право вмерти або дістати допомогу з боку іншої людини у спричиненні своєї власної смерті. Якби стаття 2 надавала право особі самій визначати, жити їй чи прийняти смерть, і якщо особа настільки фізично безпорадна, що неспроможна взагалі учинити будь-яку дію, аби спричинити свою власну смерть, тоді з цього неминуче випливав би логічний висновок, що така особа має право загинути за допомогою третьої сторони, а держава виявилася б порушником Конвенції, якби завадила здійсненню такого права. Отже, таке право жодним чином не може впливати із статті, яка має визначену вище мету.

Стаття 3: «Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню». Заявники обґрунтовують порушення цієї статті таким чином, що та хвороба на яку вони хворіють, у більшості випадків є невиліковною, призводить до таких самих нестерпних мук, до такого стану, який можна порівняти з катуванням. І якщо держава забороняє їм учинити ті дії, які можуть полегшити ці страждання, то тим самим вона порушує статтю 3 цієї Конвенції. Виходячи з тлумачення цієї статті можна зауважити, що катуванням в цьому випадку не визнається захворювання на якусь певну хворобу, а спеціально визначені дії, вчинки, які можуть бути застосовані до

особи. В такому випадку посилатися на цю статтю є недоречним.

Стаття 8: «Кожен має право на повагу до свого приватного та сімейного життя, до свого житла і кореспонденції». В деяких випадках, заявники обґрунтовують порушення цієї статті тим, що таким чином особа має право вільно вибирати чи продовжувати її життя, коли померати і яким чином це робити, щоб уникнути страждань та принизливого стану. Оспорити це можна, так як стаття стосується способу, в який особа проводить своє життя, а не способу, в який вона залишає життя. Таким чином, ця стаття не надає людині вибір яким чином їй померати.

Стаття 9: «Кожен має право на свободу думки, совісті і релігії». Це право закріплює та захищає за особою право на свободу думки, совісті та вибору віросповідання. Навіть, якщо право на самогубство можна буде зрозуміти з такої сторони, то це буде стосуватися тільки тієї особи, яка вчиняє це сама з собою, але виправдовувати цією статтею іншу особу – не можна.

Стаття 14: «Користування правами та свободами визнаними в цій Конвенції має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою». Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що стаття 14 не має автономної дії і застосовується лише у зв'язку з розглядом тих чи інших прав за Конвенцією. Тому таку статтю можна застосовувати лише тоді, коли наявні порушення інших статей цього Кодексу.

Проаналізувавши ці статті, зокрема, та положення Конвенції в цілому, можна зробити висновок, що отримати позитивне рішення на свою користь в таких справах є не можливим. Вихід із описаних

вище ситуацій тільки один – законодавче впровадження евтаназії.

«Легалізація добровільної евтаназії неминуче призводить до практики недобровільної евтаназії» – це те твердження якого притримуються більшість держав світу, коли мова заходить про затвердження евтаназії на державному рівні. Цей вислів точно описує ситуацію, яка може статися після впровадження «права на смерть», і для того, щоб оминати такі негативні наслідки потрібно дуже точно, поетапно прописувати механізм використання цього права. А для того, щоб ця процедура приносила той результат на який вона спрямована, державам потрібно виходити на новий рівень суспільного життя.

Висновки. В зв'язку з динамічним розвитком суспільних відносин, з'являються різні нові поняття, зокрема, набирає популярності питання евтаназії або «права на смерть». Право на смерть на законодавчому рівні не закріплено в жодній з провідних країн світу. За результатами розгляду судових справ, в яких заявники просили звільнити від відповідальності осіб, за допомогою яких вони змогли б скористатися своїм «правом на смерть», такі заяви не задовольняються.

Вважаємо, що евтаназія – це не вихід із ситуації. Якщо буде запроваджено евтаназію, – то особа може піддатись впливу хвороби (або іншої особи) та прийняти рішення, яке призведе до жахливих, неминучих і незворотних наслідків. Дізнавшись про наявність невиліковної хвороби, особа, за допомогою психологічної, медичної допомоги, вживанні болезаспокійливих препаратів тощо, може полегшити свої страждання і продовжити життя. Тому, можна зробити висновок, що життя – є найбільшою цінністю людини і право померти – не наслідок, а антитеза праву на життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крекотін В. Право на смерть: про плюси, мінуси та історію евтаназії. URL: <https://ua.news.ua/pravo-na-smert-pro-plyusy-minusy-ta-istoriyu-evtanaziy/> (дата звернення: 15.05.2019).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України, 1996. № 30. Ст. 141.
3. Шпачук А. О. Евтаназія: правові та етичні аспекти. *Вісник Академії адвокатури України. Юридичні науки*. Київ, 2012. № 3. С. 159-163. URL: [file:///C:/Users/%D1%81/Downloads/vaau_2012_3_26%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/%D1%81/Downloads/vaau_2012_3_26%20(2).pdf)
4. Справа «Прітті проти Сполученого Королівства». Рішення Європейського суду з прав людини від 29.04.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210 (дата звернення: 15.05.2019).
5. Шевченко Я. М. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2007. 509 с.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Міжнародний документ від 04.11.1950 р. База даних: Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/sp:max20 (дата звернення: 15.05.2019).
7. Загальна декларація прав людини. Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/sp:max20 (дата звернення 15.05.2019).
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України, 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
9. Ворона В. А. Право на евтаназію як складова права людини на життя. *Право України*. 2010. № 5. С. 199-205. URL: <https://euthanasia.at.ua/publ/1-1-0-4> (дата звернення 15.05.2019).
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. База даних: Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 15.05.2019).
11. Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо удосконалення надання медичної допомоги: Закон України від 07.07.2011 р. №3611-VI. База даних: Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3611-17> (дата звернення: 15.05.2019).
12. Анікіна Г. В. Перспективи легалізації евтаназії в Україні. *Форум права*. 2009. № 3. С.2534. URL: http://www.univer.km.ua/statsti/3.anikina_h.v_perspektivy_lehalizatsiyi_evtnaziyi_v_ukrayini.pdf (дата звернення: 15.05.2019).
13. Пунда О. О. Право на життя. *Вісник Хмельницького ін-т регіонального управління та права*. 2003. № 2(6). С. 58-64.
14. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ: Атіка, 2004. 464 с.
15. Стефанчук Р. О., Янчук А. О., Стефанчук М. М., Стефанчук М. О., Блажівська Н. Є. Право на евтаназію: за чи проти? *Патологія*, 2018, 3. С. 390-395.

Марченко В. Ю.

студент I курсу магістратури

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА СОЮЗ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК: ПОРІВНЯННЯ ЗАГАЛЬНОГО СТАНУ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Європейський Союз (далі – ЄС) набув правосуб'єктності після підписання Лісабонського договору. Чи не означає це, що держави Європи взяли курс на максимальне нівелювання своїх національних відмінностей та створення наддержавного утворення, яке в майбутньому стане новою імперією, що не буде дотримуватись прав людини? Наразі навіть існують політичні заяви щодо ототожнення Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) з ЄС, проте серйозно ці слова ніхто не сприймає, хоча підґрунтя для таких суджень можуть бути наявними. Обидва утворення є унікальними за своєю сутністю та такими, що мають як спільні, так і відмінні риси, проте з упевненістю можна зазначити, що їх підхід стосовно захисту прав людини є кардинально різним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор. Історію виникнення, розвитку, функціонування СРСР та ЄС вивчали такі вчені, як І. В. Яковюк, Н. В. Сюр, А. С. Гальчинський, Н. Гілман (N. Gilman), С. Вебер (S. Weber), Р. Коллінз (R. Collins). Проте у вітчизняній та зарубіжній доктрині дослідження, присвячені порівнянню СРСР та ЄС як наддержавних утворень, зокрема стосовно аспекту дотримання прав людини, досі відсутні, що призводить до невизначеності як в науковому, так і політичному середовищі, через що останнім часом доволі часто виникають суперечки між політиками вищих ешелонів влади стосовно того, чи можна взагалі порівнювати та навіть ототожнювати ці об'єднання.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота. Відсутність комплексного дослідження спільних та відмінних рис ЄС та СРСР зумовлює спори стосовно можливості порівнювати ці утворення як в науковому, так і в політичному середовищі. Тому в сучасних умовах проведення порівняння стану дотримання прав людини, причин, передумов, умов створення та внутрішньої будови цих утворень видається досить слушним, зокрема для того, щоб мінімізувати зловживання та маніпуляції з боку держав, які ведуть гібридні війни по всьому світу та використовують відсутність інформації з цього приводу у своїх, часто не дуже моральних та прийнятних для суспільства, цілях.

Формулювання цілей (постановка завдання). Провести порівняння загального стану дотримання прав людини в ЄС та СРСР враховуючи окремі

аспекти процесу їх створення, внутрішньої політики та будови. Визначити спільні та відмінні риси цих утворень у контексті загальної дискусії стосовно доцільності порівняння, а в деяких випадках ототожнення (на чому останнім часом акцентують увагу деякі європейські політики) ЄС та СРСР. Окреслити фактори, які обумовили припинення існування СРСР, й оцінити їх релевантність на сучасному етапі розвитку ЄС, зважаючи на актуалізацію «сецесійних» настрів в окремих державах-членах об'єднання».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Після закінчення Другої Світової Війни Європа вирішила об'єднатися для досягнення спільних цілей спочатку в економіці, а потім для забезпечення захисту прав людини і в інших сферах життя. Так виникли загальноєвропейські об'єднання, які з плином часу перетворилися на квазідержавне утворення, яке ми зараз називаємо ЄС. Підкреслимо, що об'єднання держав Європи було і є добровільним та відбувалося в декілька етапів, про що зазначають дослідники історії ЄС, зокрема Яковюк І. В. [4].

Натомість створення СРСР відбувалось з урахуванням досвіду імперій, що розпалися. Хоча юридично у Декларації прав народів Росії 2 листопада 1917 року були закріплені принципи, що забезпечували формування держави на демократичних засадах («рівність та суверенність народів Росії, право народів Росії на вільне самовизначення, аж до відокремлення і створення незалежної держави, скасування усіх та будь-яких національних та національно-релігійних обмежень та привілеїв, вільний розвиток національних меншин і етнографічних груп, які заселяють територію Росії» [3]), фактично, стратегія червоних, яка була закладена в Декларації полягала в тому, що В. Ленін прагнув не тільки уникати лобового зіткнення з національно-визвольним рухом, а й використовувати у власних інтересах протестний потенціал пригноблених народів. Така стратегічна лінія виявилася ефективнішою, ніж силовий курс на відновлення «єдиної і неподільної» Росії, обраний білогвардійськими генералами [9, с. 687].

По суті СРСР був реінкарнацією Російської імперії. Для того, щоб мінімізувати ризик національно-визвольних революцій, Ленін запропонував будувати централізовану державу не за радянською лінією (шляхом знищення національних держав через автономізацію), а за компартійною лінією [6]. За цих умов суверенітет національних держав та перелік прав людини закріплювалися в радянських конституціях, але фактично ці норми не діяли через диктатуру державної партії.

Як приклад, можна навести перші Конституції УСРР 1919 та 1929 років, де був наявний «класовий» підхід до закріплення прав людини, за яким «всі права і можливості в галузі громадянського і політичного життя» надавалися тільки «працюючим масам» [7]. У Конституції УСРР 1937 року формально було скасовано «класовий» підхід і громадяни наділялися широким переліком прав і свобод, проте фактично обмеження прав людини тривали. Це підтверджується й тим, що у 1937-1939 роках на теренах СРСР було проведено масштабні політичні репресії, що можна вважати порушенням прав людини як на життя, так і на законність покарання.

Європейська інтеграційна модель з самого початку будувалась на принципово інших засадах. Головна відмінність полягає в тому, що об'єднання відбувається не з урахуванням ідей «цілісності європейського народу», «асиміляції європейських народів», «досягнення колективної ідентичності поза межами націй» (подібним до СРСР), а на принципі національної ідентичності кожного утворення, що входить до складу об'єднаної Європи, де головним суб'єктом залишаються «держави-нації» [2, с. 268-288]. Завдяки цьому наразі в Європі функціонують національні системи захисту прав людини, які історично сформувалися в кожній державі, а їх доповненням виступають системи ЄС та Ради Європи, учасниками якої є всі держави-члени Євросоюзу.

На відміну від СРСР, ЄС притаманний принцип поліцентричності, сутність якого зводиться до того, що інститути ЄС знаходяться в різних європейських країнах. Так, Європейський Парламент, Європейська Рада, Європейська Комісія та Рада ЄС розташовані в Брюсселі (Бельгія); Суд ЄС, Рахункова Палата – у Люксембурзі; Парламент також може засідати в Страсбурзі (Франція); штаб квартира Європейського Центрального Банку – Франкфурт-на-Майні. Тобто кожен європейський центр робить свій внесок в розбудову Європи. В СРСР єдиним центром, який приймав рішення, обов'язкові для всіх республік і визначав керівні напрямки політики, була Москва, хоча повноцінної централізації й не було (республіканська влада все ж визначала, що потрібно робити на місцях в тій чи іншій ситуації), диктатура партії призводила до того, що фактично всі сфери життя контролювались партійною верхівкою, якою управляв Кремль. Саме тому стало можливим створення КДБ СРСР, який мав майже необмежені повноваження стосовно стеження за громадянами, що, безперечно, порушувало права людини на повагу до приватного і сімейного життя, таємницю кореспонденції та інші.

Наразі все частіше лунають думки, що ЄС повинен стати наддержавним утворенням, можливо, навіть, новою європейською наддержавою, проте з урахуванням національної ідентичності кожної країни, що входить до його складу. Цей процес планували почати 29 жовтня 2004 р., коли у Римі був підписаний «Договір, що встановлює Конституцію для Європи». Даний документ закріплював базові принципи існування та функціонування, а також мету, цінності і програму подальшого розвитку інтеграційних про-

цесів на Європейському континенті загалом, а також по-суті передбачав початок створення федеративної держави [8]. Але Конституція для Європи не вступила в силу через те, що її не було схвалено на референдумах у Франції та Нідерландах. Отож, подальша політична інтеграція в ЄС, після успішної економічної інтеграції зі створенням єдиного ринку і єдиної європейської валюти, не відбулася. Цим ЄС ще раз довів, що він є не імперським, а демократичним утворенням, де кожна держава може впливати на прийняття ключових рішень як у внутрішній, так і в зовнішній політиці, а отже і громадяни держав-членів повною мірою можуть реалізувати своє право на визначення політичного курсу власних держав через проведення референдумів.

І все ж можна виділити риси, що дещо об'єднують СРСР та ЄС. Так, ч. 2 ст. 13 Договору про Європейський Союз передбачає, що інституції взаємодіють на засадах сумлінної співпраці. На інституції покладається обов'язок забезпечення примату права ЄС щодо національного права держав-членів, недопущення прийняття норм національного права, які суперечать праву ЄС та притягнення до відповідальності держав-членів за порушення норм права ЄС. Тобто фактично визнається, що відносини в державах повинні регулюватись правом Союзу. Проте принципова відмінність криється в компетенції органів влади. Якщо в СРСР партійна верхівка фактично вирішувала долю всіх процесів, то в Договорі про функціонування ЄС чітко розмежовуються повноваження Союзу та національних держав, де останні мають більше повноважень. Крім того, держави в будь-який момент можуть оскаржити рішення ЄС до Суду ЄС, що є незалежним органом.

І все ж слід зазначити, що СРСР та ЄС – це штучні утворення, що були створені для досягнення певних цілей. У кожного з них є свої сильні сторони, які в один момент можуть перетворитися на слабкі. Так, Рендалл Коллінз у своїх дослідженнях 1986 року зазначав: «формальний механізм виходу з Радянського Союзу вже готовий. П'ятнадцять найбільших, етнічно різних регіонів є офіційно автономними державами, які мають місцевий механізм управління. Тепер ця автономія малоефективна, оскільки збройні сили, грошова система й економічне планування контролюються органами центральної влади, а політичний контроль проводиться єдиною національною Комуністичною партією. Важливість автономно-етнічної державної структури полягає, однак, у тому, що вона містить етнічні визначення й водночас організаційні структури, які можуть стати основою справді окремих держав, якщо центральний уряд серйозно ослабне» [1, с. 204]. І вже через 5 років центральна влада СРСР ослабла настільки, що став можливим розпад такого, нібито на перший погляд сильного, утворення. Як тільки почалися демократичні перебудови, що передбачали перетворення СРСР на союз національних держав (яким наразі виступає ЄС), започатковані Горбачовим, стало зрозуміло, що без постулатів, визначених ще В. Ленінім, а саме диктатури партії з формальним (!) збереженням національної ідентичності утворень, що

входять до складу Союзу, зберегти настільки велике й різноманітне утворення майже неможливо. Потрібна була сильна рука вождя для того, щоб пригальмувати процес перетворень та поступово перейти до більш демократичної моделі держави, проте такої людини на той час не виявилось. А отже громадяни СРСР, вперше за 70 років, змогли самостійно на референдумах визначити напрям розвитку республік, у яких проживали, що з одного боку є позитивом (демократичні перетворення призвели до реальної можливості людей реалізувати свої права), а з іншого призвело до розпаду однієї з двох наддержав у світі.

Сама норма про можливість виходу республік чи країн, що входять до складу подібних утворень, вже закладає міну повільної дії, що в майбутньому може призвести до розпаду. Лише формування гнучкої політики, її побудова на засадах, що поділяються всіма членами, а також своєчасність прийняття ключових рішень, здебільшого в економічній та соціальній сферах, може подовжити життя таких об'єднань. Через недосконалість механізму переходу від тоталітаризму з диктатурою державної партії до демократії, який полягав у тому, щоб одразу надати людям всі права, які мали громадяни держав Європи, замість того, щоб на основі СРСР вибудувати структуру, яка буде схожа на ЄС, громадяни вирішили зруйнувати все, що було побудовано до цього, а отже виявились неготовими свідомо сприйняти і раціонально скористатися тим об'ємом прав, який несподівано у них з'явився в результаті реформ Горбачова.

Щодо ЄС вже зараз точаться дискусії стосовно ймовірності його розпаду. Американські вчені, зокрема історик Каліфорнійського університету Нільс Гілман і професор політології Стівен Вебер в колонці для *The American Interest* вже задаються питанням «Чи стане ЄС Радянським Союзом цього десятиліття?» [10]. Вони зазначають, що СРСР 1989 року та ЄС 2016 року мають декілька спільних рис, що дозволяють провести паралелі стосовно їх розпаду. По-перше, обидва об'єднання орієнтуються на еліту, а не на звичайних громадян, по-друге, економіку прив'язано до своєрідної, непослідовної ідеології, по-третє, через посилення національних держав і, як наслідок, відцентрових тенденцій в СРСР, а в ЄС – побудови всієї системи на збереженні національної ідентичності, як СРСР, так і ЄС, можливо, не здатні піддаватися структурним реформам. При цьому слід зазначити, що якщо в СРСР громадяни отримали ті права, яких не мали до цього і використали їх без раціонального планування майбутнього, то в ЄС спостерігається криза інституційних структур, які неспроможні сформулювати нову ідеологію, яка б згуртувала національні держави (ідея дотримання основних прав людини є неактуальною, тому що існують дієві механізми їхнього захисту).

На мою думку, для того, щоб зберегти подібні утворення недостатньо просто реформувати існуючу інституціональну систему. Важливо висунути гасла, які згуртують навколо себе різні верстви населення, бажано якомога багаточисельніші. Подібне ми спостерігали на етапі утворення СРСР («вся

влада-радам», «мир народам», «земля – селянам», «фабрики – робітникам»), а також при формуванні ЄС, де найголовнішими завданнями, зрозумілими всім, було створення загальноекономічного простору, спрощення співжиття та захист прав людини та основоположних свобод. Без формування нової ідеології в той момент, коли стара вже не спроможна забезпечити єдність та вироблення спільної позиції, наддержавні утворення не спроможні існувати.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі. Підсумовуючи, зазначимо, що в роботі було надано лише загальний огляд стану дотримання прав людини в СРСР та ЄС на основі аналізу процесу їх створення, внутрішньої політики та будови. Тож, зважаючи на відсутність подібних досліджень, цікавими та перспективними видаються наукові розвідки щодо детального вивчення стану дотримання окремих прав людини та громадянина в цих утвореннях.

На основі вищевикладеного, можна сказати, що порівнювати СРСР з ЄС все ж таки можна, хоча потрібно визнати, що виникнення та функціонування СРСР та ЄС має низку відмінностей. Якщо СРСР з самого початку формувалася як наступник Російської імперії, з формальним закріпленням прав людини (фактично вони недотримувались), визнанням суверенітету утворень, що входять до його складу, і диктатурою державної партії, яка за своєю сутністю перебирала на себе всі владні повноваження в державі і не давала можливості початися відцентровим тенденціям, то ЄС орієнтувався на збереження вже існуючої національної ідентичності держав-членів та створювався головним чином для поглиблення співробітництва незалежних держав. СРСР – це утворення з максимальною централізацією, репресивна машина, яка задля збереження свого існування порушувала основні права людини (право на життя, на повагу до приватного і сімейного життя, таємницю кореспонденції та інші), а ЄС – це децентралізоване об'єднання *sui generis*, подібного якому ще не було, який разом з Радою Європи є лише допоміжною системою в забезпеченні дотримання основоположних прав і свобод людини (якщо система органів влади в національних державах не може забезпечити їх на достатньому рівні). Проте спільність в СРСР та ЄС в тому, що подібні наддержавні утворення перестають існувати в момент, коли існуюча ідеологія вже вичерпала себе і не спроможна забезпечувати єдність. Тільки формування спільних цілей та постулатів, які зможуть об'єднати різні національності та нівелювати можливі відцентрові процеси, спрямовані на відтворення повністю незалежних ні від кого, самостійних держав-націй могли зберегти СРСР, а зараз можуть врятувати ЄС від подальшого розпаду. Можливо, актуальні проблеми забезпечення дотримання прав людини в мережі Інтернет, за розробки відповідних детальних нормативно-правових актів, створення дієвого механізму захисту таких прав, наявності технічних засобів та пропагування ідеї об'єднання заради колективного захисту від порушень, які мають місце в Інтернеті, зможуть зберегти ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. R. Collins Weberian Sociological Theory. Cambridge; New York, 1986. P. 204.
2. Гальчинський А. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти. К.: Либідь, 2006. 312 с.
3. Декларация прав народов России от 2 ноября 1917. URL: <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/5307/> (дата звернення: 16.05.2019).
4. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / за заг. ред. І. В. Яковюка. Х. : Право, 2012. 208 с.
5. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями: Консолідовані версії станом на 30.03.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#n2 (дата звернення: 16.05.2019).
6. Ленін В. І. Останні листи і статті. Київ, 1989. С. 16.
7. Слюсаренко А. Г. Історія української конституції. К.: Т-во «Знання» України, 1993. С. 132–133.
8. Сюр Н. В. Правова інтеграція України до Європейського Союзу: теорети-ко-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2006. 183 с.
9. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Збір-ник наукових праць. Випуск 15 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2006–2007.
10. Що спільного між ЄС і СРСР. URL: https://nv.ua/ukr/opinion/recommends/chto-obshchego-mezhdu-es-i-sssr-581715.html?prefer_lang=ukr (дата звернення: 16.05.2019).

Матвєєва Я. С.

*студентка І курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса*

ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ: МІЖНАРОДНІ НА НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ

Постановка проблеми. Право на життя є актуальним питанням для вивчення у сучасних умовах та потребує нових відповідей на багато проблем, від вирішення яких залежить подальший розвиток людства. Належна охорона життя є основним завданням держав і міжнародних організацій, які визнають природу людини найвищою соціальною цінністю. Конституція України у ст. 3 проголошує життя людини найвищою соціальною цінністю, тому гарантування особистості непорушності існування є найважливішою метою суспільства і держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам права людини на життя як на національному, так і на міжнародному рівні присвячена величезна кількість наукових та інформаційно-просвітницьких робіт. Проте зазначена проблема не втрачає своєї актуальності. Це зумовлено тим, що практика захисту права на життя є динамічною та завжди перебуває у центрі уваги вчених правознавців. При написанні роботи використано основні міжнародно-правові документи з прав людини та законодавство України.

Метою дослідження є здійснення теоретико-правового аналізу міжнародних та національних механізмів захисту права на життя.

Виклад основного матеріалу. Сутність та природа права на життя різними вченими пояснюється та обґрунтовується по-різному, але одна спільна риса все ж таки існує – це природне невід’ємне право особи, яким вона не наділяється а набуває з народження. Право на життя – це право на існування людини як біологічної, соціальної та духовної істоти, гарантоване об’єктивним правом. Змістом права на життя є такі основні правомочності: право на продовження біологічного існування; право на захист свого життя від неправомірних посягань

та від інших загроз життю; право на визначення способів та шляхів існування, які не порушують права інших людей на життя.

Право на життя еволюціонувало, пройшовши складний шлях. Вперше юридичне закріплення права на життя разом з багатьма іншими природними правами знайшло відображення у Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки 1776 р., яка містила фундаментальний принцип, на якому заснована демократична форма правління: «Ми вважаємо самоочевидною істиною, що всі люди створені рівними, що вони наділені Творцем певними невід’ємними правами, серед яких право на життя, свободу та прагнення до щастя» [1].

Лише після Другої світової війни міжнародним суспільством була приділена значна увага праву на життя, адже колосальні втрати живої сили під час цього лиха надали такому праву особливої уваги і захисту, що і стало поштовхом для його закріплення в міжнародних договорах як імперативної норми [2, с. 145]. На універсальному рівні право на життя вперше було проголошено Всесвітньою декларацією прав людини 1948 року [3] і підтверджено Міжнародним Пактом про громадянські та політичні права 1966 року (стаття 6) [4], на європейському регіональному рівні – Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (стаття 2) [5], на національному рівні – закріплено Конституцією України (стаття 27) [6].

Конституція України закріплює право на життя за допомогою заборони свавільного (незаконного) позбавлення життя [6]. Верховна Рада України скасувала кримінальне покарання у вигляді смертної кари. Отже, ніхто не може бути позбавлений життя навіть за рішенням державного органу. Другий важливий компонент закріплення права на життя –

право людини на самозахист від протиправних посягань на життя і здоров'я. Однією з найефективніших міжнародних судових установ, до яких мають право звертатися громадяни України, є Європейський суд з прав людини, юрисдикція якого визнана нашою державою.

Але право на життя не є абсолютним. Згідно з частиною 2 статті 2 Конвенції про захист прав людини позбавлення життя не розглядається як правопорушення з боку індивіда або держави, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;

б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;

с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання [5].

Положення статті 2 Конвенції не поширюються на випадки смерті внаслідок правомірних воєнних дій (частина 2 статті 15 Конвенції) [5].

Праву людини на життя відповідає низка обов'язків держави та інших суб'єктів публічної влади. Право на життя передбачає два основних зобов'язання з боку держави та її офіційних представників. Перше, так зване, «негативне» зобов'язання. Держава або її офіційні представники мають утриматись від будь-яких дій, наслідком яких може стати позбавлення життя, за винятком встановлених обмежень. Друге, це «позитивні» обов'язки – держава має вживати відповідні заходи для захисту життя тих, хто знаходиться під юрисдикцією держави [8, с. 89].

Отже, захист від незаконного насильства має бути правомірним, достатнім і обґрунтованим. Застосування сили, що спричинило смерть людини, має бути абсолютно необхідним для досягнення однієї з вказаних цілей, і має бути пропорційним відвернутій загрозі охоронюваним інтересам. Такі вимоги закріплено у конституціях сучасних держав, кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві.

По-перше, це заборона свавільного позбавлення життя. На жаль, попри рекомендацію Міжнародного Пакту про громадянські та політичні права, у багатьох країнах світу досі існує такий вид покарання як смертна кара. Але Пакт вимагає, аби в таких країнах смертні вироки виносилися тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв під час вчинення злочину і який не суперечить постановам Пакту і Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього. Це покарання може бути здійснене тільки на виконання остаточного вироку, винесеного компетентним судом. Смертний вирок не повинен виноситися за злочини, вчинені неповнолітніми, молодшими за вісімнадцять років, і не має виконуватися щодо вагітних жінок.

Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод разом з додатковими протоколами є юридичною підставою діяльності Європейського суду з прав людини. Початково в Конвенції

про захист прав людини та основоположних свобод не йшлося про заборону смертної кари. Частина 1 статті 2 Конвенції лише обмежувала її: «Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання» [5].

Найважливішу зміну в сфері правової охорони життя ввів складений в Страсбурзі Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1983), який зобов'язав держави-учасниці скасувати смертну кару як покарання, зробивши винятком для застосування її за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни [8]. Нарешті, Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (2002) зобов'язав держави-учасниці Конвенції скасувати смертну кару у всіх випадках [9]. На сьогодні тільки одна країна – член Ради Європи – зберігає цей вид покарання, але не застосовує на практиці (Російська Федерація). Отже, після прийняття зазначених протоколів, смертна кара була повністю скасована на Європейському континенті. Національне законодавство України імплементувало норми, зазначені у міжнародно-правових актах. Наразі жодні обставини не можуть виправдати такий вид покарання, а його застосування є прямим порушенням права на життя.

Україна долучилася до процесу ліквідації смертної кари, підписавши вищезгадані протоколи. Стаття 27 Конституції України визначає невід'ємне право кожної людини на життя, право на захист свого життя й життя іншої людини та обов'язок держави захищати життя людини [6]. Рішенням КСУ у справі про смертну кару № 11-рп/99 від 29 грудня 1999 року визначено, що смертну кару як вид покарання, ...не можна вважати винятком з невід'ємного права на життя кожної людини, закріпленого у Конституції України, що знайшло відображення у системі кримінальних покарань, де таке покарання відсутнє [10]. Законом України від 22 лютого 2000 р. № 1483-III усі положення Кримінального кодексу про смертну кару як вид покарання були замінені довічним позбавленням волі [11].

Слід також відмітити, що на сьогодні існує низка проблемних питань пов'язаних з правом людини на життя, до основних з яких слід віднести: право на штучне переривання вагітності та штучне запліднення, правовий режим здійснення дослідів у галузі ембріології та правовий статус ембріона, питання про правомірність клонування людини, проблеми застосування евтаназії. Кожна зазначена проблема заслуговує окремого наукового дослідження.

По-друге, застосування сили, яка загрожує життю людини з урахуванням вимог абсолютної необхідності та пропорційності. Держава зобов'язана забезпечити професійну підготовку осіб, що задіяні в охороні правопорядку, аби мінімізувати ризики заподіяння смерті під час виконання ними службових обов'язків.

Розглянемо критерії абсолютної необхідності пропорційності на прикладах справ «МакКанн

та інші проти Великої Британії» (McCann and others v. the United Kingdom, 1995) та «Гюлек проти Туреччини» (Gulec v. Turkey, 1998), розглянутих ЄСПЛ.

Справа «МакКанн та інші проти Великої Британії» є класичною щодо зобов'язання з боку держави та її офіційних представників утриматись від будь-яких дій, наслідком яких може стати позбавлення життя, за винятком встановлених обмежень. Її суть полягає в наступному: Британська розвідка встановила, що Ірландська республіканська армія (IRA) готує терористичний акт на території Гібралтара, причому було встановлено особи ймовірних виконавців. Задля попередження планованого вибуху автомобіля з вибухівкою було вирішено арештувати підозрюваних до вчинення ними теракту. При затриманні військовослужбовці були уведений в оману жес-тами підозрюваних, які простягнули руки до внутрішніх кишень/сумочки (одна з підозрюваних була дівчиною). Серією пострілів усі підозрювані були вбиті. При них не було ні зброї, ні вибухівки (правда, вибухівка була в авто, яке підозрювана Фаррелл орендувала на чуже ім'я). Суд встановив, хоча й не одно-голосно порушення статті 2 Конвенції. При цьому Суд зазначив, що застосовувана сила має бути «абсолютно необхідною» для досягнення однієї з цілей, викладених в підпунктах (a), (b) і (c) частини 2 статті 2 Конвенції, що означає необхідність суворої та ретельної перевірки обставин, за яких застосовується сила, причому необхідно враховувати не тільки дії представників держави, які реально застосовують цю силу, але також і всі супутні обставини, включаючи такі питання, як планування можливих дій і контроль за ними. У рішенні Європейського суду зазначено: «Всіляка загибель людини, спричинена представником держави, який застосовує силу поза рамками абсолютної необхідності або по причинах, відмінних від обумовлених у статті 2 (п. 2), є порушенням статті 2» [12].

По справі «Гюлек проти Туреччини» Судом було встановлено, що під час контртерористичної операції 4 березня 1991 р. в місті Іділ був застрелений 15-річний Ахмед Гюлек, який випадково опинився на місці події. Суд встановив обов'язок держави охороняти право на життя й відповідальність держави за відсутність критичної оцінки обставин, за яких було застосовано зброю, необґрунтоване застосування

сили та відсутність об'єктивного розслідування причин смерті Ахмеда Гюлека.

Л. Курило аналізуючи рішення Європейського суду з прав людини щодо України за період 2002–2016 рр. у контексті позитивних обов'язків, які випливають зі статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод продемонстрував, які саме аспекти права людини на життя було порушено в Україні у розрізі позитивного обов'язку, зокрема: шляхом невиконання приписів законодавства (рішення у справі «Горовенко та Бугара проти України»), коли смерть особи настала за підозрілих обставин під час тримання її під вартою (рішення у справі «Юрій Ілларионович Щокін проти України»), коли представники держави знали про загрозу життю і не вжили відповідних заходів для захисту життя (рішення у справі «Гонгадзе проти України») та ін. [13, с. 314].

Висновки. Право на життя охороняється в європейській правовій культурі і правовій практиці. Європейський суд з прав людини виносить рішення по конкретних справах, дає інтерпретацію статті 2 і представляє поглиблене тлумачення Конвенції. Європейський суд називає Європейську конвенцію з прав людини «живим інструментом». Це означає, що тлумачення стандартів прав людини переживає постійний процес еволюції. Так у роботі розглянуто, що смертна кара могла бути правомірним обмеженням права на життя під час появи Конвенції. Згодом вона стала можливою лише під час війни. Наразі смертна кара – це порушення права на життя у світлі Європейської конвенції.

Національні гарантії щодо забезпечення права людини на життя полягають у створенні відповідних механізмів його реалізації та захисту, а також у забезпеченні належного та об'єктивного розслідування у випадку порушення. Вимоги щодо проведення ефективного розслідування випадків порушення права на життя детально висвітлені у відповідній прецедентній практиці Європейського суду з прав людини. Відсутність належного розслідування позбавлення людини життя породжує у винних відчуття безкарності, наслідком якого є наступні правопорушення. Визнання та закріплення права на життя на міжнародному, регіональному та національному рівнях є визначальним здобутком людської цивілізації та передбачає обов'язки держави щодо ефективного його захисту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Декларация независимости Соединенных Штатов Америки 4.07.1776 г. URL: <http://www.protown.ru/information/hide/7159.html>
2. Усманов Ю.І. Генезис права на життя як імперативної норми міжнародного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Серія Право. Випуск 39. Том 2. С. 145. С. 144-150.
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листопада 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
7. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.
8. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802
9. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180

10. Рішення Конституційного Суду України від 29.12.1999 року № 11-рп/99 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>

11. Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального та Виправно-трудоного кодексів України: Закон України від 22.02.2000 р. № 1483-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1483-14>

12. Макканн (McCANN) и другие против Соединенного королевства: судебное решение от 27 сентября 1995 г. URL: [http://aa.u.edu.ua/static/pdf/case-of-mccann-and-others-v-the-united-kingdom\[ru\].pdf](http://aa.u.edu.ua/static/pdf/case-of-mccann-and-others-v-the-united-kingdom[ru].pdf)

13. Курило Л. В. Позитивні обов'язки держави в контексті права людини на життя (на основі практики ЄСПЛ щодо України). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 308-316.

Миславський І. В.

*студент III курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків*

ПРАВА ЛЮДИНИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: ЮРИДИЧНІ ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

*Якщо Інтернет є джерелом невичерпної свободи,
то ми повинні протиставити сваволі
відповідальність(с)*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Права людини – одна з найбільш динамічних категорій юриспруденції. Суспільство розвивається, окремі правовідносини сплітаються у правову систему і все зазнає перетворень. Такі зміни торкаються і прав людини. Для кожної демократичної держави права та свободи людини і громадянина не є абстрактною забаганкою, яку для краси приписують у Конституцію.

Якщо держава дійсно демократична, то розвиток прав людини та їх захист мають визначати зміст і спрямованість її політики. В таких умовах, ми повинні звернути увагу на цифрову мережу. Інтернет давно увійшов у наше життя, разом із ним ми отримали велику кількість нових суспільних відносин, які потребують юридичного регулювання. А людина отримала нове покоління прав, левова частка яких прямо чи опосередковано пов'язана із всесвітнім павутинням. На наше щире переконання, права людини мають виступити одним з найбільш пріоритетних сфер дослідження. Практично в кожній країні, особливо в молодих демократіях суспільство розвивається швидше, ніж національне законодавство яке подекуди не встигає належним чином врегулювати суспільні відносини.

Як наслідок, ми повинні вивчати та узагальнювати провідний світовий досвід нормативного закріплення прав людини у сфері цифрових мереж. Такі студії мають непересічний практичний потенціал, як з точки зору розробки профільної нормативної бази, так і з позиції утвердження конституційних засад поваги до прав свобод честі та гідності людини і до самої людини в цифровому просторі. Велика кількість складних питань, частина з яких уде проаналізована у цій публікації свідчить про те, що тематика

цифрових прав залишатиметься важливою для нашої держави, особливо в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор. Питання прав людини в мережі Інтернет, так само як і питання правової природи Рішень Європейського суду з прав людини, ставали об'єктами великої кількості загальних і спеціальних наукових розробок, які через міждисциплінарний характер роботи стали складовою її джерельної бази. Зокрема, нами були проаналізовані та використані праці таких науковців, як Козюбра, Шевчук, Христова, Абашидзе, Серьогін, Шишкова та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота. Оскільки тематика цифрових прав людини сьогодні досліджується практично в усіх формах, важко знайти окремий аспект, якому не приділено достатньо ваги. Однак, ми вважаємо, що проблематика цієї теми повинна зводитись не до вивчення сутності прав людини в мережі Інтернет, про це вже сказано немало.

Навпаки, потрібно відштовхуватись від наукових надбань наших попередників, потрібно сконцентрувати увагу саме на механізмах регламентації і головне захисту цих прав державою. Україна, як країна із малим досвідом розвитку суверенного демократичного врядування, повинна розвивати власне законодавство в дусі імплементації європейських стандартів правовладдя. І кращого мірила правовладдя, ніж практика Європейського Суду з прав людини, на сьогодні за влучним висловом Сергія Головатого знайти важко. Тож ми присвячуємо цю публікацію вивченню питання правових підходів Європейського суду з прав людини (далі за текстом – ЄСПЛ) до правового регулювання цифрових прав. І для повноти дослідження додатково будуть висвітлені проблемні аспекти застосування відповідних правових позицій ЄСПЛ у вітчизняній правозастосовній практиці.

Формулювання цілей (постановка завдання).

Метою цієї роботи є дослідження правових позицій ЄСПЛ щодо визначення та захисту цифрових прав людини і громадянина. Досягнення цієї мети сприятиме поступове виконання наступних завдань:

- висвітлення сутності концепції цифрової людини та її впливу на розвиток судової практики;
- аналіз каталогу цифрових прав людини з точки зору правових позицій ЄСПЛ;
- виокремлення висновків ЄСПЛ щодо правової природи державної регламентації прав людини в мережі Інтернет;
- виявлення проблем та перспектив впровадження правових підходів ЄСПЛ щодо регламентації та захисту прав людини в цифровій мережі на тлі української правової системи;

Для повного та всебічного вивчення цього питання нами сформована методологічна складова наукової роботи, зміст якої обумовлений комплексним поєднанням загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Зокрема, для розкриття цієї теми нами використано методи аналізу та синтезу, метод історичної ретроспективи, індуктивний метод, метод дедукції, описовий метод тощо. Вибір саме цих методів наукового пізнання обумовлено специфікою предмету та мети наукової розробки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для того, щоб зрозуміти, наскільки глобальне завдання постає перед ЄСПЛ коли мова заходить про регулювання цифрових відносин у сфері Інтернет, нам потрібно проаналізувати трансформацію ставлення для цього феномену. На початку тут не було місця праву. Цифрові технології сприймалися людиною, скоріше як тема для фантастичного роману, ніж як інструмент незамінний у повсякденному житті. Навіть в перші роки виникнення Інтернету та локальних цифрових систем, обране питання вирішувалося перш за все з позицій технічних наук (створення умов для функціонування Інтернету). І лише потім сюди почали звертати увагу представники наук гуманітарного циклу [1, с. 38].

З точки зору юриспруденції, на початку діяли правила тотожні тим правилам що застосовуються в реальному житті. Але в цифровій царині виникла специфіка, яка з плином історичного поступу набула такого кількісного і якісного вираження, що навіть на рівні ООН було прийнято декілька резолюцій, в яких право людини на доступ до Інтернету з початку визнано складовим павом на інформацію, а потім його виділено в окреме право людини, що має гарантуватися правовим каталогом по-справжньому розвиненої демократії. А потім, це право навіть відносили до когорти основоположних.

Проте Інтернет почав проникати в усі сфери життя і його вже неможливо розуміти як лише певне хоча й дуже важливе право. На нашу думку, більш доречно казати про Інтернет, як про свого роду арену – місце, де реалізуються як загальні так і специфічні права людини. Ми не просто так вжили слово арена – нанаше переконання, конфлікт прав та інтересів

публічних і приватних осіб в цифровій мережі проявляється надзвичайно чітко та виразно [2, с. 5].

Західна та певною мірою українська юридична думка починає оперувати новим понятійним апаратом – категорії Інтернету речей та цифрової людини вже міцно увійшли в обіг. Перше означає трансформацію світового павутиння у джерело ресурсів, потенціал яких дозволяє задовольняти практично необмежений обсяг прав та інтересів гранично широкого кола осіб. А цифрова людина (в зарубіжних наукових працях – *homo numerals*, або *homo digital*) – це людина нового покоління, із подвійним правовим статусом. Тобто, така особа має правосуб'єктність у реальному житті та правосуб'єктність у цифровій реальності, в якій їй притаманні власні цифрові права (у цій роботі категорії прав людини в мережі Інтернет та цифрових прав вжито в синонімічному значенні, з огляду на необхідність уникнення тавтології) [3, с. 65].

Аналіз Рішень ЄСПЛ свідчить про те, що ця судова інстанція дотримується опосередкованої позиції. ЄСПЛ розглядає Інтернет і як зміст особливого права людини, що еволюціонувало із стандартного права на інформацію, так і в якості особливої окремої сфери правозастосування. Зокрема, у справі *Yildirim v. Turkey*, 2009 року ЄСПЛ зайняв позицію щодо того, що Інтернет є механізмом реалізації права на доступ до інформації і водночас він слугує інструментом втілення свободи вираження поглядів і свободи слова.

Справа *Premjiny v. Russia* 2011 р стала прикладом тлумачення Інтернету вже в якості простору, де реалізуються права людини і відбуваються правопорушення з боку держави. Останнє тлумачення важливе для нас в контексті особливості юрисдикції ЄСПЛ. Справа полягає у тому, що факторами обмеження юрисдикції ЄСПЛ є обмеженість територіальної та персональної підсудності справ (*ratione loci* та *ratione personae* відповідно). Вказані критерії надавали підставу суду відмовити в розгляді справи. Але, щодо цифрових мереж вони непридатні для застосування з огляду на ту специфіку, що посягання на права та свободи людини тут може виникнути в будь-якому куточку земної кулі і такий формальний підхід відсік би постраждалих від можливості отримати справедливу сатисфакцію через звернення до ЄСПЛ [4, с. 147].

ЄСПЛ стосовно проблематики цифрових прав людини продемонстрував нам неабияку гнучкість власних правових позицій. Він все частіше змінює свою думку в руслі універсальності його юрисдикції стосовно таких ситуацій. Для прикладу, звернемо увагу на те що у якщ у справі *Ben El Mahi v. Denmark* ЄСПЛ казав про обмеження своєї юрисдикції, то вже в кейсі *Perrin v. the United Kingdom* його позиція стала більш гнучкою.

Поговоримо про окремі права людини в цифровій мережі. Тут є багато специфіки, яку ми проілюструємо прикладом права на забуття. Це право свого часу еволюціонувало з права на анонімність і зміст його зумовлений можливістю людини видалити будь-яку

інформацію щодо себе та своєї діяльності з мережі Інтернет. При цьому, таке видалення повинно відповідати критеріям остаточності та безповоротності. Тобто, навіть на окремих цифрових носіях за бажанням людини – розпорядника викладеної в світовому павутинні особистої інформації не вона не повинна залишатися [5, с. 60].

ЄСПЛ почав приймати окремі Рішення, в яких з початку аналізував сутність цього права, а потім почав переходити до його відстоювання та захисту. Показовим став випадок, коли ЄСПЛ зобов'язав пошуковий сервіс Google видалити приватну інформацію щодо особи – заявника. Про значущість цього права свідчить навіть те, що воно згодом уде введено до законодавства Європейського Союзу. Проте, практичні нюанси реального видалення всієї інформації про особу ЄСПЛ повною мірою не вирішив до сих пір.

Основні принципи здійснення ЄСПЛ розгляду справи, не залежно від її специфіки – це засада індивідуального підходу до кожної конкретної справи та вимога пропорційності обмеження права людини. Перше зумовлено неможливістю перекласти одну ситуацію на іншу. Оскільки, навіть при однакових складниках завжди відрізнятимуться умови різних справ ЄСПЛ використовує свої попередні рішення стосовно цифрових прав не в якості зразків а з точки зору тлумачення вихідного категоріального апарату [6, с. 15].

Тому, тлумачення ЄСПЛ цифрових прав та інформаційних відносин є еволюційним – воно чи не єдине, здатне більш-менш йти у ногу із розвитком Інтернету. А друге зумовлено тим, що обмежити права людини у цифровій мережі можливо тільки у разі якщо таке обмеження в умовах справедливого балансу відповідатиме інтересам суспільства чи держави, які реально превалюватимуть.

Для прикладу, наведемо важливу для правової системи України справу Щокіна. У цьому кейсі ЄСПЛ виробив категорію якісного закону як такого, що однозначно тлумачить права та обов'язки держави в інформаційній сфері. Українське законодавство в цьому ключі назвати якісним ніяк не можна, а тому діяти потрібно з урахуванням конституційних засмаж статті 19 Основного Закону – приватним особам дозволено все, що прямо не заборонено, а публічні суб'єкти можуть робити тільки те що їм прямо дозволили [7, с. 75].

ЄСПЛ у справі Щокіна зазначав, що індивідуальний підхід та пропорційність повинні відображатися в якісному національному законі. Проте, якщо вони відсутні або прописані неоднозначно, то ми маємо справ із неякісним законом в умовах дії якого держава має резюмувати правомірність дій чи бездіяльності особи доки не доведе протилежне. І таки ситуація до її нівелювання сприяла і сприятиме збільшенню кількості правопорушень у сфері Інтернет.

Наостанок, не можна не приділити увагу проблемі використання досвіду ЄСПЛ в Україні. Навіть дещо поверхневий аналіз, проведений у цій статті

свідчить про те що нам дійсно слід враховувати подібний досвід. Але є декілька нюансів. Відповідно до Закону України «Про виконання Рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини», Україна повинна застосовувати Рішення ЄСПЛ у якості джерела права. А відповідно до статті 9 Конституції України, приписи якої були роз'яснені уряді Постанов Пленуму Верховного Суду України та Рішеннях Конституційного Суду України, норми міжнародного права не тільки є частиною національного законодавства України, а й мають найвищу юридичну силу, не враховуючи Конституції України [8, с. 147].

Між тим, у національному правовому полі не міститься жодних роз'яснень стосовно механізму застосування (врахування) практики ЄСПЛ для вирішення правових проблем, зокрема, стосовно можливості використання правових позицій Суду у справах щодо інших держав, правовій доктрині яких притаманні інші, ніж Україні, принципи права, порядок правового регулювання тощо. Іноді, застосовуються рішення ЄСПЛ 20-30 річної давнини, при цьому не враховується генеза розвитку правової системи держави, зміна її суспільного укладу, менталітету людини [9, с. 112].

На підставі узагальненої практики українських судів зроблено висновок, що Рішення ЄСПЛ застосовуються ними у двох розрізах – або щоб розтлумачити певний приписи Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, чи окреме оціночне судження. Або для того, щоб вирішити певну справу за аналогією з іншою подібною справою, яка свого часу йшла до ЄСПЛ.

Таким чином, в умовах таких проблем досвід регулювання цифрових прав викладений в Рішеннях проти іноземних держав, доцільно переймати в контексті роз'яснення ключових категорій, а Рішення проти України вже повинні слугувати для вдосконалення конкретних складників національної правової системи [10, с. 93].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі. Підводячи підсумки варто виділити наступні тези:

1. Застосування практики ЄСПЛ щодо регламентації цифрових прав людини можливе тільки за умови гранично широкого тлумачення сутності самої цифрової мережі. Тобто, Інтернет є водночас і засобом і складником правового каталогу людини і сферою застосування цифрових прав. Така триєдина сутність цифрової сфери охоплює значно більший обсяг правовідносин, що повинні охоплюватися національним законодавством.

2. ЄСПЛ виділяє багато проблем юридичного закріплення та захисту і забезпечення цифрових прав. Проте, всі вони зводяться о того, що цифрові права вже давно перестали мати похідний характер і перетворилися на самостійний субстрат, який потребує власного регламентування, яке більша частина держав не здатна надати через розрив між темпами розвитку права та інформаційних систем відповідно.

3. ЄСПЛ, усвідомлюючи неможливість адекватного забезпечення всіх інформаційних відносин у цифровій площині правовим регулюванням замість цього пропонує принцип, який ми можемо порівняти із акваріумом. Держава створює нормативно-правову основу (стінки акваріуму), для регулювання ключових питань встановлюючи перш за все обмежуючі фактори. А вода, тобто зміст акваріуму формуватиметься правозастосувального розсуду приватних суб'єктів інформаційних систем, в які держава має втручатися тільки з урахуванням необхідності індивідуального підходу до контекстуальних обставин справи.

4. Україна має багато проблем, що заважають належним чином застосовувати досвід ЄСПЛ щодо цифрових прав людини. Справа полягає у тому, що наша держава через континентальний характер своєї правової системи не може повною мірою якісно імплементавати Рішення ЄСПЛ, що за суттю належать до категорії правових прецедентів.

До того ж, проблемні питання неправильного тлумачення правових позицій ЄСПЛ, через об'єктивні та суб'єктивні причини, створює умови для вихолощування плодотворного досвіду цієї наднаціональної судової установи. Через це, посилення на Рішення ЄСПЛ стає формальністю яка не додає реальної користі питанню утвердження та захисту цифрових прав людини.

5. Для вирішення цієї проблеми перспективним стане продовження наукових досліджень у двох напрямках: щодо поглиблення регулювання окремих видів цифрових прав людини з точки зору висновків ЄСПЛ, та стосовно винайдення практично придатних механізмів перекладення цього європейського досвіду в український правовий контекст. Отже, обрана тематика ще довго залишатиметься актуальною для подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Права людини в інформаційному суспільстві : метод. вказівки до вивчення курсу / уклад. П. М. Сухорольський – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. – 64 с.
2. Козюбра М. І. Право і людина: лінії взаємозв'язків та тенденції розвитку / М. І. Козюбра // Наукові записки НаУКМА. – 2015. – Т. 168: Юридичні науки. – С. 4–5.
3. Шишкіна Е. Розуміння людської гідності як ціннісно-правової категорії в рішеннях Європейського суду з прав людини // Український часопис міжнародного права. – 2012. – № 1. – С. 63–68.
4. Сухорольський П. Міжнародні стандарти забезпечення свободи вираження поглядів в умовах утвердження концепції позитивних обов'язків держави // Український часопис міжнародного права. – 2015. – № 1. – С. 146–148.
5. Шевчук С. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини / С. Шевчук // Право України. – 2010. – № 2. – С. 55–64;
6. Христова Г. Типи позитивних зобов'язань держави щодо прав людини у світлі юриспруденції Страсбурзького суду / Г. О. Христова // Юрист України. – 2013. – № 2 (23). – С. 11–19.
7. Абашидзе А. А. Новое поколение прав человека: соматические права / Абашидзе А. А., Солнцев А. М. // Московский журнал международного права. – М.: Международные отношения, 2009. – № 1. – С. 69–82.
8. Бенедек В. Свобода вираження поглядів та Інтернет / Вольфганг Бенедек, Маттіас Кеттеман. – Видавництво Ради Європи, 2013. – 204 с.
9. Право на приватність: *conditio sine qua non* / Харківська правозахисна група. – Харків: Фолио, 2003. – 216 с.
10. Сergygin В. Зміст і обсяг права на недоторканність приватного життя (прайвесі) / В. Сergygin // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 4. – С. 88–97.

Міць А. М.

студентка III курсу

*Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків*

ПРАВО НА СВОБОДУ СОВІСТІ І ВІРОСПОВІДАННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Не дивлячись на відсутність універсального підходу до реалізації концепції «світська держава» у світі, реалії сьогодення передбачають наявність ефективних механізмів, що сприяють уособленню гарантій свободи віросповідання. Історичні, правові і культурні явища, що відбуваються в українському суспільстві протягом його існування вказують на значущість віри у народі. Відповідно до соціальних досліджень Центру Разумкова, в Україні знаходиться 72% віруючих осіб, що на 14% вище, ніж 20 років тому. За той же час, кількість невіруючих осіб знизилась від 12% до 5%. Церква також

займає передове місце за рівнем довіри серед населення [1].

Актуальність цього питання зумовлена подіями, що змінили положення «українського православ'я» в контексті релігійного світу. Тривалий процес отримання Україною Томосу та Об'єднавчий собор, що відбувся 15.12.2018, окреслили новий відлік в історії національного сповідання, адже документ спрямований на врегулювання устрою не конкретної церкви, а оновленого утворення, яке має складатись з Української православної церкви (далі – УПЦ) Київського патріархату, Української автокефальної православної церкви та приходів УПЦ Московського патріархату, які виявляють намір входити до складу

Помісної української церкви, що істотно впливає на релігійну структуру українського суспільства. Такі зміни передбачають виникнення модернізованих теоретичних поглядів і наукових підходів дослідження проблематики свободи совісті і віросповідання. Появлення в Україні автокефальної церкви може змінити принципи взаємодії державних і недержавних інститутів, що вже вказує на практичні аспекти своєчасності аналізу зазначеної проблематики. Більш за це, варто звернути увагу на те, що згідно з Основним Законом, Україна є світською державою, тому важливо дослідити можливі ризики якісного впливу на обсяг прав осіб, що сповідують різні конфесії.

Аналіз досліджень. Оскільки питання виникнення української автокефалії постало нещодавно, тому можемо констатувати відсутність у вітчизняній науці певних висновків з цього приводу. Однак, вважаємо за доцільне звернути увагу на роботи Д.О. Вовка, який в загальнотеоретичному сенсі розглядав співвідношення права і релігії [3, с. 54], наукові доробки Т.А. Калениченко, яка в аспекті соціологічного осмислення представила релігійну складову суспільно-політичних конфліктів, що виникали в українському публічному просторі [4, с. 126]. Особливої уваги заслуговує аналітичний внесок В.М. Бокоч щодо релігійного контексту європейської інтеграції, що, враховуючи конституційні зміни, набуває особливої важливості [6, с. 124]. Також зазначену проблематику досліджували І.І. Дахова, П.М. Рабінович, Є.В. Ткаченко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота. З огляду на вищезазначене, можемо зауважити на своєрідному науковому дефіциті осмислення правового регулювання суспільних відносин між церквою та державою, що створює потенційні ризики порушень прав людей на свободу віро сповідання. Постановка завдання. У своїй роботі вважаємо за доцільне прослідкувати етапи становлення процесу української релігійної незалежності в аспекті права на сповідання, з'ясувати значення релігійної свободи в контексті суспільних процесів, відзначити межі політичного впливу в аспекті взаємодії з державними інститутами, оцінити вплив сучасних релігійних процесів на суспільний і національний розвиток.

Виклад основного матеріалу. По-перше, варто звернути увагу на передумови розвитку проблематики свободи віросповідання в українському соціумі. Преамбула Основного Закону України передбачає відповідальність законодавчого органу щодо прийняття Конституції України перед Богом [2], що наперед зумовлює належність громадян до своєрідної релігійної доктрини. Коректність таких визначень в акті світської країни може викликати суперечливі думки, однак такий підхід може гармонійно існувати у співвідношенні із релігійною нейтральністю держави.

На думку Д.О. Вовка, протиріччя у відносинах «держава-церква» існують внаслідок перебування українського суспільства в транзитивному стані, що зумовлює застосування інструментального підходу

до вирішення конфліктів та запобігає появі правового «світського клімату» на сучасному стані [3, с. 54]. Історично Український народ пов'язував себе з канонічними налаштуванням як елементом вираження національної ідентичності, що як раз і ілюструється в Преамбулі, однак не створює нормативних умов для формалізації цього явища через норму, закріплену у ст. 35, що відокремлює церкву від держави та гарантує свободу віросповідання [2].

У своїх дослідженнях Т.А. Калениченко зауважує на своєрідному перехрещенні ідей національного, культурного та релігійного, яке проявляється в спільних уявленнях та поняттях про справедливість, істотно впливаючи на суспільний лад сьогодення [4, с. 126]. Яскравим прикладом такого явища можуть бути окремі аспекти декомунізаційних процесів щодо перейменування вулиць: поява у центрі міст вулиць з назвами «Соборна» (з вул. Леніна на вул. Соборну, вул. Героїв Небесної Сотні тощо); запровадження та зміна назв державних свят (День Покрови поєднується з Днем Захисника) [5]. Тобто, революційні та національні процеси складаються з врахуванням концепції світобачення громадянськості, що передбачає існування надприродного, підкреслюючи зв'язок віри та соціальних зрушень. Виходячи з цього, церковну незалежність України можна сприймати позитивно навіть не сповідуючи православне віровчення, адже такий крок зміцнює національний і етнічний вимір, сприяє мінімізації впливу на згаданий недержавний інститут, декларує його самостійність.

Продовжуючи мотив релігійного впливу на соціальні відносини, доцільно звернутись до європейського моделювання взаємодії канонічно-церковних зв'язків, що втілюються у забезпеченні корисних для суспільства міжконфесійних контактів. Наприклад, заохочення з боку держави діалогу та дискусій з приводу хвилюючої та актуальної тематики з метою знаходження компромісу [6, с. 124].

У той же час, в Україні ми бачимо елементи державно-церковної кореляції, які можна прослідкувати у процесі намагання України ратифікувати Стамбульську Конвенцію. Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій висловили негативне ставлення до цього документа, обґрунтовуючи свою позицію наявністю у тексті Конвенції термінів «гендер», «гендерна ідентичність», «сексуальна орієнтація» тощо, які здатні поширювати хибну ідеологію та спотворювати сімейні цінності, адже, міжнародний договір зобов'язує держав-учасниць змінити вектор гендерної політики від консервативного і звичного до нестереотипного [7].

З одного боку, ми спостерігаємо правильний, з позиції демократичного соціуму, процес, у якому міжконфесійний громадський орган звертається до держави з проханням врахувати погляди прибічників релігійного світосприйняття. З іншого боку, подібне ставлення канонічних інститутів може об'єктивно йти не на користь інтеграції європейських цінностей в українське середовище через певний догматизм церковних норм та відсутність варіацій щодо

форм можливої поведінки, не говорячи вже про те, наскільки доцільною є участь церковних об'єднань у нормотворенні, що стосується соціальних та правових змін всієї держави.

Між тим, у питаннях освіти пошук компромісу порівняно прогресує. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів» від 02.06.2015 надав право канонічним організаціям власноруч засновувати не тільки заклади духовної освіти, а і загальноосвітні [8]. Позиція законодавця ґрунтувалась на необхідності сформувати можливість для прибічників певної релігійної структури створювати необхідні умови для виховання дітей відповідно до особистих переконань та на власний розсуд. Загалом, таке формулювання відбиває принципи суспільства з релігійної множинністю, адже у державі має існувати можливість здобування освіти на основі внутрішнього світосприйняття, оскільки стандарти системи загальної освіти мають існувати поза релігією.

Львівські депутати звертались до органів державної влади з метою ініціювання впровадження дисципліни «Основи християнської етики» у всіх загальноосвітніх закладах [9]. Пропозиція була обумовлена тим, що людина повинна з самого дитинства пізнавати моральні настанови. Однак, на нашу думку, це не відповідає ст. 35 Конституції України та порушує права осіб, що не сповідують жодної релігії, нав'язуючи певні уявлення і не враховуючи бажання особи.

З огляду на це, цікавим є рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) «Osmanoglu and Kocabas v. Switherland», в якому останній фактично визнав школу як місце соціальної розбудови, яке має бути відмежоване від особистих віросповідань людини. Мова йде про ситуацію, в якій батьки вважали неприпустимим купатись їхній доньці в одному басейні із хлопцями на шкільних заняттях плавання. ЄСПЛ визнав, що наявний факт втручання у свободу віросповідання, однак вказав, що порушення відсутні [10]. Забезпечення інтеграції дітей у суспільство, повноцінна соціалізація людини має відбуватись незалежно від релігійного світосприйняття осіб. Тим більше, вони обрали загальноосвітній заклад, а не з релігійним спрямуванням. Схожа думка наявна у рішенні Суду щодо вчительки початкової школи, яка мала намір проводити заняття вдягнутою у традиційну мусульманську хустку. Суд зазначив, що такий підхід ставить під питання норми про релігійну нейтральність, які існують у світському суспільстві [11].

По-друге, на нашу думку, слід проаналізувати доцільність унормування органами державної влади питань, що стосуються релігійної діяльності. Законом України № 5309 від 20.12.2018, Парламентом було внесено зміни у закон «Про свободу совісті та релігійні організації», зобов'язуючи відповідні об'єднання та організації, які перебувають у підпорядкуванні до релігійних утворень в країні, що здійснила військову агресію та тимчасово окупу-

вала територію України, вказувати у своєму статуті та назві приналежність до цієї країни. До того ж, священнослужителі таких релігійних організацій не мають права перебувати у частинах військових формувань України [12].

Вагомий вплив, спрямований на реалізацію цих норм, був здійснений Міністерством культури України (далі – Мінкульт), яке затвердило положення щодо проведення релігієзнавчої експертизи, що закріпило за центральним органом виконавчої влади повноваження щодо перевірки та аналізу статутів канонічних громад [13]. Проте, Окружний адміністративний суд м. Києва у відповідь на позов УПЦ Московського патріархату щодо скасування наказу Мінкульту № 37 від 25.01.2019, призупинив дію такої вимоги міністерству якості забезпечення позову [14].

Зазначені обставини свідчать про наявність конфлікту інтересів між державними і церковними інституціями. Наявність прийняття відповідних змін з боку законодавця, була обумовлена необхідністю нівелювати існуючу загрозу національній безпеці та збалансувати міжконфесійні відносини. Утім, така вимога фактично встановила імперативну вказівку релігійним організаціям змінити положення свого статуту, що свідчить про дотичність держави до сфери релігійних відносин, які мають існувати поза державним впливом. Наступною новелою став Закон України № 4128-Д, який запровадив порядок переходу релігійних громад до будь-яких релігійних центрів в Україні або за її межами [15].

Вважаємо за доречне звернути увагу на дефініції, якими оперував законодавець при регламентації вищезгаданої процедури. Відповідно до ст. 8 релігійною громадою є місцева релігійна організація віруючих громадян одного й того ж культу, віросповідання, напрями, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб [15]. З цього слідує, що структурною одиницею релігійної системи на муніципальному рівні формально виступає територіальна громада. Так, відсоток людей, які сповідують певну релігію є значним, однак важливо усвідомлювати, що наразі ми не можемо говорити про перевагу серед населення однієї церкви у кількісному значенні, так як православ'я передбачає патріархальну диференціацію. До того ж, статистичні дані соціологічних досліджень вказують на релігійне розшарування українців, зокрема, останні можуть віднести себе до греко-католиків, протестантів або «простих християн», не конкретизуючи конфесійну належність [1].

Доцільно підкреслити, що сегмент осіб, що не відносять себе до жодного з релігійних сповідань в даному випадку слід відмежовувати від людей, що сповідують, але ігнорують інститут церкви, що як раз і характеризує проблему, яка має ризики виникнення на ґрунті санкціонованих положеннями закону порядку зміни підлеглості. Згідно із змінами уст. 8 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», питання про зміну підпорядкування та положень статуту вирішується ухваленням

на загальних зборах не менш як двома третинами від кількості членів релігійної громади [15]. Як правило, належність особи до певної релігійної громади є персоніфікованим чинником, зумовленим суб'єктивним волевиявленням.

Як зазначає Т.А. Калениченко, людина може себе асоціювати з православ'ям через етнічну або культурну ідентичність навіть за відсутністю зв'язку з номінальною релігією [4, с. 127]. Відтак, кількість осіб, що братимуть участь в ухваленні рішення може не відповідати дійсності та справжній кількості відвідувачів церкви у місцевості. Вибір людини, в даному випадку, необов'язково має ґрунтуватися на релігійних поглядах, а може бути зроблений під впливом політичних і національних уподобань, що є прямим порушенням прав віруючих, адже така позиція держави передбачає можливість втручання у релігійну площину осіб, що зацікавлені в задоволенні потреб суспільного характеру. На користь цієї думки можна навести тезу про відсутність поваги з боку державних органів до внутрішньої структури релігійної царини, тому що здебільшого статуту релігійних громад наполягають на обов'язковому узгодженні будь-яких істотних змін, зокрема, і в питанні підпорядкування, із вищим чином, відповідно до конфесійної ієрархії (митрополит, патріарх тощо) [16].

Приписи чинного законодавства покликані ототожнити духовне та соціальне, що не відповідає засадам розмежування релігійної складової від суспільно-державних процесів. На наш погляд, зазначене законодавче реформування важко назвати таким, що відповідає принципу пропорційності, адже в даному випадку публічні цілі обмежують права осіб на вільне віросповідання без наявності на те вмотивованої легітимної мети, а прийняття законодавства, що окреслює міри належної поведінки для релігійних громад є не релевантним засобом задоволення суспільного інтересу у світській країні.

Відтак, окреслюючи проблематику політично-канонічного питання нашої держави, доречно

буде пригадати рішення ЄСПЛ «Ставропігійний монастир святого Іоанна Златоуста проти колишньої Югославської Республіки Македонія». На території держави діяли дві православних церкви: македонська і та, що відносить себе до сербського патріархату. У статуті створеного монастиря, засновники зазначили, що не визнають «Македонське православ'я», що і стало відліком конфлікту. Уповноважений орган відмовив їм у реєстрації, аргументуючи свої дії невідповідністю нормам чинного конституційного та галузевого законодавства. ЄСПЛ констатував порушення права на свободу віросповідання, тому що таким чином держава намагалась централізувати церковні відносини, нівелювати можливе появлення конкуренції світоглядів у населення, що не співвідноситься з концептом релігійного плюралізму [17].

На думку Суду, жодна церква не може визнаватись державою, як провідна, а причини втручання у конфесійну царину мають бути вагомими. На наш погляд, зміст цього рішення може стати в нагоді для врегулювання конфлікту релігійних інтересів, що виник в Україні та виступає зразком європейських уявлень про державно-владні і церковні стосунки.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, можемо дійти висновку, що державна участь в регулюванні прав людини на свободу сповідання носить комплексний характер, що складається з історичних, етнічних, культурних витоків. Національний чинник слугує джерелом виникнення індивідуалізації українського шляху відносин між державою та релігією, що відображається в соціальних змінах, освітніх процесах, інтегруванні європейських норм. Політичний аспект функціонування держави у канонічному житті вимагає чіткого дотримання рівноваги суспільних інтересів, зменшення обсягу невинного втручання у внутрішньо релігійний світ, гарантування наявності умов для церковного плюралізму, маючи на меті захист прав осіб незалежно від їхнього віровчення та віросповідання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Центр Разумкова. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018 pp. Київ: інформаційні матеріали, 2018. 78 с. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf
2. Конституція України від 28.06.2018 №254к/96-ВР// Відомості Верховної Ради України № 30,1996. 141 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Д.О.Бовк. Між політикою і правом: релігійна свобода на тлі українсько-російського конфлікту: статті учасників I Міжнародного круглого столу. Львів: Права людини: філософські, теоретико-юридичні та політологічні виміри, 2017. 364 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2353279/>
4. Калениченко Т.А. Релігійна складова суспільно-політичного конфлікту кінця 2013-2017 pp. в Україні: дис..кандидата філософських наук: 09.00.11. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2018. 210 с. URL: https://www.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/D_26.053.21/Kalenichenko1.pdf
5. Про День захисника України: Указ Президента України від 14.10.2014 № 806/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806/2014>
6. Бокоч В.М. Євроінтеграція України: релігійний контекст: Вісник Львівського університету. Львів: серія філософсько-політологічні студії, 2018, № 17. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/Vlu_fps_2018_17_19.pdf
7. Звернення ВРЦіРО до Парламенту про недоцільність і ризики ратифікації Стамбульської Конвенції від 10.12.2018 № 123. URL: <http://vrciro.org.ua/ua/statements/554-uccro-appeal-to-parliament-against-istanbul-convention>
8. Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів: Закон України від 02.06.2015 №498-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498-19>
9. Депутати ЛОР просять керівництво держави зробити християнську етику обов'язковим уроком у школах. ZAXID.NET: веб-сайт. URL: https://zaxid.net/deputati_lor_prosyat_kerivnitstvo_derzhavi_zrobiti_hristiyansku_etiku_obovyazkovim_urokom_u_shkolah_n1465956 (дата звернення: 16.05.2019)
10. «Osmanoglu and Kocabas v. Switherland»: PressRelease 10/01/2017,issuedbytheRegistraroftheCourt. URL: <http://www.documentcloud.org/documents/3259368-Judgment-Osmanoglu-and-Kocabas-v-Switzerland.html>

11. Суд у Берліні заборонив учительці початкової школи носити на роботі мусульманську хустку. *Дзеркало судді*: веб-сайт. URL: <http://suddya.com.ua/news/sud-u-berlini-zaboroniv-ucitelci-pocatkovoi-skoli-nositi-na-roboti-musulmansku-hustku> (дата звернення: 16.05.2019)
12. Про внесення змін до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»: Закон України від 20.12.2018 № 2662-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19/card3>
13. Про затвердження релігієзнавчої експертизи: Наказ від 25.01.2019 № 37. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0037734-19?lang=en>
14. Справа про перейменування Київської Митрополії УПЦ: суд вжив заходи забезпечення позову. *Прес-служба Окружного адміністративного суду міста Києва*: веб-сайт. URL: <http://oask.gov.ua/node/3829> (дата звернення: 16.05.2019)
15. Про внесення змін до деяких законів України (щодо підлеглості релігійних організацій): Закон України від 17.01.2019 № 2673-VIII. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65346
16. Статут про управління Української Православної Церкви. *Українська Православна Церква*: офіційний веб-сайт. URL: <http://orthodox.org.ua/page/statut-upts> (дата звернення: 16.05.2019)
17. Stavropegic Monastery of Saint John Chrysostom v. the former Yugoslav Republic of Macedonia: PressRelease 22/11/2018, issued by the Registrar of the Court. URL: <file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%80/Downloads/Forthcoming%20judgments%20and%20decisions%2027-29.11.18.pdf>

Мустафаєв Юсуф Нурі огли

*студент IV курсу спеціальності «Міжнародне право»
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів*

ВПЛИВ КОМЕРЦІЙНОЇ ДИПЛОМАТІЇ НА ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА КОРДОНОМ

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та розвитку світового господарства міжнародні економічні зв'язки відіграють все більшу роль в забезпеченні безпеки та оборони держав світу. Економічна експансія і вихід на міжнародний ринок є головною метою зовнішньої політики більшості країн, що розвиваються, в тому числі й України, економіка якої сильно постраждала внаслідок військової агресії з боку Російської Федерації.

Однак в умовах лібералізації економіки і розвитку капіталістичних відносин, держави не мають змоги напряму втручатись в економіку один одного, захищаючи і просуваючи інтереси лише вітчизняних суб'єктів господарювання, це призведе до прямого порушення норм і принципів міжнародного права.

В цій ситуації саме дипломатія є одним з інструментів захисту інтересів національних суб'єктів господарювання за кордоном. Надаючи підтримку вітчизняним виробникам та експортерам, держава сприяє розвитку власної економіки і розширенню економічних зв'язків з іншими країнами.

Одним з видів такої дипломатії є комерційна дипломатія, головна мета якої захист та підтримка суб'єктів господарювання акредитованої держави в державі перебування.

На сьогодні в більшості розвинутих країн світу при дипломатичних представництвах та/або окремо від них існують спеціальні органи та посадові особи, головна метою яких є забезпечення і реалізація комерційної дипломатії. Розвиток комерційної дипломатії дозволяє національним суб'єктам господарювання здійснювати свою діяльність за кордоном, тим самим збільшуючи внутрішній валовий продукт своєї країни, що призводить до збільшення її економічного потенціалу та укріплення позицій на міжнародній арені.

Євроінтеграційні процеси, що наразі відбуваються в Україні, впливають перш за все на її економіку, яка переорієнтовується на ринки держав-членів Європейського союзу. Однак Європейський союз це об'єднання, що включає в себе 28 держав, законодавство і економіка яких суттєво відрізняється один від одного, що створює перешкоди для національних суб'єктів господарювання України, які прагнуть здійснювати свою діяльність за кордоном.

На сьогодні підтримка дипломатичними представництвами і консульськими установами України вітчизняних суб'єктів господарювання залишається незначною. В Україні відсутні такі посадові особи як комерційні або економічні дипломати, а також органи та установи, які б могли ефективно здійснювати комерційну дипломатію, стимулюючи розвиток експорту українських виробників, а також підтримуючи суб'єктів господарювання, які бажають здійснювати свою діяльність на території іноземних держав.

Стан опрацювання проблематики. Питанню впливу комерційної дипломатії на захист прав та інтересів суб'єктів господарювання присвячена низка праць таких науковців, як Костецькі М., Нарай О., Безверха І.А., Вергун В.А. Райнхардт Р.О., Мамалига О.О., Фліссак К.А., Зонова Т.В. тощо.

Метою статті є дослідження ефективності використання комерційної дипломатії для захисту прав та інтересів національних суб'єктів господарювання за кордоном на прикладі зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в українському законодавстві та науковій літературі відсутнє чітке визначення поняття «комерційної дипломатії». Так, М. Костецькі та О. Нарай визначають комерційну дипломатію як державну службу, яка має на меті розвиток суспільно-корисної міжнародної комерційної діяльності. Комерційний дипломат здійс-

снює свою основну діяльність в країні перебування і зазвичай входить до складу персоналу дипломатичної місії або організації, яка підтримує торгівлю та/або агентства, які сприяють інвестиціям [1, с. 1].

Автори навчального посібника «Комерційна дипломатія: торговельна політика і право» оперують поняттям «комерційна дипломатія», визначаючи його як офіційну діяльність глав держав, урядів, торговельних і переговорних місій, спеціальних органів з питань зовнішніх відносин, міжнародної економіки та торгівлі щодо виконання цілей і завдань торговельної політики, захисту внутрішнього ринку від кризових явищ у світовій економіці, надто жорсткої іноземної конкуренції, різкого зростання імпорту та інших несприятливих умов для розвитку національної економіки, а також захисту прав та економічних інтересів держави, вітчизняних підприємств та інших суб'єктів господарювання за кордоном [2].

Як зазначає Безверха І.А., будучи одним із засобів імплементації зовнішньоекономічної політики держави у сфері торгівлі та інвестування, комерційна дипломатія є специфічною сферою дипломатичної діяльності, яка передбачає використання державою (у співпраці з недержавними суб'єктами) дипломатичних каналів та інструментів для сприяння торгівлі та інвестиціям з метою розширення бізнес-можливостей національних компаній, зменшення та усунення бар'єрів для торгівлі та інвестицій, підвищення конкурентоспроможності та розвитку національної економіки [3, с. 35].

Отже, з вищесказаного слідує, що комерційна дипломатія є одним із засобів захисту прав та інтересів національних суб'єктів господарювання, а також їх підтримки і сприяння веденню комерційної діяльності за кордоном.

Нажаль в Україні відсутнє чітке розмежування органів та організацій, які виконують функції комерційної дипломатії. Згідно статті 1 Закону України «Про дипломатичну службу» [4], дипломатична служба – це державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності посадових осіб дипломатичної служби, пов'язаній з реалізацією зовнішньої політики України, захистом національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном.

Відповідно до статті 1 Консульського статуту України [5], консульські установи України захищають за кордоном права та інтереси України, юридичних осіб і громадян України.

Згідно п.п. 3 та 4 Положення про Міністерство закордонних справ України [6], основними завданнями МЗС є участь у забезпеченні в межах повноважень, передбачених законом, реалізації державної зовнішньоекономічної політики, політики інтеграції національної економіки до світової економічної системи. Для цього МЗС відповідно до покладених на нього завдань:

- проводить аналіз економічних процесів, які відбуваються в державах – основних партнерах України, та їх впливу на розвиток двостороннього

торговельного та інвестиційного співробітництва, забезпечує проведення моніторингу світових економічних процесів, основних тенденцій на світовому ринку, а також міжнародної практики регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

- забезпечує, організовує та координує діяльність відділів з економічних питань у складі дипломатичних представництв України за кордоном;

- сприяє просуванню вітчизняної продукції на зовнішній ринок, пошуку потенційних партнерів для українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, проведенню в Україні та за кордоном відповідних заходів.

Таким чином, основні функції комерційної дипломатії з захисту та забезпечення прав та інтересів суб'єктів господарювання за кордоном покладається на Міністерство закордонних справ та його структурні підрозділи, дипломатичні представництва та консульські установи. Однак в багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні, функції комерційної дипломатії здійснюють не тільки державні органи та їх посадові особи, а також приватні організації і об'єднання, які створюються для підтримки і координації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Прикладом такого об'єднання є Торгово-промислова палата України та її територіальні підрозділи, одними з головних завдань яких є:

- сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, експорту українських товарів і послуг, подання практичної допомоги підприємцям у проведеному торговельно-економічних операцій на внутрішньому та зовнішньому ринках, освоєнні нових форм співробітництва;

- участь в організації в Україні та за кордоном професійного навчання і стажування фахівців – громадян України з питань підприємництва, розвитку конкуренції, а також у розробленні та реалізації державних і міждержавних програм у цій галузі

- участь в організації в Україні та за кордоном професійного навчання і стажування фахівців – громадян України з питань підприємництва, розвитку конкуренції, а також у розробленні та реалізації державних і міждержавних програм у цій галузі;

- надання довідково-інформаційних послуг, основних відомостей, що не є комерційною таємницею, про діяльність українських підприємств і підприємців зарубіжних країн згідно з національним законодавством, сприяння поширенню, зокрема через засоби масової інформації, знань про економіку і науково-технічні досягнення, законодавство, звичаї та правила торгівлі в Україні і зарубіжних країнах, можливості зовнішньоекономічного співробітництва українських підприємств тощо [7, ст. 3].

Як показує практика, саме приватні організації і об'єднання найбільше сприяють розвитку комерційної дипломатії. Так, за 2016 рік, по допомогу до фахівців Торгово-промислової палати в Україні звернулися понад 280 експортерів, які отримали консультації щодо питань ведення зовнішньоекономічної діяльності [8, с. 21].

В країнах з розвинутою економікою комерційна дипломатія є одним з основних інструментів зовнішньоекономічної політики. Саме комерційна дипломатія забезпечує можливість розвинути країнам відкривати нові ринки збуту, підтримувати і захищати інтереси національних суб'єктів господарювання, сприяти розвитку експорту вітчизняних підприємств, консулювати і координувати суб'єктів господарювання, які бажають здійснювати свою діяльність за кордоном, а також формувати імідж власної країни за кордоном з метою покращення інвестиційного клімату.

Так, в США, існує розгалужена система державних органів та організацій, головною метою яких є ведення комерційної дипломатії. Провідна роль в системі органів, які забезпечують ведення комерційної дипломатії, належить Департаменту торгівлі США (англ. United States Department of Commerce). Головними задачами департаменту є сприяння, просування та розвиток зовнішньої та внутрішньої торгівлі Сполучених штатів. Департамент торгівлі реалізовує ці задачі шляхом участі разом з іншими державними органами у формуванні національної політики, розвитку та підтримки міжнародної торгівлі, укріпленні економічних позицій США у світі, забезпечення прогресивної підприємницької політики та розвитку тощо [9].

В складі Департаменту діє Адміністрація з міжнародної торгівлі (англ. – International Trade Administration) та підпорядкована їй Служба з питань торгівлі Сполучених Штатів Америки (англ. – U.S. Commercial Service is the trade promotion). Близько 128 відділів цих органів розміщені при дипломатичних представництвах та консульствах в 75 країнах світу. Адміністрація з міжнародної торгівлі та Служба з питань торгівлі забезпечують захист інтересів суб'єктів господарювання шляхом усунення бар'єрів та перешкод для експорту вітчизняних товарів за кордон, захисту прав інтелектуальної власності, подолання недобросовісних торговельних практик, надання консультацій, запобігання шахрайству тощо. Як результат, в 2016 році, діяльність Адміністрації з міжнародної торгівлі сприяла експорту Сполучених Штатів Америки близько на 59 мільярдів доларів США [10].

В Англії захист та підтримку експортерів здійснює Департамент міжнародної торгівлі (англ. Department for International Trade). Головними обов'язками департаменту є здійснення спільної політики, підтримки та фінансового аналізу з метою подолання бар'єрів для торгівлі та інвестицій, розвиток торгівлі та інвестування, сприяння продажу вітчизняних товарів і послуг за кордон тощо [11].

В результаті діяльності департаменту міжнародної торгівлі експорт товарів і послуг Великобританії збільшився більше ніж на 7% у 2016-2017 р.р. та склав близько 620 млрд. доларів США, а від'ємне сальдо торгового балансу зменшилось з 31 млрд. доларів США у 2016-2017 р.р. до 23 млрд. доларів США у 2017-2018 р.р. [12].

На відміну від Великобританії у Федеративній Республіці Німеччина система органів, що здійснюють комерційну дипломатію є більш розвинутою.

О.Р. Райнхардт виділяє три основні елементи комерційної дипломатії ФРН, так звані «три опори» (Drei-Säulen-Konzept der Deutschen Außenwirtschaft): закордонні дипломатичні та консульські установи, зовнішньоторговельні палати та федеральне агентство Germany Trade and Invest (GTAI) [13, с. 226].

У коло обов'язків закордонних дипломатичних та консульських установ крім виконання політичних функцій («класична дипломатія»), входить також захист економічних інтересів німецьких підприємств в країні перебування. Дипломатичні та консульські установи також виконують функцію сприяння встановленню ділових зв'язків німецьких бізнесменів з діловою елітою приймаючої країни [13, с. 227].

Основна функція GTAI – інформаційно-аналітична: проведення досліджень ринків, галузей і складання доповідей по країнам на предмет їх інвестиційної привабливості; надання довідок по конкурсам і тендерам в ФРН і за кордоном; роз'яснення національних і зарубіжних постанов і розпоряджень, що регламентують експортні та імпорتنі операції; аналіз і комплексна оцінка конкретних бізнес-проектів, пов'язаних з ЗЕД, що включає як економічні аспекти (бізнес-план, стратегія розвитку, позиціонування товарів / послуг, маркетинг і т.д.), так і юридичні (підприємницьке, податкове, трудове право) – аж до практичних порад щодо ведення справ (можливості фінансування, умови надання субсидій і т.п.) [13, с. 228].

Зовнішньоторговельні палати (АНК: Auslandshandelskammern – добровільні об'єднання німецьких підприємств, що здійснюють діяльність за кордоном, і економічних операторів відповідних країн перебування. На сьогоднішній день мережа німецьких ЗТП охоплює 90 країн, які «представляють для ФРН особливий економічний інтерес», і налічує 130 інституційних одиниць [13, с. 228].

До країн, які ефективно використовують комерційну дипломатію з метою просування власних економічних інтересів, слід віднести також і Китайську Народну Республіку.

Як зазначає І.А. Безверха: «Найбільш наочний приклад застосування комерційної дипломатії стався у 2000 році, коли Китай запустив ідею запровадження зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Китаєм та Асоціацією країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). Орієнтація на тіснішу регіональну інтеграцію дала поштовх різним преференційним угодам, які символізують як тісніші політичні зв'язки, так і комерційні можливості. На сьогодні Китай має ЗВТ з країнами АСЕАН, Пакистаном, Чилі, Новою Зеландією, Сінгапуром, Перу, Коста-Рікою, Швейцарією, Ісландією, а також Гонконгом, Макао [14, с. 15].

Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує підтримку і ведення комерційної дипломатії Китаю є Міністерство комерції КНР. Міністерство комерції відповідає за розробку політики у сфері зовнішньої торгівлі, регулювання експорту та імпорту, прямих іноземних інвестицій, захист споживачів, ринкову конкуренцію та переговори щодо

двосторонніх та багатосторонніх торговельних угод, підтримку оперативних контактів з торговельними та економічними відомствами інших країн тощо [15].

Висновки. З вищесказаного випливає, що комерційна дипломатія є одним з головних інструментів зовнішньоекономічної політики держави. Тому економічно розвинуті держави приділяють все більше уваги саме комерційній дипломатії, відходячи від класичного розуміння дипломатії як суто політичного інституту. Комерційна дипломатія спрямована не лише на захист національних суб'єктів господарювання, а й на просування і розширення економічного впливу держави, освоєння нових ринків збуту, подолання кількісних і тарифних обмежень імпорту, зменшення митних зборів і платежів, заохочення інвестицій тощо. Таким чином в країнах з потужною економікою створюється щонайменше один центральний орган виконавчої влади, основною задачею якого є сприяння експорту і підтримка вітчизняних суб'єктів господарювання методами і засобами комерційної дипломатії.

На сьогодні в Україні не існує спеціального органу державної влади, головним завданням якого є підтримка і розвиток зовнішньоекономічної діяльності національних підприємств. Комерційна дипломатія не є пріоритетом діяльності закордонних дипломатичних і консульських установ. Міністерство закордонних справ та Міністерство економічного розвитку і торгівлі також опосередковано виконують функції комерційної дипломатії. До 2010 року в Україні існували торговельно-економічні місії у складі закордонної дипломатичної установи України, які представляли та захищали у державі перебування інтереси України у галузі зовнішньоекономічної діяльності, однак їх діяльність була припинена.

Враховуючи тяжку економічну ситуацію в Україні, що виникла внаслідок збройної агресії з боку Російської Федерації в результаті якої Україна втратила контроль над частиною власної території, вважаємо, що саме розвиток зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання методами і засобами комерційної дипломатії дозволить вивести Україну з економічної кризи шляхом

збільшення експорту товарів і послуг, залучення іноземних інвестицій, зменшення від'ємного сальдо торгового балансу, захоплення українськими виробниками нових ринків збуту, збільшення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств тощо.

Для реалізації вищезгаданих цілей вважаємо за потрібним зобов'язати персонал дипломатичних і консульських установ закордоном:

- здійснювати аналіз економічного потенціалу країни перебування, особливості і потреби її економіки;
- проводити аналіз інвестиційного клімату, а також ризиків і небезпек для українських інвесторів;
- проводити аналіз законодавства країни перебування;
- подавати і офіційно оприлюднювати річні звіти про стан економіки країни перебування з рекомендаціями для національних суб'єктів господарювання, які бажають здійснювати свою діяльність в цій державі;
- проводити усні і письмові консультації суб'єктів господарювання, які бажають здійснювати експортну діяльність в приймаючій країні;
- сприяти залученню іноземних інвестицій в економіку України;
- забезпечувати захист національних суб'єктів господарювання в країні перебування від будь-якої дискримінації і обмежень, що не відповідають нормам і принципам міжнародного права;
- здійснювати інші дії, необхідні для захисту інтересів та підтримки вітчизняних суб'єктів господарювання.

В свою чергу міністерства та інші центральні органи виконавчої влади повинні заохочувати українських виробників здійснювати експорт своїх товарів і послуг закордон, шляхом кредитування, надання пільг і преференцій, зменшення оподаткування, створення програм сприяння експорту товарів і послуг закордон тощо.

На нашу думку, саме така двостороння підтримка національних суб'єктів господарювання засобами комерційної дипломатії забезпечить ріст і розвиток національної економіки і забезпечить її стабільність, стійкість і конкурентоспроможність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Michel M. Kostecki, Olivier Naray. Commercial Diplomacy and International Business. Netherlands Institute of International Relations Clingendael, 2007. – 27 с.
2. Комерційна дипломатія: торговельна політика і право: Навчальний посібник. – Львів: Астролябія, 2005. – 520 с.
3. Безверха І.А. Типізація комерційної дипломатії. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Випуск 18 частина 1. – 2018. – 35-40 с.
4. Закон України «Про дипломатичну службу» № 2449-VIII від 07.06.2018. Відомості Верховної Ради України – 2018 р., № 26, стор. 5, стаття 219.
5. Указ Президента України «Про консульський статут України» від 02.04.1994 № 127/94. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/127/94>.
6. Постанова Кабінету міністрів України від 30 березня 2016 року №281 «Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України». Офіційний вісник України. – 2016, № 30, стор. 55, стаття 1195, код акта 81585/2016.
7. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» № 671/97-ВР від 02.12.1997. Відомості Верховної Ради України. – 1998 р., № 13, стаття 52.
8. Звіт торгово-промислової палати України за 2016 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B4e0RVtXtZUZndtaU80U056cmM/view>.
9. U.S. Diplomacy website of the Association for Diplomatic Studies and Training. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usdiplomacy.org/diplomacytoday/contemporary/commercial.php>.
10. International Trade Administration. U.S. Department of Commerce. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.trade.gov>.

11. Department for International Trade. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/organisations/departments-for-international-trade>.
12. Department for International Trade Annual Report and Accounts 2017-18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/727410/DIT_Annual_Report_Web_Accessible_1.pdf.
13. Райнхардт Р.О. Современная система экономической дипломатии ФРГ. Мировая экономика и международные экономические отношения № 3 (42) 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/028_rainhardtro.pdf.
14. Безверха І.А. Сучасна комерційна дипломатія Китаю: основні методи та відмінні риси. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». Херсонський державний університет – 2014. Випуск 9-1 частина 3. – 228 с.
15. Official website of Ministry of Commerce of People's Republic of China. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://english.mofcom.gov.cn/index.shtml>.

Набок В. О.

студент III курсу

Полтавського юридичного коледжу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Полтава

ТЕСТ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ ЯК ОБСТАВИНА, ЩО ВИКЛЮЧАЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Протягом останнього десятиліття ХХІ сторіччя Україна постала надійним гарантом соціально-економічних прав та свобод, їх забезпечення шляхом реформування законодавства та перетворень у державі, змінах у політичній орієнтованості, які направлені на членство у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору (НАТО). Разом з тим, шляхом вироблення практики застосування прав та їх захисту, у зв'язку з ментальними особливостями української нації незмінним залишається статус соціальної держави, закріплений на конституційному рівні, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Таким чином, було закріплено побудову усієї правової системи держави на основі прав і свобод людини.

Основним, таким, що виступає підґрунтям для існування інших прав, є невід'ємне право людини на життя. У контексті цього ч. 3 ст. 27 Конституції України говорить про те, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1].

Конкретизація даного положення знаходить свій вияв у понятті необхідної оборони, якою визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони [4; 5].

Разом з тим, міжнародний досвід дає підґрунтя до виявлення підвиду необхідної оборони – її тесту. Деталізація такої обставини дозволить розширити правовий погляд та думку щодо інституту необхідної оборони та його значення у сфері захисту від протиправних посягань. Чи має бути тест необхід-

ної оборони караним? Яким є склад такої юридичної конструкції? Чим він відрізняється від інституту необхідної оборони?

Притаманним є те, що у вітчизняній правовій думці не точаться дискусії стосовно даного питання, адже воно стало проблемним відразу опісля вияву такого поняття. Окремі думки щодо інституту необхідної оборони висловлювали Д.О. Балобанова, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.А. Вознюк, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, Г.П. Жаровська, Р.Я. Заяць, В.М. Кудрявцев, В.В. Кузнецов, С.Я. Лихова, І.І. Митрофанов, А.В. Савченко, В.В. Сташис, В.В. Сухонос, В.Я. Тацій, В.О. Туляков, В.І. Тютюгін, М.І. Хавронюк, О.І. Ющик, які досліджували у своїх теоретичних напрацюваннях різні аспекти поняття необхідної оборони: її ознаки, підстави виникнення і застосування тощо.

Завданням теоретичного дослідження є виявлення закономірностей та пропорційності між різнорідними правами людини у контексті розгляду даного підвиду необхідної оборони, яке буде реалізоване через досягнення наступних цілей:

1. З'ясування сутності, походження тесту необхідної оборони;
2. Виділення притаманного їй суб'єктного складу;
3. Здійснення порівняльної характеристики між крайньою необхідністю, тестом необхідної оборони, уявною обороною та затриманням особи, що вчинила злочин;
4. Формування юридичної конструкції, змісту тесту необхідної оборони;
5. Формування значення тесту необхідної оборони для правової системи України.

Фактично, тією обставиною, що породила явище тесту необхідної оборони, стало рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини у справі «Armani da Silva v. United Kingdom» [3].

За фабулою справи, у 2005 році, за кілька тижнів до смерті потерпілого, у Лондоні сталася серія терактів, під час яких загинуло 56 осіб. Поліції вда-

лося визначити місцезнаходження терористів-смертників, що ще залишилися в живих. За випадком, потерпілий Mr de Menezes, мешкав за тією ж самою адресою, що і терористи. Ранком 22 липня Mr de Menezes вийшов на роботу та попрямував до станції метро та впав у підозру поліцейським. Зважаючи на те, що органи поліції не встигли зупинити підозрюваного до входу у станцію метро, було вирішено відкрити вогонь по Mr de Menezes. У результаті кількох поранень у голову останній помер, хоча і не був винний у діяннях, вчинюваних терористами раніше, до цього. У позові до ІРСС йшлося про численні помилки працівників поліції та про те, що вони мали можливість, а отже і могли відвернути смерть безневинної особи. Проте, з іншого боку мали місце доводи щодо істотних сумнівів у наявності у такої особи суспільної небезпеки, а саме здійснення терористичного акту. Також було б дуже важко довести, що працівники правоохоронних органів убивали зумисне безвинну особу, і вони щиро вірили, що вона носить суспільну небезпеку та загрожує державному порядку. Таким чином, опісля проходження усіх інстанцій було подано позов до ЄСПЛ, з ознаками на порушення статті 2 Європейської конвенції про права людини, а саме порушення права на життя [2].

Зважаючи на резонанс та складність вирішуваної справи, вона потрапила на розгляд до Великої Палати ЄСПЛ. У результаті вона висловилася на стороні правоохоронних органів, вважаючи, що вони виконали свої обов'язки та не порушили прав людини за статтею 2 вищезгаданої Конвенції.

Вбивство Mr de Menezes охоплювало собою низку факторів, які так чи інакше призвели до смерті, проте ця смерть була викликана суспільним інтересом до безпеки, охорони порядку, життя та здоров'я інших громадян Великобританії. Дану смерть і було охарактеризовано як тест необхідної оборони.

Зважаючи на вищенаведені факти, можливим є формулювання поняття тесту необхідної оборони.

Отже, **тест необхідної оборони** – це дії органів із забезпечення публічного порядку, що характеризуються умислом щодо здійснення до особи (іб) заходів негативного примусового характеру з метою здійснення та забезпечення суспільного інтересу, охорони прав і свобод людини і за наявності об'єктивних і правдоподібних обставин, що мали підтвердження та (не) могли бути перевірені у зв'язку з гострою обстановкою, напруженістю, загрозою з боку підозрюваної особи.

На думку автора даного дослідження, така конструкція дає змогу відрізнити явище тесту необхідної оборони з поміж суміжних їй видів обставин, що виключають злочинність діяння – уявної оборони, затримання особи, що вчинила злочин та крайньої необхідності.

На відміну від вищезазначених видів, тест необхідної оборони характерний при наявному суб'єктивному складі (органи із забезпечення публічного порядку з одного боку, підозрюваний/потерпілий/той, хто посягає/нападник). Окрім того, варто

виокремити мету дій та дати оцінку останнім саме органам у сфері забезпечення публічного порядку.

По-перше, вони присутні за суб'єктивною складовою у даному разі, оскільки одним із головних їх обов'язків визнається забезпечення та охорона публічного порядку, запобігання порушенню прав людини. Покладення на них такого обов'язку з боку держави має передбачати не лише додаткову (спеціальну) відповідальність, а і давати можливість забезпечувати на власний ризик права більшості за дотримання тих самих прав меншості. Це означає, що відповідальні рішення так чи інакше будуть призводити до ризикових, «межевих» ситуацій, у яких дається право вибору. При цьому варто пам'ятати, що завданням є не лише усунення загрози у максимально короткий строк, а і недопущення сваволі, домінантності та беззаконня щодо підозрюваного у вчиненні злочину. Наявність достовірних, переконливих фактів буде визначати напрямки діяльності таких органів, що у підсумку має призвести до таких позитивних, суспільно значущих наслідків:

- Усунення загрози, небезпеки;
- Забезпечення публічного порядку;
- Виконання професійного обов'язку;
- Запобігання перешкоджанню у здійсненні прав особам, не причетним до злочину.

Також, характеризуючи явище тесту необхідної оборони, варто дати йому оцінку з боку порівняння його із суміжними обставинами, які виключають злочинність діяння:

Говорячи про дотримання прав і свобод людини сторонами у тесті необхідної оборони, слід говорити про наступні важливі характеристики:

1) Пропорційність. Вона буде прямо впливати і на характер дій з боку представників у сфері забезпечення публічного порядку (обране ними коло заходів, характер вчинюваних обмежень щодо підозрюваної особи тощо), а також вказуватиме на законність чи незаконність таких дій.

2) Принцип поваги до основоположних прав людини. Даного принципу необхідно дотримуватися, оскільки вияв поваги до особи, її індивідуальності вбачає насамперед і рівність у правах, і відсутність агресивних проявів з боку будь-якої сторони. Повага не лише виховує, а і дисциплінує, дає можливість у повноті та всебічності з'ясувати конкретику кожного випадку прояву девіантної поведінки.

3) Принцип здійснення диференційованого підходу до обстановки та ситуації, що склалася. Таке положення втілюється через прийняття окремих рішень у ході вирішення проблемної ситуації, комунікуванню, відслідковуванню та володінню інформацією.

Окремої уваги заслуговує правове становище підозрюваного/потерпілого під час здійснення щодо нього представниками із забезпечення публічного порядку дій, що носять у собі негативні наслідки. Її стан не варто розглядати як повну безправність супроти іншої сторони. Навпаки, така особа вправі використовувати надані їй законом права, у той же час не відхиляючись від виконання суб'єктивних

Таблиця 1

Порівняльна характеристика тесту необхідної оборони, крайньої необхідності, уявної оборони, затримання особи, що вчинила злочин

Ознака/обставина	Тест необхідної оборони	Крайня необхідність	Уявна оборона	Затримання особи, що вчинила злочин
Суб'єктний склад	Органи із забезпечення публічного порядку з одного боку, підозрюваний/потерпілий/той, хто посягає/нападник.	Особа, що діє у стані крайньої необхідності, потерпілий (-і).	Особа, що помилково припустила наявність посягання, потерпілий.	Злочинець та особа що його а) затримала; б) доставила органам державної влади та не перевищила відповідних, регламентованих законом заходів.
Мета	Припинити загрозу суспільним інтересам, запобігти порушенню прав людини.	Усунути небезпеку, яку не можна було усунути альтернативним шляхом.	Усунути небезпеку, що реально не мала місця.	Допомога органам влади.
Суб'єктивна сторона	Умисел на дії, вчинювані як наслідок з отриманих правдоподібних фактів згідно з переліком професійних обов'язків. Можлива необережність у разі непідтвердження фактів щодо іншої сторони	Умисел	Умисел	Умисел
Характер наслідків для іншої сторони	Негативний/позитивний	Негативний	Негативний	Негативний

обов'язків. Така особа має право на подальшу безоплатну правову допомогу, а у випадку непідтвердження фактів, що таким чином дискредитували її в очах органів із забезпечення правопорядку – на відповідну співрозмірну компенсацію, яка б стягувалася у судовому порядку.

Окрему увагу варто приділити ризику зловживання повноваженнями відповідних посадових осіб під час здійснення ними професійного обов'язку. Докази щодо таких обставин мають відповідати як загальним вимогам щодо доказової бази, так і має бути доведено виявлення спеціального мотиву, що має сприяти повному і об'єктивному дослідженню справи, усунути можливість утворення будь-яких викривлень, недоліків, неточностей досудового розслідування. Особа, яка зазнала протиправних умисних і винних негативних наслідків стосовно себе, членів своєї родини, близьких осіб, матиме право на співрозмірне відшкодування моральної шкоди, встановлене у судовому порядку.

У дійсності, ситуації, що виникатимуть з приводу застосування тесту необхідної оборони носитимуть характер підвищеної суспільної небезпечності та нестимуть особливу загрозу для людини, групи людей, держави тощо.

Також слід відзначити, що сам тест необхідної оборони розглядається як підвид, субінститут самого явища необхідної оборони. Відповідно, вони матимуть низку спільних ознак, проте тест необхідної оборони несе у собі ризикованість, пов'язану із ненавмисним завданням шкоди іншій особі (-ам), що була спричинена наявністю декількох підтверджених фактів, які дають підставу застосування органам із забезпечення публічного порядку вжиття необхідних, «ощадливих» заходів відносно такої особи.

Таким чином, підводячи підсумки, варто відзначити, що у ході проведеного наукового дослідження вдалося сформувати цілісний підхід та розпочати наукову дискусію відносно явища тесту необхідної оборони, його значення у сфері забезпечення прав і свобод людини. Тест необхідної оборони, як підвид самої необхідної оборони, ніде не згадується в українському законодавстві, хоча носить важливий характер як чинник підвищення спроможності держави на якісному рівні, швидко, вчасно, надійно та ефективно забезпечувати права людини, запобігати порушенням у сфері здійснення професійних обов'язків у органах публічної влади з охорони громадського правопорядку.

Ціннісний характер дослідження виявляється у розширенні поглядів стосовно права на життя, особистої недоторканості, здоров'я, громадської безпеки. Також дане теоретичне дослідження дало можливість розвинути думку щодо міри відповідальності відповідних посадових осіб за умисні, заздалегідь спрямовані, протиправні винні дії з метою усунення осіб та приховування відповідних злочинів. Поступ відносно забезпечення прав та свобод у даній юридичній конструкції передбачається можливістю особи негайно спростовувати хибні відомості відомості відносно себе, членів своєї сім'ї, близьких з метою недопущення порушення основоположних прав і свобод людини, гарантованих як чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (зокрема і у концепті адаптації до *acquis* Європейського Союзу), так і національним законодавством України.

Зазначені вище тези відповідають завданню наукового дослідження та сформульованим цілям і були розгорнуті у повному обсязі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція від 04.11.1950 р. № 995_004 // Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. – Заголовок з екрану.
3. Рішення Великої Палати Європейського суду з прав людини у справі «Armani da Silva v. United Kingdom» від 30.03.2016 р. // Європейський суд з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/en/web/counter-terrorism/-/grand-chamber-judgment-armani-da-silva-v-the-united-kingdom>. – Заголовок з екрану.
4. Кримінальний кодекс України, Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>. – Заголовок з екрану.
5. «Про судову практику у справах про необхідну оборону» // Постанова Пленуму Верховного Суду України №2 від 26 квітня 2002 року.

Найда В. О.

курсант III курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

м. Харків

<https://orcid.org/0000-0003-3072-7326>

Науковий керівник: Філіпська Н. О.

к.ю.н., викладач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4

Харківського національного університету внутрішніх справ

м. Харків

СОЦІАЛЬНІ ПРОЕКТИ ЯК ШЛЯХ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями.

Громадянське суспільство та його діючі інститути є тією невід'ємною ознакою, яка характеризує державу як демократичну. Відокремленість громадянського суспільства від інститутів держави, державної влади, політики та їх функціонування створює баланс державних та недержавних елементів розвинутої держави та сталого суспільства. Добровільність об'єднання громадян задля вирішення тих чи інших суспільних питань є показовим проявом громадянської свідомості та прагнення покращити як суспільство, так і державу. Однією із форм суспільної активності в рамках недержавних організацій ми вважаємо об'єднання громадян задля створення та реалізації соціальних проектів.

Цей напрямок діяльності з'явився відносно нещодавно, але продовжує швидко розвиватися в Європі, в тому числі на території України за сприянням фондів Європейського Союзу та інших країн. Водночас, дослідженню правової та організаційної природи цієї діяльності приділено недостатньо уваги з боку вітчизняних науковців, ця сфера досліджується переважно самими громадськими діячами, які реалізують соціальні проекти з метою узагальнення та систематизації результатів своєї діяльності, залишаючись переважно поза увагою науковців-правників. У той же час проектні підходи, як ми вважаємо, можуть успішно використовуватись при організації діяльності органів публічної влади, зокрема Національної поліції України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор.

Ми вважаємо, що у правовій та соціологічній науці не приділено достатньої уваги зазначеній проблематиці. Окремі питання використання проектного підходу в діяльності Національної поліції розглядалися П. Копіною, О. С. Мірошник, О. О. Сердюком.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота.

Ми вважаємо, що у дослідженні соціального проектування недостатньо уваги приділяється можливості реалізації проектів органами публічної влади, зокрема Національною поліцією, відповідним особливостям організації такої діяльності.

Формулювання цілей (постановка завдання):

1) навести характеристику, загальні особливості та проблеми громадської діяльності в Україні;

2) визначити правову природу проекту, його особливості, види;

3) навести напрямки проектної діяльності за участю громадських організацій та правоохоронних органів в Україні, проаналізувати наявний досвід такої діяльності та запропонувати шляхи її покращення.

Виклад основного матеріалу. Європейський Союз проводить важливу проектно-орієнтовану політику щодо України. Допомога спрямована, зокрема, на підтримку розвитку демократії і належного управління, розвиток інфраструктури, підтримку правоохоронних органів, неурядових організацій та молоді. Фінансування проектів ЄС в Україні проводиться здебільшого у вигляді грантів.

Таке співробітництво є дуже важливим для пострадянських країн, до яких входить й Україна, де населення протягом багатьох десятиліть було позбавлено можливості проявити будь-яку власну соціальну активність, а прийняття суспільно важливих рішень було виключною компетенцією держави. Незважаючи на прояви громадянської активності в рамках діяльності комуністичних, комсомольських, інших молодіжних та дитячих організацій у радянські часи (мітинги, збори, суботники тощо), ініціатором та організатором цього були держава в особі її органів (зокрема, партійних), а людина виступала лише засобом, інструментом забезпечення такої активності.

Через це навіть зараз громадська діяльність та громадянська активність в Україні є недостатньо розвиненою. Отже, існує потреба її перебудовування, використовуючи та адаптуючи досвід країн Європейського союзу та інших розвинених держав. Вбачається необхідним спрямувати політику держави на стимулювання громадян самостійно, за власним бажанням об'єднуватися задля вирішення загальних проблем, для реалізації тих чи інших суспільних та індивідуальних потреб, тобто ефективніше формувати інститути громадянського суспільства. На нашу думку, найбільш ефективним засобом зміни світогляду та створення мотиваційної бази для населення можуть стати отримання нових знань та навичок через участь у тренінгах, у створенні та втіленні у життя проектів, ідей, отримання консультацій. При чому, держава має сприяти цьому процесу на законодавчому рівні. Через це дуже важливо у країнах пострадянського простору стимулювати та підтримувати громадську активність всіх категорій населення та всіх вікових, соціальних груп.

У цій сфері є два важливі моменти – по-перше, об'єднання населення навколо спільних проблем задля їх вирішення, яке має знаходити своє вираження у створенні неурядових організацій, та, по-друге, соціальне підприємництво, що полягає у реалізації соціальних проектів цими неурядовими організаціями, а також фізичними особами та органами публічної влади. Слід відмітити, що важливою відмінністю соціального підприємництва від благодійництва та проектної діяльності є його незалежність від зовнішніх джерел фінансування, що дає певну свободу рішень та діяльності [1].

Ведучи мову про роль проектів у розбудові громадянського суспільства, слід звернутися до його визначення, яке міститься у п. 2 Порядку залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги. Згідно з ним, проектом є документ, яким визначаються спільні дії учасників проекту (донорів, виконавців, бенефіціарів, реципієнтів), а також ресурси, необхідні для досягнення цілей надання міжнародної технічної допомоги, у тому числі співфінансування з інших джерел, протягом установлених строків [2]. Зазвичай, цілі проектів спрямовані на реалізацію прав як безпосередньо учасників проекту, так і тих чи інших осіб або груп осіб. Тобто, можна сказати, що участь закордонних донорів є технічною (матеріальною, фінансовою) гарантією реалізації цих прав.

Іншими словами, під поняттям «проект» ми розуміємо комплекс заходів, що здійснюються для досягнення чітко визначених цілей упродовж відповідного часу за допомогою фінансових ресурсів.

Створення проекту та його реалізація передбачають свободу соціальної діяльності людини, в першу чергу як члена громадянського суспільства. Наголошуємо, що під словом «свобода» ми розуміємо можливість зробити вибір на основі власних бажань, інтересів, цілей на основі знання об'єктивної дійсності. Особа, яка подає проектну заявку, вільна у своїх ідеях, у способах розв'язання проблем, у виборі партнерів.

Важливою для розуміння сутності проектної діяльності є визначення класифікації проектів за об'єктом впливу, їх поділяють на м'які, тверді та комбіновані. М'які є найбільш поширеними у світі та передбачають конкретні зміни у соціальній сфері (проведення тренінгів, занять тощо). Ця група проектів спрямована переважно на об'єднання громадян. В той час, як тверді спрямовані на співпрацю з органами публічної влади, створення нових або реконструкції існуючих об'єктів інфраструктури. Комбіновані ж поєднують у собі ознаки перших обох. Зміст проекту та персональний склад виконавців, учасників може бути різним, залежно від обсягу, мети та часу його реалізації. Для розбудови громадянського суспільства ми вважаємо найбільш дієвими та ефективними створення та реалізацію саме м'яких проектів.

В принципі, будь-який проект є основою для втілення позитивної ідеї і передбачає її захист як з боку донорської сторони (забезпечення фінансами та послугами), так і з боку бенефіціару (центрального органу виконавчої влади, до компетенції яких належить формування та/або реалізація державної політики у відповідній галузі чи регіоні, де передбачається впровадження проекту, що заінтересована в результатах виконання проекту, Секретаріат Кабінету Міністрів України, Адміністрація Президента України) [2]. Це дозволяє здобувати корисні властивості цієї ідеї, що на етапі реалізації призводить до позитивних змін у суспільстві. Крім того, цей процес передбачає певну свободу дій ініціатора проекту. Тобто, громадянин (або громадянська організація) самостійно приймають рішення щодо укладання угод, пошуку партнерів, здійснення розрахунків, за окремим погодженням з грантодавцем (донором). Тому ми вважаємо, що реалізація проектів виступає гарантією, тобто умовою забезпечення, конституційних прав і свобод громадян-членів цих організацій.

Вивчення показників ефективності дає підстави стверджувати, що використання проектного підходу дозволяє не тільки підвищити ефективність роботи органів публічної влади та діяльність громадських організацій, а й залучити додаткові кошти (в першу чергу – ресурси європейських донорів) для вирішення актуальних питань місцевого і регіонального розвитку.

Досліджуючи тему соціальних проектів, слід зауважити, що така діяльність може стати дієвим механізмом взаємодії й українських правоохоронних органів, в тому числі й поліції, з неурядовими організаціями та міжнародними донорами у ході створення і реалізації спільних соціальних проектів. Це є доволі важливим питанням, оскільки станом на сьогодні соціальні ініціативи у правоохоронній сфері представлені у дуже незначній кількості.

Ми маємо на увазі і одноденні акції, і тривалі масштабні проекти по роботі зі школярами, співпраця з громадськими організаціями у ході забезпечення громадської безпеки та публічного порядку, залучення поліцейських до різноманітних заходів, що проводять такі організації.

До можливих напрямків такої проектної діяльності за участю правоохоронних органів держави можна віднести:

1) проекти, націлені на втілення реформаційних змін в системі Національної поліції та змін, пов'язаних із удосконаленням правової бази, а також внутрішньої структури органу. При чому такі проекти мають обов'язково обговорюватися та узгоджуватися з керівництвом Національної поліції та МВС України, мають бути доцільними з точки зору політики держави;

2) проекти, спрямовані на вирішення завдань, що стоять перед Національною поліцією у сфері забезпечення громадської безпеки і публічного порядку і пов'язаних із нею сферах. На наш погляд, у цій сфері важливим елементом є формування довіри та налагодження взаємозв'язків з населенням;

3) проекти, спрямовані на вирішення актуальних проблем суспільства, вирішення комплексу проблем окремих категорій населення (особи з алкогольною залежністю, важкі підлітки) та превентивний вплив на населення взагалі (проведення лекцій у школах, на підприємствах, висвітлення поліцією інформації у засобах масової інформації тощо).

Позитивними прикладами такої діяльності можна назвати діяльність поліції Харківщини з організації взаємодії з громадою у сфері створення соціальних проектів. Так, поліцією Нововодолазького району Харківської області було організовано акцію «Ніч кіно під відкритим небом» [3]. Проект було реалізовано за сприяння Громадської організації «Фонд місцевої демократії». Захід був спрямований на підвищення рівня довіри до поліції шляхом показу соціальних короткометражних фільмів, в яких підіймалися проблеми співпраці поліції й населення, наприклад, своєчасне інформування поліції про вчинення злочину у разі, якщо громадянин став свідком його вчинення.

Подібні проекти стають можливими у тому числі і завдяки діяльності Консультативної місії Євро-

пейського Союзу, яка регулярно проводить зустрічі із представниками Національної поліції, надає консультації в ході реалізації неурядовими організаціями соціальних проектів.

Ми вважаємо, що створення та реалізація соціальних проектів в Україні є не лише однією з найбільш прогресивних недержавних гарантій реалізації конституційних прав і свобод осіб, а й дієвим механізмом для розвитку громадянського суспільства та його інститутів. Створення власних соціальних проектів надає як громадянам, так і їх об'єднанням реальну можливість впливати на вирішення окреслених питань, сприяти здійсненню реальних змін в суспільстві, які спрямовані на реалізацію прав і свобод людини і громадянина, брати участь у створенні дієвих інститутів громадянського суспільства для ефективної взаємодії з державою. З метою покращення та оптимізації цього процесу вважаємо за необхідне:

- проводити консультування представників громадських організацій щодо підвищення ефективності та оптимізації залучення закордонної фінансової допомоги через створення проектів;

- залучати соціально активних громадян до участі у об'єднаннях через стимулювання виявлення їх громадянської позиції, громадської активності, через створення тематичної соціальної реклами державою, органами місцевого самоврядування;

- створити окремий підрозділ при МВС або включити до повноважень Департаменту міжнародного співробітництва та європейської інтеграції МВС функції моніторингу, консультування (методичної допомоги) ініціаторів (як працівників МВС, так і представників громадських організацій) проектів, які безпосередньо пов'язані з діяльністю правоохоронних органів;

- з боку як органів публічної влади, так і правоохоронних органів всіляко сприяти розвитку інститутів громадянського суспільства, в тому числі задля реалізації ними соціальних проектів та їх участі у суспільному житті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Соціальне підприємництво. Український форум благодійників. URL: <http://ufb.org.ua/sektor-blagodijnosti/filantropija-u-sviti/trendi/trend-2.htm> (дата звернення: 05.04.2019).
2. Постанова КМУ від 15.02.2002 № 153 «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2002-%D0%BF> (дата звернення 05.04. 2019).
3. Копіна О. П. Діалог поліції та громади як соціальна технологія впровадження принципів community policing у місцевій громаді : метод. рек. / О. П. Копіна, О. С. Мірошник, О. О. Сердюк ; Фонд Місц. Демократії ; Лаб. мир. рішень ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : [ХНУВС], 2018. 124 с.

Наумов А. С.
студент I курсу Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
м. Суми

ПРАВО ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА АКАДЕМІЧНУ МОБІЛЬНІСТЬ: ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Згідно з Законом України «Про вищу освіту» академічна мобільність – це можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому закладі вищої освіти (науковій установі) на території України чи поза її межами [1]. Важливість академічної мобільності, особливо міжнародної, в умовах сучасних процесів глобалізації складно переоцінити. Вона забезпечує низку переваг для здобувачів вищої освіти, покращує якість університетської освіти загалом. Зокрема, завдяки міжнародній академічній мобільності створюється міцна основа для міжкультурного діалогу та розвитку толерантності, розширюється кругозір, вдосконалюється володіння іноземними мовами, здобуваються спеціальні знання і навички, які складно (а іноді й неможливо) отримати в окремо взятому закладі вищої освіти, підвищується конкурентоспроможність випускника на внутрішньому і міжнародному ринках праці.

Ще одним важливим, якщо не головним, результатом досвіду навчання за кордоном є розвиток критичного мислення, можливість поглянути на ситуацію у власній країні під іншим кутом зору, самостійно оцінити соціальні і політичні процеси, які відбуваються на Батьківщині, рівень вітчизняних наукових досліджень, освітніх послуг тощо. Особа в такий спосіб стає не лише професіоналом у своїй сфері, вона набуває якостей соціально відповідального суб'єкта, формує власну громадянську позицію та адекватні ціннісні установки.

Незаперечними є переваги від академічної мобільності і для викладачів та науковців. Зокрема, це підвищення кваліфікації у контексті глобальних трендів розвитку науки; залучення до кращих світових освітніх практик; можливість професійного діалогу з представниками іноземних закладів освіти тощо.

Відповідно до ухвалені Європейською Комісією Стратегії розумного, стійкого та інклюзивного зростання «Європа 2020» частка населення з вищою освітою віком до 34 років в ЄС має бути не менше 40% [2]. При цьому Стратегія мобільності 2020 для Європейського простору вищої освіти (об'єднує 48 європейських країн з Україною включно) визначає індикатор 20% випускників з досвідом міжнародної академічної мобільності в якості цільового показника 2020 року [3].

Реалізація права на академічну мобільність важлива для України ще й контексті євроінтеграційних зобов'язань. Статтями 430-431 Угоди про Асоціацію

Україна – ЄС передбачено, що Україна та ЄС повинні сприяти розвитку співробітництва в галузі освіти, навчання та молодіжної політики з метою... поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти, активізації мобільності студентів та викладачів [4].

Те, що академічна мобільність є саме правом уже визнано в нашій державі. Підтвердження цьому знаходимо у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок реалізації прав на академічну мобільність» 12 серпня 2015 року [5]. Відтак, це право повинно мати механізми реалізації, необхідні гарантії та бути захищеним юридично.

Однак, спроби розгляду академічної мобільності саме як права здобувача вищої освіти є поки що поодинокими у вітчизняній юридичній науці. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема переважно розглядається у соціологічному та філософському вимірі, в контексті глобалізації та інтеграції України до Європейського простору вищої освіти (Н. Козієвська [6], Н. Пасічник [7], Д. Свириденко [8]), у розрізі педагогічних інновацій та організаційних аспектів на рівні окремого ЗВО (А. Гладири [9], О. Лужкова [10] та інші). Вітчизняні ж юридичні дослідження в цьому напрямку практично відсутні, хоча проблема активно дискутується в західній правовій літературі (К. Beiter [11], Т. Каяе, R. Bickel, T. Birtwistle [12], С. Stoica & M. Safta [13]).

Виділення невирішених раніше частин проблеми. З огляду на наведене, а також на те, що кількість здобувачів вищої освіти в Україні, які беруть участь у довгострокових чи короткострокових програмах академічної мобільності залишається низькою (так, частка студентів Сумського державного університету, які брали участь у програмах академічної мобільності станом на 2018 рік склала усього 1,9%, і цей показник є одним з найвищих в Україні [14]), необхідним є пошук механізмів забезпечення права здобувачів вищої освіти на академічну мобільність. Отже, метою цього дослідження є визначення поняття і змісту права на академічну мобільність та з'ясування шляхів вдосконалення правового регулювання в сфері його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Право на академічну мобільність хоча безпосередньо і не визначене, однак з необхідністю впливає з положень Декларації прав людини 1948 року, Міжнародного пакту про громадянські й політичні права 1966 року, Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року тощо. У цих документах закріплюються такі основоположні права людини як право на свободу пересування, право на освіту

та право свободу вираження думок, дотримання яких, як наголошує низка європейських дослідників [11, 12] безпосередньо пов'язано з правом на академічну мобільність. У статті 13 Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 року навіть передбачена вимога додержання академічної свободи.

Прямо право на академічну мобільність передбачене Лісабонською конвенцією про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні 1997 року [15]. Конвенція, зокрема, встановлює, що визнання кваліфікацій вищої освіти, присуджених іншою країною, має приводити до одного або обох наступних наслідків: доступ до продовження навчання у вищій освіті на рівних умовах з кандидатами з країни, в якій здобувається визнання; використання документів про освіту потрапляє в поле законодавства країни, в якій з добувається визнання. Конвенція ратифікована 53 країнами, серед яких і Україна.

Наступним кроком у провадженні академічної мобільності у європейському регіоні стало прийняття Болонської декларації у червні 1999 року, де були проголошені основні принципи сучасного розвитку вищої освіти в Європейському регіоні, серед них академічній мобільності відводилось провідне місце. Так, у Болонській декларації визначається, що: «Задля сприяння мобільності через усунення перешкод на шляху ефективного використання права на вільне пересування з безпосередньою метою передбачається: забезпечення студентам доступу до навчальних можливостей, а також до відповідних послуг; забезпечення визнання та зарахування часу, який вчитель, дослідник чи член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі, проводячи дослідження, викладаючи та виконуючи відповідну до свого фаху роботу, зі збереженням їхніх законних прав; сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій; просування необхідних європейських стандартів у галузі вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності та інтегрованих навчальних, дослідницьких і виховних програм» [16].

Можна стверджувати, що Болонська декларація 1999 року визначила право студентів на академічну мобільність як один з основних пріоритетів у розвитку вищої освіти у Європейському регіоні. Тож, оскільки Україна позиціонує себе як частина Європейського простору вищої освіти, завдання забезпечення цього права має бути пріоритетним і для нашої держави.

В Україні право на академічну мобільність регулюється, перш за все, уже згадуваним Положенням про порядок реалізації прав на академічну мобільність, затвердженим урядовою постановою. Згідно з ним, право на академічну мобільність може бути реалізоване на підставі договорів про співробітництво в галузі освіти та науки між вітчизняними закладами вищої освіти (науковими установами)

або їх основними структурними підрозділами, між вітчизняними та іноземними ЗВО (науковими установами) та їх основними структурними підрозділами, а також може бути реалізоване вітчизняним учасником освітнього процесу з власної ініціативи, підтриманої адміністрацією вітчизняного вищого навчального закладу (наукової установи), в якому він постійно навчається або працює, на основі індивідуальних запрошень та інших механізмів [5]. Зауважимо, що Положення оперує терміном «вищий навчальний заклад», однак, з огляду на Закон України «Про вищу освіту», тут і далі ми будемо вживати термін «ЗВО».

За місцем реалізації положення розрізняє внутрішню та міжнародну академічну мобільність. Внутрішня – це академічна мобільність, право на яку реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у ЗВО (наукових установах) – партнерах в межах України. Міжнародна академічну мобільність – це академічна мобільність, право на яку реалізується вітчизняними учасниками освітнього процесу у ЗВО (наукових установах) – партнерах поза межами України, а також іноземними учасниками освітнього процесу у вітчизняних ЗВО (наукових установах).

Крім того, академічна мобільність поділяється на ступеневу і кредитну. Ступенева мобільність передбачає навчання у ЗВО, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу, з метою здобуття ступеня вищої освіти, що підтверджується документом (документами) про вищу освіту або про здобуття ступеня вищої освіти від двох або більше вищих навчальних закладів. Кредитна мобільність – навчання у ЗВО, відмінному від постійного місця навчання учасника освітнього процесу, з метою здобуття кредитів Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) та/або відповідних компетентностей, результатів навчання (без здобуття кредитів ЄКТС), що будуть визнані у ЗВО постійного місця навчання вітчизняного чи іноземного учасника освітнього процесу. При цьому загальний період навчання для таких учасників за програмами кредитної мобільності залишається незмінним.

Основними формами академічної мобільності для учасників освітнього процесу, що добувають освітні ступені молодшого бакалавра, бакалавра, магістра та доктора філософії у вітчизняних ЗВО, є навчання за програмами академічної мобільності; мовне стажування; наукове стажування. Формами ж академічної мобільності для осіб, що здобувають науковий ступінь доктора наук, науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників та інших учасників освітнього процесу, є участь у спільних проектах; викладання; наукове дослідження; наукове стажування; підвищення кваліфікації.

Не важко помітити, що передбачений Положенням перелік форм академічної мобільності є доволі обмеженим, в першу чергу, для студентів. Так, не можна кваліфікувати як академічну мобільність проходження навчальної, виробничої чи переддипломної практики за кордоном, хоча в результаті такої прак-

тики можуть бути здобуті кредити ЄКТС і відповідні компетентності. Під питанням залишається і участь в різного роду студентських форумах, семінарах, інших заходах, які проводяться ЗВО, передбачають навчання, але не конвертують його результати в кредити ЄКТС і не мають характеру мовного чи наукового стажування. Відтак, передбачені Положенням правила реалізації права на академічну мобільність, спрямовані на сприяння учасникам освітнього процесу, не можуть бути застосовані в таких випадках.

Зокрема, Положення передбачає, що за здобувачами вищої освіти на період навчання в іншому ЗВО поза межами України зберігаються відповідно до укладеного договору про академічну мобільність місце навчання та виплата стипендії згідно із законодавством протягом навчання, стажування чи провадження наукової діяльності в іншому ЗВО, якщо стипендія не передбачена умовами академічної мобільності. Аналогічне право передбачається й для науково-педагогічних працівників. Особи, які уклали договори про навчання за програмою академічної мобільності, не відраховуються із складу здобувачів вищої освіти на період реалізації права на академічну мобільність та обліковуються в Єдиній державній електронній базі з питань освіти.

Здобувач вищої освіти, крім вивчення у ЗВО-партнері обов'язкових навчальних дисциплін, має право самостійного вибору додаткових навчальних дисциплін за погодженням з ЗВО, що направив його на навчання. Визнання результатів навчання здійснюється на основі ЄКТС. Порівняння обсягу навчального навантаження під час здобуття вищої освіти в межах програми академічної мобільності повинне ґрунтуватися на зіставленні результатів навчання, яких було досягнуто здобувачем вищої освіти у ЗВО-партнері, та результатів навчання, запланованих освітньою програмою ЗВО, в якому здобувач навчається на постійній основі. Якщо ж здобувач вищої освіти під час перебування у ЗВО на базі якого реалізується право на академічну мобільність, не виконав програму навчання, то після повернення до ЗВО, в якому він навчається на постійній основі, йому може бути запропоновано індивідуальний графік ліквідації академічної заборгованості або повторний курс навчання за рахунок коштів фізичних чи юридичних осіб.

Вказані правила мали б забезпечити безперешкодну реалізацію права на міжнародну академічну мобільність здобувачами вищої освіти, однак, як показує практика, існує низка проблем, які стоять на заваді потенційним учасникам програм мобільності. Поряд з низьким або посереднім рівнем знань іноземних мов українськими студентами, недостатнім інформуванням, невеликою кількістю партнерств вітчизняних ЗВО з іноземними та неефективним їх

використанням найбільшу проблему для студента, в першу чергу, у разі реалізації ініціативної академічної мобільності складає перезарахування кредитів ЄКТС. По-перше, навчальні плани українських ЗВО часто не розраховані на потреби академічної мобільності, не відповідають європейським підходам до освітнього процесу ні в частині структури залікових кредитів, ні за змістовним наповненням. Тож, підібрати курси для вивчення в іноземному університеті, а тим більше, бути впевненим, що здобуті кредити будуть визнані у вітчизняному ЗВО, для пересічного студента досить складно.

По-друге, здобути стипендію чи іншу форму фінансової підтримки вдається лише окремим здобувачам вищої освіти. Іноді навіть грант на навчання і проживання за кордоном не гарантує реалізації права на академічну мобільність. Автору цієї статті відомий факт, коли студенту довелося відмовитися від короткострокової програми мобільності через відсутність коштів на проїзд до іноземного університету, хоча всі інші витрати фінансувала організація-грантодавець.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи вказані проблеми, вважаємо, що для безперешкодної реалізації права здобувачів вищої освіти на академічну мобільність необхідним є, по-перше, встановлення для ЗВО таких ліцензійних і акредитаційних вимог, які зобов'язували б їх сприяти академічній мобільності, забезпечувати супровід студента в цьому питанні. Наразі, хоча законодавчі норми і встановлюють відповідні правила щодо перезарахування кредитів ЄКТС, однак ні ЗВО, ні конкретний викладач не несуть жодної юридичної відповідальності, якщо результати навчання в іноземному ЗВО не будуть враховані. На нашу думку, прямі нормативні зобов'язання тут не можна впроваджувати, беручи до уваги принципи свободи університетів. Отже, необхідним є створення умов, за яких сам ЗВО буде зацікавлений у мобільності своїх студентів, трансформації навчальних планів, покращенні мовної підготовки, врахуванні кредитів, здобутих в інших ЗВО. Вбачається, що це можливо зробити через акредитаційні процедури, визначення обсягів фінансування з державного бюджету з урахуванням показників мобільності тощо.

По-друге, державі доцільно створити фонд підтримки обдарованих студентів, для того, щоб, принаймні, кращі з майбутніх фахівців не втрачали можливості опанувати певні компоненти своєї спеціальності за кордоном. Відпрацювання цих та інших механізмів, законодавче розширення спектру форм академічної мобільності (зокрема, через включення до них проходження практики, семінарів, тренінгів, навчальних турнірів чи дебатів) продовжує залишатися актуальним в рамках юридичних та інших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth / European Commission. COM (2010)2020 final. URL: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

3. Mobility strategy 2020 for the European Higher Education Area / EHEA Ministerial Conference, Bucharest, 2012. URL: <https://www.sterpius.si/wp-content/uploads/2014/02/2012-EHEA-Mobility-Strategy.pdf>
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21 травня 2014 року / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» від 12 серпня 2015 року / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/579-2015-п>
6. Козієвська О.І. Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу. *Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України»* № 3 (додаток 2). Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2013. С.238-243.
7. Пасічник Н. С. Студентська академічна мобільність як чинник інтеграції України у світовий науково-освітній простір. *Тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Удосконалення інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки в умовах євроінтеграції»* 22-24 травня 2014 року. Біла Церква. С. 40-41.
8. Свириденко Д. Б. Глобалізація як чинник розгортання процесів академічної мобільності. *Philosophy & Cosmology*. 2015 (Vol. 14). Рр. 223-235.
9. Гладир А. І. Досвід та проблеми реалізації права на академічну мобільність. *Інженерні та освітні технології*. 2018. № 1 (21). С. 48-53.
10. Лужкова О. О. Формування морально-естетичного ідеалу студентів як важлива складова інженерної освіти. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: зб. наук. праць*. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Apdup/2010_1/2_225-229.pdf
11. Beiter K. The Protection of the Right to Academic Mobility under International Human Right Law. In: *Academic Mobility*. Eds. N. Maadad & M. Tight. Emerald Group Publishing Limited, Howard House, UK, 2014. Pp. 243-265.
12. Kaye T, Bickel R., Birtwistle T. Criticising the Image of the Student as Consumer: Examining Legal Trends and Administrative Responses in the US and UK. *Education and the Law*. 2006. № 18(2-3). URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09539960600919779>
13. Camelia F. Stoica & Marieta Safta University Autonomy and Academic Freedom: Meaning and Legal Basis. *Perspectives of Business Law Journal*. 2013. Vol. 2, Issue 1, Pp. 192-199. URL: <http://www.businesslawconference.ro/revista/articole/an2nr1/27%20Stoica%20Camelia,%20Marieta%20Safta%20Marieta%20EN.pdf>
14. Міжнародна академічна мобільність: досвід та перспективи: матеріали семінару для науково-педагогічних працівників СумДУ. URL: http://fpkv.sumdu.edu.ua/images/Docs/Kirichenko_mobility.pdf
15. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні від 11 квітня 1997 року. / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308
16. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти» від 19 червня 1999 року / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525

Новашок Д. О.

студент I курсу (ОКР «Магістр») факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету ім. Івана Франка
м. Львів

КОНЦЕПЦІЯ ЕФЕКТИВНОГО КОНТРОЛЮ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Вступ. У міжнародному праві діє принцип, відповідно до якого поведінка приватних осіб або утворень не може бути ототожнена із діями держави за міжнародним правом. Проте, в деяких випадках, тим не менш, така поведінка може розглядатись як поведінка держави в силу особливого фактичного зв'язку між фізичною особою або утворенням, що здійснює цю поведінку, і державою. Концепції ефективного та загального контролю значно вплинули на розвиток міжнародного права та інституту відповідальності. Як не дивно, але ці концепції виявилися «живучими» і їх стали застосовувати й інші судові інстанції. Зокрема, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) активно послуговується концепцією ефективного контролю для вирішення справ щодо суперечливих територій. Хоча така позиція і є досить спірною, вона міцно закріпилася у прецедентному праві ЄСПЛ і використовується надалі. Дослідження практики застосування цієї концепції тісно пов'язано з інститутом відповідальності у міжнародному праві, а також має велику актуальність для України, зважаючи на агресію Росії та окупацію нею частини територій України, де відбуваються порушення прав людини.

Аналіз останніх досліджень. Серед авторів, які внесли значний внесок у дослідження концепції ефективного контролю в рамках ЄСПЛ, можна виділити М. Міланович, В. Цевелекос, К. О'Бріен, С. Рінгерт та інших. Навіть не зважаючи на величезний інтерес до цього питання, в сучасній українській юридичній науці наразі відсутнє системне дослідження вищезазначеної концепції та її застосування до ситуації в Україні.

Виділення проблем дослідження. Основною проблемою, яку зачіпає дослідження, є виявлення перспектив застосування концепції ефективного контролю у справах українських громадян проти Російської Федерації. Аналіз аргументації ЄСПЛ у справах, в яких він застосовує концепцію, несе значну практичну цінність як для української юридичної науки, в якій цей аспект діяльності ЄСПЛ залишився поза увагою, так і для практикуючих юристів, які можуть імплементувати результати дослідження під час захисту прав своїх клієнтів у ЄСПЛ.

Завдання роботи: охарактеризувати процес становлення концепцій ефективного та загального контролю у практиці ЄСПЛ; надати характеристику практиці застосування концепції ефективного загального

контролю ЄСПЛ; проаналізувати застосування концепції ефективного загального контролю у справах ЄСПЛ щодо України.

Основний матеріал дослідження. У міжнародному праві розрізняють дві концепції, відповідно до яких державі присвоюється протиправна поведінка приватних осіб (або групи осіб): концепція ефективного та загального контролю. Хоча ці дві концепції і мають спільну правову природу, проте проведення різниці між ними має важливе значення. Також ці дві концепції взаємопов'язані між собою та мають низку спільних рис.

Концепція ефективного контролю, яка зачіпає питання встановлення контролю держави над діями певних осіб і її відповідальності за це, була розроблена Міжнародним Судом Організації Об'єднаних Націй у справі про військову та напіввійськову діяльність в Нікарагуа та проти Нікарагуа (*Nicaragua v. USA*) 1986 року. В результаті розгляду цієї справи було розроблено концепцію ефективного контролю, відповідно до якої держава несе відповідальність за правопорушення осіб або групи осіб, якщо буде доведено, що вона здійснювала ефективний контроль над військовими або воєнізованими операціями, під час яких особи скоїли ці правопорушення. Проте, сам ефективний контроль США над «контрас» так і не був доведений [1, с. 202].

На противагу цієї справи, слід згадати справу Тадича (*Tadić case*) у Міжнародному трибуналі для колишньої Югославії, у якій судді розширили рамки міжнародної відповідальності Югославії за дії у Боснії та Герцеговині, використовуючи концепцію «загального контролю» всупереч позиції, що була сформульована у рішенні Міжнародного Суду ООН. Відповідно до концепції загального контролю держава несе відповідальність за дії організованої групи, якщо вона здійснювала загальний контроль над нею, який не обов'язково має включати надання певних інструкцій або вказівок, а може виражатись у загальній підтримці цих осіб, в тому числі фінансовій, військовій чи у іншій формі [2, с. 49].

Проте, найбільшого розвитку ці концепції набули саме в діяльності Європейського суду з прав людини. У своїх справах щодо порушення прав людини ЄСПЛ також стикався з питанням, кого слід визнати винним у такому порушенні. Ця проблема особливо гостро поставала у випадках, коли права були порушені на території, що не знаходилась під контролем держави. Саме тому ЄСПЛ намагався визначити, під юрисдикцією якої держави знаходилась територія, і відповідно, хто має нести відповідальність за правопорушення.

На основі аналізу практики ЄСПЛ можна дійти висновку, що концепція ефективного контролю вперше з'явилася у рішеннях ЄСПЛ у справі Луїзиду проти Туреччини 1996 року (*Loizidou v. Turkey*), в якій позивач вимагала визнати Туреччину відповідальною за порушення своїх прав на доступ до власності, що знаходилась на території північного Кіпру. Тігіна Луїзиду звернулася з позовом до Європейського суду з прав людини, вказавши, що Туреччина повинна бути визнана винною в постійному перешкоджанні пози-

вачці в доступі до її власності, що знаходилася на окупованих територіях північного Кіпру [3].

У справі Луїзиду ЄСПЛ зіткнувся, зокрема, з двома незалежними одне від одного питаннями:

чи пов'язана протиправна поведінка, – відмова у доступі до майна та мирного користування нею, – з її фактичним виконавцем, Турецькою Республікою Північного Кіпру (далі – ТРПК), або ж вона пов'язана з державою, яка здійснює ефективний контроль над ТРПК – Туреччиною;

оскільки Туреччина була стороною-учасницею ЄКПЛ, а ТРПК, як недержавний невизнаний суб'єкт, не була, то чи мав ЄСПЛ юрисдикцію розглядати справу по суті.

Питання атрибуції вимагало від ЄСПЛ вдатися до теорії ефективного контролю, згідно з якою поведінка присвоюється не фактичному правопорушнику (ТРПК), а скоріше державі, яка здійснює ефективний контроль над правопорушником (Туреччина). Хоча, як зазначає Цевелекос В., у міркуваннях ЄСПЛ не вистачає чіткості, яку варто було б очікувати у такого роду справі, Суд, тим не менше, у справі Луїзиду пов'язує ефективний контроль з атрибуцією протиправної поведінки, що є передумовою для встановлення юрисдикції ЄСПЛ по справі [4, с. 151]. Таким чином, Суд зазначає: «... відповідальність Договірної Сторони може також виникати, коли внаслідок воєнних дій – законних чи незаконних, – вона здійснює ефективний контроль над територією поза її національною територією. Обов'язок забезпечити в такій ситуації права і свободи людини, які викладені в Конвенції, впливає з факту такого контролю, незважаючи на те, чи здійснюється він безпосередньо через його збройні сили, чи через підпорядковані державі місцеві адміністрації». Суд зробив висновки, що порушення ЄКПЛ, які розглядаються в межах справи, «можуть підпадати під турецьку юрисдикцію у значенні статті 1 Конвенції» [3].

Пізніше у справі Кіпр проти Туреччини (*Cyprus v. Turkey*) ЄСПЛ зробив важливе уточнення, зазначивши, що «з урахуванням ефективного та всеосяжного контролю над північною частиною Кіпру відповідальність Туреччини не може обмежуватись діями її власних солдат чи офіційних осіб у північній частині Кіпру, а має бути розповсюджена також і на дії місцевої адміністрації, яка все ще існує завдяки турецьким військовим та іншим видам підтримки» [5].

З точки зору міжнародного права, висновок, до якого Суд дійшов у справі Луїзиду, є абсолютно логічним та прийнятним. Оскільки Туреччина здійснює ефективний контроль над ТРПК, поведінка цього невизнаного суб'єкта має атрибубуватися Туреччині. Також, зважаючи на те, що Туреччина є стороною ЄКПЛ, ЄСПЛ може здійснювати юрисдикцію щодо міжнародних протиправних діянь, які Туреччина здійснює поза її територією.

Хоча у справі Луїзиду Суд представив питання атрибуції та юрисдикції як дві частини одного провадження, – перше як умову останньої, – інша справа, яку розглядав ЄСПЛ, вимагала від суддів іншого аналізу. У справі Банкович та інші проти Бельгії та інших 2001 року (*Banković and Others v. Belgium and Others*)

позивачі скаржилися на порушення прав людини, яких вони зазнали через застосування сили під час повітряного бомбардування території Сербії з боку країн-членів НАТО (які також є сторонами ЄСПЛ). Суд вирішив не розглядати питання про те, чи поведінка НАТО може також бути присвоєна її державам-членам (і в цьому випадку ефективний контроль відіграв би певну роль), концепція ефективного контролю не повинна б була бути застосована. Узагальнюючи, можна сказати, що через рішення Суду не «розривати інституційне покривало» НАТО з метою притягнення до відповідальності її держав-членів згідно з ЄСПЛ, ніщо у справі Банкович не обґрунтовувало використання критерію ефективного контролю [6, с. 83]. Тим не менш, ЄСПЛ все ж вирішив застосувати критерій ефективного контролю. Зважаючи на рішення по справі Луїзиду, об'єднавши два аспекти, – атрибуцію та юрисдикцію, – в єдиний стандарт, зазначив наступне: «В цілому прецедентна практика Суду показує, що він визнає здійснення екстериторіальної юрисдикції державою-учасницею Конвенції у виняткових випадках: Суд визнавав його, коли держава-відповідач шляхом здійснення ефективного контролю над закордонною територією і її жителями, при військовій окупації чи при наявності згоди чи запрошення уряду даної території, здійснює всю публічну владу, яку за звичайних обставин здійснював б цей уряд, або її частина» [7].

Після винесення рішень по справах, які були розглянуті раніше, ЄСПЛ активно застосовував концепцію ефективного загального контролю у своєму судочинстві. Багато з цих справ є досить цікавими і актуальними для України, адже на їх основі українські громадяни можуть в подальшому будувати свої правові позиції у позовах до ЄСПЛ проти Росії. Однією з таких є справа Ілашку та інші проти Молдови та Росії (*Ilaşcu and others v. Moldova and Russia*). Позивачі були ув'язнені місцевою владою «Придністровської Молдовської Республіки» (далі – «ПМР») майже одразу після оголошення ними відокремлення від Молдови за «антирадянську пропаганду» і були засуджені до смертної кари. За твердженнями заявників влада Молдови повинна нести відповідальність за порушення їх прав, оскільки вона не вжила адекватних дій для зупинення порушень прав. Російська Федерація має розділяти цю відповідальність, оскільки територія Придністров'я фактично знаходилася під контролем Росії завдяки розміщенням там військовим частинам та військовому обладнанню, а також підтримці, що надавалася сепаратистам. З цими аргументами погодився і Суд. Він також зазначив, що Росія до сих пір не вивела усі війська з території Молдови, в порушення своїх зобов'язань про їхнє повне виведення, які Російська Федерація взяла на себе на самітах ОБСЄ у 1999 та 2001 роках, крім того, Росія і надалі продає зброю владі Придністров'я в порушення домовленостей. ЄСПЛ визначив, що «Придністровська Молдовська Республіка» залишається під ефективним керівництвом чи принаймні під вирішальним впливом Росії і у будь-якому разі вона вижила завдяки військовій, економічній, фінансовій та політичній підтримці, що надається Росією. На цій підставі Суд визнав Росію

винною щодо поводження із заявниками, яке вчинила місцева влада Придністров'я [8].

Не менш цікавою є справа Чірагов та інші проти Вірменії (*Chigarov and others v. Armenia*), в якій ЄСПЛ не лише встановив факт ефективного контролю території, але й торкнувся питань міжнародного гуманітарного права. Позивачами у справі виступали вимушені переселенці, яких вигнали із Лачинського району після проголошення незалежності «Нагірно-Карабаської Республіки» (НРК), яка завжди знаходилася під контролем Вірменії. Вимушені переселенці висунули скаргу, бо через неможливість повернення до Лачіну вони не можуть використовувати своє майно, при цьому влада Вірменії повинна була компенсувати завдані їм збитки. ЄСПЛ заявив, що Нагірний Карабах, Лачинський район і інші прилеглі території перебувають в даний час під окупацією Вірменії, і що міжнародне гуманітарне право застосовується до даної ситуації. Суд підтвердив свій висновок з рішення від 14 грудня 2011 року, згідно з яким самопроголошене утворення «НРК» не визнається ні країнами, ні міжнародними організаціями в якості держави за міжнародним правом. Ґрунтуючись на доказах, які свідчать про політичну, фінансову та інші залежності сепаратистів від Вірменії, ЄСПЛ дійшов висновку, що «Республіка Вірменія з перших днів нагірно-карабахського конфлікту мала значний і вирішальний вплив на всю «НРК», ці утворення високо інтегровані практично з усіх важливих питань, і ця ситуація зберігається донині ... «НРК» та її адміністрація виживають завдяки військовій, політичній, фінансовій та іншій підтримці Вірменії, яка здійснює ефективний контроль над Нагірним Карабахом і прилеглими територіями, включаючи Лачинський район» [9]. Ці аргументи ЄСПЛ стали вирішальними і Вірменія визнана винною у порушенні прав заявників і була змушена виплатити їм грошові компенсації.

Після початку збройного конфлікту на Сході України постало питання про притягнення Російської Федерації до відповідальності за її протиправні діяння. Одним з найбільш ефективних методів є розгляд позовів у міжнародних судових установах, серед яких і ЄСПЛ. Україна на даний момент подала п'ять позовів до ЄСПЛ щодо порушення Російською Федерацією прав людини на території Криму та Донбасу. У справах, серед іншого, йдеться про визнання Росії такою, яка ефективно контролює певні суверенні території України за посередництва терористичних угруповань. Відповідно, якщо буде визнано, що Російська Федерація здійснює загальний ефективний контроль над «місцевими адміністраціями» на окупованих територіях Донецької та Луганської областей, то саме Росія буде визнана винною у порушеннях прав людини на цих територіях. На це і посиляється український уряд у своєму позові Україна проти Росії (*Ukraine v. Russia*), вказуючи, що «Росія ... здійснюючи контроль над сепаратистами та озброєними угрупованнями у Східній Україні – мала юрисдикцію над ситуацією, що призвело до численних порушень Європейської конвенції з прав людини» [10]. У додаток до позовів України проти Росії, позови до ЄСПЛ подали тисячі мешканців Донецької та Луганської областей щодо порушення їх

прав внаслідок конфлікту, в яких відповідачем виступає Росія. На даний момент ЄСПЛ було розглянуто дві справи, які стосуються збройного конфлікту на Сході, і хоча Росія в них не виступає як відповідач, тим не менш в них було розглянуто питання ефективного контролю над окремими районами Донецької та Луганської областей, які перебувають під контролем терористів «Л/ДНР» та Росії.

Хлебик проти України (*Khlebiak v. Ukraine*) є однією з двох справ, поданих особами, які постраждали від збройного конфлікту на Сході України, і щодо яких Європейський суд з прав людини виніс рішення. ЄСПЛ постановив, що хоча заявник, Олександр Хлебик, провів чотири роки у Луганській області (на території, яка опинилася під контролем російсько-терористичних сил через рік після того, як він почав відбувати покарання), відбуваючи покарання, яке не набрало чинності, Україна не порушила права заявника на доступ до суду та його право на оскарження у кримінальних справах (стаття ЄКПЛ та ст. 2 Протоколу № 7 до ЄКПЛ) [11]. Проценко О. висловила цікаву думку, стверджуючи, що Суд натякав на те, що заяву можна було подати також проти Росії. Зокрема, ЄСПЛ у своєму рішенні зазначав, що «обсяг розгляду справи обмежений тим, що заява спрямована лише проти України (на відміну, наприклад, від справи Ілашку та інших проти Молдови та Росії) і що заявник не стверджував, що його права були порушені через недовільні механізми міжнародного співробітництва між Україною та будь-якою іншою Високою Договірною Стороною» [12].

Другою справою, щодо якої ЄСПЛ вже виніс рішення, є Цезар та інші проти України (*Tzezar and others v. Ukraine*). Зокрема, 13 лютого 2018 року ЄСПЛ виніс рішення у даній справі, яка стосувалася сімох українських пенсіонерів, які проживають на тимчасово непід-

контрольній українському уряду території Донецької області. Проте, скарги були відхилені, зокрема через те, що заявники не вичерпали усіх національних механізмів захисту своїх прав. Також ЄСПЛ послався на винесене рішення по справі Хлебик проти України, в якій він встановив, що державні органи влади України вжили всіх необхідних заходів, щоб забезпечити права заявників, передбачені статтею 6 в конкретній ситуації постійного конфлікту та дійшов висновку, що уряд зробив все, що в його силах за цих обставин [13].

Висновки. Таким чином було встановлено, що ЄСПЛ у своїй практиці неодноразово звертався до концепції ефективного контролю, яка була розроблена у міжнародних судових установах універсального рівня. У справі Луїзиду ЄСПЛ вперше застосував цю концепцію, згідно з якою держава несе відповідальність за порушення прав людини на території іншої держави, якщо вона контролює цю територію, зокрема фінансово, політично або військово. Застосувавши цю концепцію також у справі Банкович, ЄСПЛ об'єднав критерії юрисдикції та атрибуції, зумовивши зародження нового критерію для присвоєння відповідальності державі за порушення прав людини. У подальших своїх справах, зокрема у справі Ілашку, Чігаров та інших, ЄСПЛ підтвердив свій підхід до екстериторіального порушення прав людини. Для України ця концепція є дуже актуальною, адже саме за допомогою неї наші громадяни можуть притягати до відповідальності за порушення прав людини в ОРДЛО та в Криму Російську Федерацію. Проаналізувавши справи українців Хлебик та Цезар, можна дійти висновку, що ЄСПЛ схильний застосовувати критерій ефективного контролю і у справах України, проте для цього наші громадяни повинні подавати скарги не тільки проти України, але і проти Росії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Краткое изложение решений, консультативный заключений и постановлений Международного Суда 1948-1991 / Организация Объединенный Наций. – С. 198-212. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icj-cij.org/homepage/ru/files/sum_1948-1991.pdf.
2. Prosecutor v. Tadić. Case No IT-94-I: Decision on the defense motion for interlocutory appeal for jurisdiction / International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. – 1999. – P. 45-59.
3. Loizidou v. Turkey / The European Court of Human Rights. – 1996. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-58007&filename=001-58007.pdf>.
4. Tzevelekos V. Reconstructing the Effective Control Criterion in Extraterritorial Human Rights Breaches: Direct Attribution of Wrongfulness, Due Diligence, and Concurrent Responsibility / V. Tzevelekos // Michigan Journal of International Law. – 2014. – Volume 36, Issue 1. – P. 128-178.
5. Cyprus v. Turkey / The European Court of Human Rights. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-144151"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
6. Roxstrom E. The NATO Bombing Case (Bankovic et al. v. Belgium et al.) and the Limits of Western Human Rights Protection / E. Roxstrom, M. Gibney, T. Einarsen // Boston University International Law Journal. – 2005. – Volume 23, Issue 1. – P. 55-132.
7. Banković and Others v. Belgium and Others / The European Court of Human Rights. – 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22099>.
8. Ilaşcu and others v. Moldova and Russia / The European Court of Human Rights. – 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rulac.org/assets/downloads/CASE_OF_ILASCU_AND_OTHERS_v._MOLDOVA_AND_RUSSIA.pdf.
9. Chigarov and others v. Armenia / The European Court of Human Rights. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lovdata.no/static/EMDN/emd-2005-013216-2.pdf>.
10. European Court of Human Rights deals with cases concerning Crimea and Eastern Ukraine / Press Release of ECHR. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-4945099-6056223&filename=003-4945099-6056223.pdf>.
11. Khlebiak v. Ukraine / The European Court of Human Rights. – 2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid%22:\[%22001-175656%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
12. Olena Protsenko (UHHRU): «No control should not amount to no responsibility: Khlebiak v. Ukraine» / UHHRU. – 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/en/articles/olena-protsenko-uhhru-no-control-should-not-amount-to-no-responsibility-khlebiak-v-ukraine/>.
13. Tzezar and others v. Ukraine / The European Court of Human Rights. – 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid%22:\[%22001-180845%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

Новікова Є. О.

студентка II курсу юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ЕМБРІОНІВ У КОНТЕКСТІ ПРАВА НА ЖИТТЯ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Активний розвиток науки та техніки відкриває перед людством нові горизонти. Хвороби, які ще вчора визнавались невиліковними, сьогодні вже можна подолати; технічні досягнення полегшують повсякденне життя людини, на рівні держави – підвищують ефективність виробництва, сприяючи економічному розвитку тощо. Однак, такий рух вперед порушує встановлені уявлення про права людини, вимагає їх «модифікації», перегляду з урахуванням нових умов. Зокрема, активний розвиток науки зробив можливим існування репродуктивних технологій, сурогатного материнства, генної інженерії тощо. Та, окрім позитивного результату – подолання проблеми безпліддя, створення можливостей для реалізації права особи на батьківство, виникло суперечливе ставлення до таких здобутків. Наука та техніка все більше втручаються в особисте життя людини, часто порушуючи цим етичні стандарти. Однією з таких проблем є наукове та медичне використання ембріонів. Від способу її врегулювання залежатиме подальша реалізація основоположного права людини – права на життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням даної проблеми займалися такі науковці, як Совгіря О.В., Черевко К.О., Янчук А.О., Водоп'ян Т.В., Островська Б.В., Головістікова А.Н., Грудцина Л.Ю. тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота. Визначена проблема є достатньо розробленою науковцями. Однак, попри всю багатоманітність наукових напрацювань, деякі аспекти зазначеної тематики не отримали належної уваги. Зокрема, видається необхідним комплексний аналіз складових частин зазначеного питання, порівняння позицій міжнародної спільноти, зафіксованих у міжнародно-правових актах і таких вагомих факторів формування суспільної свідомості як мораль та релігія, що в умовах недостатньої правової врегульованості сфери використання ембріонів частково зможе стати підґрунтям для визначення засад, розробки та прийняття відповідних законодавчих актів.

Формулювання цілей. Метою даної роботи є аналіз останніх тенденцій наукових досягнень у сфері досліджень над ембріонами, дослідження міжнародної практики, визначення ставлень до використання ембріонів з точки зору права, моралі та релігії, з'ясування позитивних та негативних аспектів представленої тематики та вироблення на цій основі найбільш доцільної моделі врегулювання даного питання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Основоположним правом людини є право на життя. Воно закріплене

в багатьох міжнародних актах, таких, як Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція прав людини та основоположних свобод, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та інші. Внаслідок активного розвитку науки розкриваються нові аспекти розуміння та реалізації даного права, які торкаються моральних переконань та етичних норм суспільства. Зокрема це стосується таких проблем, як трансплантація анатомічних матеріалів, репродуктивних технологій, сурогатного материнства, клонування тощо. Дослідженням етичної сторони зазначених питань займається біоетика як система знань про межі допустимого маніпулювання життям та смертю людини [1, с. 305].

З якого моменту починається життя і чи необхідно захищати права ще ненароджених дітей? Декларація прав дитини Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року зазначає, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту, до і після народження [2]. Дане положення зазначене з посиланням на Декларацію прав дитини і в Конвенції ООН про права дитини [3]. Однак, Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (Ов'єдо, 4 квітня 1997 року) передбачає можливість здійснення досліджень на ембріонах *in vitro*, якщо це передбачено національним законодавством; вираження ембріонів для дослідних цілей забороняється [4].

Через невизначеність меж життя, у зазначеному випадку – його початку, підходи законодавства до врегулювання відносин щодо використання ембріонів кардинально різняться. Українське законодавство не містить детальної регламентації цього питання. У статті 27 Конституції України закріплюється невід'ємне право на життя. [5] Деякі аспекти зазначені в статтях ЗУ «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Даний закон дозволяє добровільне штучне переривання вагітності строком не більше 12 тижнів, пізніше – в чітко визначених випадках (ст. 50), а також штучне запліднення та імплантацію ембріона [6]. Деталізує положення Основ законодавства України про охорону здоров'я щодо проведення допоміжних репродуктивних технологій Наказ МОЗ України Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні від 09.09.2013 № 787.

Цивільний кодекс України передбачає у встановлених законом випадках можливість охорони прав зачатой, але ще не народженої дитини (ст. 25), надалі це положення знаходить вияв у ст. 1200 ЦК, у якій зазначено, що право на відшкодування шкоди у разі

смерті потерпілого має дитина потерпілого, народжена після його смерті. До того ж у ст. 1222 ЦК передбачено, що спадкоємцями можуть бути особи, зачаті за життя спадкодавця, і народжені живими після відкриття спадщини [7].

У питанні використання ембріонів можна виокремити такі елементи, як: право на аборт, використання ембріонів у медичних цілях, з науковою метою, а також частково питання сурогатного материнства.

Для комплексного дослідження проблеми необхідно проаналізувати кожне з підпитань окремо.

Право на аборт. На сьогодні в Україні дозволене добровільне штучне переривання вагітності строком не більше 12 тижнів. У даному контексті нагальною проблемою є використання абортіваних матеріалів у трансплантології, косметології та ін. В останні десятиріччя в імунології, ембріології та трансплантології успішно розробляють методи трансплантації ембріональних тканин та клітин, які мають унікальні властивості, характерні тільки для клітин та тканин, що знаходяться на ранніх стадіях цитогенетичного розвитку [8, с. 20]. Ембріональні стовбурові клітини вважаються унікальним матеріалом, які при введенні у організм людини розпочинають поділ та утворення тканини. Доведено, що «ембріональні клітини, не старші 12-ти тижнів – єдина тканина, яку організм дорослої людини здатен сприйняти як власну. Якщо зробити клітинну ін'єкцію в підшкірно-жирову клітчатку, то ембріональні клітини одразу ж будуть прямувати до тих органів і тканин, які потребують відновлення» [9, с. 87]. Науковці зазначають, що внаслідок таких властивостей ембріональних стовбурових клітин з'явилася категорія жінок, «які свідомо вагітніють та роблять аборт на різних строках вагітності з метою подальшого продажу абортіваних матеріалів задля власного збагачення» [10, с. 78].

«Право жінки вільно вирішувати питання про народження дитини на сьогодні часто закріплюється у новітніх конституціях (прийнятих наприкінці ХХ століття і пізніше). Так, Конституція Сербії встановлює, що життя людини недоторкане (стаття 14), але разом із тим, відповідно до статті 27, право людини – вільно вирішувати про народження дитини. Конституція Словенії у статті 55 встановлює, що рішення про народження дитини приймається вільно, що гарантується державою, яка створює умови для прийняття батьками рішення про народження дітей» [11, с. 217].

З огляду на це, стає очевидним, що праву на життя ще ненародженої дитини протиставляється право на аборт матері. З цього приводу показово видається справа «*Raton v. The United Kingdom*», що розглядалася Європейським судом з прав людини. За рішенням Європейської комісії з прав людини аборт, проведений на 10-му тижні вагітності не є порушенням даного права. Комісія визнала право ембріона на життя з певними обмеженнями, встановивши припустимість проведення абортів за медичними показниками. Це обґрунтовано тим, що «життя плоду» нерозривно пов'язано з життям вагітної жінки, відтак не може вважатися абсолютним, інакше аборт

взагалі був би забороненим [12]. Поширеним є проведення абортів внаслідок низького рівня життя. Тож окремо варто звернути увагу на позицію ЄСПЛ у випадку здійснення абортів за соціальними показниками в межах визначених законодавством медичних підстав та обмежень. Так, у справі «*Ейч. Проти Норвегії*» ЄСПЛ постановив, що законний аборт, вчинений на 14 тижні за встановленими в законі підставами, якщо вагітність, народження або турбота про дитину можуть поставити жінку в важку життєву ситуацію, не є порушенням ст. 2 Конвенції про захист прав та основоположних свобод (права на життя) [11, с. 217].

Таким чином, з одного боку видається безперечним необхідність проведення абортів за медичними показниками жінки, адже в такому разі виникає «конкуренція» права на життя ненародженої дитини та право на життя жінки. Однак, у всіх інших випадках, на нашу думку, вбачається непропорційним безумовне превалювання здійснення права на аборт перед правом на життя як основоположним правом.

Окрім правового регулювання зазначеного питання, важливу роль відіграє моральний аспект, а також релігійні переконання. Зокрема абсолютно неприйнятним вважається аборт в мусульманських країнах.

Використання ембріонів у медичних та наукових цілях. Дане питання знову ж таки не може бути вирішено без визначення початку життя. Сьогодні дозволено проведення досліджень на людських ембріонах, що не досягли 14 днів. Європейські країни здебільшого забороняють створення ембріонів для проведення досліджень (виняток становлять Великобританія та Данія) [11, с. 221].

Сьогодні постало питання про необхідність продовження строку розвитку ембріона, над яким можна проводити дослідження. Це пов'язано з тим, що ще у 2016 році вчені з Кембриджу провели дослідження завдяки якому вдалося підтримувати «життя» ембріона поза материнським організмом протягом 14 днів (раніше вдавалося досягти лише семиденного порогу). На даній стадії розвитку ембріона відбуваються кардинальні зміни. Тож подальший науковий прогрес нерозривно пов'язаний з розширенням встановленого строку. Професор Азім Сурані із Гердонівського інституту зазначив: «На мій погляд, потрібно було скасувати це обмеження ще до появи цих наукових робіт». Професор Даніель Брісон з університету Манчестера, вважає: «З огляду на потенційні переваги нових досліджень у лікуванні безпліддя, розробці методів штучного запліднення, вивченні причин ранніх викиднів і розладів під час вагітності, ці обмеження можуть бути переглянуті у майбутньому» [13].

У 2018 році голландським вченим вдалося створити синтетичні ембріони мишей – не зі сперматозоїдів та яйцеклітин, а зі стовбурових клітин. Як зазначають самі науковці, метою дослідження не було знайти нові способи клонування людей чи інших організмів, вони хотіли з'ясувати чому вагітності завершуються передчасно, ще до прикрі-

плення стінки матки [14]. Таким чином, стає можливим штучне створення ембріонів, і перспектива активного поширення даного методу невдовзі вже не виглядає примарною.

Однак, у міжнародному праві Конвенцією про права людини та біомедицину (Ов'єдо, 4 квітня 1997 р.) – статтею 2 зазначено, що інтереси та благополуччя окремої людини превалюють над виключними інтересами усього суспільства або науки [4].

Використання ембріонів у медичних цілях першочергово втілюється в репродуктивних технологіях. Такий аспект розвитку науки майже одноголосно визнається надзвичайно перспективним та суспільно корисним. Величезна кількість чоловіків та жінок, які страждають від безпліддя мають змогу здійснити штучне запліднення та реалізувати своє невід'ємне право на батьківство. Однак, репродуктивні технології, як і жодна сфера діяльності, не може уникнути певних проблем та суперечностей. Отож, виникають питання щодо можливості знищення створених ембріонів за бажанням батьків, дарування ембріонів і т.д. Очевидним є, що дані проблеми тісно пов'язані з правосуб'єктністю ембріонів. Одностайної відповіді на це питання міжнародна спільнота не надала, а підходи національних законодавств з цього приводу кардинально різняться.

Проблему знищення ембріонів ілюструє справа ЄСПЛ «Еванс проти Великобританії». Її суть полягає в наступному: заявниця хворіла на рак яєчників, саме тому пройшла курс ЕКО зі своїм партнером. Через деякий час вони розлучились і чоловік відізвав дозвіл на зберігання та використання створених ембріонів, що було передбачено законодавством Великобританії. Відповідно у разі знищення ембріонів заявниця не зможе мати дитину, яка була б її генетичним родичем. Вона посилалась саме на статтю 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (право на життя). Щодо даного аргументу ЄСПЛ послався на рішення у справі «Во проти Франції» (*Vo v. France*), де Суд зазначив, що питання щодо юридичного та наукового визначення меж життя встановлюється на розсуд держав, а за законодавством Великобританії ембріон не має незалежних прав та інтересів, тож відповідно не може претендувати на право на життя. [15] Отож порушення статті 2 Конвенції виявлено не було. Заявниця послалась і на ст. ст. 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) та 14 (заборона дискримінації) Конвенції, однак суд не визнав наявності таких порушень. Таким чином, законодавство Великобританії визнає ембріони лише об'єктом права [15].

На протипагу виступає Рішення ЄСПЛ у справі «Парілло проти Італії». Подружжя провело процедуру ЕКО, в результаті чого було створено 5 ембріонів. Після смерті чоловіка, жінка вирішила пожертвувати ці ембріони для досліджень в галузі стовбурових клітин. Однак, клініка відмовилась видати матеріали (внаслідок законодавчої заборони передавати ембріони для наукових досліджень), які й надалі продовжували в ній зберігатись у замороженому вигляді. ЄСПЛ знову ж таки послідував за

національним законодавством, однак вже зазначив, що людські ембріони не можуть розглядатись виключно як «майно» [16].

Зважаючи на делікатність, складність та комплексність такого питання, а також його зв'язок з правом на повагу до особистого та сімейного життя, використання ембріонів не можна розглядати лише з точки зору законодавчих приписів, встановлених тією чи іншою державою.

Надзвичайно важливим є моральний підхід, зважаючи на те, що в Україні статус ембріона законодавчо майже не врегульований і необхідно створити основу для майбутнього законодавчого акту, положення якого б регламентували даний тип відносин. Оскільки право і мораль є взаємопов'язаними, то закон як зовнішня форма вираження права має містити основні моральні переконання членів суспільства.

Під час дослідження питання права на життя з моменту зародження не лише з позицій права, а й з позицій моралі, Островська Б.В. зазначає: «Виправдання абортів тим, що ембріон людини ще не є особистістю, також не можна вважати раціональним, оскільки не можна дискримінувати людей за ступенем розвитку їхньої особистості... Так, малолітні діти не досягли достатнього ступеня свого розвитку для самостійного й відповідального життя в соціумі, однак це не применшує їхній правовий захист» [17, с. 144].

Вагомим фактором формування суспільної свідомості та моралі є релігія. Українська Православна Церква категорично виступає проти абортів. Соціальна концепція Української Православної Церкви торкається питань біоетики, визначаючи чітку позицію щодо питань репродуктивних технологій, абортів, сурогатного материнства та ін. У ній зазначається: «З найдавніших часів Церква розглядає навмисне переривання вагітності (аборт) як тяжкий гріх. Канонічні правила прирівнюють аборт до вбивства. ... Велике поширення та виправдання абортів у сучасному суспільстві Церква розглядає як загрозу майбутньому людству і явну ознаку моральної деградації» [18]. Церква засуджує сурогатне материнство, клонування, будь-які медичні маніпуляції з ембріонами, вважаючи їх неприпустимими. Однак, за певних обставин допускається проведення методів пренатальної діагностики, а також визнається прийнятним штучне запліднення, здійснене за допомогою статевих клітин подружжя [18].

У Соціальній концепції зазначається, що «абсолютно неприпустимим Церква вважає застосування методів так званої фетальної терапії, в основі якої лежать вилучення та використання тканин і органів людських зародків, абортіваних на різних стадіях розвитку, для спроб лікування різних захворювань та «омолодження» організму» [18].

За даними Європейського соціологічного дослідження за десятибальною шкалою в Україні рівень довіри до судово-правової системи складає 3,91 – вона займає 20 сходинку з 24 країн [19, с. 109], в яких проводилось опитування; натомість з питання щодо ступеня релігійності Україна – дев'ята з результа-

том 5,2 (останнє опитування станом на 2006 рік) [19, с. 132].

Для України питання охорони та реалізації права на життя є нагальним. Демографічна ситуація залишається невтішною. За офіційними даними Державної статистичної служби України чисельність наявного населення за оцінкою на 1 січня 2019 р. становила 42153,2 тис. осіб. Упродовж 2018р. вона зменшилася на 233,2 тис. осіб [20].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі. Отже, питання використання ембріонів має, як позитивні аспекти, так і негативні. Неможливо не відзначити те, що науковцям вдається удосконалювати і час від часу пропонувати неймовірні нововведення, які згодом можуть врятувати життя багатьох людей, полегшивши їх страждання. Однак, поряд з цим спостерігається використання абортіваних матеріалів у косметології, трансплантології та інших сферах, поява категорій жінок, які навмисно роблять аборти задля отримання заробітку; постає питання етичного аспекту знищення ембріонів, їх дарування тощо. В Україні демографічна ситуація залишає бажати кращого, тож влада має вжити всіх можливих заходів для подолання такої негативної тенденції та законодавчого врегулювання вище перелічених питань.

Міжнародна практика з цього питання не однозначна, тож запозичення певних типів регулювання в будь-якому випадку вимагатиме «вибору шляху». Оскільки за даними соціологічних досліджень Україна відноситься до країн з високим рівнем релігійності населення, то в процесі нормотворення необхідно зважати на моральні переконання населення як середовища функціонування даного регулятора (тобто норми права). Однак, занадто спиратись на релігійні приписи, забороняючи проведення абортів, дослідження над ембріонами, залишаючи дозволенним невеликий прошарок діяльності у сфері репродуктивної медицини, неефективно та навіть створює загрозу для здоров'я населення. Очевидно, що це спричинить «тіньове» проведення штучного переривання вагітності, що може проводитись у неналежних умовах і некваліфікованими особами; а також масовий виїзд талановитих науковців за кордон. На нашу думку, найефективнішим способом боротьби з абортами є усунення причин їх проведення (підвищення рівня життя населення, забезпечення якісної охорони здоров'я та медичної допомоги тощо). А наукові дослідження, покликаним яких є забезпечення блага людини, мають, в першу чергу, спрямовуватись на точне визначення меж життя, що в подальшому буде юридично закріплено.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Головистикова А. Н. Права человека: учебник / А. Н. Головистикова, Л. Ю. Грудцына. – Москва: Эксмо, 2008. – 446 с.
2. Декларація прав дитини: прийнята резолюцією 1386 (XIV) Ген. Асамблеї ООН від 20.11.1959 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 19.05.2019)
3. Конвенція про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
4. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину: Ов'єдо, 04.04.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334
5. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – №4. – с. 19. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
7. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
8. Репин В. С. Медицинская клеточная биология: новые фундаментальные и прикладные исследования / В. С. Репин // Трансплантация фетальных тканей и клеток человека. – М., 1996. – С. 19–27.
9. Хакен Герман. Інформація і самоорганізація. Макроскопічний підхід до складних систем / Хакен Герман. – М., 1991. – 240 с.
10. Черевко К. О. Кримінально-правова характеристика незаконного проведення абортів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Черевко Кирило Олександрович. – Х., 2011. – 195 с.
11. Совгиря О.В., Янчук А.О. Право на життя: сучасний правовий та медичний аспект // Світ медицини та біології – 2018. – № 1(63). – С. 216–223. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://womab.com.ua/upload/14.1/SMB-2018-01-216.pdf&embedded=true>
12. Case of Paton vs. UK [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globalhealthrights.org/wp-content/uploads/2013/10/EComHR-1980-Paton-v.-United-Kingdom-X.-v.-United-Kingdom.pdf>
13. Джеймс Галлахер. Учені виростили двотижневий ембріон людини // BBC Україна: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/science/2016/05/160505_embryo_study_ozh
14. Мішель Робертс. Вченим вдалося створити синтетичні ембріони зі стовбурових клітин // BBC Україна: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43997458>
15. Case of Evans v. the United Kingdom [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/j01_115_118.pdf
16. Справа «Парілло проти Італії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///Users/macbook/Downloads/CASE%20OF%20PARRILLO%20v.%20ITALY%20-%20\[Ukrainian%20Translation\]%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.pdf](file:///Users/macbook/Downloads/CASE%20OF%20PARRILLO%20v.%20ITALY%20-%20[Ukrainian%20Translation]%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.pdf)
17. Островська Б. В. Право людини на життя від моменту її зародження в контексті права та моралі // Філософські та методологічні проблеми права – 2016. – № 2(12). – С. 140–149.
18. Соціальна Концепція Української православної церкви [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Українська православна церква. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontsepts%D1%96ua>
19. Головаха Є. Україна та Європа: результати міжнародного порівняльного соціологічного дослідження [Електронний ресурс] / Є. Головаха, А. Горбачик, Н. Паніна // Київ. – 2006. – Режим доступу: http://i-soc.com.ua/assets/files/library/european_social_survey_ua.pdf
20. Демографічна ситуація у 2018 році: експрес випуск [Електронний ресурс] // Державна статистична служба України. – 2019. – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/express1218.pdf

Отінова Д. А.
студентка I курсу спеціалізації 081 «Право»
Приватного вищого навчального закладу
«Фінансово-правовий коледж»
м. Київ

АБОРТ – ЦЕ ПРАВО ЖІНКИ ЧИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ

Аборт – переривання вагітності впродовж перших 22 тижнів. Народження дитини після 28 тижня вагітності називається передчасними пологамі. Аборт може бути мимовільним (викидень) і медичним (пряме втручання – хірургічне чи медикаментозне). Штучний аборт проводиться не тільки у випадку небажання чи неможливості жінки народжувати, але й у ряді медичних показань, що загрожують життю.

Напевно, немає жодного соціально значимого питання в житті суспільства, який мав би настільки суперечливі і неоднозначні підходи, як питання абортів.

У країні, де людина не має необхідного соціального захисту, багато знедолених жінок, викинутих на узбіччя життя. І це не тільки самотні жінки, що живуть лише своїми мізерними заробітками без будь-якої підтримки. Це і жінки, чоловіки яких не здатні забезпечити сім'ю. Велика кількість українців живе за межею бідності. І більшість цих людей – родини, в яких не одна дитина. І якщо жінка, яка недоїдає, позапланово завагітніла, як вона поставиться до цієї «радісної» новини? Хто їй допоможе засобами на медичну допомогу, повноцінне харчування для виношування здорової дитини, на покупку багатьох речей, починаючи з дитячого харчування і закінчуючи коляскою? А якщо вона самотня? За які кошти буде харчуватися вона і дитина? Хіба вона виживе на допомогу на дитину, яка видається державою (навіть з огляду на той факт, що розмір допомоги на дітей і допомоги для одиноких матерів в останні роки трохи виріс)? Якби цієї допомоги було б достатньо, щоб жити, а не виживати, хіба здорова, тверезо мисляча жінка не скористалася б цим? На жаль, цим в даний час тільки активно користуються соціально неблагополучні люди, і як наслідок зростає кількість нікому не потрібних дітей.

Щодо права на аборт як обмеження права на життя ненародженої дитини, можна зауважити, що в більшості держав аборт-це як порушення прав людини у випадку його нелегального проведення(кримінальний аборт),як обмеження права на життя у випадку його легального проведення, оскільки йдеться і про право матері на приватне життя і про її свободу розпоряджатися власним тілом.

В той же час право на життя ненародженої дитини є своєрідним обмеженням права на переривання вагітності. В більшості держав встановлені законодавчі обмеження на проведення останнього виходячи, з моральних, релігійних, етичних переконань які панують в інших країнах.

Різні аспекти проблеми права людини та їх обмеження, зокрема права на переривання вагітності, знайшли своє відображення в роботах наступних

вітчизняних та зарубіжних вчених: М. В. Баглая, Л. Д. Воеводіна, О. Е. Кутафіна, Е. А. Лукашевой, В. Ю. Стеценко, І. Я. Сенюти, Н. І. Шанкляєна та інші.

Також потрібно зазначити, що у різні часи як держава, так і суспільство по-різному ставилися до абортів, в залежності від політичних, соціальних, економічних умов життя. Але завжди були дискусійні питання: чи дозволяти проведення штучного переривання вагітності законно, чи заборонити ж таке право. У цьому і полягає моральна і філософсько-етична проблема даного питання. Медики, юристи, науковці, інші особи намагаються дійти до остаточного вирішення даної проблеми, але, на жаль, це питання й досі не має логічного вирішення.

Проблема абортів деморалізує суспільство і призводить до демографічної кризи. Чим частіше українське суспільство буде обговорювати цю тему, тим більше буде збережено вагітностей, зменшиться кількість бездітних пар, як наслідок необдуманих абортів, покращиться демографічна ситуація України. За статистикою МОЗ, щорічно близько 200 000 українок переривають вагітність: 60% абортів виконуються за бажанням жінки, 40% – за медичними показаннями. Аналіз статистичних даних по Україні та Житомирській області свідчить, що порівняно з 2013 роком в 2014 році в країні кількість абортів зменшилася на 28618разів, що становить 11,5%. Але відсоток в Житомирській області збільшився з 3% до 4%. Найбільше абортів як по Житомирській області, так і по всій Україні роблять жінки у віці від 18 до 34 років. У 2018 році в Україні офіційно було вироблено 46 552 абортів.

За словами Камінського В.: «Заборонити це неможливо, бо ми одразу отримаємо збільшення показників материнської смертності, погіршення доступу до кваліфікованої медичної допомоги. В Румунії вже була заборона абортів, і показники материнської смертності зашкалювали. Вони були у 15-20 разів вищими, ніж у сусідніх країнах» [2].

У країнах, де аборти повністю заборонені або дозволені тільки в цілях порятунку життя жінки або збереження її фізичного здоров'я, лише 1 з 4 абортів не має негативних наслідків. Там же, де аборти легальні, це співвідношення становить 9 до 10-ти.

Дослідники цієї проблеми, наприклад Стеценко С. Г. влучно зауважує, що проблеми абортів є комплексними, що підтверджується на міжнародному рівні фактом роботи над цими питаннями Комітету ООН з економічних, соціальних, і культурних прав. Це положення не є випадковим. Проблема абортів одночасно торкається і долі одразу двох людей(жінки, що вирішила перервати вагітність, й ембріона (плоду), що знаходиться в її утробі [3, с. 272].

У біомедицинській етиці при аналізі проблеми абортів розглядаються типи абортів, виділені з позицій сучасного права. Однак існують і інші типології. Наприклад, відомий сучасний біоетики Жак Судо виділяє лікувальний і еугенічний види абортів. Лікувальний – це аборт, який проводиться за медичними показаннями з метою збереження життя і здоров'я матері. Еугенічний – це штучне переривання вагітності за бажанням жінки або соціальними показаннями.

У даній проблемі сконцентрувався ряд протиріч, властивих медичній культурі сучасного суспільства. По-перше, ставлення людей до абортів як операції, такий же, як і будь-яка інша медична операція протистоїть думку про те, що аборт – це форма вбивства людини (дітовбивства), просто здійснюваного не в зовнішньому світі, а всередині організму жінки-матері. Це протиріччя думок безпосереднім чином пов'язано з питанням про те, визнавати людський ембріон людиною або вважати його лише природним новоутворенням в організмі жінки, яка за певних умов може стати людиною. Друге основне протиріччя проблеми абортів полягає у вирішенні проблеми права розпоряджатися життям іншої людини – вирішувати питання про життя (або смерті) людини, в даному випадку – ще не народженої.

Також потрібно зазначити, що у різні часи як держава, так і суспільство по-різному ставилися до абортів, в залежності від політичних, соціальних, економічних умов життя. Але завжди були дискусійні питання: чи дозволяти проведення штучного переривання вагітності законно, чи заборонити ж таке право. У цьому і полягає моральна і філософсько-етична проблема даного питання. Медики, юристи, науковці, інші особи намагаються дійти до остаточного вирішення даної проблеми, але, на жаль, це питання й досі не має логічного вирішення.

Наприклад, нещодавно видання *chicagotribune.com* опублікувало резонансну авторську колонку репортера Еріка Зорна, у якій він розповідає про те, що 11-річна американка із штату Огайо, яка завагітніла від 26-річного гвалтівника, може не отримати дозволу суду зробити аборт.

Справа у тому, що у квітні 2019 року губернатор штату, республіканець Майк Девайн, підписав закон, який забороняє переривання вагітності, якщо лікарі встановили серцеву діяльність плоду (6-7 тижнів вагітності). За цим законом, ембріон має такі ж права, як і вже сформована людина. Більше того, закон Огайо не передбачає виключень для інцесту та сексуального насилля взагалі, тобто ці жахливі обставини, які можуть стати причиною вагітності, не є виключними факторами. Згвалтували? Завагітніла? Народжуй!

Автор матеріалу робить припущення, що Огайо, та ще 5 штатів, які нещодавно прийняли подібні закони, мають на меті домогтися відміни Верховним судом США рішення у справі 1973 року Роу проти Уейда, за яким жінка має право на аборт, якщо вважає його необхідною мірою. Зокрема, закон штата Алабама передбачає позбавлення волі на 99 років за незаконне переривання вагітності.

Варварські закони, відмічає Зорн, приймаються не лише в США. Він повідомляє, що в Аргентині ситуація нічим не краща. Там нещодавно відмовили в абортів дівчатам 11 та 12 років, яких згвалтував 60-річний чоловік. У результаті дівчатам робили кесарів розтин на 23-ому та 24-ому тижні вагітності – обидва новонароджених малюка не вижили. Але Ерік Зорн має надію, що 11-річна дівчинка із Огайо, яка пережила трагедію, має шанс позбутися небажаної дитини, адже закон вступить у силу лише в середині червня цього року. Отже, адвокати у суді можуть спиратися на теж такі рішення по справі Роу проти Уейда.

З одного боку, в будь-якому разі аборт – це вбивство, але з іншого боку людина, яка знаходиться у якомусь критичному стані, який несе загрозу її життю, напевно, за медичними показаннями, мала б отримати дозвіл на аборт.

На мою думку, якщо говорити про тотальну заборону, то я проти тотальної заборони. Якщо за медичними показаннями, то, напевно, це правильно. А так, як зараз: хто що хоче, те й робить, то це – неправильний підхід. Потрібно його підкоригувати, але не тільки шляхом законодавчих змін, але й формуванням відповідального ставлення до власного здоров'я, до вагітності, до дітей, до їхнього виховання. Починаючи з дитячого садочка, потрібно виховувати як хлопчиків, так і дівчаток.

Жінка має право сама вирішувати це питання. Поза всяким сумнівом, подібне втручання в організм – це погано. Але ми знаємо часи, коли аборти були заборонені. Ці операції пішли у тінь, їх робили всі, кому не лінь, було багато ускладнень. Питання занадто інтимне. Я особисто проти абортів, але заборона... Не думаю, що вона своєчасна і необхідна. Будь-яка заборона обертається не дуже хорошими наслідками.

На думку прихильників абортів, заборона абортів спонукатиме до народження небажаних дітей, Це сприятиме зростанню покинутих немовлят, сирітства, вбивства новонароджених та насильства над дітьми. Це також погіршуватиме можливість батьків створювати сприятливі умови для гідного життя вже народженим дітям та обмежуватиме їх життєві шанси, прирікаючи на злидні та безвихідь. Примус народжувати в умовах соціальної незахищеності населення та несприятливої економічної ситуації – це безвідповідальна ініціатива, яка призведе до ще більшого зубожіння населення та насильства над дітьми.

В останні роки було досягнуто істотного прогресу в розробці нових методів штучного переривання вагітності в I і II триместрах вагітності. Вибір конкретного методу залежить від строку вагітності, наявності відповідної апаратури, а також спеціально підготовленого персоналу. Точне визначення строку вагітності є однією з основних умов успішного проведення операції. В першому триместрі для переривання вагітності використовують такі методи: медикаментозний аборт; вакуум-аспірацію; розширення шийки матки з подальшим вискрібанням плодового

яйця (дилятація і кюретаж). При перериванні вагітності в другому триместрі ризик для здоров'я жінки зростає в 3-4 рази порівняно з операцією, яка проводиться у першому триместрі вагітності [1, с. 5].

Слід зазначити, що на сьогодні високий показник кількості абортів спостерігається особливо серед неповнолітніх. Не може не викликати тривоги велика кількість абортів серед неповнолітніх (до 14 років) та юних жінок віком 15-17 років. Показники частоти пологів у юних неповнолітніх жінок в Україні становлять 9,45 випадків на 1000 дівчат відповідного віку, а серед усіх пологів – 12,5 %. 75 % вагітностей у підлітковому віці закінчується її перериванням. Треба звернути увагу, що аборт може стати причиною не тільки пошкодження матки, безпліддя або різних ускладнень при наступних вагітностях, а й посприяти виникненню психічного розладу – депресії. Дуже часто вагітність неповнолітньої дівчини стає причиною конфліктів у родині.

На мою думку, головною причиною переривання вагітності більості жінок є недостатнє матеріальне забезпечення. Якщо запитати тих жінок, які приходять на переривання, що стало приводом, то ми почуємо, або відсутність житла, або низька зарплата. Аборт – це страшний вчинок, який деморалізує людину. Ніяк не можна виправдати штучне переривання вже зачатого життя. Відповідаючи за своє життя, жінка беззаперечно повинна нести відповідальність за майбутню дитину, як частину самої себе, адже в силу інстинкту самозбереження жінка не може погодитися на видалення в себе якогось органу чи частини тіла. З такої сторони можна розглядати

й переривання вагітності, бо дитина, незважаючи на те чи є вона клітиною, ембріоном чи цілком сформованою істотою, запланованою чи ні є великим даром, дійсно цінуючи який, ніколи ніхто не посміє втратити.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, в Україні дозволено проведення абортів. Але держава встановила певні рамки, через які, зокрема, спостерігається підвищена кількість незаконного проведення абортів. Не потрібно категорично забороняти проведення штучного переривання вагітності, тому що:

1) заборона абортів не може зменшити їх кількість, що призведе до здійснення незаконних операцій і відповідно до кримінальної відповідальності;

2) збільшиться ризик смертності жінок та безпліддя;

3) збільшиться кількість дітей-сиріт.

Для зниження кількості абортів потрібно не забороняти їх, а займатися просвітницькою роботою, підвищенням рівня контрацептивної культури, необхідні реальні соціальні гарантії з боку держави, щоб жінки не ставили під загрозу своє життя.

Переривання вагітності ніколи не буває простим рішенням, але якою б причиною не була викликана його необхідність – медичної чи, бажанням уникнути відповідальності за свої вчинки, або будь-який інший причиною, замислюючись про те, робити чи аборт, жінка повинна тверезо оцінювати наслідки цього діяння. Для свого організму. Не вдаючись в морально-етичному аспекті питання, зупинимось на чисто медичні наслідки абортів для організму жінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В. Волошина Незаконне проведення абортів Валерія Волошина. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/146-271-1-SM.pdf>.
2. В. Камінський. Асоціація акушерів-гінекологів України повідомляє. URL: <https://www.dw.com/uk/>
3. Курносова К. О. Аборт – невід'ємне право жінки, порушення чи обмеження права на життя: міжнародний досвід. НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3962/.pdf?sequence>
4. Заборона абортів: за і проти. URL: <https://humanrights.org.ua/material/zaborona-abortiv-za-i-proti>.
5. Чи варто робити переривання вагітності URL: <http://e-news.com.ua/show/459184.html>.
6. Проблема абортів в Україні: філософський вопрос и немного статистики. URL: <http://www.24daily.net/?p=4671>
7. Заборона абортів в Україні: Кому від цього стане ліпше? URL: http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/article/Zaborona_abortu_v_cogo_stane_lpshe
8. Згвалтували? Завагітніла? Народжуй! У Огайо прийняли закон про заборону абортів URL: <https://womo.ua/zgvaltuvali-zavagitnila-narodzhu-y-u-ogayo-priynali-zakon-pro-zaboronu-abortiv/>

Паш Я. В.

*студентка II курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
м. Чернівці*

ЕКСПЕРТНА ДОПОМОГА ЯК РІЗНОВИД АЛЬТЕРНАТИВНОГО ПОЗАСУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Постановка проблеми. Забезпечення і захист прав та свобод як своїх громадян, так і будь-яких інших людей, будь-то іноземці чи особи без громадянства, – є обов'язком кожної держави Земної кулі, незалежно від правового режиму державного функціонування.

Згідно з положеннями ст. 3 Конституції України, утвердження і забезпечення прав і свобод людини

є головним обов'язком держави [1]. Дане забезпечення та захист прав людини здійснюється переважно за допомогою публічних установ державної влади, серед яких домінує становище займає суд. Але, тим не менше, згідно з ч. 6 ст. 55 Конституції України кожному надається право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права

і свободи від порушень і посягань [1]. Ця норма надає кожній людині можливість, окрім затратного, повільного, процесуально-громіздкого судового провадження як способу захисту людських прав, захистити свої права за допомогою альтернативних, позасудових способів вирішення спорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженню альтернативних способів захисту прав людини в цілому присвячена ціла низка наукових праць та теоретичних досліджень. Зокрема, хотілося б виділити кандидатські дисертації: Н. Вангородської «Третейський суд в Україні у Х–XVIII ст.», І. Ясиновського «Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз», Н. Грень «Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження», М. А. Романенко «Альтернативні форми вирішення правових конфліктів у сфері прав людини і громадянина», М. В. Сокол «Порядок вирішення колективних трудових спорів і конфліктів в Україні» [11] та інші. Проте, слід відмітити відсутність наукових доробок щодо такого альтернативного способу врегулювання спорів як експертний висновок або експертне посередництво.

Метою даного дослідження є вивчення механізму захисту прав людини за допомогою експертного висновку або експертного посередництва як одного із різновидів альтернативного, спрощеного позасудового способу захисту прав та інтересів людини та громадянина.

Завданням даного дослідження є обґрунтування необхідності запровадження у практичній площині процесу захисту прав людини за допомогою позасудових органів чи осіб, зокрема експерта, які б більш швидко та ефективно вирішували будь-які спори між фізичними особами, що виникають з причин порушення їх природних прав і свобод.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід альтернативного врегулювання спорів, що є новітнім та ефективним способом захисту прав людини нараховує досить велику кількість способів такого врегулювання: експертний висновок (expert determination); переговори, переговори за участі посередника (facilitated negotiation or facilitation); примирення (conciliation); посередництво (mediation); незалежне вирішення (adjudication); міні-процес (mini-trial); встановлення фактичних обставин справи (fact finding); комісії з вирішення спорів (dispute review boards); приватний суд (private judging); попередня незалежна оцінка (early neutral evaluation); «суд із багатьма дверима» (multi-door courthouse); досудова нарада з вирішення спору (settlement conference); спрощений суд присяжних (summary jury trial); collaborative law (термін не має власного перекладу українською мовою, а визначається в правових системах США, Нідерландів та деяких інших країнах світу як процедура спільного напрацювання умов врегулювання спору під час розірвання шлюбу та похідних правовідносин (аліментних, утримання, місця проживання дітей, тощо) [6].

Проблематика альтернативних способів захисту людських прав в Україні обговорюється у наукових колах досить активно, проте, слід визнати, що ми знаходимося на початковому етапі. По-перше, – це недовіра до всього нового, навіть до нової термінології, по-друге, – відсутність законодавчого регулювання, що підсилює ефект недовіри до альтернативних способів вирішення спорів; по-третє, – відсутність спеціалістів, медіаторів, посередників. Також відіграє неабияку роль й суб'єктивний фактор сприйняття розгляду спорів лише судом, або ж адміністративним органом.

Концепція «win-win» («виграв-виграв»), коли обидві сторони задоволені результатом розгляду спору, на жаль правовій реальності України маловідома. Тому, суд, приймаючи рішення на захист порушених прав однієї людини, тим не менш певною мірою обмежує прав і свободи іншої [6].

Активізація діяльності та зростання інтересів фізичних і юридичних осіб у різних сферах правовідносин відповідно тягне за собою й збільшення порушень прав сторони договору, чи будь-яких інших правовідносин, вирішення яких вимагає спеціальних досліджень із використанням відповідних знань [3, с. 164]. Експертиза, як одна з найважливіших форм використання спеціальних знань, є поширеною в судовому процесі, оскільки залучення експертів, а отже, фахівців у певній галузі науки, мистецтва, техніки або ремесла, дає можливість для всебічного і повного з'ясування обставин справи і вирішення питання по суті. Недарма, нещодавно в процесуальне законодавство України ввійшов такий новий учасник процесу як спеціаліст у галузі права, якого теж можна назвати «експертом» в галузі права. Все це свідчить про зростаючу роль науки в забезпеченні судочинства. Проте, це не означає, що експертизи мають бути виключно судовими, адже альтернативні способи захисту прав людини дуже широко використовуються у всьому світі, а також набирають своєї популярності в Україні.

Основним елементом механізму досудового вирішення спорів є так звана третя сторона, яка допомагає сторонам вирішити певні непорозуміння між сторонами шляхом прийняття обґрунтованого, виваженого та прийнятного для обидвох учасників рішення. Такою третьою стороною, відповідно до зарубіжної практики, може бути інститут незалежного експерта або інститут незалежної експертної допомоги [5, с. 162].

Конституційне підґрунтя здійснення правосуддя в Україні виключно судами, які діють від імені держави і формують єдину судову систему України, визначено ст. 124 Конституції України [1]. Слід зауважити, що сучасна система розв'язання правових конфліктів і захисту суб'єктів цивільних і господарських правовідносин здійснюється не лише юрисдикційними органами, але й альтернативними приватноправовими способами. Наявність альтернативи – право вибору на звернення для вирішення спорів державним судом чи недержавним незалежним органом – є важливим принципом демократичного суспільства.

Експертиза як форма врегулювання спору стимулює самостійність сторін, адже саме вони добро-

вільно і на власний розсуд обирають експерта, визначають його завдання та об'єм повноважень [9, с. 5]. Безумовно, забезпечення взаємовигідності рішень у конфліктній ситуації завдяки результатам досліджень можна і не досягти. Але це і є метою, адже до задач експертизи не входить аргументація на користь будь-якої сторони [16, с. 451].

Метою призначення експертизи в альтернативному процесі є не встановлення фактів для визначення правоти чи відповідальності сторін, а спрямованість на пошук і знаходження взаємовигідних підходів до вирішення спору сторонами.

Пошук варіантів у такій площині з використанням експертного дослідження призводить до виявлення різних компромісів. Так, окрім пошуків правильних та оптимальних варіантів припинення порушення суб'єктивного права учасника, яке б у повній мірі задовольняло кожну сторону, звернення за експертною допомогою включає:

- ініціювання переговорів про призначення експертизи чи звернення за експертною допомогою і визначення переліку питань;
- організацію оптимальних умов і формату питань, що ставляться перед експертом;
- створення атмосфери довіри, взаємної поваги та рівних можливостей;
- підтримку конструктивного діалогу між учасниками спору;
- співробітництво у пошуку істини;
- креативне правове мислення, використання та постійне розширення законних можливостей для формування об'єктивних можливостей використання принципів експертної діяльності;
- законність, незалежність, об'єктивність і повнота дослідження, які характерні не лише для судово-експертної діяльності;
- коректність, гнучкість, відкритість до нетрадиційних підходів до експертної діяльності [2].

Під призначенням експерта розуміється процедура, за якою сторони приходять до згоди про представлення предмета суперечки, зазвичай такого, що має технічний, науковий або промисловий характер, на розгляд певному експерту з цього питання. Сторони можуть уповноважити цього експерта або винести рішення, яке буде обов'язковим для сторін по аналогії з контрактним законодавством, або підготувати рекомендацію необов'язкового характеру на основі своїх експертних знань.

Попередня нейтральна оцінка експертом, – досить поширена форма альтернативного вирішення спорів, зауважує К. В. Потапова [10, с. 57]. Застосовується, коли немає чітко сформульованого спору і сторони не визначили свої позиції, що потрібно для проведення арбітражу, але всі сторони згодні, що є необхідність для проведення оцінки. У більшості випадків експертний висновок необхідний, коли вирішення питання багато в чому залежить від технічної, наукової сторони справи [13, с. 197].

Сторонами призначається незалежний експерт для розгляду справи наодинці. Подібно арбітражу,

даний спосіб дозволяє зберегти конфіденційну інформацію, комерційну таємницю та ін.

Характерною рисою такої досудової форми вирішення спору є те, що вона проводиться сторонами на добровільній основі, сторони не зобов'язані приходити до якогось рішення в ході попереднього слухання, вони можуть в будь-який час передати свій спір на розгляд до суду [14, с. 20].

Під «попередньою незалежною оцінкою» І. Бут розуміє допоміжну (відносно переговорів) процедуру, що полягає в залученні відповідного експерта, спеціаліста в певній галузі права для надання висновку відносно можливих варіантів вирішення спору, шансів сторін у разі звернення до суду чи арбітражу та інших, поставлених питань (зазвичай стосується питань права). Такий висновок не має юридичної чи доказової сили й має лише оцінний рекомендаційний характер [4, с.118], – зазначає вчений.

Незалежний експертний висновок – на відміну від попередньої незалежної оцінки, залучення експерта має на меті здебільшого встановлення певних фактів (економічного, технічного, фінансового характеру тощо) [4, с. 118].

В Норвегії, серед способів альтернативного вирішення спорів активно застосовується експертна допомога для запобігання порушень прав людини та спорів між сторонами.

Правила Інституту арбітражу і альтернативного вирішення спорів в такому випадку застосовуються, якщо сторони погоджуються звернутися за допомогою експерта протягом періоду дії угоди з метою запобігання можливих спорів і в зв'язку з цим згодні з тим, що така допомога надається відповідно до правил Інституту.

Запит на експертну допомогу для запобігання порушень прав сторони договірних чи позадоговірних відносин повинен бути представлений в письмовій формі Інституту і містити:

- імена та адреси сторін;
- опис відповідних договірних відносин угоди, на яких ґрунтується запит і які повинні бути представлені разом із запитом.

Інститут має надати запит іншій стороні, та встановлює термін, протягом якого експертна допомога буде надана [7, с. 14]. Якщо інша сторона повідомляє Інституту, що не планує брати участі в розгляді або вона не може відповісти протягом встановленого терміну, запит на експертну допомогу не приймається Інститутом. Якщо інша сторона погоджується з тим, що експертна допомога буде надана, Інститут повинен встановити терміни для сторін для надання пропозицій експертові.

Якщо не погоджено інше, для надання експертної допомоги призначається один експерт. Сторони можуть погодитися з тим, що заступник експерта також призначається. Експерт або експерти і будь-які заступники експертів зазвичай призначаються з реєстру осіб Інституту, є кваліфікованими арбітрами, як це передбачено статтею 40 Правил Інституту. Якщо сторони бажають призначити експерта, який не включений до реєстру, Інститут може в особливих випадках прийняти таке

призначення. Сторонам завжди надається можливість домовитися про те, хто буде призначений їм. Інститут призначає експерта (експертів), які є неупередженими і незалежними від сторін [14, с. 20].

Після призначення експерта, на нього покладаються обов'язки щодо скликання сторін для засідання. Експерт в співпраці зі сторонами складає план засідань через певні проміжки часу в період дії угоди, керуючись вказівками щодо дій експерта від сторін і з дотриманням процедур. На постійних засіданнях експерт повинен бути присутнім разом з відповідними особами від кожної зі сторін.

Засідання може бути анульовано, якщо сторони врегулювали суперечку. На засіданнях виявляють договірні розбіжності між сторонами, які, хоча б одна зі сторін, бажає представити експертові. Експерт, на підставі угоди сприяє сторонам при вирішенні питання. Експерт може також запропонувати варіант врегулювання спору за допомогою використання інших форм вирішення спору. Кожна зі сторін може вільно приймати або відхиляти пропозиції експерта. Експертна допомога вважається закінченою, якщо: сторони заявляють, що договірні відносини припинені і не залишилося невирішених договірних розбіжностей; або експерт повідомляє сторонам і Інституту, що продовження надання допомоги буде бути недоцільним; або одна чи обидві сторони, вимагають припинення надання експертної допомоги [7, с. 19].

Якщо не погоджено інше, всі питання, що стосуються експертної допомоги і їх результати, повинні бути конфіденційні для експерта, Інституту та сторін. Сторонам не дозволяється розкривати будь-яку інформацію, повідомлену експертові в наступних судових розглядах в звичайних судах або в арбітражному трибуналі, а також викликати експерта в якості свідка. Виступаючий в якості експерта не може бути призначений арбітром в тому самому спорі, якщо сторони і експерт не домовляться про інше [8, с. 155-156].

Таким чином, метою експертної допомоги є попередження порушень договірних та позадоговірних прав людини на ранній стадії суперечок [9, с. 15]. При застосуванні експертної допомоги, незалежна третя особа сприяє сторонам у вирішенні розбіжностей в період звернення до неї за такою допомогою на підставі угоди.

Метою призначення експертизи в альтернативному процесі є не встановлення фактів для визначення правоти чи відповідальності сторін, а спрямованість на пошук і знаходження взаємовигідних підходів до вирішення спору сторонами. Також, метою експертної допомоги є попередження порушень людських прав на ранній стадії. При застосуванні експертної допомоги, незалежна третя особа сприяє сторонам у вирішенні розбіжностей в період звернення до неї за такою допомогою на підставі угоди. Експерт, на підставі угоди сприяє сторонам при вирішенні питання. Експерт може також запропонувати варіант врегулювання спору за допомогою використання інших форм вирішення спору. Кожна зі сторін може вільно приймати або відхиляти пропозиції експерта.

Висновки. Останні десятиліття свідчать, що судовий захист стає надзвичайно затратним за грошовим еквівалентом, та і за часовим, незважаючи на прогресивні кроки законодавця в цьому напрямку. Це призводить до втрати сенсу розгляду справ в судовому порядку, а подекуди й неможливість звернутися до суду через дорожнечу судових витрат. Отже, постає питання як пришвидшити та зробити більш продуктивним захист прав людини та вирішення спорів із застосуванням альтернативних способів захисту порушених, оспорюваних чи невизнаних прав людини. Пропонується внести зміни до ч. 6 ст. 55 Конституції України, в якій конкретизувати, які саме альтернативні способи захисту може використовувати громадянин, і на основі сформованого у цій нормі переліку прийняти закони та підзаконні нормативно-правові акти, один з яких би присвячувався питанню експертної допомоги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, Ст. 141.
2. Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994. № 4038-XII. Верховна Рада України, Ст. 3.
3. Балух С. В. Нормативно-правові основи формування системи альтернативного вирішення спорів в Україні. *Часопис Київського університету права*, 2013. № 4. С. 162–168.
4. Бут І. Місце третейського розгляду альтернативних способів вирішення цивільно-правових спорів. *Національний юридический журнал: теорія і практика*, 2014. № 12. С. 117–121.
5. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Запровадження альтернативних способів врегулювання спорів: європейський досвід для України. *Міжнародне приватне право: розвиток, порівняльний аспект, гармонізація*, 2010. № 3. С. 162–165.
6. До питання класифікації способів альтернативного вирішення спору. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc30/part_1/7.pdf (дата звернення 11.04.2019 р.)
7. Євсєєв О. П. Процедури в конституційному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 19 с.
8. Коровяковский Д. Г. Система альтернативных способов разрешения споров в Норвегии (ADR в Норвегии). *Юридическая наука*, 2017. № 6. С. 143–158.
9. Огренчук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
10. Потапова Е. В. Формы досудебного разрешения коммерческих споров в Европейском Союзе. *Международный научный журнал «Символ науки»*, 2017. № 10. С. 56–59.
11. Сокол М. В. Порядок вирішення колективних трудових спорів і конфліктів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
12. Соловійова О. Є. Примирення сторін у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук., Харків, 2006. 20 с.
13. Bühring-Uhle C., Kirchhoff L., Scherer G. Arbitration and Mediation in International Business. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2006. 309 p.
14. Fiadjo A. Alternative Dispute Resolution: A Developing World Perspective. Portland: Cavendish Publishing, 2013. 108 p.
15. Lord Chief Justice calls for greater take up of ADR. URL: <https://www.cedr.com/news/?item=Lord-Chief-Justice-calls-for-greater-take-up-of-ADR> (дата звернення: 28.10.2018)
16. Schneider M.E. Technical experts in international arbitration introductory comments to the material from arbitration practice/ ASA Bul, 1993. P. 446–465.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Питання захисту прав та свобод людини і громадянина буде завжди найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики держави. Саме стан справ у сфері забезпечення і захисту прав та свобод особи, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому. Особливої актуальності набуває ця проблема в умовах воєнного стану. Наприкінці 2018 року Указом Президента України та Законом України «Про затвердження Указу Президента «Про введення воєнного стану в Україні» [11] було запроваджено в 10 областях України воєнний стан. Зміст правового режиму цього стану визначений в Законі України «Про правовий режим воєнного стану», в якому передбачається порядок введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, захист прав і свобод людини та громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [2]. Воєнна доктрина України, яка затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 [12], та Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 [13], визначають основні цілі та завдання воєнної політики, одним з яких є захист прав та свобод людини і громадянина в умовах військового стану. Згідно з Основним законом України права та свободи людини і громадянина є найвищою цінністю, тому в першу чергу, при будь яких обставинах, мають бути гарантії, які є системою норм, принципів та вимог, які забезпечують процес дотримання прав та свобод, а також законних інтересів людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми захисту прав людини в умовах військового стану присвячені праці таких учених, як Фігель Ю. О., Коломієць В. О., Дашо Т. Ю., Васечко Л., Осинська В. О. та деяких інших. Заслуговує особливої уваги розгляд ними питань дієвості та значущості захисту прав громадян при будь яких обставинах, як одна з необхідних умов становлення громадянського суспільства та демократичної держави. Науковцями розглянуто об'ємний матеріал з цих питань. Тому, об'єднавши думки вчених, з'ясуємо, які існують проблеми у сфері захисту прав громадян в умовах воєнного стану, а також проаналізуємо національне та міжнародне законодавство.

Невирішені частини загальної проблеми. Завдання дослідження полягають у визначенні поняття захисту прав та свобод людини і громадянина, що означає забезпечення і охорону усіх можливостей особи на реалізацію комплексу природних

і непорушних свобод і юридичних можливостей, обумовлених фактом існування людини в цивілізованому суспільстві під час воєнного стану, а також в понятті обмеження цих прав та свобод, що є зменшенням їх обсягу, а також чинники, що ускладнюють реалізацію цих прав [7, с. 5]. Осинська О. В. вважає, що обмеження прав і свобод людини – це законодавче звуження їх змісту та обсягу [8, с. 10].

Метою статті є дослідження інституту адміністративно-правового захисту прав та свобод людини і громадянина під час воєнної ситуації, визначення національних та міжнародних нормативно-правових актів, які гарантують забезпечення їх реалізації та захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття 64 Основного закону України передбачає, що конституційні права й свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, встановлених Конституцією. Основним з цих випадків є виникнення виключної (воєнної) ситуації в державі й суспільстві [1].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в країні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності, її територіальній цілісності та надає певним державним органам повноважень щодо збереження національної безпеки та усунення загрози небезпеки незалежності України.

Водночас в умовах воєнного стану органи державної влади повинні діяти в межах Конституції і законів України. Перевищення посадовими особами своїх повноважень, у тому числі щодо гарантій прав людини і громадянина, які встановлені законом, несуть за собою відповідальність згідно з діючим законодавством. Введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого такого, що принижує людську гідність поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав й свобод Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та законами України.

Україна відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права при введенні воєнного стану негайно після його введення повідомляє через Генерального секретаря ООН держави, які беруть участь у цьому пакті, про обмеження прав та свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за Міжнародним пактом, та про мету цих відхилень і причин прийняття такого рішення. У повідомленні зазначається також термін, на який вводяться відхилення від зобов'язань, передбачених цим Пактом [2]. Також, відповідно до міжнародного законодавства, частиною другою статті 64 Конституції України передбачено, що в умовах воєнного

можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Разом з тим не можуть бути обмежені такі конституційні права та свободи громадян:

- рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом (стаття 24);
- заборона позбавлення громадянства і права змінити громадянство (стаття 25);
- невід'ємне право на життя (стаття 27);
- право на повагу до його гідності (стаття 28);
- право на свободу та особисту недоторканність (стаття 29);
- право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів (стаття 40);
- право на житло (стаття 47);
- рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівні права дітей (статті 51, 52);
- право на судовий захист (стаття 55);
- право на відшкодування коштом держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (стаття 56);
- право знати свої права і обов'язки (стаття 57);
- незворотність дії в часі законів та інших нормативно-правових актів (стаття 58);
- право на професійну правничу допомогу (стаття 59);
- право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (стаття 60);
- право не бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (стаття 61);
- презумпція невинуватості (стаття 62);
- право не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом (стаття 63) [1, ст. 24-63].

Перелік цих прав корегується з положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, зображає прагнення захистити ті права і свободи, які мають забезпечуватися за будь-яких обставин, в тому числі при введенні воєнного стану [1].

Потрібно брати до уваги, що в умовах воєнного стану забороняються: зміна Конституції України; зміна Конституції Автономної Республіки Крим; проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; проведення страйків, масових зібрань та акцій [2, ст. 19].

Правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України під час воєнного стану, визначається Конституцією та законами України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2].

Указом Президента України № 393 «Про введення воєнного стану» передбачено в пункті 3, що «на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Які ж саме права та свободи запропоновано обмежити?

- кожному гарантується недоторканність житла (стаття 30);
- кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (стаття 31);
- ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя (стаття 32);
- кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України (стаття 33);
- кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (стаття 34);
- громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (стаття 38);
- громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (стаття 39);
- кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (стаття 41);
- кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (стаття 42);
- кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (стаття 43);
- соціальних інтересів (стаття 44);
- кожен має право на освіту (стаття 53).

Вказані норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина має зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою захисту і збереження належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [10].

Варто відзначити, що відповідно до указів Президента України за № 390 про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 листопада 2018 року «Щодо надзвичайних заходів із забезпечення держав-

ного суверенітету і незалежності України та введення воєнного стану в Україні»[5] та № 392 про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 листопада 2018 року «Про внесення зміни до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 листопада 2018 року щодо надзвичайних заходів із забезпечення державного суверенітету і незалежності України та введення воєнного стану в Україні» такого списку щодо обмеження певних конституційних прав та свобод не було в редакціях. Чим зумовлена була необхідність такого списку залишається відкритим питанням для обговорення захисту прав і свобод людини та громадянина [6].

В умовах воєнного стану може виникнути достатня кількість спірних ситуацій щодо того чи обмеження прав і свобод людини законні, чи ні? Найскладнішим буде розмежування правомірності тих чи інших дій на підставі застосування заходів правового режиму, передбачених в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» та прав і свобод людини за Конституцією України, які не можна обмежувати. Але й у випадках, коли Конституція України не забороняє обмеження прав і свобод, це може на практиці викликати не одну колізію під час воєнного стану в національному, так і в міжнародному контексті [4].

Також стаття 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає, що у разі введення воєнного стану військовому командуванню разом з органами влади надається право: здійснювати контроль за роботою телерадіоорганізацій; використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; регулювати роботу цивільних теле- радіо- центрів; забороняти роботу аматорських приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування; забороняти передачу інформації через комп'ютерні мережі [2].

Отже, військове командування отримує право втручатися у редакційну політику теле- та радіоорганізацій, аж до права забороняти трансляцію тих чи інших програм. Проте, таке втручання не може бути свавільним, та має відповідати реальним загрозам. При цьому, журналістам варто пам'ятати про правила

висвітлення подій під час збройних конфліктів. Забороняється здійснювати панорамне знімання у зоні бойових дій, одночасно знімання повинне здійснюватися таким чином, щоб не можна було ідентифікувати місце розташування військових та визначити кількість техніки. Також журналістам забороняється повідомляти точні відомості про характер ведення бойових дій, чисельність військових формувань та їх озброєння тощо. Усі ці відомості підпадають під визначення державної таємниці у сфері національної безпеки та оборони відповідно до Закону України «Про державну таємницю» [10].

Щодо роботи Національної поліції та інших підпорядкованих структур МСВ то вони здійснюватимуть своє безпосереднє повноваження. Зокрема, структури будуть в межах своїх компетенцій брати участь у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану, згідно з вимогами чинного законодавства. Також особовий склад підрозділів МВС був переведений в посилений режим несення служби [14].

Висновок. Таким чином можна зробити висновок, що права та свободи людини і громадянина у своїй основі створюють міцний фундамент правової і суверенної держави, яка, у свою чергу, є необхідним інструментом для їх реалізації та захисту. Проте міжнародне і національне законодавство встановлюють окремі випадки, коли права та свободи людини і громадянина можуть бути тимчасово обмеженими. На сучасному етапі розвитку Української держави питання про обмеження прав та свобод людини і громадянина потребує особливого розгляду. А важливою умовою їх реалізації та захисту є формування національного законодавства, спрямованого на забезпечення безпеки держави, законних інтересів суспільства, прав та свобод людини і громадянина. І аналізуючи норми національного законодавства, які визначають зміст правового режиму воєнного стану, можна дійти висновку, що обмеження прав та свобод людини і громадянина допустиме лише за умови, якщо це прямо передбачено Основним законом держави й не суперечить нормам міжнародного права. При дотриманні вказаних вимог ці обмеження вважаються правомірними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28. 06. 1996 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-в>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12.05.2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
3. Про введення воєнного стану: Указ Президента України № 393/2018 від 26.11.2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/documents/3932018-25594
4. Сапожнікова Олена. Правовий висновок УНСПЛ щодо введення на частині території України воєнного стану / О. Сапожнікова/ Юрист Центру стратегічних справ Української Гельсінської спілки з прав людини., 30.11.2018.
5. Щодо надзвичайних заходів із забезпечення державного суверенітету і незалежності України та введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України № 390/2018 від 26.11.2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/3902018-25574>
6. Про внесення зміни до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 листопада 2018 року «Щодо надзвичайних заходів із забезпечення державного суверенітету і незалежності України та введення воєнного стану в Україні»: Указ Президента України № 392/2018 від 26.11.2018 року [Електронний ресурс]– Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/3922018-25578>
7. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики / Л. Васечко // Юридична Україна. – 2013. – № 1. – С. 4-8.
8. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. В. Осинська. – Київ: Б.в., 2010. – С. 20.

9. Про державну таємницю: Закон України № 3855-ХІІ від 21.01.1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
10. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
11. Про введення воєнного стану в Україні: Закон України № 2630– VIII про затвердження Указу Президента від 26.11.18 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2630-viii>
12. Воєнна доктрина України: затверджена Указом Президента України від 24.09.2015 року № 555/2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>
13. Стратегія національної безпеки України: затверджена Указом Президента України від 26.05.2015 року № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n14>
14. Інструкція про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку введення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: затверджена Наказом МВС України від 31.10.2016 року № 1129 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-17>

Подолька Т. О.

*студентка факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
м. Київ*

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У РІШЕННЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) на сьогодні є соціально незахищеною категорією, що потребує захисту як на національному, так і на міжнародному рівні. Їх наявність – проблема не лише конкретної держави (громадянства таких осіб чи місця їх постійного проживання), а й міжнародної спільноти в цілому. Законодавчі та процедурні заходи, соціальні програми, вжиті на національному рівні, їх неефективність або й узагалі відсутність, як показав приклад України, свідчать про те, що зусиль органів державної влади явно недостатньо для реалізації права на соціальний захист. Однією з можливостей для забезпечення цього права є звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Цей спосіб захисту вважається більш-менш перспективним, оскільки рівень довіри до органів державної влади в Україні є досить низьким, а міжнародна спільнота більшу увагу приділяє біженцям. Заявники апелюють до порушень прав людини, задекларованих Європейською конвенцією, шукаючи виходу з глухого кута. Проте, на жаль, держави, зокрема Україна, ухиляються від виконання рішень цього органу та питання ефективності міжнародного захисту прав ВПО залишається невирішеним.

Правовий статус ВПО і їх соціальний захист вивчали К. Крахмальова (дисертація на тему «Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні» [1]), Я. Грабова (дисертація на тему «Право особи на притулок в Україні: конституційно-правове дослідження» [2]), П. Пушкар, Г. Юдківська, Я. Романюк, Є. Герасименко, О. Моркова, С. Заєць,

І. Козинець, Л. Шестак, М. Кобець, М. Савчин, О. Котляр, В. Тимчак. Проблему ВПО в зарубіжних країнах вивчали Р. Хофман, Р. Коен, Лук Т. Лі та інші. Проте більшість наукових досліджень стосується захисту прав ВПО на національному рівні в певній державі. Ми ж поставили собі за мету вивчити мож-

ливості забезпечення права на соціальний захист на міжнародному рівні (зокрема через ЄСПЛ). Особливу увагу варто звернути на тлумачення соціального захисту в контексті поваги до гідності людини Європейським судом з прав людини та рівень виконання судових рішень державами із ВПО.

Основними завданнями роботи є:

- робота із текстами рішень ЄСПЛ щодо України та зарубіжних країн;
- вивчення зарубіжного досвіду щодо впровадження програм та механізмів ефективного забезпечення права на соціальний захист;
- з'ясування недоліків соціального захисту ВПО на прикладі України;
- порівняння можливостей щодо соціального захисту ВПО та біженців міжнародною спільнотою;
- внесення пропозицій щодо покращення ефективності міжнародного захисту, щодо вирішення проблеми виконання рішень ЄСПЛ.

При дослідженні ми керувалися **методами** документального аналізу, порівняльно-правовим, прогностичним, статистичним та іншими.

Об'єктом нашого дослідження є міжнародний захист ВПО, зокрема через ЄСПЛ, **предметом** – рішення ЄСПЛ щодо соціального захисту ВПО.

Історія появи ВПО в Україні сягає 1986 року (аварія на Чорнобильській АЕС). «Унаслідок радіоактивного забруднення території близько 200 тис. осіб було вимушено змінити місце постійного проживання, оскільки більшість території колишнього Чорнобильського району відійшла до зони відчуження. [...] Проте питання комплексного законодавчого врегулювання правового становища цієї категорії осіб з особливим правовим статусом на території України набуло суспільного резонансу тільки у світлі подій 2014 р., зокрема анексії АРК» [2, с. 143]. У світовій практиці ВПО як соціально незахищена категорія існували в Боснії та Герцеговині, Грузії, Хорва-

тії, Азербайджані [1, с. 16], Іраку [3, с. 179], Ефіопії [4, с. 630].

ВПО, перш за все, є внутрішньою проблемою конкретної держави [5, с. 11]. Їх соціальний захист – це конституційне право та одне з важливих завдань внутрішньої політики. Але, на жаль, саме через це міжнародна спільнота приділяє їм менше уваги, ніж біженцям. Ігнорування проблем ВПО, однозначно, знижує рівень захисту прав людини міжнародною спільнотою в цілому.

Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН), створене у 1950 році Генеральною Асамблеєю ООН, має всесвітній мандат на спрямування та координування міжнародних дій щодо захисту біженців та вирішення проблем, з якими вони стикаються. Основним завданням УВКБ ООН є забезпечення поваги до основоположних прав людини та гарантування того, що жодна особа не буде примусово повернута до країни, в якій вона може бути піддана переслідуванню [...]. ВПО отримували допомогу в обмежених розмірах. У цій сфері активно працював Міжнародний Комітет Червоного Хреста, який виступав у якості гаранта Женевських конвенцій. У більшості випадків ВПО не входили в компетенцію міжнародного співтовариства. Окрім того, виходу даної проблеми на міжнародний рівень заважало традиційне уявлення про державний суверенітет [6, с. 19-20]. Перекладати обов'язок соціального захисту ВПО виключно на держави місця постійного проживання/громадянства небезпечно, адже рівень виконання такого обов'язку залишається досить низьким, а за такої ситуації вони стають абсолютно беззахисними. «Вся структура міжнародного захисту біженців ґрунтується на концепціях прав людини. Оскільки міжнародне право прав людини стосується усіх людей, в тому числі і біженців, незалежно від їхнього правового статусу, воно являє собою еталон для оцінки якості ставлення, яке країни притулку надають на своїй території біженцям і особам, що шукають притулку» [7, с. 46-54].

Єдина різниця між ВПО та біженцями по суті полягає в тому, що ВПО не перетинають кордонів держави постійного місця проживання [8, с. 17]. На європейському рівні Рекомендацією ПАРЕ 1877 (2009) було визнано «необхідність продовження надання міжнародної допомоги ВПО з фінансової та технічної точки зору задля того, щоб уникнути їх перетворення на «забутих людей» Європи», закликаючи до розподілу ресурсів між всіма державами-учасниками Ради Європи. Крім того, у Рекомендації ПАРЕ 2026 від 2014 року допускається співпраця між Державами-учасниками і Банком Розвитку Ради Європи з метою виділення ресурсів для загальної допомоги внутрішньо переміщеним особам за аналогією із Сараєвським процесом, що розпочався у 2005 році [9]. Практика ЄСПЛ щодо біженців також може бути використана в контексті захисту прав ВПО (особливо щодо права власності на втрачене майно). Наприклад, у справі «Луїзиду проти Туреччини» ЄСПЛ вперше наголосив, що якщо немає можливості повернути майно,

то уряд зобов'язаний надати компенсацію [10]. У справі «Ксенідес-Арестіс проти Туреччини» Суд просив Туреччину ввести в дію механізм відшкодування збитку майна протягом трьох місяців [11]. У справі «Сагінадзе та ін. проти Грузії», де ВПО був виселений із нерухомості, яка йому була надана владою, Суд розглянув тимчасове житло як рівнозначне будинку та майну, і прийшов до висновку, що виселення вимушеного переселенця являло собою «незаконне втручання» в його право на власність і порушення права на сімейне життя [12]. В усіх справах, де мала місце вимушена міграція ВПО чи біженців з огляду на певні історичні події суд наголошує на першочерговій необхідності створення єдиного механізму захисту. В Україні такий механізм, на жаль, ще не створено, хоча ВПО стикнулися з необхідністю пристосування до нових умов життя ще в 2014 році. На практиці в нашій державі можна побачити такі проблеми у забезпеченні прав ВПО: 1) недосконала процедура взяття внутрішньо переміщених осіб на облік; 2) ненадання житлового приміщення; 3) відмова у працевлаштуванні; 4) відмова банківських установ у наданні банківських послуг; 5) виникнення проблем і перешкод в отриманні пенсій та соціальних виплат; 6) перешкоди у комерційній та господарській діяльності [6, с. 63]. Невідомо, коли завершиться агресія Російської Федерації проти України, але програми захисту всеукраїнського рівня варто створювати вже зараз.

Найчастіше ВПО щодо соціального захисту в заявах до ЄСПЛ апелюють до порушення статей 3 (заборона такого, що принижує гідність, поведження чи покарання), 6 (право на справедливий суд, зокрема на доступ до суду), 8 (право на повагу до особистого та сімейного життя), 14 (заборона дискримінації), 1 Протоколу 1 (захист власності) Конвенції [13].

«Стаття 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) [5] покладає на держав-учасників (у т. ч. Україну) обов'язок вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів. Зазначена вище формула відома як принцип «поступального здійснення». Він, з одного боку, допускає, що, з огляду на обмежений характер наявних ресурсів, справа досягнення повного забезпечення деяких із прав може виявитись непомірною для держав. Водночас, з другого боку, він вимагає від держав діяти якомога краще для досягнення цієї мети, застосовуючи всі можливі ресурси та засоби» [14]. Можна прослідкувати зв'язок принципу поступального здійснення з людиноцентризмом. Держава не може переступити за мінімум соціального захисту ВПО, але має прагнути максимуму, бо людина виступає найвищою соціальною цінністю. Практика ЄСПЛ свідчить про те, що спектр позитивних зобов'язань держави надзвичайно широкий, вони стосуються обов'язку вживати дипломатичних, економічних, судових та інших заходів, які держава мала можливість вжити і які відповідали міжнарод-

ному праву. Як зазначив ЄСПЛ у рішеннях у справах *Глашку та Катан* [15], за ст. 1 Конвенції [13] держава має обов'язок використати всі доступні їй юридичні та дипломатичні засоби з тим, щоб продовжувати гарантувати здійснення прав і свобод, визначених Конвенцією, усіма особами, які проживають на неконтрольованій цією державою території [16, с. 9].

Оскільки пріоритетом Європейської конвенції [13] є захист прав людини першого покоління (громадянські та політичні), то захист права на соціальний захист ВПО підпадає насамперед під статтю 14 Конвенції. Наприклад, у справі «*Секеровіч та Пасаліч проти Боснії та Герцеговини*» Суд зазначив, що заявник, який повернувся з Республіки Сербія до Боснії та Герцеговини, потрапив під дискримінацію, у порівнянні з пенсіонерами, які залишилися і проживали в Боснії та Герцеговині під час війни [17]. У своїй практиці Суд встановив, що лише відмінності в ставленні, засновані на характеристиках або статусі, які можуть бути визначені, можуть вважатися дискримінацією відповідно до положень статті 14. Це значно обмежує заявників зі статусом ВПО в можливостях реалізації права на соціальний захист.

Недопущення дискримінації є основоположною засадою захисту прав ВПО (відповідно до Керівних принципів ООН щодо ВПО [18]). Попри те, що ВПО є проблемою конкретної держави, ці принципи містять значно ширший перелік гарантій, ніж ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (у законі немає таких гарантій як захист від примусового переміщення, злочинів проти людства, насильства та запобігання можливому переміщенню [19]). До того ж автори доповіді Ради Європи «Вдосконалення національного законодавства України щодо захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб» вважають процедуру визнання статусу ВПО і облік таких осіб (стаття 4 ЗУ) бюрократизованими. Вони висловлюють позицію, що статус має не проходити певну процедуру визнання, а бути [9]. Ми розділяємо їхню думку, оскільки соціальний захист ВПО має нагальний та терміновий характер, а надмірне очікування певних бюрократичних процедур погіршує ефективність реалізації. Але загалом досліджуваний нами закон відповідає принципам соціальної держави. Соціальний захист ВПО, відпо-

відно до національного законодавства та міжнародних договорів включає: право на достатній життєвий рівень (достатнє харчування, вода, одяг, житло), охорону здоров'я, освіту, працевлаштування, соціальні виплати (пенсії тощо), власність, свободу пересування. Керівні принципи, по суті, виступають стандартом, до якого треба прагнути, а український закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» варто перевірити на відповідність цьому акту, адже недоліки законодавства значною мірою впливають на право реалізацію.

Попри якісне тлумачення права на соціальний захист ЄСПЛ, гарний рівень аргументації, актуальною залишається проблема виконання судових рішень. У 2018 році Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) найбільше рішень про порушення прав людини оголосив щодо Росії, Україна – третя з-поміж 47 країн-членів Ради Європи [20]. Майже 10 тисяч рішень Європейського суду з прав людини, що охоплюють 46 країн, не були приведені у виконання національними урядами [21]. Ці факти ставлять під істотний сумнів ефективність роботи ЄСПЛ. Його рішення мають бути не лише аргументованою констатацією порушення, а й дієвим механізмом усунення цих порушень. Така статистика свідчить про те, що контрольний механізм виконання рішень ЄСПЛ потребує суттєвого вдосконалення. За значного невиконання рішень ЄСПЛ ВПО остаточно втрачати надію на досягнення належного рівня забезпечення їхніх прав.

Як нам вдалося з'ясувати, досить мало уваги в міжнародній спільноті приділено питанням соціального захисту ВПО порівняно з іншими соціально незахищеними категоріями (зокрема біженцями). Звернення до ЄСПЛ на сьогодні є чи не найкращою можливістю для отримання захисту, однак попри те, що *ratio decidendi* містять положення про створення єдиного механізму захисту ВПО в конкретній державі, невиконання рішень урядами зводить нанівець роботу суду. Варто покращувати зворотній зв'язок між цим судом і державами, оскільки рішення ЄСПЛ надають державам із ВПО ідеї щодо створення національних механізмів захисту цієї категорії осіб, певних соціальних програм. Звернення до практики цього міжнародного суду дає змогу знайти оптимальні шляхи вирішення соціальних проблем і сприяє повазі та захисту прав людини певною державою в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Крахмальова Катерина / Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (2017). URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/13714> (дата звернення 14.10.2018).
2. Грабова Яніна / Право особи на притулок в Україні: конституційно-правове дослідження: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (2017). URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8023/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%93%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%AF%D0%9E.pdf?sequence=4&isAllowed=y> (дата звернення 14.10.2018).
3. Внутрішньоопереміщені особи як біженці [стаття] Навчання *Acta Juridica Hungarica*, т. 35, випуск 3-4 (1993), с. 179-192. Хофманн, Райнер (1993).
4. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб [стаття] Широкомасштабна міграція: роль міжнародного права та інститутів Американське товариство міжнародних праць, т. 86, С. 630-633. Лі, Лук Т. (1992).
5. Д. В. Скринька. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т.2. 812 с.
6. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти / [С.Б. Булеца, О.І. Котляр, Я.В. Лазур та ін.]; за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О.Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М.В. Савчина; к.ю.н., доц. М.В. Менджул. – Ужгород: РІК-У, 2017. – 348 с.

7. Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 квітня 2017 року, м. Ужгород)*, Ужгород.
8. Міжнародний захист внутрішньо переміщених осіб [змітки] Права людини: порядок денний для наступного століття: частина I – захищені права: А. Зміцнення стандартів прав людини: глава 2 *Дослідження у сфері транснаціональної правової політики*, т. 26, с. 17-48. Коен, Роберта (1994).
9. Вдосконалення національного законодавства України стосовно захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб / Проект Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньопереміщених осіб в Україні», червень 2016.
10. Loizidou v. Turkey (merits), 18 December 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI.
11. ЄСПЛ, *Ксенідес-Арестіс проти Туреччини*, Заява № 46347/99, рішення від 22 грудня 2005 року.
12. ЄСПЛ, *Сагінадзе та інші проти Грузії*, Заява № 18768/05, рішення від 27 травня 2010 року.
13. РЄ, *Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до протоколів № 11 та 14*, 4 листопада 1950 року, ETS 5.
14. Головатий Сергій / Про людські права. Лекції. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. і–ххiv, 760 с. (додатки: бібліографія; глосарій).
15. ЄСПЛ, *Катан та інші проти Молдови та Росії*, Заяви №№ 43370/04, 8252/05 та 18454/06, рішення від 19 жовтня 2012 року.
16. Матеріали міжнародного круглого столу «Гарантії здійснення права власності та його захист в особливих умовах» (10 червня 2016 року, ВСУ) // Вісник Верховного Суду України. 2016. № 7(191) 2016. С. 3-17.
17. Case of Šekerović and Pasalic v. Bosnia and Herzegovina (Applications nos. 5920/04 and 67396/09). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-103763%22%5D%7D> (дата звернення: 12.05.2019).
18. Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны 1998. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml (дата звернення: 12.05.2019).
19. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-18. Відомості Верховної Ради України. 2015. №1. Ст.1.
20. Минулого року найбільше порушень прав людини було у Росії – ЄСПЛ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2626535-minulogo-roku-najbilse-porusen-prav-ludini-bulo-u-rosii-zvit-espl.html> (дата звернення: 12.05.2019).
21. Близько 10 тисяч рішень ЄСПЛ, що охоплюють 46 країн, не були виконані. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/09/20/7071272/> (дата звернення: 12.05.2019).

Потапова Л. В.

студентка I курсу

*Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків*

ДО ПИТАННЯ ЩОДО КУЛЬТУРНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

На сьогодні Україна перебуває на шляху змін і реформ, спрямованих на підвищення ефективної діяльності у всіх сферах суспільного життя, урегулювання соціальних відносин і всебічне вдосконалення усіх аспектів політики та економіки. Зважаючи на злободенні нині питання стосовно прав людини і їх важливої ролі у міжнародному просторі, доцільно розглянути їх реалізацію в українському суспільстві, як однієї із умов розбудови незалежної і суверенної держави.

Актуальність цієї теми зумовлена прийняттям нового Закону про мови 5670-д від 25 квітня 2019 року. Першочергова мета дослідження полягає у тому, щоб просто стимулювати роздуми над делікатним, але важливим питанням – встановленням деяких структурних пріоритетів у реалізації прав людини, зокрема порушення складного питання стосовно культурної дискримінації у житті українського суспільства. Тобто мета не передбачає те, щоб вказати на недоліки та розкритикувати існуючу правову базу у сфері прав людини і таким чином сприяти змінам в її структурі.

Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання:

1. Проаналізувати історичне становлення прав людини в аспекті їх закріплення в Конвенції з прав людини та інших міжнародних договорах, причини і передумови їх закріплення;

2. Систематизувати й узагальнити наявний комплекс фахової літератури, законодавства, міжнародних договорів і документів стосовно порушеної тематики;

3. Виявити проблему реалізації прав людини, зокрема питань стосовно дискримінації, на сучасному етапі розвитку;

4. Детально розглянути культурну дискримінацію щодо прав і свобод громадянина України;

5. Виявити проблеми стосовно мовної дискримінації, або лінгвістизм, протягом історичного періоду і детально розглянути її на прикладі сучасної України.

Науково-теоретичним фундаментом для наукової роботи послужили праці таких українських вчених, як П. Рабінович, Сахарук І. С., О. Уварова, Г. Христова, С. Шевчук, які у своїх дослідженнях розкривали сутність поняття «дискримінації», а також зарубіжні вчені Герасімова Е. С., Лютова Н. Л., А. Султанов; та дослідники з країн ЄС такі, як Мортен Броберг, Альберто Кинтавалла і Клаус Хейне, які розглядали проблеми, які виникають під час реалізації прав людини. А також дані емпіричних досліджень (додаток 1).

У роботі проаналізовано у комплексі права та основоположні свободи людини і громадянина, добросовісність їх виконання і дотримання, вказано на прогалини і негативні явища, які виникають без-

посередньо під час їх реалізації. Визначено перспективи подальшого розвитку дослідження обраної проблеми та шляхи подолання висунутої проблеми.

Для початку доцільно визначити дефініції та етимології таких понять, як «права людини» і безпосередньо «дискримінації», як ключових обраного дослідження. Загальновідомо, що права людини – це певні природні невід’ємні можливості, які необхідні для існування особистості та розвитку в конкретно-історичних умовах, об’єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов’язками інших суб’єктів [1]. За Кембриджським словник дискримінація – це несправедливе і невинуватене ставлення до людини або певної групи людей через їх колір шкіри, стать, сексуальність, а також національну приналежність, соціальне чи етнічне походження, мову, релігію, політичні погляди, інвалідність, вік, а також через інші особисті характеристики [2].

Пропонуємо здійснити історичний екскурс і виявити передумови та загалом процес закріплення прав людини на міжнародному рівні та в українському законодавстві. Негативні наслідки і злочини Другої світової війни підштовхнули міжнародну громадськість до активних рішучих дій, які, у першу чергу, були націлені на те, щоб запобігти повторенню подібного за допомогою системи захисту фундаментальних прав людини і з метою встановлення більш тісного політичного союзу між державами. Паралельно зі зростаючим значенням прав людини почали набувати розвитку процеси деколонізації. Особливо в Азії та Африці, допомога яким з метою розвитку стала важливим аспектом відносин північ-південь. Хоча допомога у сфері прав людини і розвитку стала грати помітну роль у післявоєнні роки, на думку М. Броберга, у перші десятиліття після Другої світової війни вони лише зрідка були пов’язані в роботі з оперативного розвитку [3]. Спочатку була Загальна декларація прав людини, розроблена в рамках ООН та прийнята Генеральною Асамблеєю ООН в 1948 році. Справжнє функціонування її сталося за багато років після цього, як навіть обмежений список основних прав, передбачених у ній, вступив в обов’язкову законну силу і отримав контрольний механізм завдяки роботі зі створення Міжнародних пактів про громадянські і політичні права і про соціальні, економічні і культурні права. Однак ідеологічний конфлікт між США і Радянським Союзом, зумовлений «холодною війною», привів до прийняття двох окремих договорів, а саме Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 [4] та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 [5]. Проте, правова база у сфері прав людини продовжувала розвиватися, і за ці роки були прийняті додаткові договори ООН з прав людини. Такими додатковими великими договорами стали, наприклад, Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 [6]; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 [7]; Конвенція про права дитини 1989 року [8]. Таким чином, система ООН з прав людини в даний

час складається з ряду договорів, що закріплюють різні права людини. Також, за Альберто Кинтавалла, одним із найважливіших документів стала Конвенція прав людини та основоположних свобод, яка була прийнята 4 листопада 1950 року в Римі, і саме тому Конвенцію спочатку ще називали Римським договором, а незабаром підписана всіма державами – членами Ради Європи. Конвенція набула чинності 3 вересня 1953 року відразу після її ратифікації Люксембургом [9].

Проголошення прав і свобод людини, їх закріплення в законодавстві є найважливішою передумовою до створення справді вільного суспільства, оскільки панування права, плюралізму і прав людини є нерозривними і головними складовими демократії. Права людини на офіційному рівні закріплені в Конституції України, у якій Розділ 2 присвячений саме правам, свободам та обов’язкам людини і громадянина [10]. За ст. 9, згідно якій міжнародні договори є частиною українського законодавства, чинна Конституція України імплементувала всі основні положення міжнародно-правових актів з прав людини і в першу чергу Конвенцію з прав людини та основоположних свобод, Загальну декларацію прав людини 1948 року, міжнародного пакту про громадянські і політичні права і міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права.

Питання дискримінації є одним із актуальних на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Заборона дискримінації людини закріплена в статті 14 Конвенції з прав людини і безпосередньо у додатковому протоколі № 12 від 4.XI.2000 [11], яка закріплює рівність усіх людей незалежно від статі, мови, релігії, політичних чи інших поглядів, національного і соціального походження та інших характеристик. Слід зазначити, що кожен має право на захист своїх прав перед судом і державними органами.

За дослідженнями та соціальними опитуваннями проблема дискримінації в Україні за останні роки набула неабиякого поширення серед громадян (додаток 1). Але у цьому аспекті ми розглянемо саме культурну дискримінацію в українському суспільстві у 21 столітті. Культура взагалі – це загальноприйняті норми певної групи людей, які зазвичай виражаються через мову, релігію та етнічну приналежність. Це у свою чергу відбивається у мистецтві, музиці, літературі та в інших побутових сферах. Найпершою і, на думку О. Панкевича, однією із найвідоміших справ, у якій було виявлено порушення ст. 14 Конвенції, є «справа про мови в Бельгії», сутність якої полягає у відмові в навчанні у школах, де викладалася французька мова, для франкомовного населення шести комун Брюсселя [12].

Головною темою дискусій у сучасній Україні є прийняття Закону 5670-д, який стосується використання мов. З цього приводу виникає питання стосовно того, чи можна вважати це мовною дискримінацією, яка є різновидом культурної? Для цього доцільно розглянути саму сутність мовної дискримінації та визначити історичні аспекти дискусійного питання. Слід зазначити, що мовна дискри-

мінація може проявлятися як і в побутовому житті, так і на державному рівні. У цих випадках може подаватися дискримінації як рідна мова індивіда або групи осіб, так і окремі мовні характеристики, такі як акцент, словниковий запас тощо. Мовна дискримінація відома також під назвою лінгвістичизм, який був уведений у 1980-х роках Тове Скутнабб-Кангас, і тлумачився як відмінність за мовною ознакою. Яскравими прикладами мовної дискримінації протягом історії були: результати англійської революції під проводом О. Кромвелля і поступова англійська колонізація, які привели до занепадання ірландської мови; під час диктатури Ф. Франко в Іспанії були заборонені баскська і каталанська мови; політика русифікації у Російській імперії 19 ст., яка передбачала утиски польської, української і литовської мови [13]. У канадській провінції Квебек, у якій основний мовний закон – це Хартія французької мови 1977 року, яка, у свою чергу, пропагує використання французької мови в усіх сферах життя: від освіти і роботи до вивісок і рекламних щитів, забороняючи англійську та інші мови взагалі.

За Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [14] від 25.04.2019 українська мова закріплюється в публічній і державній сферах, у сферах обслуговування, театрі, кіно, літературі, у медичних закладах, телебаченні та інтернеті. За недотримання цих вимог на роботі передбачається штраф за спробу запровадити двомовність, а це, у свою чергу, може тлумачитися як знехтування конституційним ладом у країні. Доцільно зазначити, що любов до рідної мови повинна забезпечуватися не переліком заборон і зменшенням прав використання інших мов етносів, які проживають на території держави, а безпосередньо шляхом розвитку і заохочення. До речі, у Консти-

туції України у ст. 10 закріплено вільний розвиток і захист мов національних меншин України, і прийнятий закон суперечить Основному закону країни.

У цьому аспекті слід визначити країни, які є офіційно багатомовними. Наприклад, Великобританія, у якій закріплено рівність англійської, шотландської, ірландської і французької мов; Італія – закріплення підтримки історично сформованих меншин: окситанської, грецької, німецької, каталанської, хорватської, словенської та інших; також яскравими прикладами цього феномену є Німеччина, Австрія, Росія, Фінляндія, Індія та багато інших країн. У цьому аспекті неабиякої уваги заслуговує Швейцарія, яка завжди зберігала нейтралітет і на законодавчому рівні закріплено чотири офіційні мови: німецька, французька, італійська та частково ретороманська [15].

Чи можна прийнятий закон вважати проявом культурної дискримінації, відповісти наразі досить складно. Але у висновку слід зазначити, що рівноправне співіснування різних верств населення, взаємоповага і рівні можливості є запорукою гармонійного розвитку всього суспільства і країни загалом.

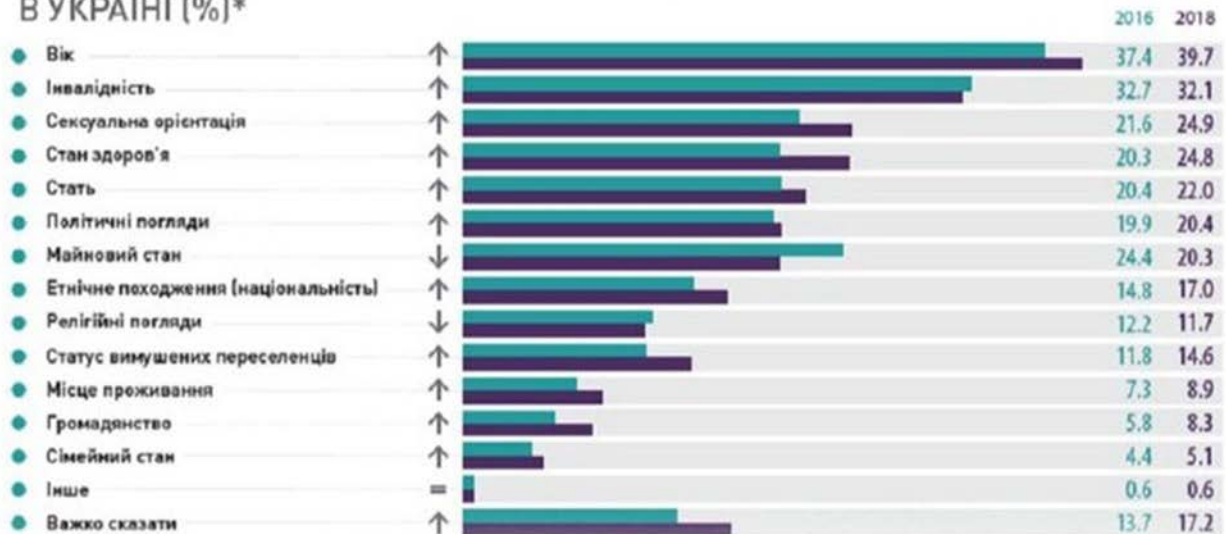
Отже, права людини є універсальними, неподільними і взаємопов'язаними. Необхідно при цьому враховувати важливість національних і регіональних особливостей і різних історичних, культурних і релігійних традицій, держави зобов'язані незалежно від їх політичної, економічної і культурної систем заохочувати і захищати всі права людини та основоположні свободи. Боротьба із будь-якими виявами дискримінації, як було виявлено, була, є і буде однією із найскладніших і найважливіших завдань громадськості. Перспективи розвитку даного напрямку зумовлена якраз сучасними обставинами і намаганням виявити шляхи розв'язку, які б задовольняли всі групи населення і не суперечили загальноприйнятим правам людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рабінович П. Основоположні права людини: соціально-антропна сутність, змістова класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. С. 10–16. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_2_4
2. Cambridge dictionary. *Cambridge University Press*. 2008. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org>
3. Morten Broberg. Strengths and weaknesses in a human rights-based approach to international development – an analysis of a rights-based approach to development assistance based on practical experiences. *The International Journal of Human Rights*. 2017. Issue 5. Pages 664-680. – Режим доступу: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13642987.2017.1408591>
4. International Covenant on Civil and Political Rights. 1966. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.a>
5. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. 1966. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>
6. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. 1965. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx>
7. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. 1979. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org/documents/professionalinterest/cedaw.pdf>
8. Convention on the Rights of the Child. 1989. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>
9. Alberto Quintavalla. Priorities and human rights. *The International Journal of Human Rights*. 2019. Issue 10. – Режим доступу: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13642987.2018.1562917>
10. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. С.141
11. European convention on human rights. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf%23page=9
12. О. Панкевич. Заборона дискримінації: деякі загальнотеоретичні й філософсько-правові аспекти інтерпретації (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 3 (78). С.25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2014_3_4
13. Бостан Л.М. Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн. 2-ге вид. перепроб. й доп.: Навч. посібник. *Центр учбової літератури*. 2008. 730 с. – Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/13Istor_derzh_prava_Bostan.pdf
14. Проект Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 07.02.2019.
15. Federal Constitution of the Swiss Confederation of 18 April 1999. – Режим доступу: <https://www.admin.ch/opc/en/classifiedcompilation/19995395/index.html>

Додатки:

ОЦІНКА ОЗНАК, ЗА ЯКИМИ НАЙЧАСТІШЕ ДИСКРИМІНУЮТЬ ЛЮДЕЙ В УКРАЇНІ (%)*

Похила В. В.

студентка III курсу факультету права, гуманітарних і соціальних наук
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
м. Кременчук

ЖУРНАЛІСТИ ПІД ПРИЦІЛОМ: СВОБОДА СЛОВА НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ ТА В УКРАЇНІ

Сьогодні посягання на життя журналістів не викликають ні у кого подив. Разом з тим, стаття 34 Конституції України кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Члени соціуму реалізують це конституційне право серед іншого і шляхом законної професійної діяльності журналістів [1, с. 6]. У сучасному суспільстві журналісти – це ті особи, які мають безпосередній вплив на формування громадської думки, тобто збирають докази та факти, щоб висвітлити усім, що відбувається у різних куточках світу. Загалом, журналістика є досить складною професією, адже вимагає від професіонала постійного перебування у центрі подій. Варто зазначити, що за статистичними показниками, починаючи з часів незалежності України, загинуло більше сотні журналістів. Численні залякування, побиття та пошкодження майна – це розповсюджені методи порушення, насамперед, конституційних прав журналістів. Тому на сьогодні залишається актуальним питання правового забезпечення гарантії незалежної діяльності журналістів.

Інформаційний потенціал – це одна із найважливіших складових будь-якої країни, що характери-

зує стан свободи слова та розвитку засобів масової інформації (ЗМІ). За допомогою ЗМІ журналісти ретельно слідкують за діями, бездіяльністю чи правопорушеннями політиків, керівників, правоохоронних органів та інших. Але, збираючи інформацію, працівники мас-медіа часто зазнають тиску, який проявляється у супротиві з боку можновладців, тому свобода ЗМІ є запорукою забезпечення демократичності у сучасному суспільстві.

Діяльність журналістів, охорона їх прав та обов'язків регулюються такими законодавчими актами як Конституція України, Кримінальний кодекс України, Цивільний кодекс України, Закони України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про авторське право і суміжні права», «Про інформаційні агентства», «Про рекламу», «Про публічну інформацію», «Про державну таємницю» та інші.

Стаття 34 Конституції України гарантує свободу думки і слова, вільне вираження поглядів і переконань, право на вільне отримання і поширення інформації, та встановлює вичерпний перелік обмежень цих прав. У ст. 7 Закону України «Про інформацію»

зазначено, держава встановлює важливі гарантії охорони права на інформацію, зокрема, закріплює рівні права і можливості доступу до інформації всім суб'єктам інформаційних відносин [4]; заборону обмежень на вільний вибір форм і джерел отримання інформації, а також забороняється вилучення та знищення друкованих видань. Таким чином, необхідно відзначити, що кожен журналіст має право:

1) отримувати, використовувати, поширювати (публікувати) та зберігати інформацію;

2) відвідувати державні органи, органи місцевого самоврядування, а також підприємства, установи та організації і бути прийнятим їхніми посадовими особами;

3) відкрито здійснювати записи, у тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;

4) на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів;

5) по пред'явленні редакційного посвідчення чи іншого документа, що підтверджує його професійну належність або повноваження, надані редакцією друкованого засобу масової інформації, перебувати в районі стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, на територіях, де оголошено надзвичайний стан;

6) звертатися до спеціалістів при перевірці отриманих інформаційних матеріалів.

Варто зазначити, що Цивільний кодекс України у статті 307 передбачає, що фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою. У цьому випадку законодавець надає чітке формулювання, що коли зйомки проводяться відкрито на вулиці, на зборах, на конференціях та інших заходах публічного характеру згода особи на ці зйомки припускається. Головне, щоб це проводилося не прихованою камерою, а у відкритому режимі [3].

До перелічених прав також слід віднести й те, що журналіст має право зберігати свою професійну гідність і бути незалежним від ЗМІ, в якому він працює. Таким чином журналіст може відмовити у публікації свого авторства, якщо редакційні правки суперечать особистим переконанням і не розкривати інформацію. Якщо, наприклад, змінився власник ЗМІ, з яким стає неможливо працювати, або який безпідставно звільнив з роботи, то в такому разі журналісти потребують захисту своїх прав та інтересів. Що стосується умисного перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та їх переслідування при виконання професійних обов'язків, то ці питання регулюються статтею 171 Кримінального кодексу України, в якій передбачені штрафні санкції, арешт, обмеження волі та позбавлення права службових осіб займати певні посади за вчинення цих протиправних дій. Тому, такі заходи відіграють важливу роль стосовно розвитку свободи слова відповідно до норм Конституції України.

Не зважаючи на те, що нормативно-правові акти прописують права журналістів і гарантують їх охорону, можна виділити цілий ряд не вирішених проблем. По-перше, ЗМІ залежать від політичних

та фінансових груп, що втручаються у редакційну політику, адже такі групи мають на меті реалізувати власні інтереси. Тобто, державна та місцева виконавча влада, податкові служби, а також і правоохоронні органи здійснюють непропорційний вплив та тиск на ЗМІ. Наприклад, кожний український канал має своїх володільців: канал «1+1» підпорядкований Ігорю Коломойському та Ігорю Суркісу; «Україна» (ТОВ «Телерадіокомпанія «Україна») – Рінату Ахметову; «Інтер» – Дмитрові Фірташу, Валерію Хорошковському, Сергію Львовичкіну та Світлані Плужніковій; «ICTV», «СТБ» та «Новий канал» – Віктору та Олені Пінчук; «5 канал» та «Прямий» – Петру Порошенку; телеканал «24» – Катерині Кіт-Садовій, Роману Андрейко та Оксані Андрейко та інші. Таким чином, українці дивляться телебачення, але повної довіри до цих каналів у них не виникає, адже кожен із власників свого телеканалу впливає на працівників ЗМІ, щоб продемонструвати власну інформацію або агітувати різних політиків чи їх політичні партії. Наприклад, «Україна» приділяє багато часу піар-кампанії лідера Радикальної партії Олега Ляшка, рекламує «Опозиційний блок» та політика Олександра Вілкула, а от телеканал «Прямий» транслює тільки хороші новини про Петра Порошенка, але опонентів Порошенка – Юлію Тимошенко і Володимира Зеленського на цьому каналі регулярно критикують. Тому, із всього вищезазначеного, можна сказати, що забезпечення основних прав і свобод людини та громадянина на отримання повної, неупередженої інформації та забезпечення права журналіста на вільне, без зовнішнього тиску виконання своїх професійних обов'язків неможливе, і, насамперед, це зумовлено впровадженням політичної цензури.

На жаль, на сьогодні, подолання корупції є досить болючим питанням і великою проблемою кожної держави. Насамперед, в Україні, корумпованість судової та виконавчої влади не надає можливості журналістам, у разі порушення їх прав, звернутися до судових органів, тому що рішення суду буде непропорційним, і звісно, не на користь журналістів. Не можна не погодитися з думкою В. Здоровега, адже він зазначає, що «статті поважних законів так і залишаються красивими деклараціями, якщо не буде зроблений конкретний механізм їх реалізації, поки вони не матеріалізуються у конкретних статтях Кримінального, Кримінально-процесуального та Цивільного кодексів, поки суд не буде справді карати за порушення прав і гідності журналіста». У нашій державі посадові особи не несуть відповідальності за незаконне обмеження прав ЗМІ, і внаслідок цього ніхто із чиновників не був звільнений зі своєї посади або позбавлений права її обіймати. В зарубіжних країнах ситуація складається навпаки. Тому нам є що вдосконалювати і є до чого прагнути.

Професійна діяльність журналіста – це творча діяльність, метою якої є поширення інформації за допомогою ЗМІ, що здійснюється фізичними особами, які мають професійну освіту чи професійну підготовку, спеціальні знання, практичні навички й уміння у галузі журналістики, що обумов-

лено виконанням редакційно-посадових службових обов'язків у засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи), які зазначаються в Національному класифікаторі професій України.

Пострадянські країни є небезпечними місцями для роботи журналістів, адже йдеться мова про посилення авторитарного режиму у більшості країн та про воєнні конфлікти. Зокрема на Сході України йде війна з Росією, і журналісти їдуть у ті «гарячі точки», щоб підтримати наших військових, щоб показати в яких умовах вони живуть, щоб засвідчити скільки поранених, скільки вбитих, скільки полонених українців, яка кількість людей перебуває у лікарнях та госпіталях. Задля отримання такої важливої інформації журналісти ризикують своїм життям, адже можуть потрапити під обстріли або у полон. Про це також свідчать події 2014 року на Майдані Незалежності під час Революції Гідності.

Одним з найбільш резонансних прикладів залякування журналістів є вбивство відомого журналіста Павла Шеремета у центрі Києва. Незважаючи на те, що минуло вже практично 3 роки, слідчі органи до сих пір не можуть знайти причетних до вбивства. Більше того, розслідування справи засекретили і журналісти не можуть слідкувати за її перебігом.

22 лютого 2018 року у Рівному спалили офіс відомої в області розслідувальної організації «Четверта влада». За словами журналістів, які на той момент знаходилися в приміщенні, невідомий чоловік кинув в офіс 2 пляшки із запальною сумішшю, внаслідок чого повністю згоріла одна кімната. Заступниця головного редактора сайту Антоніна Торбіч пов'язує це виключно з професійною діяльністю: «Побутових конфліктів не маємо. Оприлюднюємо розслідування про незаконні будівництва, захоплення землі в рекреаційних зонах, корупцію і порушення у різних сферах. Тому недоброзичливців маємо чимало, вочевидь».

Випадки, коли перешкождали діяльності журналістів непоодинокі. У травні 2017 року в Одеській області на власному подвір'ї посеред ночі побили журналіста місцевого видання, який пише про зловживання владою з боку колишнього керівництва району. У серпні в іншому районі Одещини побили головного редактора газети «Наддністрянська правда», який публікував матеріали про незаконні звалища та будівництво без дозвільних документів. Загалом, за даними Інституту масової інформації, впродовж 2017 року експерти зафіксували 181 випадок перешкодження журналістській діяльності, з яких – перешкодження (92), погрози (38), побиття (30).

Що стосується більш свіжих даних 2019 року, то експерти Інституту масової інформації (ІМІ) вже у січні зафіксували в Україні 16 випадків порушень свободи слова, а 11 з них – за допомогою фізичної агресії. Порушення прав журналістів відбувалося за участю приватних осіб, місцевої влади, представників судової та виконавчої гілки влади [2]. Перешкождали журналістам віряни російської православної

церкви (як це сталося в Чернівецькій області, де перешкождали зйомці), у Вінниці охоронці храму не пустили на територію церкви журналістів видання «33-й канал», які хотіли потрапити на збори священників Московського патріархату. Також журналістів не пускали на апаратну нараду Миколаївської міської ради, а в Одесі приватні охоронці перешкождали журналістам 7-го каналу, які висвітлювали подію, де внаслідок падіння крану загинув будівельник. У Запоріжжі суд вимагав клопотання журналістів на проведення зйомки. Погрожували журналістам під час фізичного контакту і через соцмережу Фейсбук. Напади сталися в Києві та області. Постраждали, зокрема, журналісти «СтопКору» та «Ділового Переяслава».

У березні 2019 року в Україні було зафіксовано 27 порушень свободи слова. Кількість перешкоджань у березні зросла, зокрема, через порушення прав журналістів 31 березня, під час першого туру виборів Президента України. Були зафіксовані перешкодження з боку членів виборчих комісій. Наведемо декілька прикладів: на Київщині під час зйомок напали на знімальну групу «Схем»; на Сумщині обікрали редакцію газети та залишили редактору записку з погрозами; на Хмельниччині журналісту заборонили висвітлювати сесію селищної ради; на Буковині священник Української православної церкви Московського патріархату під час зйомки забрав у журналістки телефон; невідомі намагалися зламати профілі журналістів «Схем» у соцмережах і месенджерах та інші [2].

Стосовно даних у квітні 2019 року, то експерти нарахували 14 порушень. Під час другого туру виборів Президента України було зафіксовано лише один випадок порушення свободи слова [2]. Це сталося у Запоріжжі, де співробітник поліції намагалася заборонити журналісту інтернет-видання «Деро.Запоріжжя» зйомку на одній з дільниць. Гучними справами цього місяця стали такі події: в Одесі депутат обласної ради від Опозиційного блоку Роман Сенік вдарив ногою по обличчю редактора сайту «Мегафон» і кореспондента видання «Громадське слідство» Богдана Осинського; у Житомирі представник перевірки намагався вибити камеру з рук оператора; у Дніпрі невідомі спалили автомобіль головного редактора газети «Зоря» Володимира Пісоцького; у Києві мітингувальники перешкождали журналістам «1+1» під Адміністрацією Президента [2].

Із усіх наведених статистичних даних, бачимо, що кожного місяця є достатня кількість порушень, посягань на права та життя журналістів. І це зовсім невігніші показники, тому в подальшому сподіваємося на краще.

Варто зазначити, що в інших країнах пострадянського простору, за винятком країн Балтії, ситуація ще гірша. Про це свідчать масові арешти, перешкодження проведенню розслідувань та підготовки матеріалів, що містять критику. Наприклад в Азербайджані у 2014 році влада звинуватила у зраді опозиційну журналістку Арзу Гейбуллу, яка розслідувала діяльність владної верхівки країни. Під-

ставою звинувачення була її співпраця з турецько-вірменською газетою. Через схожі звинувачення до в'язниці потрапив не один опозиційний журналіст. У 2015 році азербайджанські журналісти Лейла Мустафаєва та Афган Мухтарлі переїхали до Грузії. Однак, у травні 2017 року Афгана викрали у Тбілісі, а згодом звинуватили у незаконному перетині грузинсько-азербайджанського кордону. Взагалі уряд Азербайджану розробив нові методи тиску на організації, що публікують розслідування. Оскільки всі незалежні організації працюють з-за кордону і використовують Інтернет для поширення матеріалів, влада почала закривати YouTube-канали через звинувачення у порушенні авторських прав та посилювати атаки на відмову в обслуговуванні, тобто це як напад на комп'ютерну систему з наміром зробити комп'ютерні ресурси недоступними користувачам.

У грудні 2017 року в Таджикистані заарештували журналіста Хайрулло Мірсаїдова, звинувативши у «розтраті державних коштів», а згодом додавши обвинувачення в «розпалюванні національної та расової ворожнечі». За місяць до цього журналіст опублікував декілька статей, у яких звинуватив чиновника адміністрації одного з регіонів у вимаганні хабаря. У кінці серпня Хайрулло після рішення суду звільнили з-під варті.

У Білорусі відмовляють у ліцензії опозиційному телеканалу Belsat TV, який критикує діяльність влади. Журналісти видання працюють без акредитації, яку вимагає влада, а тому ризикують бути затриманими за будь-якої нагоди. У Вірменії перешко-

джання роботі журналістів активно зростає у період виборів. Ось як відгукується одна із журналісток: «Під час виборів журналістам не дають працювати, техніка, у тому числі камери і записи на них знищуються. Також надходять погрози про припинення мовлення. Коли журналісти пишуть скарги в поліцію, зазвичай нічого не відбувається, лише у деяких випадках були застосовані дисциплінарні заходи проти окремих чиновників».

Отже, професійна діяльність журналістів є дуже ризикованою та небезпечною, особливо у пострадянських країнах. В Україні спостерігаємо безкарність чиновників, які порушують права журналістів. Високий рівень корупції не дає змогу журналістам захистити свої права у суді. Відбувається тиск з боку державної та місцевої влади на засоби масової інформації, в результаті чого українці можуть отримувати недостовірну інформацію. Тому для вирішення цих проблем необхідно, перш за все, удосконалювати законодавство, створити організації чи комітети ЗМІ, які будуть реагувати на правопорушення посадових осіб, а також допомагати правоохоронним органам притягувати чиновників та усіх винних до відповідальності. Сподіваємося, що зі зміною влади у подальшому закінчиться війна між Україною та Росією, що рівень корупції почне зменшуватися, що права людини і громадянина будуть визнаватися найвищою цінністю не тільки у нормативно-правових актах, а в реальному житті, і це стане основною підставою для незалежності журналістів та зменшення тиску на їх професійну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Митрофанов І. І., Є. Л. Стрельцов Кримінально-правове забезпечення охорони законної професійної діяльності журналіста : монографія / І. І. Митрофанов, Є. Л. Стрельцов; за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. Одеса : Фенікс, 2017. 302 с.
2. Інститут масової інформації. Барометр свободи слова. URL: <https://imi.org.ua/monitoring-types/barometr-svobody-slova/>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV, редакція від 06.11.2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 №2657-XII, редакція від 06.01.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/ed20110106>

Пушик І. М.

*студентка III курсу юридичного факультету
Національного авіаційного університету
м. Київ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Навколишнє середовище – це сукупність живих і неживих об'єктів, які через принцип постійної та обов'язкової взаємодії забезпечують існування один одному, а також дають можливість повноцінного та здорового життя людини. Індивіди постійно прагнуть до розвитку та змін, що не завжди вносить позитивні відбитки на довкілля. Саме тому, в процесі реалізації міжнародно-правових засобів захисту екологічних прав людини питання захисту екології у XXI ст. є одним з найактуальніших.

Організація Об'єднаних Націй активно захищає права людини, де повноцінне забезпечення та протекторат прав і свобод людини – одна з основних цілей діяльності даної міжнародної структури. Попри це, основний документ ООН, Загальна декларація прав людини (1948 р.), не передбачає таких прав людини як екологічні [1].

Між науковцями та дослідниками проблеми захисту прав людини довго тривала дискусія чи достатньо обґрунтованим є те, що екологічні права співставляються з наявним у Декларації «правом

людини на життя» і чи ватро відділяти екологічні права як окрему сферу прав людини. Але у 70–90-х рр. XX ст. через зростання екологічних проблем та появи нових загроз для захисту прав людини, на Стокгольмській конференції держав-членів ООН у 1972 році було прийнято Декларацію з питань оточуючого людини середовища, що стала вирішальним документом у визнанні та визначенні основ екологічних прав людини [2].

Декларація проголосила ряд принципів, які до сьогодні є основоположними при встановленні та застосуванні засобів захисту екологічних прав людини. Вона також встановила те, що людина є творінням і одночасно творцем свого навколишнього середовища, яке забезпечує її фізичне існування і надає їй можливість для інтелектуального, соціального і духовного розвитку. У процесі довгого еволюційного розвитку людством на нашій планеті було досягнуто стадії, на якій в результаті пришвидшеного прогресу науки і техніки людина набула здатність різними шляхами та надзвичайними масштабами змінювати своє довкілля [2]. На підставі цих положень Декларації можна зробити висновок, що людина одночасно виконує декілька ролей по відношенню до навколишнього середовища; вона може бути як і жертвою екологічних проблем, так і причиною їх виникнення.

Даний міжнародний акт став початком ери боротьби за екологію та права людини в цій сфері. Він вплинув на створення та зміни як міжнародних, так національних нормативних актах. А саме, як наслідок, на початку XXI ст. було створено один з найвпливовіших та найважливіших документів наших днів Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй. Дана Декларація визначає 8 основних цілей, на які держави-члени ООН повинні спрямовувати свою діяльність: ліквідувати абсолютну бідність і голод; забезпечити загальну початкову освіту; сприяти гендерній рівності і розширенню прав жінок; скоротити дитячу смертність; поліпшити охорону материнського здоров'я; боротися з ВІЛ/СНІДом, малярією та іншими захворюваннями; забезпечити екологічну стійкість; сформулювати всесвітнє партнерство з метою розвитку [3].

У 2015 році ООН у рамках даної Декларації прийняла «Глобальні цілі сталого розвитку 2015 – 2030», до яких було включено 17 цілей розвитку тисячоліття. В їхній склад входять як цілі 2000 року, так і цілі нових сфер. Особливу увагу також було приділено розширенню питання захисту екології, а саме в таких сферах як: збереження та раціональне використання водних ресурсів і санітарії; забезпечення доступу до недорогих надійних, стійких і сучасних джерел енергії; вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками; збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку; захист та відновлення екосистеми суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад процесу деградації земель та зупинки процесу втрати біорізноманіття. Україна

також є частиною даної Декларації і активно працює над досягненням поставлених цілей. Особливістю, яка лежить в основі реалізації цього проекту є відкритість та інклюзивний процес адаптації цілей сталого розвитку. Значним показником діяльності українського Уряду в адаптації цілей в Україні є національна Доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». Даний документ був виданий у 2017 році, в якому була підсумована діяльність держави за минулі роки, на основі інформаційних, статистичних та аналітичних матеріалів було розроблено подальший план дій досягнення цілей та розвитку держави [4, с. 7].

Людське життя і засоби до існування напряму залежать від земних ресурсів. Дана ціль спрямована на відновлення пошкодженого та зруйнованого довкілля, щоб забезпечити високий рівень життя для людей. Україна має великий потенціал до розвитку екосистеми та навколишнього середовища, але через нераціональне та неповноцінно врегульоване використання цього потенціалу і відбувається часте порушення екологічних прав людини в державі. Наприклад, у реєстрі рішень Європейського суду з прав людини є ряд справ присвячених розгляду питання порушення екологічних прав людини проти України. Хоча Європейська конвенція з прав людини та основоположних свобод не передбачає положень, які б гарантували екологічні права людини, Європейський суд з прав людини констатував той факт, що є можливість використання певних статей Європейської конвенції у відповідності до порушень даного права, а саме зв'язок між навколишнім середовищем і правом на повагу до приватного та сімейного життя, а також житла [5]. Так, наприклад, в справі «Дубетська та інші проти України» будинки заявників були розташовані неподалік від двох промислових підприємств – шахти «Візейська» ДП «Львіввугілля» та Центральної вугільно-збагачувальної фабрики «Червоноградська» ВАТ «Львівська вугільна компанія». В результаті численних досліджень, проведених державними та недержавними організаціями, було встановлено, що виробнича діяльність цих підприємств мала негативний екологічний вплив на навколишнє середовище, включаючи підтоплення, забруднення ґрунтових вод та повітря, а також просідання ґрунтів. Заявники постійно скаржилися органам державної влади на шкоду, яка завдавалась їхньому здоров'ю та житлу внаслідок екологічного забруднення. На основі викладених фактів Європейський суд з прав людини постановив порушення положення статті 8 Європейської конвенції про повагу до приватного і сімейного життя та зобов'язав уряд України виплатити сатисфакцію та внести зміни до законодавства, які б забезпечили захист екологічних прав людини та попередження їх подальшого порушення [6].

Попри те, що міжнародна спільнота активно впроваджує міжнародні нормативні акти для забезпечення захисту екології та екологічних прав людини, ефективних змін немає, а статистичні дані продовжують погіршуватися. Так, наприклад, відповідно до даних оприлюднених в великому звіті Всесвіт-

ньої організації охорони здоров'я забруднене навколишнє середовище є однією з найголовніших причин високої смертності у світі. Оскільки саме екологічні ризики спричиняють виникнення багатьох хвороб, які щороку убивають більше 12 млн. людей [7].

Науковці вважають, що однією з причин погіршення екологічної ситуації є те, що світ досі не має достатньо об'єктивного, повноцінного та обов'язкового до виконання документу, який би регламентував діяльність держав світу, міжнародних організацій та створював реальне забезпечення екологічних прав людини. Саме тому деякими науковцями з метою вирішення наявних проблем було запропоновано створення «Екологічної Конституції Землі» – глобального економіко-правового акту екологічної безпеки і сталого розвитку цивілізації [8, с. 10]. Аргументацією на користь створення даного нормативного документу є те, що Земля будучи екологічною системою на даному етапі історії, переживає глобальні процеси і як наслідок прогресуюча деградація біосфери та людини, які створюють загрозу для життя на планеті. Без Екологічної Конституції Землі уникнути ризиків виникнення та врегулювання конфліктів національних та транскордонних буде практично неможливо. Яскравим прикладом є, наприклад, Конференції в Ріо-де-Жанейро 1992 року та 2012 року. На даних зібраннях було обговорено та прийнято багато рекомендаційних документів, які не стали важливими для держав-учасниць та відповідно не змогли покращити ситуацію з навколишнім середовищем. Єдиним документом, який вніс вагомий внесок – Конвенція про зміни клімату 1992 року, яка була доповнена Кіотським протоколом. Даний протокол практично увів проектні механізми, за допомогою яких країни-учасниці спільно будуть досягати конкретних цілей у встановлений період. Перший з них був з 2008 по 2012 роки [9]. Після його завершення явною постала проблема встановлення цілей на наступний період з урахуванням наявних питань та реальних можливостей держав у їх реалізації. Для України Конференція в м. Доха (Катар) завершилась не зовсім позитивно, оскільки при винесенні остаточного рішення побажання та поправки до «тексту міністрів», які пропонувалися зі сторони України та ще ряду країн не були включені. Головуючим міністром було прийнято рішення про прийняття «тексту міністрів» в початковому варіанті.

Конституція Землі – це документ, який дав би можливість уникнути ситуації обмеження держав у реалізації їх механізмів захисту та зрівняв би всі країни в сфері покращення екології світу. Основна сутність даного документу полягає в тому, що він повинен мати статус Основного Закону виживання цивілізації і сталого розвитку, який, не загрожуючи суверенітету жодної країни, її політичному устрою, віросповіданню громадян, національним інтересам, водночас забезпечував би кожній державі зокрема і світовій спільноті загалом, екологічну та економічну безпеку, а окремій людині – нормальні для її життя природні умови як сьогодні, так і в майбутньому. Вихідним методоло-

гічним постулатом цієї унікальної ідеї є необхідність узгодження законів господарювання із законами природи [8, с. 72].

Структурно ідея Конституції складається з двох частин:

- правового акта, який має визначати припустимі норми екологічної поведінки всіх держав у процесі виробничо-економічної діяльності з метою досягнення сталого розвитку;

- створення у системі ООН організаційних структур міжнародного екологічного співробітництва, тобто органів контролю за дотриманням норм Конституції [8, с. 73].

Дослідники питання створення даного інноваційного міжнародно-правового документа завжди встановлювали як одну з основних причин та цілей створення Конституції, щоб зміст і структура документа не загрожувала суверенітету жодної країни, але зобов'язувала кожну з них у національних інтересах та інтересах усіх націй і народностей використовувати свої природні ресурси і природне життєве довкілля на засадах сталого розвитку, як цього вимагають «Порядок денний на XXI століття» та інші документи «Ріо-92». ЕКЗ гарантуватиме право кожної людини жити у безпечному для її здоров'я середовищі, праворозумно користуватися усіма природними благами [8, с. 80]. Оскільки у світі досі немає універсального правового акта з питань охорони довкілля, який би містив всебічну інформацію про міжнародну екологічну політику, комплексно врегульовував усі аспекти екологічної безпеки, охорони, відтворення та раціонального використання природних ресурсів, сформулював би екологічні принципи міжнародного співробітництва та закріпив право кожного мешканця планети на безпечне природне середовище.

Цей документ мав би містити положення обов'язкової юридичної сили, які безпосередньо стосуються відвернення кризових екологічних явищ, що загрожують здоров'ю або життю людини. Водночас деякі його положення могли б мати і рекомендаційний характер.

Отже, питання захисту прав людини у сфері екології було, є і буде завжди актуальним, оскільки людина піддається багатьом загрозам погіршення її існування та життя, що пояснює необхідність створення окремого механізму захисту прав людини у сфері екології. ООН, як провідна міжнародна організація в сфері прав людини, є ініціатором створення більшості міжнародних актів пов'язаних з захистом екологічних прав, наприклад Стокгольмська декларація (1972 р.). На жаль, всі міжнародно-правові акти ООН у сфері екології мають лише рекомендаційний характер, що не зобов'язує до чіткого виконання їхніх положень держав-членів.

Створення Екологічної Конституції Землі є універсальним вирішенням проблеми реалізації прав людини у сфері екології, оскільки її положення будуть мати більш вагоме значення, як міжнародного універсального правового документу, який регламентує діяльність держав у сфері захисту прав людини та екології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація ООН з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454.
3. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй 200 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621.
4. Цілі сталого розвитку: Україна. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.
5. Європейська Конвенція зі захисту прав людини та основоположних свобод 1950 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Case of Dubetska and others v. Ukraine. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22%3A%22CASE%20OF%20DUBETSKA%20AND%20OTHERS%20v.%20UKRAINE%22%22%22%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%22%22itemid%22%3A%22001-103273%22%22%7D>.
7. Вбивча природа: як забруднення навколишнього середовища впливає на здоров'я. URL: <https://ecology.unian.ua/1304769-vbivcha-priroda-yak-zabrudnennya-navkolishnogo-seredovischa-vplivaie-na-zdorovya.html>
8. Екологічна Конституція Землі. Методологічні засади. За ред. акад. НАН України, д-ра екон. наук, проф. Ю.Ю. Туниці. Львів: РВВНЛТУ України, 2011. 440 с.
9. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату 1997 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801.
10. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посіб. К. : Знання-Прес. 2002. 250 с.
11. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку 1992 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/455>.
12. Шомпол О. А. Міжнародно-правові засади забезпечення екологічних прав людини. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/424/391>.

Решетникова М. Ю.

*студентка I курсу факультету української філології та соціальних наук
Ізмайльського державного гуманітарного університету
м. Ізмаїл*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ПЕРЕШКОДА У РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ОХОРОНІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сім'я, відповідно ст. 3 Сімейного Кодексу України є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно.

Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає [4, с. 47].

До членів сім'ї можна віднести: подружжя, батьків, дітей, усновлювачів, усиновлених, бабу, діда, прабабу, прадіда, онуки, правнуки, рідні брати та сестри, мачуха, вітчим, падчерка, пасинок, тітка, дядько, племінник, племінниця та інші.

Сімейне життя – одна із найбільш специфічних сфер відносин між людьми, яка в свою чергу менше всього піддається правовому регулюванню. Однак, незважаючи на це, проблема насильства в сім'ї – це першочергове порушення прав людини, що вимагає її вирішення на державному рівні. Нормативною базою регулювання питань домашнього насильства є: Конституція України, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, інші закони та міжнародно-правові договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Згідно з Конституцією України, людське життя визнано найвищим благом, права та свободи якого

контролюються та захищаються відповідно до ч. 1 ст. 3: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1, с. 3].

Кожного року приблизно 7000 дітей стають жертвами злочинів у сфері домашнього насильства з боку батьків, а також, осіб, які виступають опікунами, з них понад 700 помирають, 3000 страждають від тяжких тілесних ушкоджень; офіційно підлягають реєстрації близько 6000 злочинів у сфері статевої недоторканості, що включають в себе розтління дорослими особами неповнолітніх, тисячі згвалтувань; кількість постраждалих від самогубства, задля порятунку від жорстокого поводження у родині щороку сягає приблизно 900 дітей і підлітків і понад 1500 залишають сім'ї.

Спираючись на статистичні дані приблизно 40 % жінок потерпають від тілесних ушкоджень та знущань і як результат – звертаються до медичних установ; 65 % складають безпритульні жінки та діти, що покинули власні будинки через сімейне насильство; більшість дітей, що зазнали домашнього насильства є схильними до алкоголізму, пияцтву, наркоманії та токсикоманії; домашнє насильство є підставою для розлучення у більшості випадків; злочини у даній сфері характеризуються підвищеною латентністю та рецидивом.

Поняття «насильство в сім'ї» (домашнє насильство) є багатоаспектним. Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» воно поділяється на такі види, як: фізичне,

психологічне, сексуальне, економічне насильство.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» трактує домашнє насильство як дію або бездіяльність фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають однією сім'єю, але не перебувають у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [2, с. 6].

Актуальність роботи зумовлена стрімким розповсюдженням проблеми сімейного насильства, а особливо скептичним відношенням до психологічного насильства, як окремого різновиду домашнього насильства в цілому. Збільшення кількості сімей, що потерпають від психологічного насильства в сім'ї та наслідками, які воно завдає.

Метою роботи є дослідження та аналіз поняття «домашнє насильство». Надання загальної характеристики психологічного насильства, а також визначення наслідків для осіб, що потерпають від насильства та їх оточуючих в результаті здійснення сімейного насильства.

Завдання:

- охарактеризувати домашнє насильство;
- розглянути психологічне насильство, як окремий вид;
- надати загальну характеристику психологічним наслідкам, в результаті потерпання від домашнього насильства.

Вивченням проблеми домашнього насильства в сім'ї та розробкою засобів протидії йому займалися такі науковці та викладачі, як: Виноградов А.К., Бойко О.В., Черевач О.М., Бондар В.Є., Голін В.В., Ковальов А.М., Зайцев А.К. та інші.

Проблема насильства в сім'ї є дуже актуальною для українського суспільства. Адже, кількість сімей, що страждають від домашнього насильства стрімко збільшилась. Велика кількість людей стоїть на обліку у правоохоронних органів за вчинення домашнього насильства. Причинами здійснення його можна вважати зловживання алкоголем чи наркотичними засобами, психічні розлади, соціальний та економічний стан, безробіття, тощо.

Суб'єктами та жертвами домашнього насильства слід вважати: чоловіка чи жінку, неповнолітніх дітей, престарілих родичів або батьків, немічних родичів, усиновлювачів, а рідше усиновлених дітей [5, с. 52].

Існує безліч класифікацій насильства в сім'ї, за якими воно поділяється не тільки на загальновідомі форми: фізичне, психологічне, сексуальне та економічне, а й за специфічними особливостями.

В залежності від стратегії кривдника, домашнє насильство поділяють на явне та приховане (непряме). Залежно від часу дії: насильство, що було скоєне у минулому та у сьогоденні. В залежності від часу дії насильство в сім'ї поділяють на: насиль-

ство одиничного прояву, систематичне насильство та насильство, яке триває роками [7, с. 33].

В умовах сьогодення виокремлюють ще домашнє насильство на гендерній основі, за яким вчинення насильства однієї особи над іншою здійснюється на підставі статевих відмінностей.

Серед усіх форм домашнього насильства неможливо виокремити, якусь одну, що є більш небезпечною для членів родини. Однак, психологічному насильству в сім'ї приділяється найменше уваги, хоча його неможна вважати менш небезпечним.

Психологічним (емоційним) насильством називають форму домашнього насильства, яка включає в себе погрози та словесні образи, залякування, приниження та інші діяння, які спрямовані на обмеження волевиявлення особи та контроль в репродуктивній сфері. Такі дії або бездіяльність можуть викликати в постраждалих осіб переживання за власну безпеку та спричинити емоційну невпевненість, нездатність самостійно захистити себе, що зрештою завдає шкоду психічному здоров'ю особи [2, с. 21].

Існує три загальновідомі причини для здійснення домашнього психологічного насильства:

- як спосіб самоствердження;
- як відповідна реакція на насильство над собою;
- насильство заради порядку в родині.

Зазвичай, домашнє психологічне насильство здійснюється на чотирьох рівнях:

- контроль поведінки (контроль кола спілкування, заборона зустрічатися з друзями або родичами, змушує звітувати за запізнення, тощо);
- контроль мислення (нав'язування установок та цінностей кривдника);
- контроль емоцій (стрімка зміна позитивних емоцій на негативні);
- інформаційний контроль (контроль того, що особа дивиться по телебаченню, читає, слухає та ненав'язлива пропозиція звернути свою увагу на то, що кривдник вважає більш відповідним з його точки зору).

Психологічним насильством в сім'ї визнається насильство, яке пов'язане з впливом одного члена родини на психіку іншого. Вказаний вид насильства може порушувати такі права особистості, як право на рівність у гідності та правах, право на повагу гідності, право на таємницю листування, телефонних розмов, право на свободу слова та ін [6, с. 149].

Проявами домашнього психологічного насильства можна вважати: ігнорування почуттів людини, використання образливих чи лайливих слів, криків, обмеження свободи дій особи, залякування, постійне утримання родичів у стані страху, спричинення шкоди особистим речам, безпідставні докори та звинувачення, провокації та підштовхування до вчинення людиною самогубства [7, с. 35].

Вчинення будь-якого виду домашнього насильства тягне за собою доволі специфічні та непередбачувані наслідки, а саме за здійснення людиною психологічного насильства в сім'ї може настати наступне:

- пошук схвалення своїх дій іншими людьми, особою, що зазнала вчинення домашнього психоло-

гічного насильства (в результаті емоційного насильства виникнення необхідності особи у схваленні її дій оточенням);

- почуття образи (в результаті домашнього психологічного натиску особа зазнає образи, як на кривдника, так і на самого себе, однак, в подальшому почуття образи переростає у та проявляється у вигляді роздратованості, почутті провини);

- доведення одного із членів родини до стану тривоги або в гіршому випадку депресії – психологічних розладів, які регулярно підлягають емоційному насильству з боку родини;

- поява проблем у встановленні подальших відносин із оточення (зазнавши психологічного насильства в сім'ї – особа перестає довіряти оточенню в цілому, через це відносини із іншими людьми неможливо встановити);

- здійснення особою самогубства, в результаті тривалого домашнього психологічного насильства.

Однак, варто пам'ятати, що за вчинення особою насильства в сім'ї, незважаючи на його форму, окрім, властивих йому наслідків, все одно, першочергово настають психологічні наслідки, особливості яких залежить від форми насильства та його тривалості.

Відповідно до ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення: Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого [3, с. 739].

Карється штрафом від 10 до 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або залучення до громадських робіт на строк від 30 до 40 годин або адміністративний арешт на строк до 7 діб. За повторне вчинення дій особою, яку було піддано адміністративному стягненню накладається наступне покарання: штраф від 20 до 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи терміном від 40 до 60 годин, або адміністративний арешт на термін до 15 діб.

На відміну від адміністративного законодавства України – кримінальне не містить складу конкретного злочину – «домашнє насильство». Однак, велика кількість статей Кримінального кодексу України передбачають відповідальність за злочини, що пов'язані з домашнім насильством та членами родини (ст. 116, 120, 121, 126-128, 135, 136, 152, 153, 155 156, 166, 167, а також інші норми Кримінального кодексу України).

Кожний конкретний варіант насильства – є самостійною проблемою, що має притаманні їй, специфічні риси. Задля попередження домашнього насильства слід звертати увагу на притаманні саме йому причини, умови, форми прояву, тощо [8, с. 38].

Отже, підводячи підсумки та аналізуючи все вищевикладене можна зазначити, що насильством

в сім'ї називають діяння (дію або бездіяльність) фізичного, сексуального, економічного або психологічного насильства, що вчиняється в сім'ї. Домашнє насильство проявляється у 4 формах: фізичне; сексуальне; психологічне; економічне.

На нашу думку домашнє насильство можна класифікувати у дві великі групи – це фізичне та моральне насильство. Психологічне насильство, в свою чергу, слід відносити до групи морального насильства

Психологічним насильством називають такий вид домашнього насильства, якому притаманні словесні образи, приниження, погрози, інколи залякування. Зазначені вище дії викликають в осіб, які потерпають від домашнього психологічного насильства емоційну невпевненість, нездатність захистити самого себе, зрештою все це завдає психічному здоров'ю людини значної шкоди.

За вчинення домашнього насильства в кожній із зазначених форм за законодавством України передбачено адміністративну відповідальність, яка може виражатися у вигляді штрафу, виправних робіт або адміністративного арешту.

Задля запобігання домашнього насильства, родини, які потребують допомоги повинні звертатися за допомогою до психологів та соціальних робітників, а сім'ї, в яких насильство більше нагадує стабільний стан повинні ставати на облік до належних державних органів. А також, для поліпшення стану родин, що страждають від сімейного насильства слід впроваджувати заходи, які будуть запобігати домашньому насильству, які запропоновані у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

До них можна віднести:

- організацію і проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин і передумов поширення домашнього насильства;

- організацію та проведення серед населення інформаційних кампаній щодо запобігання та протидії домашньому насильству;

- залучення засобів масової інформації до проведення просвітницьких кампаній, спрямованих на виконання завдань у сфері запобігання домашньому насильству;

- організацію та проведення спільних і спеціалізованих тренінгів та семінарів.

Також, до шляхів вирішення даної проблеми можна віднести створення спеціалізованих притулків для постраждалих від домашнього насильства людей.

Такі притулки мають на меті забезпечення життєдіяльності постраждалих жінок та дітей шляхом:

- надання професійної психологічної допомоги;

- забезпечення працевлаштуванням за фахом;

- проведення соціологічних та психологічних тренінгів направлених на подальшу легку адаптацію постраждалих у суспільство.

Попри все зазначене вище варто зауважити, як для постраждалих, так і для осіб, що скоюють злочини в сфері домашнього насильства:

«Домашнє насильство є злочин, а не прояв любові!»

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради. 2002. № 21-22. Ст. 135
5. Виноградов А. К. Поняття та види насильства в сім'ї в Україні //Південноукраїнський правничий часопис. 2016. №. 1. С. 50-53.
6. Черевач О. М. Адміністративно-правова характеристика насильства в сім'ї //Право і суспільство. 2011. №. 6. С. 147-151.
7. Мірошніченко О. В., Міхайліна Т. В. Насильство в сім'ї: Соціально-правова сутність та засоби протидії// Вісник.2016. С. 42.
8. Качинська М.О. Окремі аспекти правового регулювання попередження насильства в сім'ї// Журнал східноєвропейського права. 2017. № 41. С. 37-43.

Савінова А. В.

*студентка V курсу факультету адвокатури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків*

ПРАВО ОСОБИ НА ДОСТУПНІ ТА ЯКІСНІ ЛІКИ VS ЕКОНОМІЧНИЙ ІНТЕРЕС ВИРОБНИКА Й ДИСТРИБ'ЮТОРА ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Лікарські засоби через свої властивості мають безпосередню дію на організм людини. Ліки – специфічний товар, виробництво і реалізація яких є видами підприємницької діяльності. Співвідношення права на доступні та якісні ліки з економічним інтересом суб'єктів господарювання, що беруть участь в процесі «життєвого циклу» таких речовин, є актуальним питанням як з практичної, так і з теоретичної точок зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми, на які спирається автор. Дослідженню питань про сутнісне значення права на охорону здоров'я присвячені наукові праці професорки І. Я. Сенюти. Фармацевтична допомога як сукупність забезпечуваних державою заходів є предметом наукових пошуків професорки А. А. Котвицької. Економічні аспекти обігу лікарських засобів висвітлені в працях професора Д. В. Карамишева.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, якій присвячується робота. У науковій статті автор розкриває зміст права на доступні та якісні ліки, що є обов'язковим складником права на найвищий досяжний рівень здоров'я у його співвідношенні з економічним інтересом виробника й дистриб'ютора лікарських засобів.

Формулювання цілей (постановка завдання). Завданнями цієї роботи є: 1) виокремлення права на доступні та якісні ліки як обов'язкового складника права на найвищий досяжний рівень здоров'я; 2) надання характеристики «доступності» та «якості» як елементам зазначеного права; 3) розкриття категорії економічного інтересу виробника й дистриб'ютора; 4) здійснення співвідношення між розгляданим правом та економічним інтересом; 5) розкриття механізму забезпечення права у його

балансі з дотриманням інтересів господарюючих суб'єктів; 6) наведення пропозицій про реформування сфери обігу ЛЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Життя людини в біологічному аспекті визначається як процес існування її організму, належне функціонування якого неможливе без наявності стану повного фізичного, психічного і соціального благополуччя. З філософської точки зору життя і здоров'я людини є найвищими соціальними цінностями, яким підлегли всі інші цінності. Зазначені цінності мають об'єктивний характер, оскільки однаковою мірою важливі для кожної людини. Зміщення акценту від загального до конкретного зумовлює розгляд цінностей як суб'єктивної категорії. Кожна особа в процесі свого розвитку формує коло власних матеріальних і духовних цінностей, наповнене різними складниками. В епоху споживання особливу роль в градації цінностей займає фінансова складова, обумовлена економічними інтересами окремої особи. У межах цього дослідження такого роду інтерес буде розглянуто через призму діяльності осіб, які є учасниками «циклу життя» лікарських засобів (далі – ЛЗ). На підставі того, що право є духовною цінністю [1, с. 163], в роботі буде розкрито співвідношення між правом на доступні та якісні ліки як духовної цінності та економічним інтересом як матеріальної цінності. Однак в першу чергу необхідно визначити змістовне наповнення зазначених категорій.

Конструкція «право на доступні та якісні ліки» окремо не передбачена ні на міжнародному, ні на національному рівнях. Де-факто така конструкція має місце й реалізація цього права забезпечується через використання широкого механізму заходів, однак де-юре спостерігається прогалина.

Право на доступні та якісні ліки, будучи самостійною категорією, впливає із права на здоров'я,

закріпленого в багатьох міжнародних актах, зокрема, безпосередньо у ст. 1 Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я й опосередковано у ст. 25 Загальної декларації прав людини. Найбільш повне відображення цього права міститься в ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [2], з пункту 1 якого вбачається, що кожна людина має право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, в той час як п. 2 цієї ж статті закріплює ряд заходів, яких повинні вжити держави-учасниці Пакту для повного здійснення передбаченого права. Слід відмітити, що деякі інші акти міжнародного рівня замість розглядуваного вище права виділяють право на охорону здоров'я (п.п. iv п. е ст. 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, п.п. f п. 1 ст. 11 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ст. 24 Конвенції про права дитини). Співвідношення між зазначеними правами наведено в п. 8 Загального коментаря № 14 Комітету з економічних, соціальних і культурних прав [3], де вказано, що право на здоров'я включає як свободи, так і права, при цьому в рамках останніх виділяють право на систему охорони здоров'я, що забезпечує людям рівні можливості для досягнення найвищого рівня здоров'я. На національному рівні прямо закріплюється лише право на охорону здоров'я, під чим галузеві Основи законодавства [4] розуміють систему заходів, здійснюваних відповідними суб'єктами. Оскільки Україна ратифікувала зазначений вище Пакт, то на неї розповсюджуються його положення. Тобто, право на здоров'я є загальною категорією відносно права на охорону здоров'я, тому в контексті виокремлення та характеристики права на доступні та якісні ліки використовуємо загальне поняття.

Право на здоров'я забезпечується шляхом використання цілої низки закладів, товарів, послуг і умов [5, с. 10]. Невід'ємним елементом забезпечення права на здоров'я є наявність, доступність і якість ЛЗ (п. 12 Загального коментаря № 14). У свою чергу, розгляд процесів обігу ЛЗ на засадах їх наявності, доступності та якості виключно як *елементу* права на здоров'я значно обмежує сутність таких процесів, відображаючи вузький підхід до їх значення.

Обіг ЛЗ є стадійним процесом, що розпочинається з моменту створення конкретного ЛЗ і завершується безпосереднім його застосуванням кінцевим споживачем. Кожен ЛЗ призначений для лікування або профілактики захворювань у людей і завдяки своїм властивостям має вплив на організм людини. Соціальна значимість ЛЗ зумовлює встановлення спеціальних вимог до їх виробництва, транспортування, реалізації тощо. Дотримання таких вимог на кожній стадії обігу ЛЗ є гарантією того, що кінцевий споживач отримає якісний ЛЗ, який, після безпосереднього його застосування, позитивно вплине на організм людини в процесі її боротьби із захворюванням. Наведене обумовлює виокремлення широкого підходу до значення процесів обігу ЛЗ, виділяючи в межах права на здоров'я *право кожної людини на якісні та доступні ЛЗ*. У зв'язку із цим, право

на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я та право на якісні та доступні ліки співвідносяться як загальне і частина. Порушення права особи на доступні та якісні ліки закономірно зумовлює порушення права цієї особи на найвищий досяжний рівень здоров'я.

У реалізації права на доступні та якісні ліки задіяні всі суб'єкти, які беруть участь у будь-якій стадії обігу ЛЗ. Тому вихідним в аспекті забезпечення розглядуваного в даній статті права є виділення стадій обігу ЛЗ, передбачених в Преамбулі Закону України «Про лікарські засоби» [6], серед яких: створення, реєстрація, виробництво, контроль якості та реалізація ЛЗ. Безумовно, кожна стадія обігу ЛЗ є самостійною, має різний суб'єктний склад, мету й об'єднана відповідною нормативно-правовою базою. Однак всі стадії перебувають у тісному взаємозв'язку, в чому й проявляється комплексний характер права на доступні та якісні ліки. Невиконання або неналежне виконання вимог, що висуваються до певної стадії, може призвести до отримання кінцевим споживачем неякісного ЛЗ, який, всупереч його призначенню, зашкодить організму людини. Професор А. А. Котвицька зазначає, що в Україні почався принциповий перехід від соціального забезпечення радянського зразка до соціального захисту, від забезпечення всіх – до адресної допомоги, від універсальності – до індивідуальності, що відповідає міжнародним вимогам [7, с. 10]. Загальність – поняття абстрактне, не орієнтоване на конкретну людину. Однак там, де питання стосується здоров'я, на передній план виходить окрема людина, наділена відповідними правами. Саме забезпечення адресної допомоги повинно бути пріоритетом для кожного суб'єкта, який бере участь у відповідній стадії обігу ЛЗ. Наведене свідчить, що право на доступні та якісні ліки може бути реалізовано в тому випадку, коли суб'єкти, що провадять діяльність на відповідній стадії, усвідомлюють значимість процесів, здійснюваних в межах цієї стадії, спрямованих на «приведення в життя» конкретного ЛЗ, який буде застосований не абстрактним, а конкретним споживачем.

Базовими елементами розглядуваного в цій статті права є доступність та якість ЛЗ.

Доступність акумулює в собі обов'язкові складники, серед яких: 1) рівність всіх споживачів, що реалізується шляхом впровадження державою заходів фармацевтичної допомоги, зокрема, нормативного декларування гарантії безоплатного забезпечення найбільш вразливих верств населення ліками, й практичного здійснення цього через програму «Доступні ліки»; 2) фізична доступність: ліки повинні бути в межах досяжності для всіх верств населення, особливо вразливих груп (етнічні меншини, жінки, діти, підлітки, літні люди, особи з інвалідністю), в тому числі й в сільській місцевості (п. 12 Загального коментаря № 14); 3) економічна доступність, реальне забезпечення якої можливе за допомогою виправданого ціноутворення на ЛЗ, що ґрунтується на принципі справедливості й проявляється в доступності цих товарів для всіх, вклю-

чаючи групи, що знаходяться в несприятливому соціальному становищі. В цьому випадку справедливості вимагає, щоб бідніші домогосподарства не були непропорційно обтяжені витратами на охорону здоров'я, зокрема, відносно забезпечення себе і членів своєї сім'ї необхідними ЛЗ, в порівнянні з більш багатими домогосподарствами; 4) інформаційна доступність: можливість особи отримувати повну та достовірну інформацію про ЛЗ, про державні програми, які гарантують населенню відшкодування витрат на ліки тощо.

Якість ЛЗ є сукупністю властивостей, які надають такому засобу здатність задовольняти споживачів відповідно до свого призначення і відповідають вимогам, встановленим законодавством (ст. 2 Закону України «Про лікарські засоби»). Гарантована якість ЛЗ може бути досягнута лише за умови суворого контролю всіх етапів їх «життєвого циклу» – від розробки до реалізації та медичного застосування.

Доступність і якість ЛЗ є взаємозалежними елементами в структурі розглядуваного права й відособлено не здатні його реально забезпечити. Якщо доступність ЛЗ є так званою зовнішньою характеристикою, оскільки об'єктивно забезпечується державою та господарюючими суб'єктами, з урахуванням суб'єктивного чинника (наприклад, обумовлюється наявністю відповідної суми коштів у споживача, яка визначає його здатність придбати ліки), то якість, через безпосередній вплив конкретного ЛЗ на організм людини, розглядається як внутрішня характеристика. Симбіоз цих характеристик з їх реальним, а не декларативним забезпеченням, свідчить про дійсний стан дотримання прав осіб і про рівень розвитку держави з її практичним бажанням належно виконувати свої міжнародні зобов'язання в частині створення умов для досягнення найвищого рівня здоров'я населення.

Виробництво й реалізація ЛЗ мають двоєдину природу, оскільки є як центральними стадіями обігу ЛЗ, так і видами підприємницької діяльності, мета якої – досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (ст. 42 Господарського кодексу України [8]). Найбільш явно соціальний та економічний елементи мети підприємницької діяльності поєднані в сфері охорони здоров'я, забезпечення пріоритетності якої є обов'язком суб'єктів господарювання й впливає із ст. 5 Основ законодавства про охорону здоров'я. Як зазначають Д. В. Кармишев та Ю. О. Лермонтова, за структурою фармацевтичного ринку в Україні більшість аптек знаходяться у приватній власності, а, отже, працюючи, змушені орієнтуватися на прибуток [9]. Дійсно, особа, яка провадить господарську діяльність у розглядуваній сфері, керується, в першу чергу, власними економічними інтересами, що не видається дивним з огляду на таке. Для реалізації діяльності, наприклад, з роздрібною торгівлю ЛЗ, суб'єкт повинен: а) придбати у власність або зняти в оренду приміщення для облаштування аптеки, забезпечити наявність матеріально-технічної бази, відповідного обладнання та устаткування, мати необхідну кількість праців-

ників, які відповідають кадровим вимогам, а також вчинити інші дії, вичерпно передбачені в Ліцензійних умовах [10]; б) вкласти власні кошти у товар, реалізацію якого буде здійснювати, тобто закупити ЛЗ у виробника або оптового дистриб'ютора; в) систематично виплачувати працівникам заробітну плату; г) своєчасно сплачувати податки, збори, інші обов'язкові платежі; д) здійснювати ремонт обладнання для підтримки його у належному стані тощо. Підприємницька діяльність, в тому числі й з провадження роздрібною торгівлю ЛЗ, не є благодійністю. Звичайно, будь-яка особа, яка відкриває свій бізнес, спрямовуючи в нього стартовий капітал, бажає отримати feedback у вигляді прибутку. Однак, варто відмітити, що економічний інтерес втрачає свою вагу тоді, коли мова йде про здоров'я, що обумовлює превалювання цієї цінності над іншими.

Співвідношення між правом особи на доступні та якісні ЛЗ та економічним інтересом виробника і дистриб'ютора опосередковано закріплено у Директиві 2001/83/ЄС від 06.11.2001 [11]. Так, в пунктах 2, 3 Преамбули цього акта встановлено, що основною метою будь-яких правил, які регулюють виробництво, розподіл і використання лікарських засобів, повинна бути охорона здоров'я населення, проте, засоби, що використовуються для досягнення цієї мети, не повинні перешкоджати розвитку фармацевтичної промисловості або торгівлі лікарськими препаратами в рамках Співтовариства. Ці норми влучно відображають принцип пропорційності, що дає змогу підтримувати справедливий баланс між правами пацієнтів та інтересами господарюючих суб'єктів.

Для забезпечення можливості особи реалізувати своє право уповноваженими суб'єктами формується відповідний механізм, що складається з сукупності актів, заходів і програм, які, в світлі досліджуваної тематики, мають бути співрозмірними з економічними інтересами господарюючих суб'єктів.

У зв'язку із цим, право особи забезпечується: 1) низкою нормативно-правових актів міжнародного та національного рівня, які регулюють обіг ЛЗ, встановлюють вимоги до відповідної підприємницької діяльності, окреслюють повноваження контрольних суб'єктів тощо; 2) діяльністю системи органів державної влади та місцевого самоврядування, серед яких головна роль відведена Державній службі України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, яка є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах контролю якості та безпеки ЛЗ; 3) ліцензуванням видів діяльності, пов'язаних з виробництвом і реалізацією ЛЗ; 4) впровадженням державних механізмів реімбурсації, зокрема, програми «Доступні ліки» тощо.

Однак варто констатувати, що сфера обігу ЛЗ, будучи досить регламентованою, має свої недоліки і потребує реформування. Зокрема, для забезпечення права осіб на доступні та якісні ліки до законодавства України необхідно внести наступні зміни:

1. У сфері ціноутворення (щодо цін, встановлюваних виробниками). Передбачити на рівні підзакон-

них нормативно-правових актів оптово-відпускні ціни на ЛЗ, що входять до Національного переліку ЛЗ і переліку міжнародних непатентованих назв ЛЗ, безвідносно до суб'єкта закупівлі таких ЛЗ.

2. *У сфері ціноутворення (щодо роздрібних цін).* Передбачити механізм регресивних націнок, формула якого полягає в тому, що чим вища закупівельна ціна конкретного препарату, тим менший відсоток граничної торгівельної (роздрібною) надбавки (наприклад, якщо закупівельна ціна ЛЗ становить до 100 гривень, надбавка дорівнює 25 %; якщо закупівельна ціна ЛЗ від 100 до 500 гривень, надбавка 20 % тощо). Поширити цей механізм на ЛЗ, що входять до Національного переліку ЛЗ і переліку міжнародних непатентованих назв ЛЗ, безвідносно до суб'єкта закупівлі таких ЛЗ.

3. *Щодо нормативної регламентації дистанційної торгівлі ЛЗ.* На підставі того, що Інтернет-аптеки в Україні де-факто діють, але де-юре знаходяться поза межами правового поля, «проведення в життя» дистанційної торгівлі ЛЗ можливе шляхом скасування Кабінетом Міністрів України п. 27 та п. 139 Ліцензійних умов [10] з одночасним

закріпленням дозволу на провадження торгівлі через Інтернет, або внесення відповідних змін до Закону України «Про лікарські засоби» [6]. Внесення таких змін обумовлюється економією часу, забезпеченням поінформованості та спрощенням порядку доступу споживачів до відповідних товарів.

4. *Щодо виписування лікарями рецептів.* Встановити обов'язок лікарів виписувати рецепти на основі діючої речовини і заборонити вказувати торгову марку ліків.

В Україні діє широкий механізм забезпечення права особи на доступні та якісні ліки як обов'язкового складника права на найвищий досяжний рівень здоров'я. Однак переважно низький рівень життя, невисокі заробітні плати і пенсії, бажання виробників і дистриб'юторів отримувати надприбутки шляхом встановлення надвисоких цін, є чинниками, що унеможливають або створюють перешкоди для реалізації особами свого права. І держава, і суб'єкти господарювання у своїй діяльності повинні керуватись пріоритетністю здоров'я як найвищої цінності, й змішувати акценти із економічних на соціальні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. – Харків: Право, 2009. – 208 с.
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Пакт, Міжнародний документ ООН від 16.12.1966 № 995_042. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
3. U.N. Econ. & Soc. Council [ECOSOC], Comm. on Econ., Soc., & Cultural Rights, General Comment No. 14: Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ¶ 8, U.N. Doc. E/C.12/2000/4 (Aug. 11, 2000) [hereinafter General Comment No. 14]. URL: https://apps.who.int/disasters/rep0/13849_files/o/UN_human_rights.htm.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 № 2801-XII в ред. від 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>.
5. Охорона здоров'я і права людини: ресурсний посібник / за науковою редакцією І. Я. Сенюти (укр. версія). – 5-те вид., доп. – Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2015. – с. 989.
6. Закон України «Про лікарські засоби» від 04.04.1996 № 123/96-ВР в ред. від 04.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Котвіцька А. А. Методологія соціально-ефективної організації фармацевтичного забезпечення населення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора фарм. наук: спец. 15.00.01 «Технологія ліків та організація фармацевтичної справи» / А. А. Котвіцька. – Харків, 2008. – 44 с.
8. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV в ред. від 07.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
9. Карамишев Д. В. Розвиток державного регулювання забезпеченням лікарськими засобами в Україні / Д. В. Карамишев, Ю. О. Лермонтова. // Державне будівництво. – 2009. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2009_1_36.
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів)» від 30.11.2016 № 929 в ред. від 02.06.18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929-2016-%D0%BF>.
11. Directive 2001/83/EC of the European Parliament and of the Council of 6 November 2001 on the Community code relating to medicinal products for human use // OJ L 311, 28.11.2001, p. 67.

Свіденко А. О.

студентка IV курсу юридичного факультету
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя

ОБ'ЄКТИВІЗАЦІЯ У РЕКЛАМІ ЯК ФОРМА НЕПРЯМОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Реклама займає важливе місце в умовах глобального розширення фон формаційного простору. Телебачення не тільки впливає на купівельну спроможність кожного окремого споживача, а й виступає мірилом гендерної соціалізації.

Здавалось б, що соціальний зсув у гендерних ролях чоловіка та жінки, який відбувся в останні десятиліття, мав найяскравіше відобразитися саме у ЗМІ, однак на практиці виявляється, що медіа навпаки транслюють патріархальні гендерні стереотипи.

Типовий образ медіа-чоловіка виглядає наступним чином: активний, творчий, успішний, сексуальний герой, який може завоювати будь-яке дівоче серце. Він асоціюється з ризиком, логікою, постійною концентрацією та абсолютною незалежністю. Жінці, навпаки, приписують пасивно-жертвну роль березині домашнього вогнища або сексуального трофею. Зазвичай, для характеристики цього явища використовують термін «сексуальна об'єктивізація».

Марта Ньюсбаум визначає «сексуальну об'єктивізацію» як ставлення до людини як до об'єкта або речі [1]. О. Кісь вживає дефініцію «сексизм» як ідеологію та практику дискримінації людей за ознакою статі [2].

Згідно зі статтею 1 Розділу I Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. «будь-яке розрізнення за ознакою статі» входить у термін «дискримінація щодо жінок». 5 вересня 2008 Голосуванням Європарламенту було прийнято програму щодо видання у країнах ЄС правових норм, що забороняють сексизм в зображенні жінок і чоловіків у рекламі, комп'ютерних іграх, на телебаченні та інших медіа.

В національному просторі в першу чергу слід згадати ст. 24 Конституції України, яка закріплює загальні гарантії рівності, незалежно від будь-яких окремих ознак. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» спрямований на заборону дискримінації за відкритим переліком ознак, визначення форм дискримінації та сфер застосування закону та повноваження органів влади та офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і відповідного механізму оскарження дискримінації. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» забороняє дискримінацію за ознакою статі, визначає поняття «сексуальне домагання» та закріплює механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Рух проти сексизму в ЗМІ та рекламі в Україні розпочався у березні 2006 р. акцією «Стоп сексизм». Для протидії сексизму в рекламі в Україні в 2011 було створено Індустріальний гендерний комітет з реклами (ІГКР) — громадське об'єднання, основними завданнями якого є розгляд скарг від споживачів та проведення просвітницької діяльності. ІГКР об'єднує фахові асоціації маркетологів та рекламистів, гендерні організації, які підписали Стандарт «Недискримінаційна реклама за ознакою статі», що є механізмом саморегулювання ринку реклами та формування культури ринкових маркетингових відносин [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор. Окремлену проблематику активно розробляють О. Кісь, А. Волобуєва, О. Марушевська, М. Скорик, Л. Таран, Ю. Маслова, Т. Ісаєва, О. Плахотнік. Серед міжнародних дослідників доцільно виокремити Р. Хубер, Л. Ліндгрєн, М. Ньюсбаум, Ф. Ларсен, А. Мехта та ін..

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота.

Слід зазначити, що зазначені науковці розглядають об'єктивізацію як форму стереотипізації, а не непрямой дискримінації. Такий підхід об'єктивно унеможливує процес регулювання створення недискримінаційної реклами, притягнення до відповідальності винних осіб та заохочення позитивних підходів, оскільки заперечує природу об'єктивізації як нігілістичного явища, якому немає місця в європейській країні.

Формулювання цілей та постановка завдання.

Метою роботи виступає вивчення об'єктивізації як форми непрямой дискримінації і відповідно як порушення прав людини. Зазначена мета розкривається у форматі таких завдань:

1. Дати визначення сучасного поняття об'єктивізації.
2. Визначити основні гендерні стереотипи, які використовуються в рекламі.
3. Визначити можливі механізми запобігання сексуальній об'єктивізації у рекламі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Об'єктивізація в рекламі впроваджується маркетологами ще з середини XIX століття і з того ж часу досить широко обговорюється [4]. Цікавим є той факт, що «кількість жінок, які готові побачити оголене чоловіче тіло в рекламі (28,3%), та кількість жінок, що позитивно сприймають презентацію оголеного жіночого тіла в рекламі (24,5%), приблизно однакова. У той час як 70,8% чоловіків привертає оголене жіноче тіло, але існує різко негативне ставлення до показу оголеного чоловіка (7,2%)» [5, с. 112].

Як вже було зазначено, термін «сексуальна об'єктивізація», який вживає М. Ньюсбаум як ставлення до людини як до об'єкта або до речі і виокремлює типові ознаки цього явища: інструментальність, залежність, інертність, поступливість, належність та відмова від суб'єктивізації. Водночас, ми знаходимо в міжнародній літературі й інші погляди. Так, Дж. Боддевін пояснює сексуальну об'єктивізацію як «використання жінок як декоративних об'єктів або об'єктів, що привертають увагу, з мінімальним або зовсім відсутнім відношенням до рекламованого продукту» [6]. Схожу думку поділяють, Б. Фредріксон і Т.-А. Робертс стверджуючи, що сексуальна об'єктивізація виникає у той момент, коли жінку розглядають як інструмент для використання та для задоволення потреб соціуму [7]. Ми не погоджуємося з таким підходом, адже він фактично звужує коло постраждалих від об'єктивізації осіб лише до представниць жіночої статі, у той час як гегемонна маскулінність та маркування «чоловічого» у суспільних відносинах є постійною темою рекламних відеороликів та текстової реклами. Таким чином, об'єктивізацію у рекламі можна визначити як суспільно-негативне явище, що виникає під час побудови маркетингових конструкцій, у зв'язку ототожнення рекламованого продукту (товару або послуги) з особою певної статі, у наслідок наділення її такими ознаками як інструментальність, залежність, інертність, поступливість, належність та відмова від суб'єктивізації.

Закон України «Про запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначає непряму дискримінацію як «ситуацію, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними». Тобто, непряма дискримінація є наслідком застосування формально нейтральних понять, які ніби то передбачають однакове ставлення, але в реальності створюють менш сприятливі умови для реалізації особою або групою осіб через їхні ознаки. На практиці виявлення непрямої дискримінації є значно складнішим, ніж встановлення факту прямої дискримінації [8].

Витоки об'єктивізації у рекламі як форми непрямої дискримінації слід шукати у гендерних стереотипах патріархальної культури. Стереотипи проявляються у соціальних нормах, які передаються із покоління в покоління, закріплюючись в сімейній сфері, освіті, громадянських цінностях тощо. Гендерні кліше найкраще засвоюються у дитинстві, а далі вже доросла особистість приносить їх у власну сім'ю. Сучасна Україна стала на шлях конструктивного гендерного виховання та освіти, шляхом перегляду освітніх програм, планів, підручників, однак таке проєвропейське реформування зовсім не торкнулося ЗМІ, які поступово привчають людину мислити стереотипно. Тут доречно згадати теорію культивативності, яка виникла у 1994 р., і полягає в тому, що чим більше часу глядач проводить перед телевизором, тим більше його сприйняття світу наближається до того образу реальності, який він бачить на екрані. Цілком очевидно, що ця теорія у сучасному світі працює не тільки через «блакитний екран», а й друковані видання та соціальні мережі.

Реклама опирається на візуально знайомі образи і впливає на свідомість людини, викликаючи певні бажання та емоції. Так, Ю. В. Белікова зазначає, що «вплив реклами в ЗМІ підсилюється, і вона бере активну участь у формуванні та реформуванні ідентичностей, виконуючи роль поводири, радника, консультанта, що раніше належала батькам і школі. Реклама, як і більшість продукції ЗМІ, має значний авторитет у виборі способу життя, ціннісних орієнтацій, моделей поведінки» [5, с. 140].

Такий підхід до створення медіа-продукту базується на сучасних дослідженнях, які демонструють, що споживачі помічають та пам'ятають рекламу, яка включає в себе сексуальні підтеми та сюжети [9]. Однак, існує й інша точка зору, яка встановлює, що використання сексуальної об'єктивізації у рекламі немає жодного впливу на покупців або навпаки формує упереджене та негативне ставлення до рекламованого продукту, оскільки сприймається як образливе та принизливе ставлення [10].

Центр гендерної культури виокремлює наступні види візуального сексизму у рекламі [3]:

1. Еротизація – посилення ідеї підлеглості, залежності й беззахисності жінки щодо чоловіка за допомогою оголення всього тіла чи його інтимних частин, відповідних поз та контексту.

2. Оречевлення – полягає у репрезентації людського тіла як частини рекламованого товару, розрахованого на споживача протилежної статі.

3. Фейсизм – суттєво відмінні способи зображення чоловіків та жінок: у першому випадку акцент робиться на голові та обличчі, у другому – на тілі та його частинах. Чоловіків зображують як експертів, а жінок як красунь або прикрас, причому підкреслюється краса певної частини тіла.

4. Мачизм – наголошення чоловічого домінування над жінками та зверхньо-зневажливого ставлення до них, хизування традиційними ознаками маскулінності, фізичною силою, брутальністю, агресивністю та сексуальною гіперактивністю.

Стосовно образів, які приписуються рекламою жінкам, то серед них виокремимо такі: «щаслива домогосподарка» – радіє з можливості використати найновіші побутові розробки; «турботлива матуся» – спрямовує всю свою енергію на чоловіка та дітей, невпинно доглядає їх; «жертва» – постійно потерпає від соціальних проблем; «богиня» – вишукана, гламурна; «прикраса» – прикрашає світ своєю красою; «сама природа» – юна, чиста, незаймана та мінлива; «дика кішка» – шалена, агресивна, хижа, доки її не приручить сильна і вправна рука мисливця [2].

Основними якостями чоловіків у рекламі є: «бізнесмен» – у дорогому костюмі, у дорогій іномарці, у шикарному офісі; «спортсмен» – демонструє силу або просто своє накачане тіло; «казанова» – неодмінно в компанії однієї або кількох красивих жінок; «чоловік» – турботливий супутник своєї дружини, або навпаки – неохайний об'єкт; «споживач» – безпосередньо в рекламі використовує товар; «п'яниця/любитель випити» – споживає в рекламі якийсь алкогольний напій [11].

Таким чином, реклама не тільки пропонує інформацію про товар, його якості, можливості та переваги, а й вибудовує образ типового споживача, який закріплюється у свідомості, і тому подібна модель поведінки поступово стає нормою у сучасному соціумі.

Усвідомлення великого впливу реклами на суспільство обов'язково має потягнути за собою заходи з регулювання та контролю за рекламною діяльністю, причому такі заходи мають вживатися на різних рівнях.

Перший з них, це – державний. Закон України «Про рекламу» забороняє розміщення реклами «що містять твердження, які є дискримінаційними за ознаками походження людини, ..., статі, ..., зображень, що ображають людську гідність». Окрім того, Закон України «Про захист суспільної моралі» до продукції еротичного характеру відносить у тому числі і рекламу, що містить інформацію еротичного характеру, має на меті досягнення естетичного ефекту та зорієнтована на доросле населення. Щодо дорослої орієнтованості, то цей пункт видається нам сумнівним, оскільки реклама розміщується в загаль-

нодоступних місцях, а отже чітко проконтролювати хто саме має до неї доступ на практиці неможливо. До недоліків законодавчого регулювання також віднесемо відсутність чіткого визначення що саме слід вважати дискримінаційною рекламою, відсутність дієвих інструментів реагування на порушення та невеликий розмір штрафів.

Далі розглянемо міжнародний вплив. У Рекомендаціях, які були надані Україні Комітетом ООН з ліквідації дискримінації жінок, вказується на те, що Комітет «стурбований існуванням стереотипів у шкільних підручниках та сексистським представленням жінок у ЗМІ та рекламних кампаніях» (рекомендація № 24). Однак зазначимо, що подібні документи мають необов'язковий характер і, фактично, впливають лише на престиж держави на міжнародній арені, що не завжди є достатнім стимулом для впровадження різноманітних нововведень та активного дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Найбільш важким з точки зору застосування нам видається ментально-соціальне регулювання, сутність якого полягає у формуванні в суспільстві негативного відношення до гендерної дискримінації, спираючись на створення нових національних традицій, устоїв та моральних правил. Звичайно ж, що це довготривалий процес, який слід розпочинати вже на дошкільному рівні, шляхом реформування системи освіти до нового гендерного рівня виховання. До цієї ж категорії віднесемо і активну громадську позицію осіб, яка має виявлятися шляхом написання скарг і звернень на рекламу у відповідні органи.

На нашу думку, найефективнішим способом впливу має стати саморегуляція, а саме вироблення стандартів антидискримінаційної реклами суб'єктами маркетингу, спираючись на національне законодавство та міжнародний досвід. Саморегулювання в Європі працює на базі національних систем і національних кодексів. Міжнародною торговою палатою були розроблені Кодекси маркетингової

практики. Координуючим органом виступає Європейський Альянс зі стандартів в галузі реклами. В 1998 році Альянс об'єднував 25 установ саморегулювання реклами у 22 країнах світу.

Щодо України, то як вже зазначалося, в нас існує прийнятий Стандарт «Недискримінаційної реклами за ознакою статі», які поширює свою дію на різні види, форми та засоби реклами, які впливають на формування суспільного ставлення та моделей соціо-економічних відносин. Однак, положення цього документу не реалізуються на практиці, що нашою думкою є неефективність існуючої системи регулювання.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі. Правильно побудована модель саморегулювання вигідна усім учасникам рекламних відносин. Окрім того, завдяки саморегуляції представники маркетингового бізнесу мають можливість захистити себе від надмірного втручання держави, яка зараз самостійно встановлює правила гри. Ми виступаємо за створення всеукраїнського рекламного об'єднання як самоврядного інституту, членами якого мають бути усі суб'єкти маркетингу. Подібна організація має бути наділена необхідним комплексом прав та обов'язків, а також мати у своєму розпорядженні механізм ефективного впливу на порушників антидискримінаційних норм.

У випадку неможливості встановлення подібного порядку, пропонуємо посилити роль держави у цій сфері. Для цього, в першу чергу, необхідно внести зміни до низки законодавчих актів, наприклад, чітко визначити що саме слід вважати дискримінаційною рекламою. Також необхідно надати Експертній раді з питань запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі додаткові повноваження з приводу можливості притягнення винних осіб до відповідальності за порушення антидискримінаційного законодавства у сфері реклами шляхом обмеження їх діяльності на трудовому ринку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Nussbaum M. Objectification. *Philosophy and Public Affairs*. 1995. № 24/4. URL: <https://www.mit.edu/~shaslang/mprg/nussbaumO.pdf> (дата звернення: 07.05.2019).
2. Кісь О. Сексизм у ЗМІ: протидіючи комунікативному потокові. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління*. Серія Спеціальні та галузеві соціології. 2007. Випуск 3 (80). Том 8. С. 221-241. URL: <https://www.academia.edu/3818588> (дата звернення: 07.05.2019).
3. Моніторинг сексистської реклами. Центр гендерної культури. 2018. URL: <https://www.genderculturecentre.org> (дата звернення: 07.05.2019).
4. Huber R. Lindgren L. Sexual Objectification of Women in Advertisements The Influence of Consumer Attitudes on Brand Image: Master's Programme in International Marketing & Brand Management. 2018. 104 p. URL: <http://lup.lub.lu.se> (дата звернення: 07.05.2019).
5. Белікова Ю. В. Гендерні бізнес-ідентичності та реклама : монографія / Ю. В. Белікова. Харків : ХНЕУ, 2009. 160 с.
6. Boddewyn J. Kunz H. Sex and decency issues in advertising: General and international dimensions. *Business Horizons*. 1991. № 5. URL: <https://econpapers.repec.org/article/eeebushor/> (дата звернення: 07.05.2019).
7. Fredrickson B. Roberts T.-A. Toward Understanding Women's Lived Experiences and Mental Health Risks. *Psychology of Women Quarterly banner*. 1997. № 21 (2). URL: <https://onlinelibrary.wiley.com> (дата звернення: 07.05.2019).
8. Пономарьов С. Ю., Федорович І. Ю. Запобігання та протидія дискримінації в Україні: Посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. Київ: Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. 74 с. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_booklette-06_1kolonka_screen.pdf (дата звернення: 07.05.2019).
9. Wirtz J. Sparks J. Zimbres Th. The effect of exposure to sexual appeals in advertisements on memory, attitude, and purchase intention: a meta-analytic review. *International Journal of Advertising*. 2018. № 37 (2). URL: <https://www.tandfonline.com> (дата звернення: 07.05.2019).
10. Huhmann B., Limbu Y. Content and compliance of pharmaceutical social media marketing. *Marketing Intelligence & Planning*. 2016. № 34 (7). URL: <https://www.tandfonline.com> (дата звернення: 07.05.2019).
11. Грошев І. Гендерные образы рекламы. *Вопросы психологии*. 2000. Випуск 6 (80). С. 172-187. URL: <http://ecsocman.hse.ru> (дата звернення: 07.05.2019).

Силенок К. П.
студентка II групи V курсу
Слідчо-криміналістичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків

КОНТРОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОМІТЕТУ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЮ ЧИ НЕЛЮДСЬКОМУ АБО ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Згідно зі ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України, завданнями кримінально-виконавчого законодавства України є визначення правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків. Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України щодо виконання таких завдань повинна проводитись на основі дотримання прав і свобод людини та громадянина, а персонал Державної кримінально-виконавчої служби України зобов'язаний поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення. Обмеження прав і свобод людини та громадянина неприпустиме й тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства [1, с. 229].

Аналіз досліджень. Так як Україна є членом Ради Європи, а також прагне стати державою-членом Європейського Союзу, то дотримання прав людини і громадянина є пріоритетним завданням. Питанням забезпечення прав людини і громадянина та дотримання стандартів поведінки із засудженими були присвячені праці К.А. Автухова, О. В. Лисодєда, О.Г. Колба, А.Х. Степанюка, І.С. Яковець та інших науковців.

Виділення частини проблеми, якій присвячена робота. Незважаючи на реформи, все ще існують порушення міжнародних стандартів забезпечення прав ув'язнених. Контроль і нагляд здійснюють урядові органи та громадські організації, а для більшої ефективності ще й міжнародні установи та організації.

Формулювання цілей. В даному дослідженні звертається увага на діяльність Європейського комітету з питань запобігання катуванню чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведінню чи покаранню. Зокрема, цікаво дізнатися наскільки візити і звіти ЄКПТ впливають на реформування і наближення до міжнародних стандартів кримінально-виконавчої систем України. В роботі здійснюється аналіз стану дотримання прав ув'язнених в Україні, спираючись на данні зі звітів Європейського комітету з питань запобігання катуванню чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведінню чи покаранню.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні стандарти поведінки із засудженими – це прийняті на міжнародному рівні норми, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань і діяльності органів та установ виконання покарань. Безсумнівно, головним нормативно-правовим актом слід назвати Міні-

мальні стандартні правила поведінки із в'язнями, прийняті ООН у 1957 р., на підставі яких у подальшому була розроблена ціла низка міжнародних документів універсального характеру [2, с. 64].

Одним із таких документів є Європейська Конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або принижуючому гідність поведінню та покаранню (1987 р.), яка була ратифікована Україною 21 січня 1997 року. Цією конвенцією було передбачено створення Європейського комітету з питань запобігання катуванню чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведінню чи покаранню (далі – ЄКПТ). ЄКПТ здійснює міжнародний контроль в установах виконання покарань для запобігання неналежному поведінню з ув'язненими в Європі. Комітет організує інспекції місць позбавлення волі, щоб оцінити, як поводяться з особами, яких утримують під вартою. До таких місць належать в'язниці, заклади для утримання неповнолітніх, поліцейські дільниці, центри для утримання порушників імміграційного законодавства, психіатричні лікарні, соціальні заклади тощо. В результаті таких візитів ЄКПТ готує доповідь щодо дотримання прав ув'язнених у відвіданих установах та надсилає її відповідній державі. Висновки Комітету, його доповіді і коментарі урядів мають конфіденційний характер і не є обов'язковими до виконання [3]. Проте, слід відзначити позитивний момент, що уряд України оприлюднює звіти ЄКПТ та, по можливості, реагує на порушення прав ув'язнених.

Яскравим прикладом такого реагування можуть слугувати зміни в колоніях № 25 та № 100 в Харкові, в яких заяви про жорстоке поведіння з боку персоналу були найбільш серйозними і регулярними, а також відчувалась загальна обстановка страху і залякування ув'язнених. Більш того, під час візиту у вересні 2014 р. ув'язнені не бажали розмовляти з представниками делегації, побоюючись покарання з боку персоналу установ (п. 35, 36 Звіту ЄКПТ від вересня 2014 року) [4].

Висновки ЄКПТ у звіті за 2014 рік щодо ВК № 25 та № 100 привернули увагу уповноважених органів та громадських організацій. Було здійснено ряд перевірок, які потягнули за собою численні зміни. Позитивні результати були відзначені ЄКПТ вже під час наступного «ad hoc» візиту у 2016 році.

У порівнянні з попередніми візитами, делегація вже не отримала прямих заяв щодо жорстокого поведінки з боку персоналу або насильства між ув'язненими у колонії № 25. Більше не відчувалась

загальна обстановка страху та залякування, як описано у звіті за 2014 року. Після перевірок також було замінено все керівництво (начальний і його заступники) (п. 45 Звіту ЄКПТ від листопада 2016 року) [5].

Під час візиту у листопаді 2016 року в колонії № 100 були відсутні зауваження щодо умов проживання ув'язнених, значно зменшилась перенаселеність. Дві секції (№ 12 і 13), дисциплінарний підрозділ, «клуб» і частина медичного відділення були нещодавно відремонтовані, опалення та сантехніка були модернізовані. Делегація не почула скарги на харчування (п. 56, 57, 54 Звіту ЄКПТ від листопада 2016 року) [5].

Проте ситуація з дотриманням прав ув'язнених в пенітенціарних установах є доволі складною. У періодичних і позачергових звітах ЄКПТ простежується ряд систематичних порушень прав ув'язнених, що спостерігались з часу вступу України до Ради Європи протягом багатьох років. Це відбувається через те, що ЄКПТ не є судовим органом, а передбачає лише превентивний механізм несудового характеру для захисту позбавлених волі осіб від катувань та інших форм неналежного поводження та лише доповнює діяльність Європейського суду з прав людини. Він не [3]. Так як ЄКПТ не має механізму впливу, а звіти носять рекомендаційний характер, зміни відбуваються не в такому масштабі і не так регулярно як того б хотілося. Прогрес, який відмічає Комітет у своїх звітах частково затьмарюється іншими періодичними порушеннями.

Після позитивних змін, відмічених у Звіті від листопада 2016 року, вже під час візиту у грудні 2017 року ЄКПТ звертає увагу на порушення прав ув'язнених. Перевірка ЄКПТ в установах виконання покарань здійснюється за таким напрямками: катування чи нелюдське поводження з ув'язненими; умови тримання; медичне забезпечення.

Зокрема, у відвіданих установах були погані умови тримання засуджених: будівлі потребують капітального ремонту, житловий простір у камерах часто не перевищує 2,5 м на одного засудженого, ковдри і матраци потребують оновлення, в камерах душно і волого, адже відсутня належна вентиляція. Як правило, ув'язнені мали доступ до душу тільки раз на тиждень, засобів гігієни не вистачало, делегація чула скарги від ув'язнених на погане харчування (п. 54, 57, 64, 70 Звіту ЄКПТ від грудня 2017 року) [6].

Слід відзначити позитивний момент, що делегація не отримала свідчень про жорстоке поводження персоналу. Це свідчить про ефективну роботу з підготовки і підвищення кваліфікації персоналу. Вважаємо, що попередні зауваження ЄКПТ не були залишені поза увагою уряду та керівництва пенітенціарних установ і були проведена роз'яснювальна робота з персоналом. Проте, і ув'язнені і працівники пенітенціарних установ вказували на існування насильства між в'язнями. Комітет відзначає, що відносини у в'язниці не повинні ґрунтуватися на формі мовчазної угоди між «лідерами» ув'язнених, які прагнуть встановити свій вплив на інших ув'язнених, і членам тюремного персоналу, які прагнуть зберегти

вигляд порядку в установі (п. 58, 59 Звіту ЄКПТ від грудня 2017 року) [6].

«Кримінальна субкультура» заважає виправленню засуджених, більш того, навпаки ще більше поглиблює антисоціальну поведінку і кримінальні навички. Мовчазна згода і бездіяльність персоналу пенітенціарних установ щодо існування «лідерів» серед ув'язнених призводить до насильства між ув'язненими. Таким чином, персонал пенітенціарних установ не виконує свої безпосередні обов'язки із захисту ув'язнених. Насильство не має бути присутнім в місцях несвободи.

Також, Комітет виказує зауваження, щодо спецзасобів, яке протягом багатьох років не приймається до уваги українським урядом. Спецзасоби мають використовуватися для забезпечення безпеки персоналу і для припинення правопорушень, а не для покарання ув'язнених. До того ж, у своїх звітах ЄКПТ неодноразово вказує, що навіть факт носіння персоналом дубинок має бути прихований від зору (п. 59 Звіту ЄКПТ від грудня 2017 року) [6].

Щодо медичного забезпечення ув'язнених, то на жаль, висновки делегації в ході візиту 2017 року вказують на складну ситуацію. Недостатня кількість медичного персоналу, неадекватні приміщеннями, не вистачає обладнання і медикаментів, недоліки в медичній документації, часто відсутня конфіденційність медичних оглядів та медичний персоналу в'язниці не виконує свою роль у запобіганні поганому поводженню з ув'язненими (п. 82, 87 Звіту ЄКПТ від грудня 2017 року) [6].

Вважається, що для більш ефективної діяльності медичних установ, їх потрібно передати до сфери відання Міністерства охорони здоров'я. Делегацію повідомляли про такі наміри та існуючі дискусії. Але, як вказується у звіті, конкретних рішень та термінів такого реформування ще немає. Комітет висловлює припущення, що це може частково пояснюватися небажанням Міністерства охорони здоров'я приймати таку додаткову відповідальність. Особливо враховуючи й так складний процес реформування системи медичних послуг для населення в цілому, включаючи фінансування та людські ресурси (п. 84 Звіту ЄКПТ від грудня 2017 року) [6].

Отже, можна зробити висновок, що умови тримання, медичне забезпечення та поводження персоналу пенітенціарних установ із засудженими часто порушують їх права, зокрема ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно до цієї статті нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Таким чином, реалії вказують на наявність численних порушень прав ув'язнених, але українське законодавство постійно вдосконалюється. Наприклад, Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» від 8 квітня 2014 р. №1186-VII увібрав у себе черговий транш положень міжнародних і європейських стандартів поводження із засудженими [2, с. 73].

Також, ще одним кроком стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 7 вересня 2016р. № 1492-VIII, який вніс чимало позитивних новел щодо правового статусу та порядку і умов виконання окремих видів кримінальних покарань. Варто зазначити, що перша редакція КВК України містила ряд застарілих положень, скопійованих з ВТК України, в яких сповідувалась радянська режимна практика приниження особистості під час відбування кримінальних покарань. Нині відбувається поступове наближення до загальновизнаних міжнародних стандартів поведінки із засудженими [1, с. 235].

Висновки з даного дослідження. Отже, періодичні та позачергові візити ЄКПТ до пенітенціарних установ дозволяють здійснювати ефективний моні-

торинг ситуації з правами ув'язнених в пенітенціарних установах України. Звичайно, зміни не можуть відбуватися відразу, адже це складний і тривалий процес. Позитивною рисою є те, що зауваження, на які вказує ЄКПТ в своїх звітах не залишаються поза увагою уряду та громадських моніторів. Більш того, їх можна вважати рушійною силою для реформування в сфері дотримання прав ув'язнених в установах виконання покарань.

Забезпечення прав людини і громадянина для всіх прошарків суспільства є запорукою громадянського суспільства. Сподіваємось, що і надалі буде продовжуватись узгодження українського законодавства та міжнародних стандартів щодо дотримання, забезпечення і захисту прав ув'язнених. Більш того, нововведення не повинні носити декларативний характер, а мають практично виконуватись.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лисодед О. В. Новий закон уніс корективи у правовий статус засуджених (коментар до Закону України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII) // Право і суспільство. № 1/2017. – С. 229-235.
2. Лисодед О. В. Закріплення міжнародних та європейських стандартів поведінки із засудженими у кримінально-виконавчому законодавстві України (на прикладі Закону України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII) / О. В. Лисодед // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. п. – Харків, 2015. – Вип. 30. – С. 64–76.
3. Council of Europe. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.coe.int/en/web/cpt/about-the-cpt?p_p_id=56_INSTANCE_2sd8GRtnPW2B&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-4&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_2sd8GRtnPW2B_languageId=uk_UA
4. Звіт Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню з 9 по 18 вересня 2014 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rm.coe.int/16806985fd>
5. Звіт Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню з 21 по 30 листопада 2016 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rm.coe.int/pdf/1680727930>
6. Звіт Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню з 8 по 21 грудня 2017 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rm.coe.int/16808d2c2a>

Сінько О. А.

студентка II курсу юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ

Науковий керівник: Пришва Н. Ю.

доктор юридичних наук, професор

Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ПЛАТНИКІВ ПОДАТКУ НА ПОВНЕ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ (ШКОДИ), ЗАПОДІЯНИХ НЕЗАКОННИМИ ДІЯМИ (БЕЗДІЯЛЬНІСТЮ) КОНТРОЛЮЮЧИХ ОРГАНІВ (ЇХ ПОСАДОВИХ ОСІБ)

Право на повне відшкодування збитків, заподіяних незаконними діями контролюючих органів, є одним із найважливіших прав платників податків. Питання реалізації даного права привертають увагу як науковців, так і практиків, які констатують існування ряду проблем в механізмі його застосування. Про наявні порушення прав та законних інтересів платників податків з боку органів державної фіскальної служби (їх посадових осіб) свідчить значна кількість судових рішень. Дана стаття спрямована на те, щоб простежити чи забезпечується на практиці реалізація права платників на повне відшкодування збитків, завданих незаконними діями (бездіяльністю) контролюючих органів, адже це можливість захистити вже порушені права та інтереси юридичних та фізичних

осіб, які сплачують податки. Зазначене право платника закріплено у п.п. 17.1.11 п. 17.1 ст. 17 Податкового Кодексу України (далі – ПК), де сказано, що «платник податків має право на повне відшкодування збитків (шкоди), заподіяних незаконними діями (бездіяльністю) контролюючих органів (їх посадових осіб), у встановленому законом порядку» [1]. Саме це положення має важливе значення, адже закріплена законодавча можливість стягнення матеріальної та моральної шкоди у податкових спорах. Окремі аспекти щодо прав платників податків висвітлювали в своїх наукових працях М.П. Кучерявенко, Д.О. Гетманцев, П.В. Мельник, Я.В. Греца, В.К. Гіжевський, Д.Г. Мулявка, та інші автори. Наприклад, С.А. Ядрийський розглядав питання захисту прав та закон-

них інтересів платників, а саме юридичних осіб [2], класифікував їх на види [3, с. 97-104]. Влучно зазначив О.М. Федорчук, що захист суб'єктивних прав юридичних та фізичних осіб-платників податків повинен розглядатися нашим законодавством і юридичною наукою як найважливіша гарантія їх реального здійснення. Будь-яка свобода, будь-яке проголошене право можуть вважатися з юридичної точки зору гарантованими і фактично реалізованими, лише якщо в поточному законодавстві закріплені правові засоби їх реалізації і якщо їх порушення дає особі право на судовий позов чи на інші передбачені законом шляхи відновлення порушеного права [4, 67]. Однак, наразі питання про відшкодування збитків, завданих контролюючими органами, все ще залишається відкритим.

Варто виокремити основні порушення податкових органів, що найчастіше зустрічаються на практиці. Найпоширенішими серед них є оскарження незаконних рішень, а саме: податкових повідомлень-рішень, відповідно до п.п. 14.1.157 п. 14.1 ст. 14 ПК це – «письмове повідомлення контролюючого органу (рішення) про обов'язок платника податків сплатити суму грошового зобов'язання, визначену контролюючим органом у випадках, передбачених цим Кодексом та іншими законодавчими актами, контроль за виконанням яких покладено на контролюючі органи, або внести відповідні зміни до податкових звітності»; або податкової вимоги, що висувається вже, згідно із п. 59.1 ст. 59 ПК, лише у разі виникнення у платника податкового боргу. Звісно цей перелік може бути розширено, наприклад, рішення про розподіл суми грошових зобов'язань або податкового боргу між платниками податків, які виникають у результаті реорганізації, і т.д. Неодноразово можна зустріти й порушення процедури проведення перевірок та оскарження бездіяльності, що полягає у нехтуванні своїми обов'язками з боку податкових органів, зокрема, у невнесенні відповідних записів до документів та реєстрів.

За інформацією, розміщеною на сайті Державної фіскальної служби України (далі – ДФС України), із загальної кількості справ, що у січні перебували на розгляді в судах різних інстанцій, одну з ключових категорій становили справи за позовами платників податків до органів DFS про визнання недійсними податкових повідомлень-рішень – 46,4 тис. справ на суму 191,9 млрд. гривень. Розглянуто 1,1 тис. справ на загальну суму 5,2 млрд. грн., з них на користь органів DFS лише 529 справ на 2,7 млрд. гривень. Також слід зазначити, що протягом січня – лютого 2019 року до DFS України надійшло 3865 скарг на 4959 податкових повідомлень-рішень, за результатами розгляду скасовано повністю та частково 844 податкових повідомлень-рішень на 747,1 млн. гривень [5]. На нашу думку, аналіз цих показників дає можливість стверджувати, що все ж мають місце неодноразові порушення з боку контролюючих органів

Із 01.01.2018 року набрав чинності Закон України № 2245-VIII від 07.12.2017 року [6], яким було внесено зміни до статті 21 ПК, яка закріплює обов'язки

і відповідальність посадових та службових осіб контролюючих органів. Якщо такі особи завдають збитки (шкоду) своїми неправомірними діями чи бездіяльністю платнику податків, то відповідно до пункту 21.3 статті 21 ПК, вона підлягає відшкодуванню за рахунок коштів державного бюджету, передбачених для фінансування цього органу, незалежно від вини цієї особи. Також ця стаття була доповнена новим пунктом – 21.4, що закріпив відповідальність посадової або службової особи контролюючого органу перед державою в порядку регресу в розмірі виплаченого з бюджету відшкодування через неправомірні рішення, дії чи бездіяльність цієї посадової (службової) особи. Вбачається, що такі зміни в законодавстві сприятимуть зменшенню кількості порушень з боку контролюючих органів, адже запровадилася персональна фінансова відповідальність посадових осіб. Однак, слід зазначити, що мова йде не про відшкодування шкоди у вигляді витрат на правову допомогу щодо оскарження незаконних рішень (дій), а про шкоду, що може виражатися у формах майнового відшкодування, тобто у вигляді завданих збитків або упущеної вигоди (доходи, які б особа могла реально одержати за звичайних обставин) чи моральних, наприклад, у вигляді завданої шкоди діловій репутації платника податку.

Звернемося до судової практики, перш за все, частина 5 статті 21 Кодексу адміністративного судочинства [7] закріплює розмежування звернень до суду, тобто, вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод та інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, або вимоги про витребування майна, вилученого на підставі рішення суб'єкта владних повноважень, розглядаються адміністративним судом, якщо вони заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити правовий спір. Інакше такі вимоги вирішуються судами в порядку цивільного або господарського судочинства. Отож відшкодування шкоди заявлені з основною вимогою (наприклад, скасування податкового повідомлення-рішення) розглядаються в порядку адміністративного судочинства, а якщо вимоги заявлені окремо – в порядку господарського судочинства (звертається суб'єкт господарювання: юридична особа або фізична особа-підприємець) або цивільного (звертається лише фізична особа).

Розглянемо рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «Щокін проти України» від 14.01.2011 року [8]. Зауважимо, що відповідно до статті 17 Закону України № 3477-IV від 23.02.2006, суди застосовують практику ЄСПЛ як джерело права [9]. Справу було розпочато за двома заявами Щокіна, зокрема, заявник стверджував, що його майнові права були порушені в результаті незаконного накладання на нього органами державної влади додаткових зобов'язань зі сплати прибуткового податку. В обставинах справи зазначалося, що 27 травня 2002 року заявник звернувся до Жовтневого районного суду м. Харкова з позовом

до Державної податкової інспекції (далі – ДПІ) про скасування податкового повідомлення. Він зазначав, що сума податків, що підлягає виплаті з його доходів, одержаних не за місцем основної роботи, мала бути встановлена відповідно до спеціальної податкової ставки, що була встановлена частиною 3 статті 7 Декрету (Декрет «Про прибутковий податок з громадян», що мав силу закону на той час в Україні, наразі втратив чинність від 01.01.2004 р.), тоді як ДПІ перерахувала та збільшила суму, посиляючись на Інструкцію (Інструкція про прибутковий податок з громадян, наразі втратила чинність від 01.01.2012 року). Проте Інструкція була підзаконним нормативним актом. Районний суд задовольнив позовні вимоги заявника, і скасував податкове повідомлення, однак ДПІ подала апеляційну скаргу і апеляційний суд Харківської області задовольнив її, вказавши, що Інструкція була видана у встановленому законом порядку та мала на меті деталізувати положення Декрету, в результаті цього дії ДПІ було визнано законними.

16.04.2003 року ВС України залишив рішення апеляційного суду без змін, зазначивши, що жодних порушень в застосуванні закону не було. ЄСПЛ з огляду на факти справи вказав, що податкові органи та суди проігнорували норму, що була закріплена в Декреті, що мав силу закону. Також зазначили, що посилення судами на інструкцію не є доцільним, так як, відповідно до статті 23 Декрету, Інструкція може регулювати лише питання застосування Декрету і не може встановлювати жодні норми, які б суперечили цьому правовому акту. Суд вказав, що відповідні правові акти суперечили один одному, у результаті чого національні суди застосовували законодавство на власний розсуд. Також було зазначено, що органи державної влади віддали перевагу найменш сприятливому тлумаченню правових норм, що і призвело до накладення на заявника додаткових зобов'язань. Суд виніс рішення про те, що мало місце втручання у майнові права заявника і, відповідно було порушення за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Отже, беручи до уваги всі аспекти цієї справи, можна зазначити, що ЄСПЛ визнав, що тлумачення норм є прерогативою національних органів, однак спосіб у який воно застосовується не повинен призводити до порушення принципів Конвенції і прав платника податку, має бути чітке розуміння сфери застосування одних і тих самих норм. На нашу думку, усталена практика Суду дає можливість платникам податку захистити та відновити свої права, спираючись на прецедентні рішення.

Слід наголосити, що на практиці часто зустрічаються справи, коли платник податку сплатив суму нарахованого грошового зобов'язання, але через деякий час виявляється, що нарахування є незаконним або відбулося з певними порушеннями з боку контролюючих органів. Звернемо увагу на постанову Верховного Суду (далі – ВС) від 28 лютого 2019 року у справі № 825/1474/16 [10]. ВС у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду розглянули у порядку письмового провадження касаційну скаргу

Чернігівської об'єднаної ДПІ Головного управління ДФС у Чернігівській області на постанову Чернігівського окружного адміністративного суду та ухвалу Київського апеляційного адміністративного суду. Платник податку звернувся до суду із адміністративним позовом, в якому просив визнати протиправними та скасувати податкове повідомлення-рішення Державної податкової інспекції Головного управління ДФС у Чернігівській області від 22 травня 2015 року, та витребувати з Державної податкової інспекції у м. Чернігові Головного управління Державної фіскальної служби у Чернігівській області на свою користь неправомірно стягнуті кошти в сумі 25 тисяч грн. Суд касаційну скаргу задовольнив лише частково, зокрема, допустив заміну відповідача (Державної податкової інспекції у м. Чернігові Головного управління ДФС у Чернігівській області) його правонаступником – Чернігівською об'єднаною Державною податковою інспекцією Головного управління ДФС у Чернігівській області. Суд змінив рішення щодо вимог повернення коштів, і вказав, що вимога передчасна, та з нею потрібно звернутися до органів казначейства.

Варто розглянути також можливість відшкодування не тільки реально завданих збитків діями контролюючих органів, про яку було зазначено вище, а й упущеної вигоди. Як приклад, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 904/7601/17 від 24 травня 2018 року [11], розглянув у письмовому провадженні касаційну скаргу Приватного акціонерного товариства «АПК-Інвест» на постанову Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 31.01.2018 за позовом Приватного акціонерного товариства «АПК-Інвест» до: Дніпропетровської митниці ДФС України, Головного управління Державної казначейської служби України у Дніпропетровській області, про стягнення 201 037, 83 грн.. У липні 2017 року ПрАТ «АПК-Інвест» звернулось до Господарського суду Дніпропетровської області з позовом до Дніпропетровської митниці ДФС України та Головного управління Державної казначейської служби України у Дніпропетровській області про відшкодування 201 037, 83 грн. шкоди. Рішенням Господарського суду Дніпропетровської області від 12.10.2017 р. позов задоволено повністю, було стягнуто на користь позивача повну суму у вигляді упущеної вигоди. Однак постановою Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 31.01.2018 рішення місцевого господарського суду скасовано та прийнято нове, яким у задоволенні позову відмовлено. Не погоджуючись з постановою апеляційного господарського суду, позивач звернувся до Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду з касаційною скаргою, в якій просив її скасувати, а рішення місцевого господарського суду залишити в силі. Після розгляду справи ВС постановив задовольнити касаційну скаргу ПрАТ «АПК-Інвест». Аналізуючи це рішення, можна відмітити, що відшкодування упущеної вигоди цілком реально явище, що має місце на практиці.

Варто наголосити, перш за все, для того, щоб претендувати на відшкодування шкоди потрібно, щоб були наявні всі елементи відповідальності. ВС у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 05 вересня 2018 року у справі № 910/6099/17 [12], розглядав у відкритому судовому засіданні касаційну скаргу науково-технічної виробничої фірми «ПРОМСЕРВІС» у формі товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ). Науково-технічна виробнича фірма «Промсервіс» у формі ТОВ звернулась до Господарського суду міста Києва із позовом до Головного управління ДФС в Одеській області, Прокуратури Вінницької області, Головного управління Національної поліції у Вінницькій області, Державної казначейської служби України про стягнення з Державного бюджету України шкоду, завдану органами досудового розслідування, у загальному розмірі 16 244 800,00 грн. (з них: 35 500,00 грн. – моральна шкода, 16 209 600,00 грн. – матеріальна шкода). Рішенням Господарського суду міста Києва від 11.12.2017, залишеним без змін постановою Київського апеляційного господарського суду від 22.03.2018, у задоволенні позову було відмовлено повністю. Суд мотивував це тим, що позивачем не було доведено наявності всіх складових цивільного правопорушення, з якими законодавство пов'язує відшкодування шкоди (збитків). Позивачем не доведено спрчинення йому збитків у вигляді моральної шкоди та не підтверджено порушення його ділової репутації внаслідок дій посадових осіб відповідачів. Також позивач не надав доказів, які б свідчили про наявність причинного зв'язку між діями органів досудового розслідування і прокуратури та неспроможністю позивача виготовляти та поста-

чати товар за укладеним із замовником цього товару (ПАТ «Мотор Січ») договором. У постанові зазначається, що відшкодування збитків є одним із видів цивільно-правової або господарсько-правової відповідальності, для застосування якої необхідна наявність всіх елементів складу правопорушення, а саме: (1) протиправної поведінки (дії чи бездіяльності особи); (2) шкідливого результату такої поведінки – збитків; (3) причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою та збитками; (4) вини особи, яка заподіяла шкоду. Важливо, що у разі відсутності хоча б одного з елементів відповідальності у вигляді відшкодування збитків не наступає. Шкода, заподіяна особі і майну громадянина або майну юридичної особи, підлягає відшкодуванню в повному обсязі особою, яка її заподіяла, за умови, що дії останньої були неправомірними, між ними і шкодою є безпосередній причинний зв'язок та є вина зазначеної особи. Аналогічна правова позиція викладена у постанові Верховного Суду від 03.05.2018 у справі № 925/1112/17.

Отже, беручи до уваги все вищесказане, у підсумку можна зазначити про те, що законодавство закріплює можливість притягнення контролюючих органів до відповідальності за порушення прав платників податку, та відшкодування збитків, які завдані незаконними діями чи бездіяльністю, при цьому існує умова, що мають бути наявні всі необхідні підстави для стягнення шкоди. Варто відмітити, що на практиці є достатня кількість рішень, винесених на користь платників податку, однак зауважимо, що механізм реалізації цих норм залишається недостатньо врегульованим, тому що не має чітко установленної судової практики, саме це спричинює таку кількість судових позовів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. – Назва з екрана.
2. Ядрихинский С. А. Защита прав и законных интересов налогоплательщиков – юридических лиц [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ядрихинский С. А. – М., 2007.
3. Ядрихинский С. А. Правовые проблемы защиты законных интересов налогоплательщика // Хозяйство и право. – 2007. – № 2.
4. Федорчук О. М. Правові основи захисту прав і законних інтересів платників податків в адміністративному порядку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. М. Федорчук. – О., 2003. – 231 с.
5. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-pokazniki-roboti/vregulyuvannya-podatkovih/informatsiya-schodo-oskarjenrishen/371716.html>. – Назва з екрана.
6. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2018 році» від 07.12.2017 № 2245-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-19#n64>. – Назва з екрана.
7. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 № 2747-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>. – Назва з екрана.
8. Справа «Щокін проти України» (Заяви № 23759/03 та № 37943/06) від 14.10.2010 974_858 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858. – Назва з екрана.
9. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. – Назва з екрана.
10. Постанова ВС/КАС від 28.02.2019 у справі №825/1474/16 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80168957>. – Назва з екрана.
11. Постанова ВС/КГС від 24 травня 2018 року у справі № 904/7601/17 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74691812>. – Назва з екрана.
12. Постанова ВС/КГС від 05 вересня 2018 року у справі №910/6099/17 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76414900>. – Назва з екрана.

Соколенко Д. В.

студент магістратури І курсу юридичного факультету
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя

ПАРКУВАННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ЯК НЕВІД'ЕМНА СКЛADOVA ПРАВА ОСОБИ НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ

Право людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля не закріплене в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, однак існує ряд рішень Європейського суду які формують судову практику, відповідно до якої визнається, що забруднення навколишнього середовища є причиною порушення основних прав громадян, як права на життя, на повагу до приватного та сімейного життя. Прямий зв'язок між правами людини та охороною навколишнього природного середовища закріплюється в низці міжнародних документів рекомендаційного характеру, таких як: резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Проблеми оточуючого людину середовища» 1986 р., де відзначається вагомий роль сприятливого навколишнього середовища у справі дотримання основних прав людини та належного соціально-економічного розвитку; резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Про необхідність забезпечення здорового навколишнього середовища для добробуту людини» 1990 р., в якій визнається право кожної людини жити у сприятливому для здоров'я і добробуту навколишньому середовищі, Європейська хартія з навколишнього середовища і здоров'я, проголошена на Першій європейській конференції з навколишнього середовища і здоров'я 1989 р., яка наголосила на важливості чистого й гармонійного навколишнього середовища для здоров'я і добробуту людини.

Впродовж останніх років в українських містах спостерігається інтенсивне зростання кількості автомобільного транспорту, внаслідок чого все гостріше постає проблема нестачі місць для паркування, яка не тільки створює значні незручності для водіїв, як, наприклад, випадки коли дорога необхідного пункту займає менше часу, ніж пошук місця для паркування, але й становить загрозу життю, здоров'ю та майну громадян, оскільки неорганізоване паркування на вулицях погіршує видимість на дорозі та зменшує пропускну здатність вулиць, що стає причиною значної кількості аварійних ситуацій на дорозі. Крім того, стихійне паркування приносить містам значні збитки, зумовлені збоями в роботі громадського транспорту, руйнуванням елементів дорожньої інфраструктури, покриття пішохідних зон, яке не розраховане на вагу автомобіля, знищенням зелених зон, а також погіршенням екологічної ситуації внаслідок збільшення викидів в атмосферне повітря через часті затори. Актуальність названої проблематики підтверджується також наявністю численних програмних документів, таких як наприклад, Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року, які на сьогодні ще повною мірою не впроваджені. Зменшення негативного впливу проце-

сів урбанізації на навколишнє природне середовище, припинення руйнування навколишнього природного середовища у межах міст, підвищення показників озеленення та територій зелених насаджень загального користування закріплюється в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [1].

Підґрунтям для написання роботи слугували праці В.І. Андрейцева, В.Г. Буткевича, І.В. Булгакової, В.О. Вишнівецької, В.К. Гіжевського, І.В. Горіславської, С.М. Грудницької, Е.Ф. Демського, А.І. Дмитрієва, Р.А. Джабраїлова Б.В. Дерев'янка, О.В. Клепикової, В.І. Муравйов, О.М. Переверзева, Л.Д. Руденко, Ю.О. Серебрякової, М.Л. Шелухіна, О.М. Шемякіна, А.В. Яцика та інших, вітчизняне та зарубіжне законодавство, численні дослідження українських та міжнародних громадських організацій, політико-правова публіцистика тощо.

В умовах постійного зростання кількості автомобілів (на прикладі м. Запоріжжя) особливої гостроти набуває проблема їх вільного пересування містом, уникнення перешкод вільного руху, зокрема від припаркованих транспортних засобів. Тому особливої ваги набуває завдання створення достатньої кількості місць для паркування транспортних засобів. На поліпшення ситуації у місті спрямована Концепція розвитку паркувального простору в місті Запоріжжя, котра розроблена з урахуванням зарубіжного досвіду в галузі паркування, що успішно використовується у європейських країнах. Існуюча система паркування характеризується такими проблемами:

- низьким рівнем дотримання правил паркування;
- відсутністю дієвого простого механізму контролю за дотриманням правил паркування та оплати, а також механізму накладення штрафу за порушення правил паркування на платних парковках;
- низькою дисципліною оплати, а отже неповним надходженням коштів до бюджету міста;
- непрозорістю готівкових розрахунків та неможливістю фактичного контролю за надходженнями;
- відсутністю зручних і доступних безготівкових способів оплати (мобільне паркування, платіжні картки, абонементи);
- недостатнім облаштуванням майданчиків платіжними терміналами, автоматичними в'їзними та виїзними терміналами тощо;
- невідповідністю паркувальної інфраструктури міста сучасним вимогам;
- недостатньою кількістю паркувальних місць на відведених, спеціально обладнаних майданчиках для паркування, майданчиків та паркінгів;
- відсутністю перехоплюючих паркувальних майданчиків;

- низькою якістю послуг з паркування автотранспорту;
- малоефективним інформаційним та технічним забезпеченням паркувальної діяльності.

Аналіз стану існуючої системи паркування транспортних засобів у Запоріжжі засвідчує той факт, що відсутність регіональної Концепції розвитку паркувального простору, організаційні, нормативно-правові та фінансові умови функціонування зазначеної системи не відповідають потребам міста та європейським стандартам, не в змозі забезпечити належне функціонування механізму саморозвитку паркувального простору.

Основними завданнями є вдосконалення правового регулювання та організація паркування є важливою умовою розвитку транспортної системи, а також системи благоустрою, які відіграють важливу роль у створенні сприятливого середовища для життя людей та провадження господарської діяльності, яке є одним із найважливіших чинників, що сприяють надходженню всіх видів інвестицій до міст України, які у кінцевому результаті і забезпечують їх сталий розвиток. За мету слід визначити впорядкування вуличного паркування у найбільш «завантажених» частинах міста із одночасним створенням вільних від механічного транспорту пішохідних зон. Концепція сприятиме «виправленню» транспортної ситуації у місті, деформованої на користь приватних автомобілів. На кінцевій стадії своєї реалізації Концепція визначає за мету повне впровадження новітніх технологій, а саме побудова нових екопарковок (Рис. 1,2) для поліпшення благоустрою та екологічного стану міста і сприйняття найбільш гармонійному використанню громадського простору в інтересах усіх мешканців міста. Метою Концепції розвитку паркувального простору в Запоріжжі є: створення організаційних та економічних умов для розвитку паркувального простору, що слугуватиме соціально-економічному розвитку міста шляхом збільшення дохідної частини бюджету м. Запоріжжя за рахунок податкових надходжень, залученню інвестицій, збільшення кількості робочих місць; впровадження новітніх технологій, а саме побудова нових екопарковок для поліпшення благоустрою та екологічного

стану міста; зниження рівня забруднення повітря транспортними засобами, сприяння розвитку екологічного транспорту (велосипеди, електромобілі, громадський електротранспорт).

В Україні на даний момент відсутній єдиний підхід до визначення і типології паркування та зберігання транспортних засобів, з огляду на це, пропонуємо авторський підхід до визначення даних понять, який полягає в їх об'єднанні в одне єдине – паркування, та визначає його як діяльність відповідних суб'єктів, що полягає в розміщенні транспортних засобів на паркінгах з укладенням договору зберігання транспортного засобу або без нього. Слід зазначити, що укладення договору зберігання повинно здійснюватися на всіх видах парковок, окрім тих, що знаходяться в межах вулиць.

У словниково-довідниковій літературі поняття «паркування» та «зберігання транспортних засобів» ототожнюються. Так, паркування – це розміщення транспортного засобу на парковці (споруді, будівлі (частині будинку, споруди) або спеціальному відкритому майданчику, призначеному тимчасового чи постійного для зберігання транспортних засобів) [2, с. 235]. Дана концепція відповідає світовій практиці організації паркування, завдяки чому можливо застосовувати єдину модель правового регулювання для усіх типів парковок та застосовувати поняття парковка до усіх її видів. Крім того, завдяки такому розумінню даного поняття, парковки поділяють на два основні типи – вуличні (on-street parking) – розташовані в межах вулиць, та позавуличні (off-street parking) – розташовані поза межами вулиць [3, с. 5], які в свою чергу поділяються на позавуличні парковки відкритого та закритого типу, які поділяються на наземні, підземні, багатоповерхові та інші [4, с. 1-2].

Впровадження в законодавстві поняття паркінг, як обладнана дорожніми знаками, розміткою та іншим технічним обладнанням визначеним національним законодавством відкрита площадка, яка знаходиться в межах проїзної частини вулиці, дороги, тротуару або поза ними, а також будинок (споруда), їх частина або комплекс будинків (споруд) призначений для паркування транспортних засобів дозволить уник-

Рис. 1. Приклад екологічної парковки в Німеччині

Рис. 2. Екопаркінг

нути правових колізій, та надасть поштовх до реформування даної сфери.

Вдосконалення правового регулювання та організація паркування є важливою умовою розвитку транспортної системи, а також системи благоустрою, які відіграють важливу роль у створенні сприятливого середовища для життя людей та провадження господарської діяльності, яке є одним із найважливіших чинників, що сприяють надходженню всіх видів інвестицій до міст України, які у кінцевому результаті і забезпечують їх сталий розвиток. Новий Закон повинен містити норми, які б визначали правовий статус органів, що здійснюють регулювання даної сфери та регламентувати порядок їх взаємодії. У ньому слід передбачити центральний орган виконавчої влади, який би здійснював нагляд на додержанням органами місцевого самоврядування законів у даній сфері. Крім того, необхідно визначити орган до повноважень якого буде входити контроль за екологічною складовою паркування та зберігання транспортних засобів. Необхідність встановлення технічних та екологічних вимог до розміщення, обладнання та роботи паркінгів.

В процесі комплексного дослідження правового регулювання у галузі паркування та зберігання транспортних засобів в Україні, проведеного в межах роботи, було досліджено різні підходи до визначення поняття паркування та зберігання транспортних засобів, їх типології та співвідношення, проаналізовано законодавство України та здійснено аналіз суб'єктів правового регулювання паркування та зберігання транспортних засобів, на основі чого виокремлено такі проблеми правового регулювання даної сфери:

– наявність значної кількості нормативно правових актів, завдяки чому наявна значна кількість колізій, що свідчить про недосконалість національного законодавства у цій сфері, наслідками чого є неможливість організації паркувального простору в містах

належним чином, що у свою чергу породжує значну кількість інших проблем, в тому числі і пов'язаних з екологічною ситуацією у містах України;

– відсутність органу, який би мав повноваження з контролю за екологічною складовою паркування та зберігання транспортних засобів;

– збільшенню числа автомобілів, що загрожує екологічній ситуації у місті й здоров'ю його мешканців, а також сприяє зниженню якості життя у містах в цілому.

– відсутність державного фінансування програм по збільшенню екопарковок.

Реалізація запропонованих заходів призведе до позитивних змін у сфері паркування, внаслідок чого буде досягнуто: покращення організації дорожнього руху, зменшення навантаження на вулично-дорожню мережу міста, внутрішньоквартальні і прибудинкові території та підвищення пасажиропотоку у громадському транспорті або альтернативних видах транспорту, задоволення попиту водіїв у необхідній кількості паркомісць; підвищення зручності користування послугами паркування для водіїв за рахунок запровадження інноваційних технологій, в тому числі сучасних інструментів сплати за паркування, введення інноваційних технологій для централізованого управління паркувальним простором міста, збільшення дохідної частини бюджету м. Запоріжжя, залучення інвестицій у розвиток паркувальної інфраструктури міста, створення нових робочих місць.

В Екологічному аспекті: збільшення площ зелених насаджень, покращення якості ґрунтів, збереження їх природних властивостей, підвищення чистоти стічних вод завдяки їх фільтрації крізь ґрунт, зниження кількості пилу в місті, покращення якості повітря, зниження парникового ефекту, зменшення використання будівельної техніки і копалин будівельних матеріалів, зменшення рівня шкідливих викидів, розвиток екологічного благоустрою міста.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VII. Урядовий кур'єр. 2019. № 67.
2. Литвиненко Т. П., Колесникова Ю. С. Проблеми проектування стоянок автомобільного транспорту в м. Полтава. *Вісник Одеської державної академії будівництва та архітектури*. Одеса, 2015. Вип. 58. С. 232-238. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodaba_2015_58_36.
3. Ison S., Mulley C. *Parking Issues and Policies*: Emerald Group Publishing Limited, 2014. URL: https://books.google.com.ua/books?id=uP5IBAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbv_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
4. Barter P. *On-street parking management: An international toolkit*. Sustainable Urban Transport Technical Document, vol 14. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Eschborn, 2016. URL: https://www.sutp.org/files/contents/documents/resources/B_Technical-Documents/GIZ_SUTP_TD14_On_Street_Parking_Management_en.pdf.

Стрілець М. В.
студентка IV курсу
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Полтава

ПРАВО ОСОБИ НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Право особи на безпечне для життя та здоров'я навколишнє природне середовище (довкілля) є одним із прав, які визнаються та захищаються на національному рівні. На міжнародному рівні це право окремо не закріплене. Окремі конвенції передбачають положення, які лише частково охоплюють екологічні права (наприклад, Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція)). А Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку лише в загальному проголошує, що громадяни мають право на здорове і плідне життя в гармонії з природою [1].

Відсутність належної міжнародної правової регламентації ставить під загрозу здатність особи досягати визнання та захисту порушеного права від уповноважених інституцій міжнародного або регіонального механізму захисту прав людини, зокрема Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). З метою запобігання такого стану речей ЄСПЛ виробив практику, яка передбачає захист права особи на безпечне довкілля від протиправних діянь з боку держави крізь призму ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Дана стаття регламентує право на повагу до приватного та сімейного життя. З огляду на це актуальним та доцільним є аналіз низки рішень ЄСПЛ з цього питання задля виокремлення критеріїв та умов, за наявності яких особа може заявляти про порушення права на безпечне для життя та здоров'я довкілля та отримувати визнання факту такого порушення з боку ЄСПЛ.

Наукова спільнота переконана в необхідності вивчення механізмів захисту прав людини в практиці суду у зв'язку з унікальністю діяльності цієї інституції в контексті вироблення механізмів забезпечення прав і свобод людини. Особливо яскраво це проявляється шляхом визнання та захисту прямо не передбачених Конвенцією екологічних прав через ст. 8 ЄКПЛ. Фактично саме практика Суду є тією міжнародно-правовою основою, на яку може посилається індивід, який вважає його екологічні права, передусім право на безпечне довкілля, порушеними. Ст. 8 ЄКПЛ є такою, що найбільш застосовується у практиці ЄСПЛ саме в аспекті захисту права на сприятливе навколишнє природне середовище.

Розвитку даної проблематики присвячені наукові дослідження, зокрема, таких науковців, як Сурілова О.О. [2, с. 164], котра здійснила змістовний

аналіз рішень ЄСПЛ з цього питання; Медведєва М.О. [3, с. 164], котра стверджує, що наявність ефективних механізмів захисту прав людини не вимагає надання праву на сприятливе довкілля юридичного оформлення; Іванець І.П., який зазначає, що ст. 8 ЄКПЛ, незважаючи на відсутність прямої вказівки, є гарантією та умовою охорони та захисту екологічних прав [4, с. 199].

Однак недостатньо окресленими досі залишаються основні критерії, існування яких дає беззаперечні підстави стверджувати, що мало місце порушення права на безпечне довкілля крізь призму ст. 8 ЄКПЛ. У запропонованій роботі здійснюється спроба здійснити вирішення цієї частини загальної проблематики. Для досягнення вказаної мети необхідним є вирішення таких завдань: аналіз найбільш показових рішень ЄСПЛ з цього питання; виокремлення ключових критеріїв визнання цієї судовою установою права на безпечне довкілля порушеним у прив'язці до ст. 8 ЄКПЛ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Важливим для окреслення основних критеріїв визнання права на безпечне довкілля порушеним шляхом застосування ст. 8 ЄКПЛ є рішення у справі «Дубецька та інші проти України» [5], в якому було визнано порушення з боку України ст. 8 ЄКПЛ. Справа стосувалася незабезпечення державою права на житло та приватне життя у зв'язку із спричиненням екологічної шкоди двома державними підприємствами. Доцільно вказати на формулюванні, яке використовувала заявниця, щоб пов'язати її порушення права з порушенням ст. 8 Конвенції. Вона вказала, що державою не були захищені її житло та особисте життя від серйозної екологічної загрози, пов'язаної із промисловою діяльністю металургійного заводу «Сіверсталь». Держава ж на свій захист наголошувала на тому, що шкода, яка була спричинена заявниці в результаті розміщення її будинку в межах санітарно-захисної зони сама по собі не може трактуватися як самостійна підстава для визнання порушення ст. 8, що було відхилено ЄСПЛ.

Суд, встановлюючи чи є заява прийнятною і чи є підстави для визнання права, гарантованого ст. 8, порушеним, спершу повинен визначити, чи може ситуація, описана у скарзі, перевірятися на відповідність ст. 8 Конвенції. У даній справі ЄСПЛ вказав на такі загальні принципи застосування ст. 8:

1) обґрунтована вимога визнання екологічних прав порушеними відповідно до ст. 8 виключається, якщо несприятливий вплив, на яке посилаються

в скарзі, незначний порівняно із екологічними загрозами, які неминуче мають місце в будь-якому сучасному населеному пункті, передусім, місті;

2) скарги про порушення права на безпечне довкілля (у зв'язку із негативним впливом оточуючого середовища) можуть бути розглянуті в світлі ст. 8 ЄКПЛ, якщо в них в достатній мірі висвітлюється, що мало місце реальне втручання у приватне життя заявників (у вище згаданій справі екологічне забруднення перешкоджало реалізації права заявниці на приватне життя та житло);

3) досягнення мінімального рівня небезпеки. В іншому випадку Суд змушений буде визнати заяву неприйнятною, оскільки відповідно до п. 6 ч. 3 ст. 5 ЄКПЛ [6], прийнятність визначається, зокрема, і при доведенні того, що заявник зазнав суттєвої шкоди;

4) наявність причинно-наслідкового зв'язку між шкодою навколишньому середовищу та шкодою конкретному індивіду чи групі осіб.

Таким чином, право на безпечне довкілля, як і інші екологічні права, не можуть розглядатися Судом на предмет їх порушення, якщо заявники не будуть пов'язувати його із правом на приватне життя, або ж правом на житло (коли погіршення стану довкілля стає на заваді здійсненню права користуватися ним). Існування таких обмежувальних рамок є абсолютно логічним, зважаючи на відсутність прямого закріплення права на безпечне довкілля в цій статті та Конвенції загалом.

У справі «Гуерра та інші проти Італії» [7] яскраво окреслюється принцип субсидіарності, який залишає за державою право визначати порядок забезпечення екологічних прав. Така свобода розсуду держави підлягає оцінці судом у конкретній справі, зокрема, на предмет того чи було Урядом зважено на проблемні аспекти охорони довкілля і чи вжито було необхідних заходів. У справі «Хаттон та інші проти Сполученого Королівства» [8], в якій йшлося про шумове забруднення, що надходило від лондонського аеропорту Хітроу, заявник скаржився на те, що держава впровадила таку систему квотування шуму, яка мала негативні наслідки для жителів, котрі проживають неподалік від аеропорту. Суд постановив, що органи влади не переступили межі наданої їм свободи розсуду стосовно встановлення справедливої рівноваги між загальним інтересом і потребами окремих осіб і дотрималися трискладового елементу обмеження права, гарантованого ст. 8, а саме: закріплення можливості обмеження в національному законі (запроваджена схема регулювання авіарейсів у аеропорту Хітроу узгоджувалася з вимогами національного законодавства); необхідність в демократичному суспільстві; легітимна мета – забезпечення економічного добробуту (економічні інтереси в даному випадку зіштовхувались з вимогою обмеження чи бодай скорочення загальної кількості нічних авіарейсів, і Суд визнав прийнятним аргумент, на користь того, що такі авіарейси позитивно впливали на економічний стан країни). Відтак порушення ст. 8 Конвенції не було.

Загалом практика розгляду судом справ, у яких заявники скаржаться на підвищений рівень шумової активності, якій вони постійно піддаються, наприклад, через діяльність підприємств, побудованих біля їх оселі, є досить поширеною. У справі «Леон і Агніжак Канія проти Польщі» [9] суд трактує поняття «безпечне» довкілля, вказав, що таким є чисте та спокійне навколишнє середовище. А у справі «Брендуше проти Румунії» [9] Суд сам факт наявності постійного смороду від сміттєзвалища біля в'язниці, що досягав камери ув'язненого, визнав образливим для заявника, оскільки ця камера протягом декількох років була його єдиним «житловим простором». З огляду на це, сморід, на переконання Суду, негативно впливав на якість життя та самопочуття заявника. Тобто в кожній конкретній справі Суд автономно тлумачить поняття «безпечне довкілля».

При цьому у справі «Леон і Агніжак Канія проти Польщі» [10] Суд наголосив, що стаття 8 Конвенції застосовується в екологічних справах, незалежно від того, чи забруднення викликані безпосередньо діяльністю держави або через відсутність належного державного регулювання у приватному секторі, що спричинило таке забруднення. У даній справі, тим не менше, Суд вказав на відсутність порушення ст. 8, оскільки не визнав рівень шуму істотним, тобто таким, який досягав мінімального рівня серйозності (один із критеріїв застосування ст. 8 ЄКПЛ в таких справах).

Такий мінімальний рівень є оціночним поняттям і залежить від багатьох чинників, зокрема, інтенсивність, тривалість негативного впливу, його наслідки на фізичний та психологічний стан людини та загальну якість життя (справа «Гримковська проти України») [11]. Така мінімальна межа була перетнута, наприклад, у справі «Фадєєва проти Росії» [12], де заявники піддавалися значному забрудненню від роботи металургійного заводу недалеко від їхнього будинку, що негативно вплинуло на стан здоров'я заявниці. Суд визнав, що концентрація певних токсичних речовин в повітрі біля її дому постійно перевищувала і продовжує перевищувати безпечний рівень, визнаний на рівні російського законодавства.

Варто наголосити, що критерій завдання шкоди здоров'ю заявника не є вирішальним при встановленні факту порушення ст. 8 ЄКПЛ. Показовою у даному випадку є справа «Лопес Остра проти Іспанії» [13], у якій заявниця обґрунтовувала факт порушення свого права тим, що неподалік від її оселі було споруджено завод із переробки відходів. Завод допускав викиди в атмосферне повітря смогу, а також став осередком поширення неприємного запаху, що спровокувало погіршення стану здоров'я осіб, які мешкали поряд. Суд, прийнявши доводи заявниці, постановив, що навіть якщо значної шкоди здоров'ю заявникам забрудненням навколишнього середовища завдано не було, останнє може кардинально вплинути на добробут осіб, стати їм на заваді користуватися своїм житлом, і, зрештою, матиме негативний вплив на їх приватне і сімейне життя.

При цьому наявність шкоди здоров'ю не може повністю ігноруватися при встановленні факту порушення. Так, у справі «Гримковська проти України» [11], Суд визнав істотним той факт, що сину заявниці було поставлено діагноз: хронічне отруєння солями свинцю та міді, спричинене шкідливими викидами транспортних засобів, які постійно рухаються на автомагістралі, що побудована біля будинку заявниці. Це, разом із сукупним впливом шуму, вібрації, забруднених повітря, ґрунту, спричинених магістральною дорогою, значно погіршило здатність особи реалізувати право на приватне життя та право на житло. У даній ЄСПЛ наголосив, що справедливого балансу між інтересами заявниці та інтересами суспільства при прийнятті рішення про перенесення автомобільної дороги державою досягнуто не було.

У справі «Джакомеллі проти Італії» [14], де було встановлено порушення ст. 8 Конвенції, ЄСПЛ охарактеризував матеріальний та процесуальний аспекти права на безпечне довкілля крізь призму ст. 8. Так, якщо забруднення довкілля прямо спричинене державою, то в такому випадку застосовується ч. 2 ст. 8 (передбачає, що держава не може втручатися у здійснення права, гарантованого цією статтею). Якщо держава не спромоглася належним чином врегулювати діяльність приватного сектору, яка шкодить довкіллю, то в цьому випадку її відповідальність настає через невиконання позитивних зобов'язань, спрямованих на реалізацію положень ч. 1 ст. 8. Необхідно шукати справедливий баланс між конкуруючими індивідуальними інтересами та інтересами суспільства загалом.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі.

Таким чином, аналіз низки рішень Європейського суду з прав людини, які стосуються питання права на безпечне довкілля, а саме «Дубецька проти України», «Гуерра та інші проти Італії», «Хаттон та інші проти Сполученого Королівства», «Леон і Агніжак Канія проти Польщі», «Брендуше проти Румунії», «Гримковська проти України», «Фадеева проти Росії»,

«Лопес Остра проти Іспанії» та «Джакомеллі проти Італії» дає змогу виокремити такі основні критерії прийнятності заяв та визнання факту порушення права на безпечне для життя та здоров'я навколишнє середовище:

- негативний вплив, на який посиляються заявники, не є еквівалентним потенційним або існуючим екологічним загрозам, типовим для відповідного місця проживання (наприклад, промислового міста, переповненого металургійними заводами);

- наявність тісного зв'язку між порушенням права на безпечне довкілля із втручанням у приватне життя чи право на житло, тобто завдана несприятливим навколишнім середовищем шкода має ставати перешкодою у реалізації прав, гарантованих ст. 8 ЄКПЛ;

- наявність мінімального рівня екологічної небезпеки, який є відносним і залежить від усіх обставин справи;

- існування причинно-наслідкового зв'язку між шкодою навколишньому середовищу та шкодою заявнику/заявникам, при чому істотна шкода здоров'ю в зазначеній категорії справ хоча і не є вирішальною умовою, але й не може повністю ігноруватися;

- перевищення державою межі наданої їй свободи розсуду при встановленні справедливої рівноваги між загальним інтересом і потребами окремих осіб, а також недотримання трискладового елементу обмеження права.

Окрім того, розглядаючи справи, які стосуються порушення права особи на безпечне довкілля суд вдається до автономного тлумачення поняття «безпечне навколишнє середовище» у кожній справі.

І хоча Європейський суд з прав людини схильний до динамічного тлумачення Конвенції, постійно визначаючи оновлені підходи в аспекті визнання до захисту екологічних права на безпечне довкілля, вище зазначені критерії залишаються незмінними і здобули статус усталеної практики Європейського суду з прав людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14.06.1992. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_455 (дата звернення: 18.05.2019).
2. Сурілова О. О. Практика Європейського Суду з прав людини в сфері захисту права на сприятливе навколишнє середовище при використанні надр в Україні. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матер. 2-ї Міжнар. наук.практ. конф. (Одеса, 20-21 вересня 2013 р.)*. Одеса : Фенікс, 2013. С. 365–378.
3. Медведева М. О. Право на сприятливе довкілля в контексті універсальних стандартів прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка*. Ін-т міжнар. відносин. – К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 1996-2009 р. Вип. 83 ч. II. С.161–165.
4. Іванець І.П. Концепція захисту екологічних прав через призму практики європейського суду з прав людини. *Наше право*. 2013. (№ 10). С. 195-200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_10_34 (дата звернення: 18.05.2019).
5. Case of Dubetska and others v. Ukraine (Application no. 30499/03). The Judgment of the European Court of Human Rights, 10 February 2011. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-103273%22%7D> (дата звернення: 18.05.2019).
6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 18.05.2019).
7. Case of Guerra and Others v. Italy (Application no. 14967/89). The Judgment of the European Court of Human Rights, Feb 19, 1998. The European Court of Human Rights. URL: <https://www.ecolex.org/details/court-decision/case-of-guerra-and-others-v-italy-a1113ab0-f99e-47d6-8076-1a51e18e353e/> (дата звернення: 18.05.2019).
8. Case of Hutton and others v. the United Kingdom (Application no. 36022/97). The Judgment of the European Court of Human Rights, 8 July 2003. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-61188%22%7D> (дата звернення: 18.05.2019).

9. CASE OF BRÂNDUȘE v. ROMANIA (Application no. 39951/08). The Judgment of the European Court of Human Rights, October 2015. The European Court of Human Rights. URL: <https://www.scribd.com/document/287430979/Case-of-Branduse-v-Romania> (дата звернення: 18.05.2019).

10. Case of Leon and Agnieszka v. Poland (Application no. 12605/03). The Judgment of the European Court of Human Rights, 21 July 2009. The European Court of Human Rights. URL: <https://www.eufje.org/images/docConf/buc2016/CASE%20OF%20LEON%20AND%20AGNIESZKA%20KANIA%20v.%20POLAND.pdf> (дата звернення: 18.05.2019).

11. Case of Grimkovskaya v. Ukraine (Application no. 38182/03). The Judgment of the European Court of Human Rights, 21 July 2011. The European Court of Human Rights. URL: <https://www.ecolex.org/details/court-decision/grimkovskaya-v-ukraine-ce1179ed-9c69-48f6-8440-792058a58069/> (дата звернення: 18.05.2019).

12. Case of Fadeyeva v. Russia (Application no. 55723/00). The Judgment of the European Court of Human Rights, Jun 9, 2005. The European Court of Human Rights. URL: <https://www.ecolex.org/details/court-decision/case-of-fadeyeva-v-russia-84657749-8c64-4257-b7d4-66cbb327eb9a/> (дата звернення: 18.05.2019).

13. Case Lopez Ostra v. Spain Case of Fadeyeva v. Russia (Application no. 16798/90). The Judgment of the European Court of Human Rights, Dec 9, 1994. The European Court of Human Rights. URL: <https://www.ecolex.org/details/court-decision/lopez-ostra-v-spain-cfa7a6afb8ca-4689-90bf-4c7f8bcd6981/> (дата звернення: 18.05.2019).

14. Case of Giacomelli v. Italy (Application no. 59909/00). The Judgment of the European Court of Human Rights, 2 November 2006. The European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77785> (дата звернення: 18.05.2019).

Таранова О. С.

курсант II курсу факультету № 1

Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Захист прав та інтересів дитини є одним із найважливіших завдань Української держави, адже ставлення до дітей, їхніх прав і свобод, повага до їхньої людської гідності якнайточніше відображають рівень гуманності й цивілізованості суспільства. Світові стандарти у галузі дотримання прав дитини, що формувалися протягом багатьох десятиліть, закріплені у кількох важливих міжнародних документах. Зі створенням ООН у 1945 році увага до прав дитини у світі посилювалась, міжнародна спільнота прийняла кілька правових документів, що визначають статус жителів планети до 18 років та зобов'язання держави і суспільства перед ними. Питання захисту прав дитини знайшли відображення у Загальній декларації прав людини, прийнятій ООН у 1948 р., у Міжнародних пактах 1966 р., зокрема, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (п. 1 ст. 24) зазначено: «Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави» [1].

В умовах соціально-економічних перетворень та ведення на частині території України військових дій, проблеми захисту прав дітей набувають особливої гостроти. Адже діти – це своєрідні індикатори, які визначають рівень добробуту й розвитку суспільства, вони дуже чутливо реагують на всі зміни, які відбуваються в житті держави, проте самостійно не можуть впливати на умови, у яких існують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Маючи свої специфічні потреби, інтереси, володіючи притаманними лише їй характеристиками,

дитина потребує закріплення в законодавстві своїх прав, оскільки неспроможна захистити себе самостійно. Тому питання правового захисту дітей, формування відповідної політики держави постійно перебувають у полі зору вітчизняних науковців. Конституційно-правовий статус дитини в Україні, питання державної політики щодо захисту прав дітей, їх соціального благополуччя досліджували В. Довженко, З. Кияниця, Ю. Павленко [2], Л. Волинець, Н. Комарова; захист прав дітей з точки зору міжнародного приватного права вивчали О. Гончаренко, Л. Красицька; права дитини з особливими потребами досліджували В. Нагорна, С. Корнієнко; історія становлення інституту омбудсмена, його правове забезпечення перебували в полі зору Ю. Шемшученка, Г. Мурашина, аналіз цього інституту як засобу забезпечення прав і свобод людини здійснювали К. Закоморна, Ю. Парамонов, О. Марцеляк [3] та інші науковці.

Невирішені частини загальної проблеми. Попри певний інтерес науковців і практиків до адміністративно-правових проблем захисту прав дітей в Україні, бракує системних, цілісних досліджень, у цій суспільно важливій сфері. Створено систему інституцій, покликаних захищати права дитини, серед яких Уповноважений Президента України з прав дитини, міністерства соціальної політики, охорони здоров'я, освіти і науки, судові, правоохоронні органи, прокуратура, науково-дослідні інститути, значна кількість громадських організацій. Належний стан охорони прав дітей, потребує постійного контролю за дотриманням законодавства у цій сфері. Про це свідчить зростання кількості звернень про порушення прав дітей, кількість зафіксованих випадків жорстокого поводження з ними, мають місце випадки недотри-

мання прав дітей на охорону здоров'я, освіту, забезпечення житлом. Актуальним є вирішення низки правових проблем охорони та захисту дітей-інвалідів, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначення дисциплінарної відповідальності як посадових осіб, так і громадян за неналежну реалізацію прав і свобод дітей та допущених при цьому зловживань. Отже, вітчизняна державна політика у сфері захисту прав та благополуччя дітей розвивається, і існує чимало проблем, які потребують вирішення.

Метою статті є визначення адміністративно-правових засад охорони та захисту прав дитини в Україні, формування системи захисту прав дитини на повноцінне, гідне життя та благополуччя, створення умов для реалізації свобод та інтересів дитини у суспільстві, особливостей державної політики у зазначеній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першим міжнародним документом, в якому проголошується захист прав дитини, є Женевська декларація, ухвалена Лігою Націй у 1923 р., проект якої підготував Міжнародний союз захисту дітей. Декларація спрямована на створення умов, що забезпечують нормальний фізичний і психологічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання та захист.

Основи захисту прав дітей вперше були зафіксовані в ст. 25 Загальної декларації прав людини, ухвалена в 1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН [4]. Свій розвиток Декларація отримала в Пактах про права людини (1966), що гарантували рівні права всім дітям та забезпечення їх основних соціальних потреб. У 1959 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила окрему Декларацію щодо прав дитини [5].

Права дитини за законодавством України визначені низкою нормативно-правових актів, які спрямовані на забезпечення, реалізацію та захист прав дитини у нашому суспільстві.

Конституція України визначає, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються законом [6].

Основним законом у нашій державі, який захищає права та інтереси дитини є Закон України «Про охорону дитинства», який визначає, що дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [7].

В Україні функціонує Інститут Уповноваженого Президента з прав дитини, заснований Указом Президента України від 11 серпня 2011 р. № 812/2011 [8]. Поява такої установи справила позитивний вплив на загальний стан захисту прав дитини в Україні [9]. Водночас варто зазначити, що цей інститут відіграє нині суттєву роль у вдосконаленні політики із охорони дитинства та захисту прав дитини в нашій державі, хоча його основною функцією є моніторинг ситуації із дотримання прав дитини в Україні, а не реалізація політики.

Одним із прикладів захисту прав дитини з боку держави є те, що протягом 2017-2018 року були внесені зміни до законодавства, що стосуються стягнення аліментів. Відтак починаючи з 08 липня 2017 року мінімальний розмір аліментів на одну дитину зріс з 30% до 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Крім того, аліменти є власністю дитини, а той з батьків, на ім'я кого вони виплачуються, розпоряджається аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини.

28 серпня 2018 року набрали чинності зміни, що стосуються удосконалення норми щодо виїзду за кордон дитини, яка проживає в неповній родині. Відтепер, той з батьків, який проживає з дитиною, може самостійно вирішувати питання тимчасового виїзду дитини за кордон за наявності заборгованості зі сплати аліментів іншого з батьків більше 4 місяців. При цьому зміни передбачають можливість виїзду дитини за кордон строком до 1 місяця з тим із батьків, з ким проживає дитина, не лише на лікування, навчання і відпочинок, але й з метою її участі в дитячих змаганнях, фестивалях, учнівських олімпіадах та конкурсах за кордоном, у тому числі в складі організованої групи дітей.

Законом України «Про охорону дитинства» передбачено право на захист від усіх форм насильства. Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини.

Так, 07 січня 2018 року набрав чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [10], яким передбачається впровадження комплексного підходу щодо боротьби з домашнім насильством, суттєве доповнення існуючих інструментів такої боротьби, введення нових визначень термінів, та інших норм, спрямованих на покращення захисту потерпілих від домашнього насильства.

Даним Законом також розширено доступ до безоплатної вторинної правової допомоги для осіб, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, а також – для дітей. Тобто відтепер дані категорії осіб отримали право на безоплатну вторинну правову допомогу, що полягає в отриманні захисту, представництва інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру. Її надають юристи центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги (далі – центри), або бюро правової допомоги, а також адвокати, які співпрацюють із центрами. Послуги юристів та адвокатів оплачує держава.

За роки незалежності України формування та реалізація державної політики у сфері захисту прав дітей пройшли декілька етапів (табл. 1):

Таблиця 1

Етапи формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей

Перший етап (1991-1995 рр.)	Ратифікація Україною Конвенції ООН про права дитини у 1991р. Ухвалюється низка важливих Законів України: «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про фізичну культуру і спорт». У 1992р. утворено мережу центрів соціальних служб для молоді як соціальної інституції, яка покликана відповідати за соціальну роботу з підлітками та молоддю. Вперше окремими структурами, на які було покладено вирішення питання соціально-правового захисту дітей, подолання дитячої бездоглядності, безпритульності та профілактики злочинності, стали створені відповідно до Закону України «Про органи і служби в справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» (1995р.) – служби у справах неповнолітніх.
Другий етап (1996-2000 рр.)	Створено Міністерство у справах сім'ї та молоді (1996р.) та Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства (2000р.). Ухвалюється низка Законів України: «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про прожитковий мінімум», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам». Ухвалено перші державні соціальні програми у сфері охорони дитинства, зокрема Національна програма «Діти України» на період 1996-2000 років. З 1996р. започатковується підготовка Державних доповідей про становище дітей в Україні.
Третій етап (2001-2005 рр.)	Ухвалено Закон України «Про охорону дитинства», який визначив охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і встановив основні засади державної політики у цій сфері; Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», який визначив організаційні та правові засади соціальної роботи з дітьми. Ухвалюється Сімейний кодекс України [11], Закони України «Про дошкільну освіту», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей». Із Указу Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» (2005 р.) розпочалася реформа державної системи опіки та піклування про дітей. Повноваження щодо опіки та піклування були передані від органів управління освітою до служб у справах неповнолітніх (вони діяли як структурні підрозділи в місцевих органах влади), які пізніше були перейменовані у служби у справах дітей. Важливою системною реорганізацією стало утворення в 2005р. при Міністерстві сім'ї, молоді та спорту Державного департаменту з усиновлення та захисту прав дитини, передача функцій ведення справ щодо усиновлення, опіки та піклування службам у справах дітей та новоутвореному Департаменту (раніше опікувались органи освіти).
Четвертий етап (2006-2010 рр.)	Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини набуває статусу урядового органу (2006р.), розпочинається реформа державної системи опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Ухвалюється Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей» [12], наказ Міністерства освіти і науки України «Про вжиття заходів щодо запобігання насильства над дітьми» [13]. Запроваджується принципово нова модель надання державної соціальної підтримки дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування – «гроші ходять за дитиною».
П'ятий етап (2011-2015 рр.)	У 2011р. засновано інститут дитячого омбудсмена. Із 2013р. Україна стала членом Європейської мережі омбудсменів з прав дітей (ENOC). Затверджується Укази Президента України «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року» [14], «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні» [15]. Ліквідовано Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини, Державну соціальну службу для сім'ї, дітей та молоді. Функції щодо здійснення державної політики з питань охорони дитинства та захисту прав дітей передано Мінсоцполітики України, у складі якого створюється Департамент сім'ї та дітей.
Шостий етап (з 2016 р. по теперішній час)	Ухвалено документ стратегічного значення для охорони дитинства – Постанова «Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року» [16], Закон України «Про освіту» [17], Укази Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа» [18]. Відбувається подальше формування та вдосконалення державної політики у сфері захисту прав та благополуччя дітей з урахуванням суспільних викликів.

Висновки. Отже, адміністративно-правові засади охорони та захисту прав дитини в Україні це комплекс організаційних та правових засобів, які застосовуються системою державних установ та інститутів з метою надання допомоги при здійсненні дітьми їхніх прав. За роки незалежності України у вирішенні питань соці-

ального захисту дітей ратифіковано низку міжнародних нормативно-правових актів, прийнято системовизначальні вітчизняні закони та інші правові документи, вивчається та застосовується кращій закордонний досвід розвинутих країн світу в побудові сучасної національної системи охорони дитинства тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
2. Захист прав дитини в Україні. Підсумки діяльності у 2013 році Уповноваженого Президента України з прав дитини Ю.О. Павленка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/Report_2014_OBL.pdf
3. Парамонов Є. О. Актуальні питання захисту прав дитини в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/govermgmt/2012/194-182-7.pdf>
4. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
5. Декларація прав дитини від 20.11.1959 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384
6. Конституція України від 28.06.1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
7. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 року № 2402-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
8. Про Уповноваженого Президента України з прав дитини: Указ Президента України від 11.08.2011 року № 812/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812/2011>
9. Незалежний громадський Звіт щодо захисту прав дитини в Україні в 2010–2012 рр. Всеукр. громад. організація “Правозахисна організація “Спільна Мета”. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://commongoal.org.ua/?p=138>
10. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
11. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
12. Про заходи щодо забезпечення захисту прав і законних інтересів дітей: Указ Президента України від 05.05.2008 року № 411/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411/2008>
13. Про вжиття заходів щодо запобігання насильства над дітьми: Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.02.2010 року № 59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0059290-10>
14. Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року: Указ Президента України від 22.10.2012 року № 609/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/609/2012>
15. Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні: Указ Президента України від 16.12.2011 року № 1163/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1163/2011>
16. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 року № 453 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF>
17. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
18. Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа: Указ Президента України від 12.01.2018 року № 5/2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2018>

Тимошенко С. О.

*студентка II курсу факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
м. Київ*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВА НА ОСВІТУ В СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Освіта – цілеспрямований процес виховання і навчання, а також сукупність придбаних знань, умінь, навичок, продукт формування розуму, фізичних здібностей і характеру особистості. Високий розвиток освіти у широкому значенні передбачає собою формування людської свідомості, що спрямовується на повагу до різних націй та народів, гуманізм, розуміння поняття абсолютної рівності кожної особи перед правом та законом. Саме тому забезпечення та захист права на освіту є одним з головних

завдань кожної держави, що демонструє необхідність аналізу даного питання.

Право на освіту досліджували вітчизняні вчені такі як: Григор'єв С.І, Логачова В.В., Матвєєва Н.А., Мицик В.В, Невара Л.М., Парпан У.М. та ін. Також дане питання розглядали зарубіжні вчені Джоел Спрінг, Аджит Мондал, Вінай Рай та ін.

Особливе місце у сфері права на освіту посідає питання інклюзивної освіти, яке за останні десятиліття набуло масштабного міжнародного поширення

і розгляду. У зв'язку з цим виникає необхідність повторного розгляду права на освіту з внесенням певних нормативних доповнень з урахуванням розвитку технологій, потреб кожної людини.

Саме тому основними цілями даного дослідження є:

- виявлення особливостей права на освіту в міжнародних актах та національному законодавстві України;
- аналіз історичного розвитку права на освіту, його застосування в національних законодавствах держав, рішеннях судів;
- визначення особливостей інклюзивної освіти на міжнародному та національному рівнях.

Права людини – це основні природні та юридичні можливості людини користуватися певними благами людства. На сучасному етапі розвитку суспільства дані права закріплені в таких основних міжнародних документах як Декларація прав людини і громадянина (1789 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), Європейська соціальна хартія (1996 р.) тощо. З метою захисту основоположних прав людини був створений Європейський Суд з прав людини (1959 р.), що діє на основі Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод (1950 р.), а також Міжамериканський та Африканський Суду з прав людини. Основним нормативно-правовим джерелом прав людини виступає Загальна Декларація прав людини, прийнята у 1948 році Генеральною Асамблеєю ООН. Даний документ складається з 30 статей, що закріплюють невід'ємні права кожної особи, а стаття 26 закріплює право кожної людини на освіту.

Досить важливим у галузі прав людини є інститут права на освіту. Як відомо, освіта забезпечує передачу знань від покоління до покоління, розповсюдження і зберігання культури суспільства, створення нових умов для реалізації потреб людей в знаннях, здійснення соціального контролю.

Право на освіту виступає як невід'ємне право людини і громадянина, тісно взаємопов'язане з іншими основними правами, що закріплені в конституціях держав і в міжнародно-правових актах. Реалізація даного права забезпечує створення умов для особистісного та професійного зростання, здійснення самореалізації. Воно не належить до першого покоління прав людини, однак сьогодні може бути віднесено до числа найбільш значущих. Як зазначають вітчизняні соціологи: «накопичуючи в собі минулий і справжній соціальний досвід, освіта тим самим створює передумови для соціальних інновацій у всіх сферах суспільного життя... Освіта за своїми функціями і змістом є сферою, системоутворюючою все суспільство» [1, с. 54].

Як зазначає Логачова В.В.: «право на освіту, як соціальне право, вперше було закріплено в Конституції Мексики 1917 року» [2]. Згодом воно було визнане в багатьох міжнародно-правових актах. Так, стаття 26 Загальної декларації прав людини проголошує, що: «1. Кожна людина має право на освіту.

Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного. 2. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру. 3. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей» [3]. Аналогічне формулювання права на освіту закріплене у Статті 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Важливим документом даного інституту є й Конвенція ООН про права дитини, стаття 28 якої закріплює не лише право на безкоштовну початкову освіту, а й забезпечує доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей, вживання заходів для сприяння регулярному відвіданню шкіл і зниженню кількості учнів, які залишили школу [4]. Ці положення означають, що кожна держава повинна без виключень забезпечити кожній дитині право на освіту, не перешкоджаючи батькам прямими чи непрямыми способами обирати будь-яку навчальну установу для дитини.

Право на освіту також було підтверджено іншими договорами, які охоплюють конкретні групи (жінки та дівчата, інваліди, мігранти, біженці, корінні народи тощо) та контексти (освіта під час збройних конфліктів). Воно також було включено до різних регіональних договорів і закріплено як право в переважній більшості національних конституцій.

Досить велику кількість справ з приводу порушення права на освіту було розглянуто в Європейському Суді з прав людини. Однією з найвідоміших є Бельгійська мовна справа (1968 р.), за результатами якої Суд постановив, що держави повинні надавати кожній особі можливості і гарантії навчання у відповідних закладах, однак до обов'язків держави не входить створення спеціальної мовної системи для різних мовних груп. Разом з тим, було визнано порушення статті 2 Протоколу № 1, оскільки, хоча Бельгія забезпечувала кожному доступ до освіти, це відбувалось за ознакою мовної дискримінації. У Справі № 8844/80 («X. v. the United Kingdom») Суд постановив, що виключення особи з вищих навчальних закладів за систематичні прогули не є ознакою певної дискримінації і не порушує права на освіту, оскільки навчальний заклад в повній мірі надавав можливості для професійного навчання.

Велику кількість справ у сфері права на освіту було розглянуто і в національних судах. Однією з найважливіших в історії не лише для США, а й для всього світового співтовариства стала Справа Верховного Суду США «Oliver Brown v. Board of Education of Topeka» (1951 р.), за якою вперше за всю судову практику було визнано право негроїдної раси навчатись у всіх навчальних закладах разом з білошкі-

рими. Таким чином було офіційно визнано заборону расової освітньої дискримінації. А історична Справа «West Virginia State Board of Education v. Barnette» закріпила заборону обмеження права на освіту у зв'язку з віросповіданням.

«Право на освіту закріплене у конституціях всіх сучасних демократичних держав, що дає кожній людині право на певні форми поведінки з боку держави. Держави зобов'язані поважати, захищати і реалізовувати право на освіту» [5, с. 334].

В Україні право на освіту гарантується Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту» тощо. Особливістю національного законодавства є офіційне закріплення права не лише на обов'язкову початкову освіту (як в багатьох міжнародних документах), а й на загальнообов'язкову середню освіту. Зокрема, стаття 53 Конституції України зазначає: «повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах, розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі» [6].

За незаконну відмову у прийнятті до навчального закладу будь-якої власності та за незаконну вимогу оплати за навчання у державних чи комунальних навчальних закладах стаття 183 Кримінального кодексу України передбачає штраф до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років [7].

Згідно з останніми даними Інституту статистики ЮНЕСКО у липні 2016 року 263 мільйони дітей та молоді залишилися без освіти. Найпоширенішою причиною цього є дискримінаційне ставлення до дітей з інвалідністю, певними вадами здоров'я. Саме тому за останні десятиліття важливим питанням для всього міжнародного співтовариства у сфері права на освіту постає питання інклюзивної освіти, що являє собою виховання і навчання осіб з обмеженими можливостями разом зі здоровими однолітками, в процесі якого вони можуть досягати якнайповнішого прогресу в соціальному розвитку. Соціальна адаптація та реабілітація повинні бути основою системи психолого-педагогічної допомоги дітям з обмеженими можливостями здоров'я. Інтеграція передбачає організацію в загальноосвітньому закладі оптимальних умов для кожної дитини з особливими потребами. Звичайне переміщення учня зі спеціального освітнього закладу, що має все необхідне (обладнання, штат кваліфікованих фахівців), в непристосовані для нього загальноосвітній дитячий садочок або школу не має нічого спільного з інтеграцією,

що відповідає можливостям і особливим потребам дитини. Формальну інклюзію можна вважати прихованою формою дискримінації. Якщо дитині надається доступ до загальноосвітньої системи, яка не має умов для забезпечення відповідного згідно з її особливими потребами навчання, її право на якісну освіту, в дійсності, порушується [8, ст. 3-4]. Інклюзивні системи забезпечують кращу якість освіти для всіх дітей і сприяють зміні дискримінаційного ставлення. Школи створюють підґрунтя для перших стосунків дитини зі світом поза межами їх сімей, що дозволяє розвивати соціальні відносини та взаємодію. Повага і розуміння зростають, саме тоді, коли учні, що мають різні здібності, спілкуються і навчаються разом.

Забезпечення того, щоб кожна людина мала рівні можливості для навчання залишається проблемою в усьому світі. Завдання №4 Концепції розвитку щодо освіти в рамки дій програми «Освіта 2030» підкреслюють інтеграцію як основу для якісної освіти. Конвенція ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в освіті (1960 р.) та інші міжнародні договори про права людини забороняють будь-який виняток або обмеження можливостей для навчання на основі соціально приписаних або сприйнятих відмінностей: за статтю, етнічним чи соціальним походженням, мовою, релігією, національністю, економічним станом тощо. У цьому контексті ЮНЕСКО сприяє впровадженню інклюзивних систем освіти, які поважають різноманітні потреби, здібності та характеристики, а також усувають всі форми дискримінації в навчальному середовищі. Дана міжнародна організація співпрацює з урядами та партнерами для вирішення проблеми виключення з системи освіти та нерівності, особливу увагу приділяючи дітям з інвалідністю. Як зазначає В. Мицик: «серед спеціалізованих установ системи ООН найбільш активну політику в галузі прав людини проводять також Міжнародна організація праці та Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури» [9, ст. 118].

Питання інклюзивної освіти було розглянуто і в ході міжнародної Конференції Міністрів, що проходила з 24 по 25 травня 2018 р. в Парижі [10]. Паризька конференція відбулась з питань розбудови Європейського простору вищої освіти, де учасники взяли зобов'язання щодо його подальшого розвитку та посилення співпраці між країнами для кращого майбутнього у сфері вищої освіти. На даному заході було розглянуто програми і методики інтеграції людей з обмеженими можливостями до звичайних освітніх закладів, необхідність трансформації внутрішнього законодавства держав, проведення реформування освітнього процесу у відповідності до потреб інклюзивної освіти. Було розглянуто питання й щодо активного залучення в навчальний процес цифрового середовища, що передбачає використання електронних засобів доступу до інформації, розширення мультимедійної сфери.

В результаті проведення освітньої реформи в Україні було внесено зміни до національного законодавства, що передбачають обов'язкове при-

йняття до навчального закладу (без жодних заборон чи виключень) осіб з особливими потребами, створення спеціальних інклюзивно-ресурсних центрів, розробку та впровадження нової освітньої програми перепідготовки спеціалістів. З 2018 року «Особам з особливими освітніми потребами забезпечується право на навчання за допомогою найбільш доступних для таких осіб мови, методів і способів спілкування, зокрема навчання жестовою мовою, шрифтом Брайля» [11].

Зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що права людини на освіту займають одне з найважливіших місць у взаєминах держави і особистості. Вони закріплюють сферу свободи і самовизначення людини, на основі загальновизнаних міжнародних конвенцій та норм у галузі прав і свобод людини стабілізують суспільні відносини, визначають межі юрисдикції держави щодо втручання у сферу права людини на освіту та відповідальність держави перед людиною за порушення цих прав.

Основним і невід'ємним правом кожної людини є право на освіту, що повинно обов'язково забезпечу-

ватись і гарантуватись державою. Освіта є ключовим соціальним і культурним правом і відіграє важливу роль у зменшенні бідності та дитячої праці. Освіта необхідна для того, щоб людина знала культуру, історію і сталі цінності того суспільства, в якому живе. Крім того, освіта сприяє демократії, миру, толерантності, розвитку та економічному зростанню, використанню досягнень наукового прогресу. Вона також повинна включати в себе не тільки грамотність і літературу, але й життєві навички, такі як здатність приймати зважені рішення, вирішення конфліктів мирним шляхом, розвиток здорового способу життя, сильні соціальні відносини, творчі таланти та інші здібності.

Великий вплив на розвиток даного інституту мають рішення міжнародних судів, які своєю діяльністю запобігають порушенню чи зловживанню державами права людини і громадянина на освіту. Однак, сама наявність таких порушень є показником необхідності адаптації національних законодавств у відповідності до міжнародних актів задля забезпечення права на освіту у повній мірі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Григор'єв С. І., Матвеева Н.А. Некласична соціологія освіти початку ХХІ століття: навч. посіб. Алтайський регіональний науковий центр СО РАН, 2000. 159 с.
2. Логачова В.В. Право на освіту як важливе соціальне право громадян України. *Advanced technologies of science and education* : матеріали XIV міжн. наук. інтернет-конф., 19-21.04.2018 р. URL: <http://intkonf.org/logachova-vv-pravo-na-osvitu-yak-vazhlive-sotsialne-pravo-gromadyan-ukrayini/>.
3. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. №995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 12.05.2019).
4. Декларація прав дитини, документ від 20.11.1959 р. №995_384. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення: 12.05.2019).
5. Невара Л.М. Міжнародно-правова основа права на освіту в системі прав людини. Liber Amicorum до 60-річчя проф. М.В. Буроменського : моногр. – Львів; Одеса: Фенікс, 2017.
6. Конституція України від 28 серпня 1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
8. Малофєєв М.М. Інклюзивна освіта в контексті сучасної соціальної політики. *Виховання і навчання дітей з порушеннями розвитку*. 2009. № 6. С. 3-10.
9. Мищик В.В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник для ВУЗів: видавн. дім «Проміні», 2010. 722 с.
10. European Higher Educational Area (EHEA) Ministerial Conference – Paris Communiqué, – 25 May 2018. URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/european-union/events/article/european-higher-education-area-ehea-ministerial-conference-paris-communique-25> (дата звернення: 16.05.2019).
11. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України від 23 травня 2017 р. № 2053-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 30. Ст. 322.

Ченіга Д. О.

студентка II курсу юридичного факультету
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м. Дніпро

КОРУПЦІЯ І ПРОВАВА РЕАЛЬНОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВОЮ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Принцип захисту охоронюваних законом прав людини і громадянина є одним з найважливіших у розвитку демократії України, та і будь-якої іншої держави, яка стоїть на даному кроці, а також, розвитку правової держави та громадянського суспільства у цілому.

На нашу думку, проблема захисту охоронюваних законом прав та інтересів людини і громадянина,

виникає через нехтування первинних та основних принципів, що зазначені в Основному Законі, державними діячами, які у силу своїх інтересів готові жертвувати людиною та її правами. А також відсутність такого поняття «людино центрizmu», що мається на увазі, що держава існує для людини. Актуальною проблемою на сьогодні є не вико-

нання теоретичних принципів на практиці у державній, політичній та економічній сферах, а більше всього порушень в правовій сфері. Можна спостерігати, що через низьку правову культуру, жоден з громадян так і не може визначити свої основні потреби, які б вона хотіла отримати, або звернути увагу, від держави. Тому, питання постає, у тому, чи можуть ці два суб'єкти (держава та суспільство) почати співпрацювати? Звісно, все це залежить від багатьох факторів як історичного, так і конституційного ладу.

Дану проблему розглядали багато вчених та науковців, наприклад, В. Бабаєв вказує, що забезпечення прав і свобод людини є головним критерієм демократичної держави, що на сьогодні, є основним завданням розвитку держави у Конституції України [1, с. 81]. С. Максимов вказує, що розвиток і додержання верховенства права, як головний принцип правової держави, що означає важливі зміни та розвиток функціонування всієї держави, а також її окремих органів, що впливає на діяльність держави та її функції [2, с. 65]. Тому, можна стверджувати, що держава ставить людину, її інтереси, свободи та права у центр своєї діяльності. П. Рабіонович, який також виділяє важливість пріоритету верховенства права, та правової держави, як явище, яке є основним для захисту державою прав та інтересів особи [3, с. 19].

Проаналізовані вчені, та багато інших, які займалися даною проблемою, не виділяли окремі галузі, які заважають нормальному розвитку захисту прав та інтересів держави. Тобто, якщо взяти правову державу, то це ідеалізоване поняття, відповідна форма організації державної влади, за якої верховенство в усіх сферах життя належить закону. Тобто, ідеальна держава у правовому секторі. Але, ми знаємо, що правової держави не існує, це ціль кожної держави, аби мати такий розвиток. Щоб громадяни додержувались законного порядку, щоб політичні діячі, державні службовці діяли тільки відповідно до законодавства, щоб мінімізувати його порушень, і взагалі, аби кожен громадянин, політичний діяч, або державний службовець мав високу правову культуру. Тому, якщо взяти дві категорії, які фігурують у багатьох вчених, це: «правова держава» та «громадське суспільство» вони не нададуть того розвитку захисту прав і свобод людини, які реально потрібні, для цього повинні виступати реальні сфери життєдіяльності, які потрібно контролювати та не давати можливості порушення прав та інтересів людини як державою, так і в середині суспільства.

Основна ціль даної роботи, це взяти одну актуальну проблему, що торкається суспільства, і яка на сьогодні є не вирішеною. Все у світі, і у свою чергу в державі, взаємопов'язане, порушуючи одне, неможливо залишити без змін інше. Тому, люди багато втрачають, коли держава не зацікавлена у захисті прав та інтересів людей, та в загальні, не зацікавлена у тому, як живе суспільство.

На сьогоднішня, важливою проблемою, через яку порушуються права та інтереси людини – це корупція, Україна займає не найкращий показник, тому має місце боротьба з цим явищем. Український

вчений-політолог Є. Невмержицький з цього приводу визначав, що корупція – це соціально небезпечне явище, змістом якого є система негативних поглядів, настанов і діянь службових осіб інститутів влади та управління, державних і недержавних підприємств, організацій і установ, політичних партій та громадських організацій, спрямованих на задоволення особистих, групових або корпоративних інтересів шляхом використання свого службового становища, всупереч інтересам суспільства та держави [4, с. 34].

На практиці можна спостерігати, що корупційні дії, вчиняються з метою власної вигоди, порушити або частково обмежити певну особу у своєму праві, наприклад, справедливого отримання певної посади, або право на справедливий суд, ось що не реалізовується. Ключова проблема – відсутність чесного правосуддя і, відповідно, незахищеність всіх інших прав людини на національному рівні. Щоб це подолати необхідне повне очищення судової системи, забезпечення її незалежності від інших гілок влади, контроль за діяльністю суддів, та інші випадки. Прокуратура є державним правоохоронним органом, який діє незалежно, і за своєю компетенцією може контролювати дане порушення. Прокуратура може отримувати інформацію, відслідковувати фінансові дії окремих осіб, які підозрюються у вчиненні корупційних дій. Тому, прокуратура, це один з небагатьох органів, на який реально потрібно покласти завдання, щодо забезпечення захисту прав, свобод та інтересів людей.

Головна ідея антикорупційної політики прокурорів має полягати в "прагненні мінімізувати або виключити умови, що створюють як стимул, так і можливість особи здійснення корумпованих дій. Слід ввести велику строгість у юридичній відповідальності в справах про корупцію саме відносно високопоставлених урядовців для підтримки морального авторитету непідкупних політичних лідерів. У тому числі і щодо звичайного громадянина, що вчинив корумповані дії. Тобто, за корупцію повинна наставати юридична відповідальність, не залежно від посади і статусу особи, кожен повинен нести відповідальність; ліквідація зайвих адміністративних бар'єрів для розвитку економіки.

В Україні прокурор має право перевіряти будь-які банківські та інші рахунки, тому потрібно активно за цим слідкувати і тримати під контролем. Це можна реалізувати за допомогою розробки системи моніторингу можливих точок виникнення корупційних дій у державних та суспільних організаціях та строгого контролю за діяльністю осіб, які перебувають у цих точках. Тобто, у разі порушення прав та інтересів особи, якщо це спричинило відповідні негативні наслідки для потерпілого, тоді повинна наставати юридична відповідальність. Тому, якщо права та інтереси особи були порушені державними органами, державними діячами, то саме прокуратура може мати відповідний вплив задля захисту інтересів особи, та накладення відповідного покарання на особу, яка посягла на права та інтереси

тієї чи іншої людини. Таким чином, прокурорам, які ведуть боротьбу з корупцією, слід надати право без санкцій суду і порядку заарештовувати (або обшукувати) за обґрунтованою підозрою в корупції будь-яку людину. Введення поняття «презумпція корумпованості», згідно з якою чиновник, підозрюваний в отриманні хабара, буде вважатися винним, поки не доведе протилежне.

Особа, права якої було порушено, повинна мати вільний доступ для того, щоб вона могла прийти до відділу прокуратури, яка буде компетентна саме до цього виду протиправних відношень до громадян, іноземців та осіб без громадянства, що перебувають на території України. Щоб особа могла скласти відповідний протокол щодо порушених її прав, і тоді, цим протоколом займається прокурор, який перевіряє статус винної особи, обставину вчинення протиправного діяння щодо потерпілої особи. За допомогою збору даних та обчислень прокуратура стежить, де можливе виникнення корупції та встановлює над цією сферою жорсткий контроль. Якщо, органи прокуратури, на основі аналізу вхідних і вихідних коштів, виявили неточності, то державні органи опиняться під пильною увагою. За проступок – позбавлення всіх соціальних пільг і заборона працювати в держорганах.

Корупційні злочини пов'язані і з економічною сферою, тому, на нашу думку, слід виділити одну з головних проблем на сьогодні щодо порушення прав людини, що для багатьох має реальні підстави вважати, що інтереси людини ніяким чином держава не може задовольнити та захистити. Це порушення захисту прав та інтересів людей на достатній життєвий рівень, що закріплено у статті 48 Конституції України[5]. Тобто, багато людей, на сьогодні, не можуть дозволити купити ліки які потрібно, у разі порушення прав та розгляду справи у судовому порядку – неможливість сплатити судовий збір. Нові реформи взагалі не пов'язані з реальними потребами людини. З цього випливає і проблема правової культури, проблема корупції, держава не розвиває інститути та галузі де торкається питання захисту прав та інтересів людини, це може бути і у судовій сфері, і в сфері медицини, транспорту, зв'язку та в багатьох інших сферах. Сінгапур мав гарний досвід, щодо боротьби з корупцією, вона руйнувала економіку держави, Сінгапур був державою третього світу зуміла подолати кризу та стабілізувати економіку, яка є прикладом для України у вирішенні стратегічно важливого питання – боротьби з корупцією [6]. Нині в Сінгапурі діє правова система, що відповідає світовим стандартам, ефективна та прозора економічна система, в країні низькі показники злочинності та корупції порівняно з іншими країнами. А з цього виходить, що був налаштований процес економічного розвитку держави, політичного, правового. Кожна з цих сфер прямо торкається права та інтереси людини. Корупція у судовій сфері частково зникає, ідеально, коли вона зникає повністю, людина буде впевнена, що ніщо не завадить захистити свої права. Виходить: а) правова

культура – людина сама або з юристом збирає відповідні документи, викладає у позові обставини вчиненого правопорушення, тобто, вона знає, що може захистити свої права та яким чином вона може це зробити, і вона впевнена, що її потреби будуть задоволені; б) недопущення корупції – якщо права людини були порушені чиновником, державним діячем, навіть звичайною людиною, яка фінансово більш спроможна, то жодна з цих людей не зможе вирішити справу за гроші, ніхто не зможе «купити» вирок, та долю людини (якщо це може спричинити негативні наслідки), права якої були порушені; в) розвиток судової системи в цілому – судова гілка влади стає незалежною. Верховний Суд України самостійно приймає рішення, щодо невизнання певної статті, частини або її пункту не Конституційним, що може порушувати права та інтереси людини, зменшення обсягу прав людини і громадянина. Суди всіх інстанцій розглядають справи відповідно до суті справи, рішення приймається на користь особи, права якої було дійсно порушено; г) розвиток усіх сфер життєдіяльності людини та держави в цілому. Такий ланцюг можна скласти відносно будь-якої сфери правового регулювання в державі. Наявність верховенства права, відсутність корупції та узурпації влади буде надавати можливість зменшення порушення прав та інтересів людини.

Отже, на нашу думку, однією з проблем на сьогодні, є існування корупції в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Вирішення даної проблеми держава має лише на меті, але реальних дій від неї поки чекаємо. Єдиним органом, який за своєю компетенцією може слідкувати та вирішувати проблему корупції є прокуратура. Відомо, що корупція занадто дорого коштує не тільки державі, але і громадянам, іноземцям та особам без громадянства, що живуть або перебувають на території України. Найбільший ризик корупційних дій, що можуть вплинути на долю, моральне або матеріальне становище людини – це судова сфера. Адже, у разі порушення прав та інтересів людини державним діячем, державним органом, чиновником, вірогідність того, що справу вирішать на користь порушника є досить високою. Конституційний Суд України не має незалежності від інших гілок влади, що також б'є по правам та інтересам людини, адже Закони, що порушують Конституцію, а у свою чергу основних прав та свобод людини, або обмеження обсяг прав, Конституційний Суд довго не визнає їх неконституційним. Антикорупційний суд також не працює за тими принципами, та з тією швидкістю розкриття протиправних діянь, що повинна на справді. У Сінгапурі проблема корупції була вирішена, що дозволило країні вийти з кризи, та з держави третього світу вона стала розвинутою державою. Існування корупції в Україні має великий спектр негативних наслідків. Україна зараз знаходиться на початковому етапі вирішення даної проблеми, багато країн пройшли цей шлях, вони мають свій власний досвід, тому, можна стверджувати, що Україна, може взяти найкращі шляхи у вирішенні

проблеми корупції та імплементувати у внутрішню політику України. На сьогодні багато можливостей щодо додержання з боку держави охорони прав та інтересів людей, створення референдуму полегшило б державі у вирішенні саме тих потреб, які потрібні громадянам. Важливим є те, аби сама держава, бажала розвитку як економічного, політич-

ного, так і розвитку людей, завдяки яким, держава може існувати. Коли держава ставить людину, її права та інтереси вище самої себе, тоді йде розвиток індустрії, у свою чергу економіки держави, політики, зовнішньої політики. І згодом для вирішення реальних потреб, не потрібно чекати багато років, вони вирішуються майже автоматично.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Теорія держави та права: підручник / за ред. В.К. Бабаєва – М. : Юрист, 2002.
2. Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції : монографія / за ред. Ю.П. Битяка, О.Г. Данильяна. – Х. : Право, 2010.
3. Рабіонович П.М. Верховенство права як соціально-природний феномен (контури ідеалу) / П.М. Рабіонович // Право України. – 2010. – № 3.
4. Невмержицький С.В. Корупція як соціально-політичний феномен: Автореф. дис... докт. політ. наук: 23.00.02 / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. – К., 2009.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Редакція від 21.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Л. Шмаль. Сінгапурська модель протидії корупції: досвід для України – 2015. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/6-2015/shmal.pdf>
7. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII / Редакція від 28.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
8. Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10.11.2015 № 772-VIII / Редакція від 28.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19>
9. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 № 2447-VIII / Редакція від 07.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>
10. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 № 1698-VII / Редакція від 28.08.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

Шаруда Я. О.

*студентка III курсу Інституту гуманітарних та соціальних наук
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
м. Дніпро*

ПРАВО ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ, НА НАЛЕЖНУ МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Постановка проблеми. Найбільша кількість порушень у сфері соціально-економічних прав людини припадає до неналежної медичної допомоги. Більшість проблем виникають в місцях позбавлення волі та в слідчих ізоляторах. Кваліфікована медична допомога ув'язненим не надається відповідним чином. Ув'язнені – це окрема категорія осіб. Через те, що пенітенціарна система досить занедбана, а корупція в судовій системі не викоренена, ув'язнений опиняється в надзвичайно складних умовах з високим ризиком порушення його прав. Кількість обвинувачених осіб стає дедалі більшою з кожним роком. Гострою проблемою все ще стоїть смертність в камерах через такі хвороби як: туберкульоз, ВІЛ, лейкоз, хвороби нирок, онкологічні захворювання тощо. Ідучи до Європи Україні потрібно зробити все, щоб якомога ефективніше вдосконалити та модернізувати законодавчу систему у сфері медичного обслуговування у місцях позбавлення волі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наступні вчені присвятили свої дослідження у здійсненні права на надання якісних медичних послуг в місцях позбавлення волі: К. А. Автухов, А. П. Гель, М. В. Романов, В. О. Човган, І. С. Яковець та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою даної наукової статті вважається дослідження рішень Євро-

пейського суду з прав людини відносно гарантії реалізації права на надання медичної допомоги особам, позбавленим волі, і проблем здійснення цього права. Цілі дослідження: відстежити практику Європейського суду, що регулює дане право; проаналізувати недотримання даного права в Україні.

Виклад основного матеріалу. Термін «медична допомога» закріплений в Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Медична допомога – діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами [2]. Існує деяка невизначеність у термінах «медична допомога» та «медична послуга». Тому деякі науковці трактують власні визначення цих термінів. Зокрема, С.В. Антонов зазначає, що медична послуга – це фактична послуга із застосуванням спеціальних медичних заходів з охорони здоров'я, оздоровлення які є основною метою надання послуги [6]. І. Венедиктова розглядає медичну послугу як складний міжгалузевий правовий інститут, який об'єднує державні та приватні послуги, характерною особливістю якого є поєднання державних і приватних правових основ регулювання [7].

З точки зору демократичного і цивілізованого суспільства, кожна особа зобов'язана мати доступ до охорони здоров'я та послуг, захисту права на здоров'я. Дане право прописано в Конституції України та знаходиться під захистом Європейського суду. Україна, як член Ради Європи, ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, де закріплено найвищі цінності людства. Конвенцію не можливо розглядати окремо від рішень ЄСПЛ, оскільки пояснення та тлумачення її тексту міститься саме у рішеннях Європейського суду. Оскільки Конвенція як комплексний механізм має безпосередній вплив на правову систему України, принцип тлумачення та застосування Конвенції, що використовується ЄСПЛ має особливе значення та цінність для українських суддів. Розглядаючи будь-яке рішення ЄСПЛ, потрібно пам'ятати про особливості конкретної національної правової системи у якій виник спір. Тому відповідне рішення ЄСПЛ може слугувати корисним джерелом при реалізації в Україні вимог того чи іншого положення Конвенції.

Європейський суд у своїй практиці підходить до питання захисту права на здоров'я в контексті розгляду статей, закріплених Конвенцією [1]. Більшість справ, що стосуються захисту права на здоров'я, розглядаються в рамках статті 3(заборона катування) Конвенції та подаються особами, які знаходяться в місцях позбавлення або обмеження волі.

Сьогодні існує питання здійснення права на надання якісних медичних послуг у в'язницях як в Україні, так і в Європі цілому. Проблема порушення прав особи у сфері охорони здоров'я поєднує в собі такі питання як: неспроможність забезпечити своєчасну медичну допомогу, відсутність необхідних умов в камерах, незабезпечення ліками та медичним обладнанням, відсутність фахівців-спеціалістів, які повинні надавати медичну допомогу в місцях позбавлення волі тощо. Шкідливі умови утримання, переповненість камер, тривала ізоляція і відсутність фізичної активності можуть вимагати необхідності у наданні медичної допомоги. Особи, перебуваючи в місцях тримання під вартою або в слідчих ізоляторах, мають таке ж право на надання якісних медичних послуг, як і всі інші громадяни. Правила надання медичного забезпечення закріплені як Європейськими пенітенціарними (в'язничними) правилами [3], так і національним законодавством України. Умови в цих установах залишають бажати кращого. Та система, яка зараз існує в Україні просто не працює. Немає належного фінансування для таких установ. Уряд не бере до уваги те, що коли особа буде звільнена, вона, хвора і занедбана, потрапить до соціуму, та можливо навіть стане причиною розповсюдження хвороби серед інших людей. Йдучи до Європи Україна прийняла медичну реформу, якою вона хотіла змінити стан медичного обслуговування, але вона ніяк не стосувалася осіб, які були обвинувачені. Непрозоре фінансування впливає на мотивацію лікарів, обладнаність закладів, якість послуг та задоволеність пацієнтів.

Основні проблеми, які на сьогодні існують та потребують негайного вирішення:

- 1) Відсутність медичного персоналу в пенітенціарних установах;
- 2) Недостатнє фінансування лікарських засобів та обладнання;
- 3) Халатність лікарів при обстеженні засуджених та ув'язнених, байдужість у наданні медичних послуг;
- 4) Умови утримання осіб в слідчих ізоляторах та в тюрмах;
- 5) Розповсюдження хвороб.

Ці проблеми існують як у чоловічих колоніях, так і у жіночих. Хоча з жіночими все набагато гірше. Оскільки значну кількість засуджених становлять чоловіки, тюрмна система не розрахована для жінок. Міжнародні стандарти закріплюють особливі потреби ув'язнених жінок у місцях позбавлення волі. Передусім це стосується гігієнічних потреб і медичного обслуговування різних категорій жінок: вагітних, жінок із дітьми, неповнолітніх.

В жодному слідчому ізоляторі не створюються умови для перебування осіб з особливими потребами. Для цих категорій людей практично відсутні поручні, пандуси, спеціальні камери для утримання (приспосовані туалети та душові кабінки, спеціальні ліжка), засоби реабілітації та медичні спеціалісти для цих категорій осіб. Відсутність реабілітації призводить до того, що людина не може відновити порушені функції тіла, запобігти рецидиву, опанувати навичками самостійного догляду за собою, що в цілому призводить до ще більшого погіршення її фізичного стану.

Як приклад можна навести справу про недотримання права на медичну допомогу, які розглядаються Європейським судом з прав людини. Справа «Ухань проти України» [4] від 18.12.2008 року, де заявник стверджував, що він був підданий поганому поводженню в управлінні міліції, на умови утримання в різних установах виконання покарання, а також, що в установі позбавлення волі не отримав належного медичного лікування через відсутність необхідних медичних умов. Санітарні умови не дотримувалися, від чого кількість хворих тільки збільшувалася. Через нестачу медичного персоналу, мали місце затримки у наданні медичної допомоги та проведення обстеження в цілому. Згідно з Конвенцією ненадання належної медичної допомоги є порушенням положення статті 3.

Наразі таких справ дуже багато, де порушена саме положення статті 3 Конвенції щодо неналежного медичного лікування в місцях позбавлення волі. Справа «Каверзін проти України» від 15.05.2012р., «Барішевський проти України» від 26.02.2015р., «Зінченко проти України» від 13.03.2014р., «Андрій Яковенко проти України» від 13.03.2014р., «Кудла проти Польщі» від 26.10.2000р., «Гуртадо проти Швейцарії» від 28.01.1994р. та інші. Ув'язнені скаржаться на непрофесіоналізм та байдужість медиків, несвоєчасне надання медичної допомоги або свідоме ігнорування.

В'язні з ВІЛ/СНІД не отримують повної медичної допомоги, тому кількість хворих збільшується. Зростає кількість хворих у ряді випадків. Насамперед відсутність проведення обвинуваченим необхідних обстежень для виявлення ВІЛ-інфекції протягом тривалого часу, що призводить до пізнього лікування таких пацієнтів.

У пенітенціарних установах якість їжі незадовільна, харчування погане, хоча й 3 рази на день. Від нестачі вітамінів, що особи не отримують в місцях позбавлення волі, організм не може боротися з хворобами. Окрім цього, санітарно-гігієнічні умови приготування їжі на кухні не відповідають стандартам. Те ж саме можна сказати про місця, де зберігається їжа.

Найбільша проблема – це так звана лікарська помилка, яка коштує здоров'я чи навіть життя особи. Хоча в місцях позбавлення волі і працюють експертні комісії з розслідування, на жаль лікарі все ще залишаються байдужими до свого пацієнта. Що вказує на те, що розслідування не відбуваються належним чином та не спонукають до більшої відповідальності зі сторони лікарів, хоча це саме те, на що вони повинні бути розраховані. Тож на сьогодні ми маємо незмінне неприпустимо байдуже ставлення до пацієнта. Найстрашніше, що держава закриває очі на це і випадки повторюються.

Для розв'язання проблем, які стосуються медичних послуг, по-перше, потрібно мати належне фінансування, як для розв'язання проблем з умовами в камерах (саме гігієна та санітарія), так і для зарплатної плати медичних працівників, щоб якимось стимулювати їх працювати належно. По-друге, змінити своє ставлення до осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі, бо багато людей помирають через неналежні умови. Ми отримуємо багато хворих і скалічених осіб, які живуть серед нас. Потрібно, щоб відбувши покарання, особа могла працювати та приносити користь суспільству, не була зла на систему і не вчинила злочин знову. Адаптування державного законодавства до критеріїв Європи вирішить низку проблем з захистом права на здоров'я та всіх інших прав.

В цілях забезпечення належного лікування засуджених осіб, які утримуються під вартою, хворих на туберкульоз та іншими небезпечними захворюваннями, пенітенціарна служба залучає міжнародні організації, які надають медичне обладнання, необхідні медикаменти, аналізи на ВІЛ-інфекцію та гепатит. Серед них – Товариство Червоного Хреста. Тюремна система у сфері охорони здоров'я в пенітенціарних установах є невід'ємною частиною національної системи охорони здоров'я, яка водночас переслідує конкретні цілі щодо організації антиепідемічних заходів щодо боротьби з поширенням ВІЛ/СНІДу.

З огляду на все вищесказане можемо зробити висновок, що система яка зараз існує в Україні у сфері медичних послуг не працює як щодо осіб які обвинувачені, так і щодо простих громадян. Гострим стає питання багатьох проблем, які потребують негайного вирішення на сьогодні. Забагато медичних

працівників, які нехтують своїми обов'язками щодо засуджених осіб. Прихована дискримінація з боку медичного персоналу та персоналу, які працюють в місцях позбавлення волі досі існує. Потрібна ізоляція хворих в спеціально відведених місцях з належними умовами для лікування. Постійний моніторинг у сфері охорони здоров'я допоміг би слідкувати за виконанням обов'язків персоналу належним чином, слідкувати за досягненнями та розв'язанням проблем, а також ставити на облік хворих осіб.

Європейський механізм захисту права на здоров'я та визначені ним стандарти є основою, до якої повинні тягнутися всі держави, зокрема Україна. Приведення національних норм захисту права на здоров'я до норм міжнародних є запорукою ефективного розвитку держави.

Отже, положення законодавства не виконуються і не можуть бути реалізовані. Всі статті, присвячені охороні здоров'я засуджених є надто диспозитивними за своєю природою і не передбачають порядок медичного обслуговування засуджених, їх обов'язкового характеру, частоти та обсягу. Крім того, національне законодавство України не містить положень про відповідальність посадових осіб і співробітників пенітенціарної служби за неналежну медичну допомогу засудженим та за шкоду здоров'ю ув'язнених. З цього випливає, що в національне законодавство треба внести відповідальність за ненадання медичної допомоги та неналежне виконання обов'язків. Держава, взявши на себе функцію покарання осіб та утримання їх в місцях позбавлення волі, має надавати можливість на медичне лікування, обстеження та консультації.

Крім того, в пенітенціарних установах бажано створити медичну службу, яка не підпорядковувалася б адміністрації кримінально-виконавчих установ. Така медична служба повинна проводити плановий та позаплановий моніторинг стану здоров'я засуджених та їх повний огляд. Висновок і лікування засуджених незалежною медичною службою має здійснюватися тільки з метою відновлення здоров'я хворих осіб [5].

Якщо порівняти особливості підходів до лікування туберкульозу у в'язницях України та Європи, то вони суттєво відрізняються і це пояснюється насамперед підходом до реабілітаційного періоду. Пацієнти з туберкульозом в Європі проходять тривалий і спеціальний курс лікування в окремих спеціалізованих центрах, після чого їх направляють не в установи виконання покарань, а в спеціальні санаторії, де їх доглядають працівники установ. У нашій країні такі санітарні приміщення не надаються, більше того, особи хворі на туберкульоз, які отримали амністію і звільнені, зникають з поля зору туберкульозних диспансерів.

Ці проблеми є лише малою частиною кризових явищ, які в даний час спостерігаються в системі виконання покарань. Але вирішення хоча б цих проблем може перенести трансформацію радянської пенітенціарної системи в європейську, яка спрямована на створення умов для існування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97) – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992р. № 2801-XII – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>
3. Європейські пенітенціарні (в'язничі) правила від 12.02.1987 року. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ухань проти України» (Заява N 30628/02) від 18 грудня 2008р. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_440
5. Дотримання прав людини у пенітенціарній системі України / К. А. Автухов, А. П. Гель, М. В. Романов, В. О. Човган, І. С. Яковець; за загальною редакцією М.В.Романова; ГО «Харківська правозахисна група». – Х: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. – 480 с.
6. Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Антонов Сергій Володимирович ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2006. – 20 с.
7. Венедіктова І. В. Правова природа медичних послуг / І. В. Венедіктова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 5. – С. 44-48.

Шевченко Ю. А.

студентка III курсу

Інституту прокуратури і кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

м. Харків

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА НА РЕАЛІЗАЦІЮ СТИХІЙНИХ ЗІБРАНЬ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПРЕЦЕДЕНТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Свобода мирних зібрань є одним із основних політичних прав, без ефективної реалізації якого неможливий повноцінний розвиток демократичних інститутів і громадянського суспільства. Можливість реалізувати саме це право в наукових колах і на практиці вважається одним із найяскравіших показників рівня розвитку демократії в державі.

Науковець О. Клименко, досліджуючи конституційне право осіб на мирні зібрання, відзначив, що це юридично визнана можливість суб'єкта права задовольняти власний інтерес щодо вільного публічного вираження поглядів, агітації за них, підтримки поглядів інших осіб чи виступу проти поглядів інших осіб, а також реалізації інших прав та свобод, що проходить у формі зібрання, мітингу, походу, демонстрації, пікету, наметового містечка чи іншого заходу, як із використанням звукопідсилювальної апаратури, аудіо– та відеоапаратури тощо, транспортних та інших технічних засобів, наметів, так і без них, що відбувається мирно та без зброї, не порушуючи прав та свобод інших суб'єктів права, здійснюючи так свої дії на основі і в межах правових приписів та норм [1, с. 6].

Разом з тим це право не є абсолютним, воно може бути обмежене для досягнення легітимної мети тією мірою, якою це необхідно в демократичному суспільстві, і до тієї межі, яка не призводить до вихолощування самої сутності цього права. Адже як справедливо зазначав у своїх працях професор С. Погребняк «кожна дія влади, яку одна особа здійснює щодо іншої особи і яка не є абсолютно необхідною, є тиранічною» [2, с. 50].

При введенні будь-яких обмежень необхідно дотримуватися балансу між цілями обмежень (забезпечення безпеки суспільства) і гарантованими правами. При цьому обмеження повинні бути пропорційні можливій небезпеці.

Ст. 39 Конституції України передбачає, що громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування [3]. При цьому, слід звернути увагу на те, що національні суди, при застосуванні ст. 39 Основного Закону, тлумачать її буквально у тому розумінні, що при виникненні стихійного мітингу, він априорі буде визнаний незаконним. Проте, Конституція не може обмежувати законне право особи на мирне зібрання, оскільки саме вона є гарантом можливості реалізації прав і свобод, а не їх каменем спотикання. Відтак виникає колізія тлумачення однієї і тієї самої норми з точки зору захисту і реалізації прав людини і її тлумачення національними судами, у тому числі Конституційним Судом України.

Міжнародні стандарти встановлюють вичерпний перелік підстав для обмежень, тому, якщо держава вводить додаткові обмеження, вона тим самим може порушити свої міжнародні зобов'язання. Мінімальні стандарти свободи зібрань, дотримання яких необхідне в будь-якій демократичній державі, були вироблені, зокрема, в практиці Європейського Суду з прав людини (далі – Суд, Європейський суд) у контексті статті 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Європейська конвенція, Конвенція), а також узагальнені в Керів-

них принципах щодо свободи мирних зібрань, прийнятих Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) в 2007 році. Слід враховувати, що якщо під названими вище принципами ОБСЄ розуміються розгорнуті рекомендації державам щодо забезпечення свободи зібрань, то рішення Європейського Суду мають прообов'язковий характер, і недотримання встановлених в них мінімальних вимог може спричинити визнання порушення права з боку держави.

Авжеж слід пам'ятати про принцип субсидіарності, відповідно до якого Суд не може втручатись у внутрішні справи держави. Відтак, держава має певну свободу розсуду при встановленні і застосуванні обмежень прав людини. Проте, як можна помітити за змістом прецедентів, встановлених Судом, часто такі «обмеження» з боку держав порушують права осіб, у тому числі право на свободу мирних зібрань.

Слід сказати, що у контексті стихійних мітингів Суд також висловив своє бачення. І в даному випадку виникає розбіжність розуміння права на стихійні мітинги у національній і європейській площині. Варто наголосити, що хоча правова система України є романо-германською, а отже при вирішенні правового питання надає перевагу нормі Закону. Але, якщо немає закону, який регулює конкретне коло питань, то виключається можливість його застосування. І в такому випадку виникає ризик застосування ст. 39 Конституції у її вузькому сенсі. У ті моменти, коли норма може тлумачитися неоднозначно, велику вагу набирає саме судовий прецедент, як національний, так і європейський. Проте, якщо суд від імені народу зводить їхнє право на зібрання, то постає питання щодо правомірності такого звуження. А отже вбачається значна потреба у розгляді питання захисту права осіб на стихійні мітинги, виходячи з призми розуміння цього права національними і міжнародними судовими органами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, на які спирається автор. Дана тема згадувалась у працях таких вчених: Погребняк С., Клименко О., Мельник Р., Денісова М., Денісова О., Шевченко А. та інші науковці. Проте слід наголосити на тому, що питання права на стихійне зібрання не було предметом вивчення у науковій доктрині, а отже потребує глибокого дослідження його сутності, тлумачення і розуміння.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота. Наукова стаття присвячена розгляду неоднозначного тлумачення ст. 39 Конституції України у контексті можливості реалізації особами права на стихійне мирне зібрання, виходячи з правової природи Конституції та спираючись на практику національних судів, у тому числі Конституційного суду України, Європейського суду, виходячи при цьому із концепції принципу пропорційності.

Формулювання цілей (постановка завдання). Основною метою є аналіз статті 39 Конституції на

предмет захисту і можливості реалізації права осіб на стихійне мирне зібрання через призму практики національних судів, у тому числі Конституційного суду України, а також сталої практики Європейського суду у контексті порушення державами-членами Ради Європи статті 11 Конвенції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогоднішній день питання тлумачення ст. 39 Конституції України вирішено Конституційним судом України. У п. 2 Рішення у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про масові зібрання) від 19 квітня 2001 року № 4-рп/2001 Конституційним судом України було наголошено, що за Конституцією України (стаття 68) кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України. Проводити збори, мітинги, походи і демонстрації громадяни можуть за умови обов'язкового завчасного сповіщення про це органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування [4]. На нашу думку, у даному рішенні Конституційний суд яскраво показав дотримання принципу правової визначеності, нівелюючи тим самим більш важливий принцип верховенства права.

Відтак, Конституційним Судом України було запроваджено єдину практику застосування ст. 39 Конституції України, яка ні за яких обставин не може передбачити реалізацію права на стихійне повстання. Виходячи з цього, слід звернути увагу на Постанову Донецького окружного адміністративного суду від 28 липня 2009 року, який посиляється на Конституцію наступним чином: «згідно з частиною третьою статті 8 Конституції України її норми є нормами прямої дії. Вони застосовуються безпосередньо незалежно від того, чи прийнято на їх розвиток відповідні закони або інші нормативно-правові акти.» [5]. Надалі вказаний суд посиляється на ст. 39 Конституції і приходить до висновку, що вказане право є невідчужуваним і непорушним правом громадян, гарантованим Основним Законом України. У подальшому з посиланням на зазначене вище Рішення Конституційного суду України № 4-рп/2001 адміністративний суд звертає увагу на те, що особа поруч з правом на мирне зібрання має обов'язок сповіщати державу про проведення зібрання, таким чином автоматично виключаючи надання можливості на проведення стихійного мирного зібрання і визнаючи його незаконним.

Варто наголосити на тому, що таке тлумачення ст. 39 Конституції не тільки унеможливило право осіб на стихійне мирне зібрання, але й фактично створило умови для його криміналізації. Зокрема, в Ухвалі Луцького міськрайонного суду Волинської області щодо розгляду клопотання слідчого про застосування запобіжного заходу від 25 грудня

2013 року слідчим суддею було встановлено наступне: «ОСОБА_1 безпосередньо керував розташуванням біля центрального та бокових входів у дану будівлю людей, які стихійно зібралися на його заклик щодо блокування входів до неї. У результаті цих дій натовпом людей було перекрито центральний та бокові входи до будівлі Волинської обласної ради. Отже, своїми умисними діями, які виразилися у захопленні будівель, що забезпечують діяльність органів державної влади, з метою незаконного перешкоджання нормальній роботі установи, громадянин учинив злочин, передбачений ст. 341 КК України.» [6]. Виходячи зі змісту даної ухвали, можна було б припустити, що будь-яке мирне зібрання, якщо воно є за своєю природою стихійним і в його ході блокується та чи інша будівля натовпом людей, є незаконним і навіть кримінально-караним.

Але не можна погоджуватись з таким тлумаченням конституційної норми, яка не забезпечує реалізацію права на свободу стихійних мирних зібрань, оскільки відтак відбувається порушення правової природи Конституції у цьому аспекті. У такому випадку виникає необхідність звернутись до прецедентів міжнародних судових органів, які захищають права людини. Зокрема, мова йде про прецеденти Європейського суду, оскільки це мінімальні стандарти, які мають забезпечуватись державою. І якщо виникає ситуація, коли державою не забезпечується той «мінімальний мінімум», то це говорить про порушення правової природи права, яке закріплено у Конституції, оскільки сама вона є договором між народом і владою.

Наразі Європейським Судом сформовано чисельний пласт рішень, які розкривають зміст свободи зібрань і визначають декілька найважливіших умов повноцінної реалізації цієї свободи.

Професор Р. Мельник зазначає у своїх працях, що основною метою мирних зібрань є вираження різноманітних поглядів або їх формування [7, с. 50]. Реалізація цього права вимагає від держави утримуватись від втручання. Проте, поруч з негативними зобов'язаннями, виникає потреба у забезпеченні наявності позитивних зобов'язань.

Так, у справі «Інформаційний союз «Lentia» та інші проти Австрії» Європейський Суд вказав, що розуміння свободи зібрань виключно як негативного права, тобто обов'язку держави утримуватись від втручання, не відповідало б цілям статті 11 та Конвенції в цілому. У кожній державі є позитивний обов'язок забезпечити всі умови для здійснення свободи мирних зібрань [8, п. 38].

Такі вчені, як А. Шевченко, М. Денісова та О. Денісова, вважають, що право на мирні зібрання має власним суб'єктом як суспільство узагалі, так і окремі спільноти зокрема. Складно уявити реальне здійснення світовою спільнотою цього права, але не слід заперечувати можливість такого феномену, враховуючи, наприклад, узгоджені та скоординовані міждержавні демонстрації, походи тощо [9, с. 28]. При цьому не слід виключати право осіб на стихійні зібрання, які за своєю суттю не є узгодженими і скоординованими з державою.

У зв'язку з цим, Європейським судом був розроблений такий стандарт свободи зібрань, як так звана доктрина негайної реакції – право на проведення спонтанної демонстрації або іншого публічного заходу, коли повідомлення влади у встановлені законом терміни позбавило б цей захід сенсу. У справі «Букту та інші проти Угорщини» Європейський Суд зазначив, що при конкретних обставинах справи, коли негайний відгук на політичну подію в формі демонстрації міг бути виправданий, рішення про розпуск триваючого мирного зібрання виключно у зв'язку з відсутністю попереднього повідомлення, без будь-яких незаконних дій з боку демонстрантів, представляло собою непропорційне обмеження свободи мирних зібрань [10]. У той же час у справі «Єва Мольнар проти Угорщини» Європейський Суд підкреслює, що в подібних випадках необхідність спонтанної реакції повинна бути обґрунтована.

У справі «Навальний і Яшин проти Росії» Європейський суд, дослідивши всі обставини справи, дійшов до наступного висновку: єдиною причиною, за якою хода заявників була перерваною, стала відсутність дозволу на проведення саме цієї ходи. У подальшому національні суди не зробили жодної спроби перевірити, наскільки було необхідно було зупинити ходу. Тому Суд встановив, що втручання сил поліції було непропорційним і не було необхідним для запобігання виникненню порушення громадського порядку [11].

Європейський Суд неодноразово звертався до питання щодо регулювання свободи зібрань в національному законодавстві держав-учасниць Конвенції, виробивши конкретні вимоги до обмежувальних норм. Так, будь-які обмеження зібрань мають бути пропорційні цілям, заради яких вони накладаються. У рішенні по справі «Езелін проти Франції» Суд зазначив, що мають бути використані найменші засоби втручання.

Також слід сказати, що Конвенція містить вимоги про те, щоб будь-які обмеження прав не тільки переслідували законну мету, а й були засновані на законі, тобто формально були закріплені і чітко описували умови обмеження для того, щоб кожен міг передбачити, в яких саме ситуаціях його поведінка буде порушувати чинні норми, про що Суд зазначив у рішенні по справі «Стіл проти Сполученого Королівства». Але, наразі в Україні відсутній закон, який би міг регламентувати процедуру проведення мітингів, зібрань, який би при цьому забезпечував право на стихійні мітинги.

Виходячи з численних рішень Європейського суду, можна сформулювати такі обов'язки держави, які мають виконуватись для забезпечення реалізації права на свободу стихійних зібрань:

1) навіть за наявності у національному законодавстві припису щодо повідомлення уповноважених органів про проведення зібрання, право на проведення спонтанного зібрання має забезпечуватись. При цьому учасники (активісти) не можуть зловживати цим правом.

2) національне законодавство повинне забезпечувати належний механізм реалізації права на зібрання,

жінки, спроможної мати власні права та можливість з'являтися у суспільстві без супроводу чоловіка або питати його дозволу. В першій половині 20 століття література створила новий вид самовираження та прагнення. Симона де Бовуар переосмислила конструкцію гендеру та буквально започаткувала новий шлях для фемінізму – так розпочався період Другої хвилі. Дискусії стосувалися тем раси, самовизначення, абортів, домашнього насильства, фінансової незалежності жінок. Зокрема, Кейт Міллет назвала домінантність чоловіків конструктором культури [4]. Почалися масові протести за цивільні права одностатевих шлюбів, підіймалося питання стандартів краси. Друга хвиля не здобула того успіху, на який претендувала, і для виправлення попередніх помилок у ранніх дев'яностих з'явився новий фемінізм. Той, що ставить під сумнів усі попередні досягнення: гучний, яскравий, панковий – фемінізм Третьої хвилі. Новітні «суфражистки» заявляють, що сексуальність – це джерело сили та самоекспресії, вони похитнули уявлення про гендер в цілому. Хвилю складали білі жінки середнього класу, які працювали в західних університетах та ігнорували жінок іншого кольору. Белл Хукс та інші жінки стверджують, що расизм є основним конфліктом, з яким всі феміністки повинні боротися, щоб покласти кінець дискримінації за ознакою статі [11, с. 256]. Кімберлі Креншо розширила грані розуміння теорії критичних рас і статі; її колегиня Люс Ірігарей, зробила вагомий внесок в переосмислення різниці між чоловіком та жінкою. Так, Третя хвиля разом з новими дискусіями принесла і нові течії фемінізму: марксистський, ліберальний, постконтинентальний та навіть еко-фемінізм, що призвело не тільки до більш зрозумілого розмежування представників та представниць руху, але й до численних спорів між учасниками. Таким чином, жіночий рух за права і свободи отримав статус філософської течії. Саме сьогодні питання сучасного фемінізму постає нагальним і потребує ґрунтовного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дискримінації та рівноправ'я обговорювалися неодноразово. Так, в українській літературі до фемінізму зверталися В. Агеєва, Т. Гундорова, Н. Зборовська, С. Павличко [5], та інші. Наприклад, С. Павличко писала: «Відродження фемінізму в Україні можна так само пояснити у два способи. Воно логічне в час, коли суспільство наворачтається до свободи і одночасно до джерел власної інтелектуальної культури, вивчає національну інтелектуальну історію» [5, с. 29]. Більш того, останні дослідження і публікації, присвячені цій темі стосувалися дійсно нагальних проблем соціуму. Зокрема, «Окремі аспекти правового регулювання жіночих трудових прав» М. Бурбики, робота А. Куліша та А. Ключко «Особливі питання правового регулювання штучного припинення вагітності» – гострі, актуальні, болючі. Або факт сексуалізації образу жінки – описаний психологом Людмилою Шпанер[7]. Фемінізм говорить про все: про боротьбу, про біль, про супротив встановленим рамкам, про силу і, все ж таки, про

рівноправність. Та чи не є це негативом сучасності? Чи не утискають жінки чоловічі права внаслідок власного самовираження? Чи не створюють додаткових проблем?

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується наукова робота. Як ми бачимо, не зважаючи на низку досліджень з даної теми, все ще залишається велика кількість невирішених питань. Так, фемінізм набув довгої історії творення та формування, але жодного разу так повністю й не досяг поставлених цілей. Право голосу все ще не є повністю інклюзивним: існують країни, як наприклад Ватикан, в якому напевно ніколи жіноча рука не опустить бланк з ім'ям в урну для голосування; домашнє насильство не поборено і не лише в країнах ісламу, де жодний протест за права жінок не зрушить релігію з канонічних порядків. Фемінізм мало обговорюється через велику кількість дискусій. Однією з останніх є саме тонка грань між захистом власних прав і свобод та зазіханням на права інших – тема актуальна та нагальна. Близько десяти років постійних обговорювань, мирних або гучних та радикальних виступів як течій сторонників, так і антифеміністів. І в століття толерантності вже потрібно поставити крапку в темі постійних конфліктів сторін та все ж дійти висновку: фемінізм урівнює права шляхом їх примноження, чи все ж відбирання?

Формулювання цілей дослідження. «Тендітна половина людства», «прикраса нашого колективу», «красуня» – більше не компліменти, а скоріше за все – «необґрунтована оцінка, що базується на ознаках зовнішності» для прихильниць третьої хвилі фемінізму. Сексуалізація образу жінки у рекламі, комп'ютерних іграх та фільмах – це не пусті балачки, а серйозні звинувачення, які були направлені навіть на режисерів і гейм-дизайнерів високого рівня. Реформація мови і рух «-КА» за створення так званих фемінітивів на користь тих самих «дизанерок», «фотографинь», «філологинь» стрімко набирає обертів у суспільстві й спонукає до запеклих сперечань. Авторка даного дослідження в силу своєї жіночої статі не могла не зацікавитись поставленою проблемою. Вважаючи себе феміністкою та досить тривалий час займаючись відповідною активністю й безпосередньо розповсюдженням теми жіночих прав на Україні, продовжує розвивати цю тему, зупинившись на фемінізмі як ідеології жіночих рухів. Крім даної мети, ми також ставимо перед собою ще й інші завдання, наприклад: показати проблему можливого створення матриархату на відміну від рівності гендерів, сенс надмірної радикальності суфражисток 21 століття, звернути увагу на пріоритетне право сучасного фемінізму на вираження власної думки та уможливити позитивне урегулювання спорів, з якими стикаються жіночі рухи та організації. Крім того, ознайомившись з багатогранною історією феміністичних рухів і їх наслідками, ми також ставимо за мету звернути увагу на помилки і відверту агресивність феміністок, що межує з явним утиском чоловіків та жінок, що не є частиною руху, їх інколи

негативний вплив, що сягає абсурду в сферах мистецтва і соціального життя. Все це повинно сприяти подальшим дослідженням такого напрямку в області теорії фемінізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні думка людей щодо фемінізму не є однозначною. Розуміння суті цього соціального явища дещо втратилося. Причин цьому декілька: по-перше, через досить велику різницю між хвилями. Як було зазначено вище, кожна епоха становлення фемінізму була присвячена низці проблем, на той момент вкрай нагальних. Починаючи з відокремлення образу жінки від власності чоловіка, йдучи через період створення нішевої літератури феміністичного напрямку і закінчуючи хештегами активностей, таких як: #GamerGate, #metoo, #SJW, #TERF, #blackface, #hewforshе та інші. По-друге, автором статті було проведено власне опитування на предмет розуміння фемінізму третьої хвилі, ставлення до його основних цінностей та ідей. Особлива увага приділялася відповідям чоловіків та їх досвіду. Загальна кількість респондентів опитування склала 98 осіб. Так, аналізуючи відповіді усіх анкет, ми приходимо до конкретного висновку: думка людей щодо фемінізму, на відміну від очікувань автора, була в більшості своїй нейтральною. Можливо це сталося тому, що жіночий рух в Сумській області не набув широкого розвитку, а основні його прояви рідко, та все ж таки висвітлюються в засобах масової інформації.

Стаття 19. Загальної декларації прав людини [1] та стаття 34 Конституції України [3] зазначають природне право на свободу власних переконань та їх вираження. Судова практика, здавалося б, є невичерпною з питань мирних зборів або колективного вирішення спорів – всі вони досить звичні й буквально трапляються кожного дня. Люди мають свою точку зору та вільно її виражають через такі ж звичні методи переконань і переговорів. А що стосується фемінізму – ця тема досить делікатна та ще не встигла так укорінитися в культурі волевиявлення. Тож, близько 44% опитуваних згодні з думкою, що методи фемінізму є базовим правом людини на вираження власної думки. Однак постає питання: чому ж інші 58% вважають інакше? І з яких причин існують противники даного руху?

Щоб дослідити таку позицію глибше ми пропонуємо звернути увагу на останні новини. Так, наприклад під шквал жіночих емоцій підпала сфера розробок відеоігор. Зокрема мова йде про журналістку Джулію Александер, яка жорстко розкритикувала тізер до гри The Last Of Us. Part II. На її думку, трейлер до гри навмисно показує насилля над жінками в рекламних цілях [10]. Її зауваження було одразу ж підтримано великою кількістю людей, що відстоюють основи «справедливого поводження з жінками». Логічним цей висновок назвати не можна через те, що журналістка не врахувала антураж та ідею гри – світ, в якому жорстокість взяла верх над людьми та стала необхідністю для виживання. Що не має нічого спільного з тим, проти чого виступають феміністки. Так само як і з грою Kingdom Come: Deliverance, яку

звинувачували в расизмі через відсутність темношкірих героїв [9]. Тут потрібно наголосити, що розробники відтворювали середньовічну Чехію і немає жодних історичних фактів, які б доводили існування представників такої раси в ті часи.

Так, третя хвиля фемінізму є більш розгалуженою: її представники виступають проти расової дискримінації, проти розподілу гендерів у звичній формі – та чи всі звинувачення, що так завзято підтримуються, дійсно логічні? Спочатку спробуємо визначити різницю між фемінізмом здоровим, та рудиментарним, що вже не має нічого спільного з канонічним рухом суфражисток. Тож, предметом дискусій стають все більш надумані та сміховинні речі. Таким чином сучасні феміністки створюють привід зайвої уваги, рамки, в які заганяють себе самі, та інколи зазіхають на права інших меншин.

Говорячи про цілі, не можна забути й про трудові відносини. Так, Третя Хвиля звертає увагу суспільства на проблеми дискримінації у сфері праці та виступає за внесення практики квот. В такому разі потрібно оцінити, як ця практика впливає на якість працівників. Тотальне лобіювання інтересів феміністок третьої хвилі в сферах державних органів, міжнародних компаніях призводить до судових позовів. Зокрема, минулого року двоє колишніх працівників компанії Google – Джеймс Дамор та Девід Гудман подали позов до Верховного Суду в штаті Каліфорнія зі звинуваченням, що корпорація встановлює квоти на посади для найму жінок та представників меншин, що значно утискає можливості найму для білошкірих гетеросексуальних чоловіків [8]. Ситуація не єдина, але все ж є прикладом того, як іноді влаштування на посаду відбувається за принципом «заповнення проценту», ніж за досвідом та кваліфікацією кандидата. Підтвердженням цього може стати і результат анонімного анкетування, в якому 67 людей з 98 опитуваних згодні з думкою, що сучасний фемінізм здобув агресивну сексистську форму. Майже 40% відповіли впевнено, що рух фемінізму в 21 столітті обмежує права чоловіків. Відповіді на це питання стосувалися їх дискримінації у побуті – ніби поняття мужності, на думку феміністок, повинно бути знищеним через надмірну їх вагомість; дискримінація чоловіків-дизайнерів і звинувачення у надмірній сексуалізації образу жінки, необґрунтовані судові позови у насильствах і посяганнях на жінку, в яких іноді саме чоловік стає жертвою помилки та інше.

Ще однією характеристикою новому фемінізму є бодіпозитив. Це рух, в основу якого, що також зрозуміло з назви, покладено позитивне ставлення до тіла: жодна людина не повинна відчувати дискримінацію за фактором фігури та зовнішності. Він має досить гарну ідею і безперечно є корисним для нашого суспільства: особливості людей не повинні бути приводом комплексів чи жартів, а раніше створені «золоті параметри» краси повинні постійно обговорюватись. Мільйони людей кожного дня намагаються хоча б наблизитися до ідеалу, створеного медіа. Дівчата та хлопці вже з досить молодого

віку змінюють зовнішність хірургічним шляхом, псуєть організм шкідливими дієтами та марними розрекламованими пігулками замість того, щоб просто прийняти та полюбити себе. Тобто розуміння цього «ідеалу» пронизує усі сфери життя і являє собою не що інше як сексизм і гендерну бінарність (тобто парадигму, згідно з якою у світі є тільки дві статі: чоловік та жінка). Так, в соціумі затвердилися уявлення про сильного та мужнього чоловіка, прототип широкоплечого козака, що і самець, і здобувач, і герой. Жінка ж, навпаки, повинна бути тендітна, струнка і довгокоса; з ідеальною шкірою та фігурою, з досить явними формами, які й навіть називають «жіночними». Усі ці соціальні конструкти не охоплюють питання фізичного чи ментального здоров'я, а лише беруть до уваги зовнішні фактори, що є основним методом гендерної самоідентифікації. Ті люди, що підтримують бодіпозитив несуть до іншого розуміння любові та поваги до себе, скасування понять маскуліності та фемінності. Як і фемінізм, цей рух знайшов свій радикальний прояв, що вже не має нічого спільного ні зі здоров'ям, ні з гендером. Рудиментарний бодіпозитив проявляється у неправильному харчуванні та повному занедбанню організму, відмові від базових понять гігієни. І, як виражаються представники такого виду бодіпозитиву, це є їх власною справою, але жодна з їх ідеологій не повинна створювати дискомфорту оточенню. Зауваження щодо власного вибору дотримання дієти чи лікувального голодування не повинні мати місце у сучасному світі. Любов до себе не повинна вимірюватися у сантиментах талії чи кількості волосся на тілі. Бодіпозитив – це повага своїх особливостей як зовнішніх, так і внутрішніх, але без фанатизму та шкоди.

Ми можемо з впевненістю сказати, що фемінізм продовжує набувати обертів в розвинених країнах Європи та Америки. Жінки, що перебувають там, мають достатньо свобод, іноді навіть більше за чоловіків. Проте все одно підіймаються питання несправедливості та нерівності між цими гендерами, особливо в країнах третього світу. З цим не

можна не погодитись, ранні шлюби від яких гинуть малі дівчата, традиційне жіноче обрізання, заборона абортів навіть з медичних причин чи згвалтування – все ще існує і неодмінно лякає. Та жодний з протестів, на жаль, ніяким чином не змінить дану ситуацію. Та інколи радикальні акції, як наприклад, у представниць українського руху Femen з оголенням грудей, в жодному разі не призведуть до бажаного ефекту.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку. Отже, агресивність, що поступово втискається в рух, стає більш токсичною. Фемінізм не є негативним в цілому, але до усього потрібно відноситися з розумінням та адекватною критикою, замислюватися над доцільністю своїх дій та розуміти усі можливі наслідки. Авторка, як прихильниця фемінізму, хотіла звернути увагу на те, як все ж таки негативно може змінюватися концепція Третьої хвилі. Матріархат реальний і він постійно слідує кожній екстремістській акції. Майже руйнується рівність та рівноправність, проте кого рівняти, коли немає гендерів та існує постійне перетягування обов'язків з одного на іншого. До того ж, право людини на власну думку та її вираження не повинно бути виправданням, коли існує спекуляція. В такому разі потрібно вносити обмеження, як щодо акцій протесту, так і до ідеологій в цілому. Абсурдність діянь деяких груп феміністок не чинить жодного добра на користь прав людини або на розвиток мистецтва. Рух, що був започаткований для створення рівноваги набрав занадто швидких обертів та вже неспинно прямує до незворотного фіналу. А вже яким він буде – залежить лише від нас.

Наступним етапом наших досліджень стане критичний аналіз українських радикальних жіночих груп які помилково вважають феміністськими, що сприятиме глибшому розумінню процесу розвитку «суфражизму» в Україні. Автор роботи зверне увагу на особливості жіночих об'єднань та проведе паралель між нашим досвідом, та історією створення фемінізму у країнах західної Європи: виявить вплив менталітету та культури на жіночі права та на гендерні ролі у традиційній українській сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна декларація прав людини: від 10.12.1948. Права людини. Міжнародно-правові договори України, декларації, документи. Київ. 1992. 239 с.
2. Зборовська Н., Ільницька М. Феміністичні роздуми: на карнавалі мертвих поцілунків. Львів: Літопис, 1999. 336 с.
3. Конституція України. Розділ II: Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Київ: Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2015. 24 с.
4. Мілет К. Сексуальна політика. Пер. з англ. Київ: Основи, 1998. 619 с.
5. Павличко С. Фемінізм. Київ, Основи, 2002. 322 с.
6. Словник української мови: в 11 тт. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 10. 574 с.
7. Шпанер Л. Образ жінки у телерекламі: погляд психолога. Медіакритика. URL: <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/reklama/-propahanda/obraz-zhinky-u-telereklami-pohlyad-psykhologa.html>. (Last accessed: 17.10.2008)
8. Бывшие сотрудники Google подали в суд на компанию за дискриминацию белых мужчин. Коммерсантъ. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3514882> (Last accessed: 09.01.2018)
9. Пак А. Почему борьба с расизмом в играх доходит до абсурда. GameGuru. URL: https://gameguru.ru/articles/pochemu_borba_s_rasizmom_v_igrax_doxodit_do_absurda/view.html. (Last accessed: 08.04.2018)
10. Политаев Э. Как феминистки влияют на игры, в которые вы играете. GAME2DAY. URL: <https://game2day.ru/news/24007/vliyanie-feministok-na-igrovuyu-industriyu>. (Last accessed: 18.11.2017)
11. Castle Gregory. The Blackwell Guide to Literary Theory. Malden: Wiley-Blackwell, 2007. 352 p.

Ярошенко К. О.
студентка III курсу факультету № 3
Донецького Юридичного Інституту МВС України
м. Кривий Ріг

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими практичними завданнями. Україна – відносно молода держава і все ще тривають процеси перебудови і змін. Ми шукаємо способи досягнення добробуту, налагоджених суспільних відносин, але найбільше прагнення – стати правовою державою не лише на папері, а й насправді. Для цього необхідно, по-перше, захищати права громадян, які починаються з прав дитини. Захист прав дитини є одним з найважливіших, адже ставлення до дітей, рівень їхньої безпеки та захищеності, стан їх розвитку є одним з показників цивілізованості суспільства і ефективності законодавства. Тематика дослідження визначається актуальністю, що можливо пояснити наступним фактом: переважна частина населення України не має ніякого уявлення про особисті права дітей, тому дуже легко нехтують і порушують їх. Діти – майбутнє держави, але для повного та гармонійного розвитку їх особистості необхідно зростати у сімейному оточенні, мати освіту, належний догляд і рівень життя, тому діти, як фізично, так і розумово – незрілі члени суспільства, потребують спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист. Повноцінний та постійний захист прав дитини є обов'язком держави.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанню захисту прав дитини присвячені роботи таких авторів: Марія Сніжко [1], Н. А. Кондратюк, та І. К. Тюльченко [2], Джеральдіна Морріссон [3], О. П. Петрашук [4], Н. І. Карпачова [5], Ю. О. Павленко [6], Головченка [7] та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема захисту дітей наявна в кожному куточку, в кожній країні світу, незалежно соціально-економічного розвитку, державного ладу, традицій і звичаїв та інших чинників. Та актуальні питання, що виникають у процесі захисту прав дитини в тій чи іншій країні, мають свою специфіку, що притаманна лише відповідній країні і не може бути актуальною для інших країн світу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета роботи – аналіз наявної системи державних органів, які компетентні відповідати за забезпечення прав дитини в Україні та окреслення кола питань захисту прав дитини, які є найбільш актуальними в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що в Україні основними правовими документами, які регулюють дане питання є – Конституція України, Закон України «Про охорону дитинства», Сімейний та Цивільний кодекси України, а також Конвенція з прав дитини. Найбільш новим і універсальним документом міжнародного харак-

теру з питань захисту прав дитини є Конвенція ООН про права дитини, яка для України набула чинності 27 вересня 1991 року [8, с. 11]. До набуття вказаною Конвенцією чинності питання додержання прав дитини не вирізнялося з-поміж інших проблем суспільства і розглядалося в цілому. З моменту визнання нашою державою Конвенції ООН Про права дитини перед Україною постав обов'язок забезпечити виконання вимог даної конвенції на території усієї країни, а це вимагало від керівництва держави удосконалення національного законодавства і доведення його до відповідності вимогам конвенції, а також створення в Україні державних інститутів, які б опікувалися правами дітей, розроблення чіткого механізму їх діяльності. Першим значним кроком до виконання поставлених завдань стало прийняття Верховною Радою України Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» (надалі слово «неповнолітніх» було замінено на слово «дітей») [9, с. 22]. Вказаний закон визначив ряд державних органів та установ, які мають опікуватися правами дітей, а також їх повноваження і функції. До цього часу текст Закону неодноразово доповнювався та зазнавав змін. Згідно з цим Законом до кола органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей належать:

1. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді, уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських районних у містах рад;
2. уповноважені підрозділи органів Національної поліції;
3. приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;
4. школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;
5. центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я.

Варто зауважити, що в цілому система державних органів та установ, які опікуються правами дитини в Україні нестабільна і не стоїть на місці. Вона змінюється, переформовується, залежно плину часу та зміни керівництва держави. За часи незалежності в Україні відповідальність за стан захисту прав дітей неодноразово перекладалася з одного центрального органу державного управління на інший. На початку, відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх» Указом Президента України від 02.12.1995 року № 1115/95 було створено Комітет у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України

[10, с. 31]. Але все ж таки лишаються актуальними ще багато питань щодо захисту прав дітей, над якими доведеться працювати у подальшому. Звернемося до доповіді, підготовленої до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини. Так, на момент публікації доповіді до кола найбільш актуальних питань захисту прав дитини в Україні належали такі питання:

1. Захист громадянських та особистих прав дітей, а саме: право дитини на життя, сім'ю, недопущенні бездоглядності, безпритульності та насильству щодо дітей, боротьба з торгівлею, трудовою та сексуальною експлуатацією дітей, проблеми дітей, які порушили закон;

2. Економічні, соціальні та культурні права дітей, якими є: забезпечення права дітей на достатній життєвий рівень, право на охорону здоров'я, право на освіту та доступ до культурної спадщини, боротьба з використанням дитячої праці та захист трудових прав неповнолітніх;

3. Дотримання прав вразливих груп дітей, тобто: захист прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, права дітей з особливими потребами, захист прав дітей українських трудових мігрантів, дотримання прав дітей-біженців та шукачів притулку» [11, с. 228].

До зазначених проблем захисту прав дитини додаються проблеми функціонування безпосередньо системи органів та установ, які відповідальні за забезпечення цих прав:

1. Неузгодженість між собою нормативної бази, а саме документів, що регламентують діяльність міністерств, відомств, та їх підрозділів на місцях, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, які займаються захистом прав дитини;

2. Наявність протиріч в інтересах установ, які здійснюють безпосередню діяльність щодо захисту прав та інтересів дитини на місцях, але належать до різних відомств;

3. Відсутність в Україні науково обґрунтованої системи оцінки діяльності деяких державних органів, які здійснюють захист прав дитини;

4. Відсутність дієвих механізмів впливу на дорослих осіб, які не виконують своїх батьківських обов'язків і не забезпечують належного утримання і виховання своїх дітей.

Також проблемним питанням у сфері захисту інтересів дітей в нашій державі є питання Уповноваженого Президента України з прав людини, його роль та значення. Була наявною необхідність створення посади спеціалізованого омбудсмена в інтересах дітей з таких причин:

по-перше, діти через особливості свого психічного і фізичного розвитку вимагають особливого підходу;

по-друге, через відсутність життєвого досвіду і певною мірою залежного становища вони не завжди самостійно можуть захистити свої права і законні інтереси;

по-третє, благополуччя та нормальний розвиток дітей визначають майбутнє України.

11 серпня 2011 р. Указом Глави держави був запроваджений інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини, завданням якого є формування чіткої концепції діяльності у сфері захисту прав дітей, їх законних інтересів. Значення діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини виражається в основних його повноваженнях, зокрема – це:

1. Непереривний контроль за додержанням в Україні конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентом України пропозицій щодо припинення і запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини;

2. Внесення Президентом України пропозицій щодо підготовки проектів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини;

3. Ужиття заходів, спрямованих на інформування населення про права та законні інтереси дитини [12, с. 5].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку в цьому напрямі. В Україні утворено державну нормативну базу та систему органів, які забезпечують виконання вимог законодавства щодо захисту прав дитини, досягнуто певних позитивних результатів у сфері подолання значної частини негативних соціальних явищ у дитячому середовищі. Але, є й серйозні проблеми у діяльності цих органів, які відповідальні за забезпечення прав дітей. Наявний певний конфлікт інтересів між окремими установами та відомствами, які діють у сфері захисту прав дитини, неузгодженість нормативної бази міністерств і відомств. Проблема розвитку державних механізмів захисту прав дитини в Україні потребує більш глибокого і всебічного аналізу. Таким чином, на сучасному етапі розвитку для України першочерговим завданням є створення нормативної бази щодо виховання дітей, яка б повною мірою відповідала міжнародним вимогам і забезпечувала реалізацію прав кожної дитини та передбачала механізм захисту цих прав у випадку їх порушення. Виховна державна політика потребує значних капіталовкладень, але забезпечує довготривалі результати, адже йдеться про молоде покоління, яке стане через декілька років рушійною силою суспільного розвитку, а отже, закладені суспільні цінності та культурні надбання, засвоєні у їхньому світогляді, стануть мотивами активної суспільної діяльності та визначатимуть становлення та розвиток всієї держави. Аналіз українського законодавства дає підстави стверджувати, що стосовно дітей воно базується на гуманних принципах, закріплених у Конвенції про права дитини та інших міжнародних актах. Але в ньому ще не врахований принципово новий підхід до дитини як рівноправного члена суспільства, а також мають місце істотні прогалини щодо багатьох міжнародних стандартів прав дитини та відповідних процедур для здійснення низки проголошених і закріплених у законодавстві України прав дитини. Крім того, більшість нормативних актів, що стосуються прав дитини мають декларативний характер, що потребує здійснення ряду заходів для подальшого реформування та вдосконалення в цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сніжко М. «Захист прав дітей в Україні з урахуванням міжнародних договорів з питань сімейного права» [Електронний ресурс] / Марія Сніжко. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=3163>.
2. Кондратюк Н. А. «Захист прав дітей в Україні: проблеми і шляхи їх розв'язання» [Електронний ресурс] / Н. А. Кондратюк, І. К. Тюльченко. – Режим доступу : <http://masters.donntu.edu.ua/2011/igg/kondratuk/library/tez2.htm>.
3. Джеральдіна Морріссон «Проблеми прав дитини в Україні» [Електронний ресурс] / Морріссон Джеральдіна. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/articles/63.html>.
4. «Праця дітей – проблеми та дії у відповідь» загальна ред. Українського видання О. П. Петрашук. – К. : «Міленіум», 2002 – 168 с.
5. Карпачова Н. І. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні» до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини / Н. І. Карпачова. – К., 2010 – 230 с.
6. Юрій Павленко: Забезпечення захисту прав дитини є складовою процесу євроінтеграції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/21734.html>.
7. Головченко В. Правові засади виховання та захисту прав дитини / В. Головченко // Право України. – 2008. – № 5. – С. 88-91.
8. Конвенція ООН про права дитини видана за підтримки Представництва ЮНІСЕФ в Україні. – Київ, 2006 – 32 с.
9. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80>.
10. Указ Президента України від 02.12.1995 № 1115/95 «Про Комітет у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1115/95>.
11. Карпачова Н. І. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні» до 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини / Н. І. Карпачова. – К., 2010 – 230 с.
12. Указ Президента України від 11.08.2011 № 811/2011 «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/811/2011>.

НОТАТКИ

Збірник наукових робіт
Стипендіального конкурсу з питань захисту, реалізації та охорони прав людини,
присвяченого святкуванню п'ятої річниці успішного функціонування
наукового журналу «Visegrad Journal on Human Rights»

19 квітня – 7 червня 2019 року

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 20,93. Замов. № 0619-154. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідectво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.